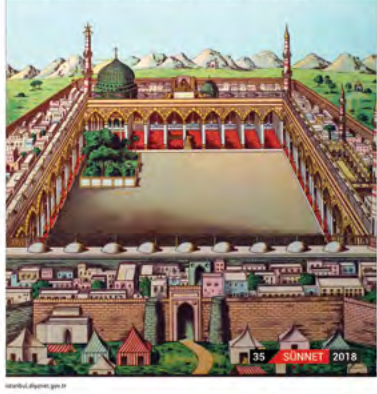

DİN VE HAYAT

TDV • İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ • Yr. 11 Sayı: 35 YAZ 2015/1439

EDITÖRDEN

Müslümanın hayat çizgisini oluşturan temel hiç şüphesiz Kur'ân'dır. Kur'ân'ın en büyük müfessiri ve hayatı ile bizlere rehberlik eden ise Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'dir. Kur'ân'la örülü Nebvî Hayat çizgisinin hülasası ise sünnet ve onun yazıya geçirilmiş şekliyle hadislerdir. Kur'ân muhtelif ayetlerde *Peygamber'e itaati emreder, şaşırmayalım diye... Resûl size neyi verdi ise onu alın, neyi de size yasak etti ise ondan sakının* der, örnekliğini hayatımıza rehber kılalım diye... *O hevâsından konuşmaz*, der; konuştuğunun bir hikmete ve vahyin bir cüzüne mebnî olduğunu göstermek için...

Din ve Hayat Dergisi 35. sayısını şaşmaz bir hayat çizgisi için örnekliğine ihtiyaç duyduğumuz Efendimiz'in bıraktığı iki önemli mirastan birisi olan "Sünnet"e ayırdı. Dergimiz, İstanbul Müftümüz Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz'ın "Ehl-i İrfan Nezdinde Sünnetin Yeri ve Değeri" başlıklı irfan ehlinin hayat ve sözlerinden örneklerle sünnete vurgu yapan yazısı ile başlıyor. Sünnet kavramının ortaya çıkışı ve tarihî seyri Doç. Dr. Halit Özkan tarafından kaleme alınırken, "Sünnet'in İslâm Hukukundaki Teşrî Değeri", Prof. Dr. Ferhat Koca tarafından değerlendiriliyor. Prof. Dr. Yavuz Köktaş, "Sünnet Etrafında Gelişen Tartışmalar" başlıklı yazısı ile sünnete yönelen itirazlar ve saldırıları maddeler halinde değerlendiriyor. Prof. Dr. Murteza Bedir ise "Sünnetin Temellendirilmesi: Gereksiz Bir Tartışma" başlıklı yazısı ile sünneti Kur'ân'dan ayrı bir şey zannedenlerin en büyük zulumü sünnete değil Kur'ân'a yaptıklarını ifade ediyor. Oryantalistlerin sünnet ve hadise dönük yaklaşımlarını Dr. Öğretim Üyesi Fatma Kızıl kaleme alırken, "Yahudi ve Hıristiyan Kültürü ve Hadisler'i Prof. Dr. Özcan Hıdır dergimizin bu sayısını için değerlendiriyor.

Sünnetin ve hadislerin tarihe ve kültüre bakan boyutlarını, Rihle yazısı ile Halime Yıldız, Darühadisler ile Doç. Dr. Hikmet Atan, Buhârî-i Şerif ile Arafat Aydın, Tıbb-ı Nebvî ile Dr. Ahmet Altun, Kaside-i Bürde Tercümesi ile Fulya İbanoğlu dergimiz için kaleme aldılar.

Bu sayıda yine pek çok kıymetli yazının yanı sıra, Prof. Dr. Raşit Küçük, Prof. Dr. Huriye Martı, Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir ve Üstad Muhammed Avvâme Hocalarımızla yaptığımız konuşmalar dosyamızı zenginleştirdiler.

Yazın son demlerini yaşadığımız şu günlerde Efendimiz'in erdem, ahlâk, fazilet ve rahmet dolu iklimine bir nebze olsun yelken açabilmiş isek kendimizi bahtiyar sayacağız. Emegi geçen ekip arkadaşlarımıza da husûsen teşekkür ediyorum.

Kutlu Nebî'nin hayat çizgisi, şaşmaz istikametiniz olsun.

Bereketli okumalar...

Kâmil BÜYÜKER

TDV-İSTANBUL
MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİTÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSTANBUL ŞUBESİ ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN
YÖNETMENİ (SORUMLU)
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZYAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Muteber Gülsefa UYGUREDİTÖR
Kâmil BÜYÜKER
kamilbuyuker@gmail.com
istanbul.dergi@diyanet.gov.trYAYIN KURULU
Fatma BAYRAM
F. Hilâl FERİATOĞLU
Fulya İBANOĞLU
Halime YILDIZ
Mehmet YÜKSEL
Meral GÜNEL
Sümeyra SAVTASHİH
F. Hilâl FERİATOĞLUANKARA TEMSİLCİSİ
Muhammed Kâmil YAYKAN
Diyanet İşleri Başkanlığı
0537 677 07 77GÖRSEL TASARIM
Bora NEBİOĞLUWEB
istanbul.diyaret.gov.trMali İşler Sorumlusu
M. Fatih SÖNMEZ
TDV İstanbul ŞubesiBASIM YERİ
TDV Yay. Matbaası
Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11
Ostim-Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 354 91 31

Basım Tarihi: Eylül 2018

İDARE YERİ
İstanbul Müftülüğü Ek Binası
Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.
Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL
0212 526 16 80 / Dahili: 15
0505 314 69 78

Yayın Türü: Yerel-Sürelî

DAĞITIM
İsmail KORKMAZ
TDV. Yay. Mat. ve Tic. İşl.
İstanbul Fatih Kitabevi
Akşemseddin Mah. Akdeniz Cad.
No: 109 Fatih/İstanbul
0 212 621 80 17Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak
gösterilmeden alıntı yapılamaz.

UCRETSİZDİR

26

SAHÂBE UYGULAMASI OLARAK
SÜNNETE BAĞLILIK (İ'TİSÂM)
Doç. Dr. Aynur URALER

34

SÜNNET ETRAFINDA GELİŞEN
TARTIŞMALAR
Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

71

İSLÂMİYET ÜZERİNDEKİ
BÜYÜK MUTABAKATIN ADI:
EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT
Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA

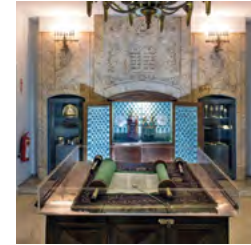
11

SÜNNETİN İSLÂM HUKUKUNDAKİ
TEŞRÎ DEĞERİ
Prof. Dr. Ferhat KOCA30► PROF. DR. MEHMET YAŞAR
KANDEMİR İLE SÖYLEŞİ58► MUHAMMED AVVÂME
İLE SÖYLEŞİ76► PROF. DR. HURİYE MARTI
İLE SÖYLEŞİ

98

RİVAYET KARŞITLIĞININ
TARİHÎ SÜRECİ
Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM

109

YAHUDİ-HİRİSTİYAN KÜLTÜRÜ
VE HADİSLER
Prof. Dr. Özcan HİDİR

122

GELENEĞİMİZDE
DÂRÜLHADİS MÜESSESESİ
Doç. Dr. Abdullah Hikmet ATAN

127

PROF. DR. RAŞİT KÜÇÜK
İLE SÖYLEŞİ4► EHL-İ İRFAN NEZDİNDE
SÜNNETİN YERİ VE DEĞERİ
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ8► SÜNNET KAVRAMININ ORTAYA
ÇIKIŞI VE TARİHÎ GELİŞİMİ
Doç. Dr. Halit ÖZKAN17► SÜNNET VE BİD'AT
Prof. Dr. Saffet SANCAKLI22► SÜNNETİN TEMELLENDİRİLMESİ:
GEREKSİZ BİR TARTIŞMA
Prof. Dr. Murteza BEDİR45► KUR'AN VE SÜNNETİN DOĞRU
ANLAŞILMASINDA SİRETİN ÖNEMİ
Prof. Dr. Ali ÇELİK

52► SÜNNET/HADİS SÖZLÜĞÜ

54► İSLÂM TARİHİNİN EN ÖNEMLİ
İLMÎ FAALİYETİ: RİHLE
Halime YILDIZ64► MUTASAVVIFLARIN SÜNNET
TELAKKİLERİ VE YORUMLARI
Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM68► KASİDE-İ BÜRDE YA DA KASİDE-İ BÜR'E
ŞERHİ VE TERCÜMESİ
Fulya İBANOĞLU80► MÜKSİRÜN
-ÇOK HADİS RİVAYET EDEN SAHÂBİLER-86► SAHİH HADİS VE SÜNNET MENBA'I
BUHÂRÎ-İ ŞERİF
Arafat AYDIN92► TÜRKİYE İLÂHİYAT GELENEĞİNİN İLK HADİS
PROFESÖRÜ: TALAT KOÇYİĞİT (1927-2011)
Prof. Dr. Ali DERE104► RÜYADA HZ. PEYGAMBERİ
GÖRME VE HABER ALMA
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ115► ORYANTALİSTLERİN SÜNNET
VE HADİSE YAKLAŞIMI
Dr. Öğretim Üyesi Fatma KIZIL119► İSLÂMDA SÜNNET MÜESSESESİ SÜNNETİN
ÖĞRETİCİ VE ÖĞRENCİ KADROSU
M. Âsim KÖKSAL134► SÜNNETÜ'L-CÂHİLİYYE
Dr. Mehmet APAYDIN140► ARAP TOPLUMUNDA YAZI, DİL VE EDEBİYAT
Nihad M. ÇETİN146► İSMİ İLE MÜSEMMA: SÂLİM MEVLÂ
EBÜ HUZEYFE (r.a.)
Fatma BAYRAM150► TIBB-I NEBEVÎ: HZ. PEYGAMBER
SÜNNETİNDE SAĞLIK
Dr. Ahmet ALTUN155► TÜRKİYE'DE SON DÖNEMLERDE
YAPILAN HADİS ÇALIŞMALARI
Sümeyra SAV158► KİTAPLIK
Kâmil BÜYÜKER

EHL-İ İRFAN NEZDİNDE SÜNNETİN YERİ VE DEĞERİ

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ
İstanbul Müftüsü

Din ve Hayat dergimizin 35. sayısının kapak konusu “Sünnet” olarak belirlenmiştir. Sünnet hiç şüphesiz İslam’ın hayata dokunan ve görünen yüzüdür. İslam’ın ruhu Kur’ân, bedeni ise sünnettir. Çünkü sünnet ilahi kelâmın; Kur’ân’ın ete kemiğe bürünmüş, Muhammed (s.a.v.) diye görünmüş halidir. Kur’ân ve sünnetin ruh ve beden ilişkisi, birbirine olan bağı ile birbirinin lâzım-ı gayr-i müfârikı olduğunu ifade etmektedir. Nasıl ruh olmadan beden cansız, beden olmadan ruh anlamsız ve meydansız ise Kur’ân ile sünnetin birbiriyle irtibatı da aynı noktadır.

Kur’ân’ın görünen ve hayata yansıyan hâli sünnettir. Kur’ân olmadan sünnetin bir anlamı olmadığı gibi sünnet olmadan Kur’ân’ın uygulanabilme ve hayatı kuşatma imkânı yoktur.

Kur’ân’da: “Bilesiniz ki Allah’ın Resûlü içinizdedir”¹ buyrulur. Allah Resûlü sağlığında mübârek vücûdu ve yaşayışıyla; vefâtından sonra sünneti, sîreti ve ahlâkı ile aramızda ve içimizdedir.

Kur’ân, model olarak sunduğu, tebliğ, tebyîn ve tatbîk görevi ile yükümlü tuttuğu Hz. Peygamber’e karşı ümmete birtakım sorumluluklar yüklemekte ve ona uymayı İslâm’ın temel ilkeleri arasında görmektedir:

“Ey iman edenler; Allah’a itâat ediniz. Resûle itâat ediniz. Sizden olan yöneticilerinize de itâat ediniz. Bir konuda anlaşmazlığa düştünüz mü onu hemen Allah’ın Resûlüne götürün.”²

“Peygamber size ne emir verirse tutun, her neyi de yasaklarsa ondan uzak durun. Allah’tan korkun!”³

Bu âyet-i kerimeler, Hz. Peygamber’e uymayı ve ona tâbi olup sünnetine sarılmayı emretmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şu ifadelerle İslâmî uygulamadaki yerine dikkat çekmekte ve âdeta asırlar öncesinden bugünkü sünnet karşıtlarına mesaj vermektedir:

“Bana Kur’ân ve onun gibisi, yani sünnet verildi. Yakın bir zamanda karnı tok koltuğuna yaslanmış kimseler çıkacak ve diyecekler ki: ‘Size bu Kur’ân yeter. Onda neyi haram bulursanız haram, neyi de helâl bulursanız helâl sayın.’ Biliniz ki Allah Resûlü’nün haram kıldığı da haramdır.”⁴

Hiç şüphesiz “Şâri-i Mutlak” Allah Teâlâ hazretleridir. Ancak bu âyet ve hadisler ışığında baktığımızda Allah Resûlü tarafından konulan birtakım hükümlerle bazı emir ve yasaklar mevcuttur. Bu yüzden Allah Resûlü de mecâzen “Şâri” sayılmıştır.

Sünnetin dört önemli fonksiyonu vardır:

- 1- Kur’ân’ı açıklamak,
- 2- Kur’ân’da bulunmayan hükümler koymak,
- 3- Kur’ân’da bulunan bazı hükümleri tavzih etmek,
- 4- Kur’ân’ı tatbik ile hayata geçirmek (canlı Kur’ân).

Kur’ân karşısında açıklayıcılık, hüküm koyma ve tavzih etme gibi çok önemli fonksiyonları bulunan sünnetin en önemli özelliği hayatın içinde olmasıdır. Bu yüzden sünnetin Kur’ân ile ilgili bu tavrını sahabe nesli ve ardından gelenler suhûletle kabul edip benimsemişlerdir. Ancak sahabe neslinin sonlarına doğru tek tük dinin kaynağının Kur’ân olduğu görüşüyle sünneti hafife alanlar çıkmıştır. Nitekim İmran b. Husayn’ın bulunduğu bir mecliste adamın biri: “Bana Kur’ân’da bulunmayan şeylerden bahsetmeyin.” deyince o: “Sen ahmak mısın be adam? Öğle namazının dört rekât farzını Kur’ân’da bulabilir misin?” diye çıkmıştır. Allah Resûlü: “Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız öyle namaz kılın!”⁵ buyurarak sünnet uygulamasına dikkat çekmiştir.

Hicrî II. asrın son çeyreğinden itibaren sünneti sıhhatle koruma konusunda önemli adımlar atıldı. Bu vadide hadis âlimleri bir eczacı hazâkatı ile sünneti tespit, te’lif ve tasnife yöneldiler. Böylece muhteşem bir hadis külliyyâtı meydana geldi. Kur’ân ve sünnet üzerine tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi İslâm ilimleri bina edildi.

Resim: Rahim Yazdani

“Sünnet ilahi kelâmın; Kur’ân’ın ete kemiğe bürünmüş, Muhammed (s.a.v.) diye görünmüş halidir. Kur’ân ve sünnetin ruh ve beden ilişkisi, birbirine olan bağı ile birbirinin lâzım-ı gayr-i müfârikı olduğunu ifade etmektedir. Nasıl ruh olmadan beden cansız, beden olmadan ruh anlamsız ve meydansız ise Kur’ân ile sünnetin birbiriyle irtibatı da aynı noktadır.”

Sünnete uyma noktasında muhaddisler gibi irfan ehlinin de önemli çabaları olmuştur. Arifler, Allah Resûlü’nün yücelttiğini yüceltir, küçük gördüğüne değer vermezler, onun çirkin gördüğünü çirkin, güzel saydığını güzel sayarlar. Beğendiğini beğenir, beğenmediğini terkederler. Allah Resûlü’nün sabrettiğine sabrederler, düşmanlık beslediğine düşmanlık, dostlarına da dostluk gösterirler.

Ârifler, zahirî âdâbın batınî âdâba delalet ettiğini ifade ederek, zahirî âdâb konusunda da titizlik gösterirler. Edeblerin en yücesi, Resûl-i Ekrem’e söz, fiil, hâl ve ahlâk cihetinden tam uymaktır. Süfyan Sevrî der ki: “Söz, ancak amelle müstakîm olur. Söz ve amel ise, niyetle düzgün olur. Söz, amel ve niyet de ancak sünnete uyularak dosdoğru olur.”

Bayezîd Bistamî bir gün arkadaşlarına: “Haydi gelin, sizinle birlikte “velî” diye meşhur olan bir zatın ziyaretine gidelim.” der. O zat, şehrin kenar semtlerinden birinde oturan, zühd ve ibadetle tanınan biridir. Giderler, o zat tam evinden çıkıp camiye gidiyormuş ki, kible tarafına doğru tükürür. Bayezîd, hemen “dönelim!” der. Selam bile vermeden o adamın yanından ayrılır ve: “Allah Resûlü’nün âdâbından birine riayet göstermeyen böyle bir adam, iddia edildiği gibi nasıl velîler ve siddîklar makamına riayet gösterebilir ve buna layık olabilir?” der.

Bayezîd Bistamî’den “sünnet ve farz konusundaki görüşü” sorulur. “Sünnet, dünyayı terkdir. Farz olan, Mevla ile sohbettir. Çünkü sünnetin tamamı, terk-i dünyaya delalet eder. Kitâb’ın hepsi de Mevla ile sohbete delalet eder. Bu manada sünnet ve farzı gerçekleştiren kemal ehli olur.” diye cevap verir.

Zünnûn’a “Muhabbet nedir?” diye sorulur. “Allah’ın sevdiğini sevmen, buğzettiğinden uzaklaşman, her hayırlı şeyi benimsemem, Peygamber Efendimiz’e tâbî olmandır.” diye karşılık verir.

Ahmed b. Ebi’l-Havarî: “Sünnete bağlı olmayanın ameli batıldır. Boşuna emek ve zahmettir.” der.

Cüneyd Bağdadi şöyle der: “Allah’a giden yol, ancak Resûlullah’ın yaşadığı gibi yaşayan ve onun sünnetini diri tutanlara açıktır.”

Hız. Mevlânâ bir rubâisinde şöyle der:

Bendesiyim Kur’ân’ın tende oldukça bu can

Ahmed-i Muhtâr’ın ayağının tozuyum her ân

Benden bundan başka bir söz nakleder ise her kim

Ben o sözden de onu nakledenden de incinirim

İrfan ehlinin bu ifadelerini değerlendirdiğimizde Kur’ân ve sünnetin birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varabiliriz. Bu bütünlüğü bozacak yaklaşımları iyi niyetle değerlendirmek zordur.

XIX. yüzyıla gelindiğinde İslâm ilâhiyatı ile uğraşan Batılı müsteşriklerden sünneti devre dışı bırakan Kur’ân merkezli bir ses yükseldi. Batılılar İslâm ülkelerini istilâ ederek sömürgeleştirmeye kadar böyle bir eğilim görülmemişti. İlk defa Hindistan’da “Cemiyetü’l-Kur’ân” adıyla ve İngilizlerin teşviki ile yükselen bu ses, muhtelif oryantalistler tarafından dillendirilmeye başlandı. Bazı müslüman ilim adamları da bu akımın etkisi altında kalarak söz konusu fikirleri tervîc etmeye soyundular.

Bugün ülkemizde de taraftar bulmaya başladığı görülen bu akımın takdim şekli insanlara sevimli gelmektedir: “Kur’ân Müslümanlığı”, “Kur’ân merkezli

“Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman Allah’ın ve Resûl’ünün çağrısına uyun ve bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki O’nun huzurunda toplanacaksınız.” (Enfal, 8/24)

Hat: Adnan Eş-Şeyh Osman

İslâm”, “Kur’ândaki İslâm” gibi ifadelerle sunulan ilk nazarda hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bu anlayış, sünneti devre dışı bırakmakla kalmamakta, işi Kur’ân’ın tarihselliği anlayışıyla Kur’ândaki hükümleri de belli bir tartışma süzgecinden geçirerek kabul etmek gibi bir yola girmektedir. Böylece nerede duracağı belli olmayan ve İslâm’ın en temel iki dayanağını hedef alan bu anlayışa karşı duyarlı olmak gerekiyor.

Modern İslâm ve Çağdaş İslâm gibi yaldızlı ifadelerin arkasına sığınıp geleneksel İslâm ile uğraşmayı kendilerine görev sayan bu düşüncenin mensupları bilmelidirler ki milletleri millet yapan unsurların başında din ve dil gelir. Din de gelenekle algılanır ve yaşar. Geleneğe karıştırılmış bulunan bid’atler ayıklanırken öze zarar verilmemelidir. Ümmet bu birikimin ve geleneğin sonucudur. Zira ümmet, İslâm’ı yaşama sanatını sünnetten alır. Gelenekten gelen bu ümmet bilinci, Kur’ân-ı Kerim ekseninde sünnet-i Muhammed (s.a.v.) tarafından inşa edilmiş sosyal bir yapı ve gerçekliktir.

DİPNOTLAR

- 1 Hucurât, 49/7.
- 2 Nisa, 4/59.
- 3 Haşr, 59/7.
- 4 Ebû Dâvud, “Sünnet”, 5; “İlmâre”, 33; Tirmizi, “İlim”, 10; İbn Hanbel, IV,130-131.
- 5 Buhârî, “Ezan”, 18.

SÜNNET KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHÎ GELİŞİMİ

Doç. Dr. Halit ÖZKAN
İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Sünnet sözlükte en geniş anlamıyla “yol” demektir. Bu bazen Allah’ın yolu, bazen bir peygamberin yolu, bazen Hz. Peygamber’in yolu, bazen sahabilerin yolu şeklinde olabilir. “Her kim ki İslâm’da güzel bir yol/çığır açar, o yoldan geçenler/onunla amel edenler oldukça ona sevap yazılır.” mealindeki hadiste¹ sünnetin yol ve çığır açmak anlamları birlikte kullanılmıştır. Terim olarak sünnet bir ilim dalından diğerine farklılık göstermekle birlikte, en geniş şekliyle “Hz. Peygamber’den Kur’an dışında sadır olan her türlü söz, fiil ve onay (takrir) şeklinde tanımlanır. Sözlük ve terim anlamları arasındaki ilişki açıktır, zira Hz. Peygamber’in sünneti onun müminler için açtığı en büyük ve güvenilir yoldur.

Dinlerin sağlıklı biçimde varlıklarını sürdürebilmeleri için onu insanlara tebliğ eden peygamberlerin hayatlarının en iyi şekilde bilinmesi önem arz eder. Zira peygamberler tarafından insanlara tebliğ edilen semavî dinlerin ilk elden tatbiki yine o peygamberlere aittir. İslâm dini için de aynı durum geçerlidir ve bu dinin

temel metni olan Kur’ân-ı Kerim’in ilk elden yorumu Hz. Peygamber’in hayatında ifadesini bulmuştur. Onun sünneti sıradan bir din yorumu değildir. Aksine, vahiyle ilk elden muhatap olan ve Allah’ın kontrolünde olan bir şahsiyetin belirlediği prensipler bütünüdür. Bu sebeple sünnet her daim dinî deliller hiyerarşisinde Kur’ân-ı Kerim’le birlikte en üstte bulunur. İslâm ümmeti, bu ilk ve sahih yorumu en iyi şekliyle muhafaza etmiş olmak yönüyle önceki ümmetlerden ayrılır. Önceki ümmetler peygamberlerinin hayatını layıkıyla bilemediklerinden dinleri zamanla tahrif olmuştur.

Sünnet teriminin tarihî gelişimini izlemek için öncelikle Kur’ân-ı Kerim’e ve hadislere bakmak gerekir. Zira sünnet en başından beri İslâm dininin en iyi bilinen terimlerindendir ve onun Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde birçok defa zikredildiği görülür. Kur’ân-ı Kerim’de birçok ayette kullanılan sünnet kelimesi “önceki ümmetlerin başına gelenler”, “önceki ümmetlerin takip ettikleri yollar”, “Allah Teâlâ’nın kullarına olan muamelesindeki tutumu” gibi anlamlara gelmekte-

dir.² Yine birçok ayette (Bakara, 2/129, 151, 231; Âl-i İmran, 3/164; Nisa, 4/113; Cuma, 62/2; Ahzâb, 33/34) Kur’ân-ı Kerim’le birlikte zikredilen “hikmet”in de sünnet olduğu hususunda âlimler görüş bildirmiştir. Tâbiîn alimlerinden Katâde b. Diâme ve Hasan-ı Basri, ayrıca İmam Şâfiî, Endülüslü müfessir Kurtubî, Zemahşerî ve İbn Kesir gibi âlimler bunlardan bazılarıdır.³ Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’in sünneti bazen sırat-ı müstakim olarak da adlandırılır: “İşte bu, benim dosdoğru yolumdur (sırat-ı müstakim). Artık ona uyun, başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip onun yolundan ayırır. İşte Allah size bunları emretti ki sakınsınız!”⁴

Hz. Peygamber’in sünneti olmak yönünden sünnet terimi ise daha çok hadislerde karşımıza çıkar. Mesela Hz. Peygamber kendisinin tebliğ etmekle yükümlü olduğu şeyin sadece Kur’ândan ibaret olmadığını anlatırken şöyle buyurarak sünnetin varlığına ve önemine dikkat çekmiştir: “Dikkat edin! Bana Kitap ve onun bir benzeri verildi.”⁵ İslâm âlimlerine göre Hz. Peygamber’in burada bahsettiği şey sünnettir. Hatta birçok âlim bu sünneti de vahiy kapsamında saymıştır ve bu mesele “vahy-i gayr-i metlûv” (namazda okunmayan vahiy) başlığı altında tartışılmıştır. Sünnet kavramı dinî hayat için büyük önem arz ettiğinden, Hz. Peygamber hayatının her döneminde verdiği mesajlarında ve tavsiyelerinde ona daima dikkat çekmiştir. Mesela onun ümmetiyle son büyük buluşması olan meşhur Veda Haccı’ndaki konuşmalarından birinde yaptığı tavsiyelerinden biri şu şekildedir: “Size iki şey bırakıyorum, onlara sarıldığınız sürece yolunuzu şaşır-mazsınız: Allah’ın kitabı Kur’ân ve Sünnet.”⁶

Sünnet bütün İslâm tarihi boyunca dinin en önemli iki kaynağından birisi olarak telakkî edilmiştir. Sünnet teriminin tarihî gelişimini takip etmek için ikinci önemli kaynak sahabilerin bu konudaki görüşleridir. Ashabın en büyük âlimlerinden olan Abdullah b. Mesud (r.a.) Hz. Peygamber’in sünnetini Kur’ân-ı Kerim’le bir arada zikrederek onun önemini vurgulamıştır: “En güzel söz Allah’ın kitabı, en güzel yol Muhammed’in (s.a.v.) yoludur.”⁷ Meşhur sahâbi Hassan b. Sabit de şöyle demiştir: “Cebrail (a.s.) Hz.

Peygamber’e Kur’an-ı Kerim’i indirdiği gibi sünneti de indirirdi.”⁸ Yukarıda hikmet konusunda söylenen görüşler dikkate alındığında Hassân b. Sabit’in bu görüşü ayrı bir önem kazanmaktadır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra da sahabiler kendilerine yöneltilen soruları çoğu zaman Hz. Peygamber’in hayatından aldıkları referanslarla açıklamışlar, bazı durumlarda bu hadisleri rivayet ettikten sonra kendilerine itiraz etmeye kalkışan çocuklarını yahut tecrübesiz kişileri uyarmak suretiyle sünnetin önemine ve bağlayıcılığına işaret etmişlerdir.

Hz. Peygamber’in hayatta olduğu dönemde Kur’ân’ın ilk müfessiri olarak o kabul edilmiş, mânâsı hemen anlaşılamayan ayetler hakkında onun ne dediği merak edilmiştir. Çünkü Kur’ân’ı açıklamak Hz. Peygamber’e Allah tarafından verilen en önemli görevler arasındadır: “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve onların da üzerinde düşünmeleri için sana bu Kur’ân’ı indirdik.” Benzer şekilde fikhî ihtilaflarda Kur’ân-ı Kerim’de bir çözüm bulunamadığında onun kararına başvurulmuştur. Bunun ilk örneği bizzat Hz. Peygamber’in hayatında yaşanmıştır. “Muaz hadisi” diye bilinen meşhur rivayette sahabeden Muaz b. Cebel kadı ve idareci olarak gittiği Yemende, çözümünü bilmediği meselelerde nasıl hüküm vereceğini Hz. Peygamber’e anlatırken “Önce Kur’an’a sonra senin sünnetine bakarım, sonra kendi kararımı veririm.” demiştir.¹⁰

Hz. Peygamber’in vefatından sonra ise onun hayatındaki doğrudan muhatapları olan sahabiler gibi tabiîn nesli ve sonrasındaki âlimler de sünnetin öneminin farkında olmuşlar ve gerek fıkıh konularında hüküm verirken gerek diğer alanlarda hayatlarını tanzim ederken hep sünneti referans almışlardır. Ayrıca bu dönemde ve sonrasında, özellikle hicri ikinci ve üçüncü asırlarda Hz. Peygamber’in sünneti kavramının yanına sahabe sünneti, Hulefâ-i Râşidin’in sünneti, âlimlerin sünneti ve uygulaması (ameli) gibi kavramlar da gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Bunlar da aslında kaynağını bir şekilde Hz. Peygamber’in sünnetinden alan, ondan beslenen ve zaman içinde onun üzerine geliştirilen yorumlarla oluşan dinî referans kaynakları olarak telakkî edilmiştir. Böylece Hz. Peygamber’in

sünneti dinin sonraki nesiller tarafından doğru anlaşılmasında daima bir yol gösterici rolü oynamıştır.

Sünnet terimi sadece hadis veya fıkıh alanlarıyla sınırlı bir terim olarak anlaşılmamış, aynı zamanda akidevî ve kelâmî tartışmaların da merkezinde yer almak suretiyle İslâm ümmetinin ana omurgasına da adını vermiştir. Özellikle hicri ikinci ve üçüncü asırlardaki meşhur akidevî ve kelâmî tartışmalar sırasında ümmetin ana gövdesini ve büyük çoğunluğunu oluşturan grup kendisini Ehl-i Sünnet olarak adlandırmak suretiyle dinin özünü ve doğru şeklini temsil etmenin bir yönüyle sünnete sahip çıkmaktan ve ona bağlı kalmaktan geçtiğini göstermiştir. Bu asırlarda çıkan ve bid'at grupları olarak adlandırılan yeni din anlayışları ve yorumları karşısında Hz. Peygamber'in ve selef-i sâlihînin bozulmamış din anlayışını benimsemek ve onu savunmak için başlıca şart, sünnete bağlılık olmuştur. Bu sebeple de o dönemde yazılan ve günümüzde dahi önemini koruyan büyük hadis kitaplarının neredeyse her birinde sünnete bağlılık, sünnetin önemi vb. başlıklar taşıyan bölümler kaleme alınmıştır. Yine o dönemde Ehl-i Sünnet'in inancını savunmak amacıyla yazılan kitaplara da çoğunlukla Kitâbü's-Sünne adı verilmiştir. Başka bir deyişle o dönemdeki tartışmalarda sünnet terimi bir yönüyle "gerçek/doğru/sahih İslâm" gibi bir mânâya sahip olmuştur.

Sünnet terimi tarih boyunca çeşitli ilimlerin konusu olmuş, farklı ilim dalları kendi konu, yöntem ve amaçlarına göre ona farklı anlamlar yüklemiştir. Mesela bir hadisçi için sünnet Hz. Peygamber'den rivayet edilen her türlü bilgiyi kapsayabilirken, fıkıhçının gözünde durum daha farklı olabilmekte ve o özellikle fikhî açıdan hüküm ifade eden hususlardaki rivayetlere ve bunlardan çıkartılan sonuçlara sünnet diyebilmektedir. Hadis âlimleri Hz. Peygamber'den rivayet edilen her türlü bilgiyi derleyip topladıktan sonra bunları sıhhat süzgecinden geçirerek ve hükümlerini belirle-

yerek kitaplarına kaydederlerken, usûl-i fıkıh alimleri sünneti dinî deliller hiyerarşisi içinde bir unsur olarak değerlendirmekte ve özellikle bağlayıcılık açısından ele almaktadırlar. Benzer şekilde bir hadis âlimi için sünnet her yönüyle önem arz ederken, mesela bir kelamcı yahut felsefeci nazarıyla bakıldığında sünnetin önemi ve mahiyeti konusunda söylenenler daha çok peygamberlik, peygamberliğin önemi, mahiyeti ve mânâsı gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla sünnet teriminin tarihî gelişimi takip edilirken sadece bir ilmin penceresinden bakmanın bize doğru resmi vermekte eksik kalabileceği hususu unutulmamalıdır. Başka bir deyişle sünnet, konusu, yöntemi ve gayesi ne olursa olsun bütün ilimler için önem arz eden ve bunların her birinde farklı yansımaları olan merkezi bir kavram olarak önemini korumaktadır.

Yaşadığı dönemde gerek dinî gerek dünyevî konularda insanlar için en yüksek mercî olan Hz. Peygamber'in otoritesi, bugün de hâlâ sünnet üzerinden temsil edilmektedir. Sünnet tarih boyunca olduğu gibi bugün de bütün İslâm âlimleri tarafından dinî hüküm vaz edebilme selahiyeti açısından Kur'an gibi müstakil bir delil olarak görülmüştür. Bu aynı zamanda sünnetin en baskın karakteridir, zira dinin özünü oluşturan ibadetler ve diğer birçok meselenin hükmü bizzat Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Günümüzde de müslümanların karşılaştıkları problemlerin çözümü için başvurdukları fıkıh kitapları neredeyse her konuda Hz. Peygamber'in sünnetinden ve hadislerden referanslarını almaktadır. Geçmişin bazı dönemlerinde olduğu gibi günümüzde de Hz. Peygamber'in sünnetinin bağlayıcılığı ve hadislerin güvenilir biçimde tespiti ve aktarımı gibi konular hakkında şüpheler uyandırılmaya çalışılmakla birlikte, İslâm ümmeti tarihî tecrübesinin de verdiği güvenle bu tartışmaların gelip geçici olduğunun ve dinin özünü temsil eden sünnetin önemini farkındadır.■

DİPNOTLAR

- 1 Müslim, "İlim", 15.
- 2 Bkz. Murteza Bedir, "Sünnet", DİA, c. 38, s. 153.
- 3 Bkz. Taberî, Tefsir, II, 576; Kurtubî, el-Câmi, II, 131, III, 157; XVIII, 92, Şâfiî, Risâle, s. 32, 76-79; Zemaşşeri, Keşşâf, I, 477, IV, 102; İbn Kesir, Tefsir, I, 401.
- 4 Enâm, 6/153.

- 5 Ebu Davud, "Sünnet", 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 131.
- 6 Muvatta, "Kader", 3.
- 7 Buhârî, "Edeb", 70.
- 8 Dârimî, "Mukaddime", 49.
- 9 Nahl, 16/44.
- 10 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 230.

"O nefis arzusu ile konuşmaz." (Necm 53/3)

Hat: Utbe

SÜNNETİN İSLÂM HUKUKUNDAKİ TEŞRÎ DEĞERİ

Prof. Dr. Ferhat KOCA
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“İslâm dininin temel esası; Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) onun kulu ve Resûlü olduğuna inanmaktır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğine inanmak ise, onun Yüce Allah’tan getirdiği hükümleri kabul etmeyi ve verdiği hükümlere boyun eğmeyi gerektirir.”

Sünnetin Tanımı ve Çeşitleri

Bir fıkıh usûlü terimi olarak sünnet, “Hz. Peygamber’den nakledilen söz, fiil ve takrirler” demektir ve bu mânâsıyla sünnet, “hadis” terimiyle eş anlamlıdır.

Sünnet usûl-i fıkıh ilminde, yapısı ve rivayeti (bize kadar geliş şekli) bakımından olmak üzere, iki kısımda incelenir.

Yapısı bakımından sünnet kavli (sözlü), fiilî ve takrîrî olmak üzere üç nevidir:

Kavli sünnet (es-sünnetü’l-kavliyye), Hz. Peygamber’in söylediği sözlerdir. Mesela Hz. Peygamber’in şu sözü kavli bir sünnet ve bir hadistir. *“Ameller ancak niyetlere göredir ve herkese niyetinin karşılığı vardır. Kim Allah ve Resûlü uğruna hicret ederse onun hicreti gerçekte Allah ve Resûlü’nedir. Kim elde edeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadın uğruna hicret ederse, onun da hicreti uğrunda hicret ettiğinedir.”*¹

Fiilî sünnet (es-sünnetü’l-fi’liyye), Hz. Peygamber’in yapmış olduğu çeşitli eylem ve davranışlardır. İslâm âlimleri Hz. Peygamber’in fiillerini genel olarak onun tabîi ve beşerî fiilleri, peygamber olması sebebiyle sırf kendisine mahsus olan fiilleri (el-hasâisü’n-nebeviyye) ve risâlet (peygamberlik) görevi gereği yapmış olduğu yani teşrî yetkisi kapsamındaki fiilleri olmak üzere üç kısma ayırmışlardır.

Takrîrî sünnet (es-sünnetü’t-takrîriyye) ise, Hz. Peygamber’in, huzurunda veya yaşadığı dönemde yapılan bir fiili veya söylenen bir sözü, reddetme imkânı olmasına rağmen sükûtle karşılaması demektir.

Öte yandan, usûl bilginlerinin çoğunluğu sünneti rivayet açısından yani Hz. Peygamber’den bize kadar gelmesi (sübût) bakımından mütevâtir ve âhâd olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Hanefî usûlcüleri ise bu açıdan sünneti mütevâtir, meşhur ve âhâd olmak üzere üç kısma taksim etmişlerdir.

Mütevâtir sünnet, Hz. Peygamber’den yalan üzerine birleşmeleri âdeten mümkün olmayacak sayıda bir sahabe topluluğunun rivayet ettiği, daha sonra da bu topluluktan tâbiûn ve etbâu’t-tâbiîn devirlerinde aynı özellikteki toplulukların rivayet ettiği haberdır. Tevatürde aranan “yalan üzerine birleşmeleri âdeten mümkün olmayacak sayıda” şartı, İslam’ın ilk üç nesli (dönemi, tabakası) için söz konusudur. Daha sonraki devirlerde bu şartın bulunup bulunmamasına dikkat edilmez. Çünkü ilk üç nesilden sonraki dönemlerde sünnetin nakil ve tedvinini gerektiren imkân ve sebepler çoğalmış hatta başlangıçta bu niteliklere sahip olmayan haberlerin pek çoğu şöhret ve tevatür derecesinde nakledilmiştir.²

Meşhur sünnet, Hz. Peygamber’den tevatür sayısına ulaşamamış sayıda sahabe tarafından rivayet edilmişken, tâbiûn ve etbâu’t-tabiîn devirlerinde tevatür sayısına ulaşan râvilerce rivayet edilen sünnet demektir. Hanefî usûl bilginlerinden Cessâs meşhuru mütevâtir sünnetin, Pezdevî ve Serahsî gibi usûlcüler âhâd sünnetin kısımlarından saymışlar ise de Hanefî usûlcülerinin çoğunluğu onu, mütevâtir ve âhad sünnet yanında, üçüncü ve bağımsız bir kategori olarak kabul etmişlerdir.³

Âhâd sünnet (haber-i âhâd), gerek Hz. Peygamber’den rivayet eden râvilerinin gerekse sonraki tabakadaki râvilerinin sayısı, tevatür sayısının altında bulunan sünnetler demektir.

Usûl bilginlerinin çoğunluğu âhâd sünneti garîb, aziz ve müstefiz gibi birtakım alt derecelere ayırmışlardır.

Sünnetin İslâm Hukukundaki Teşrî Değeri

İslâm hukukçuları ve usûl bilginleri Hz. Peygamber’e nispeti sabit ve sahih olan sünnetin İslâm hukukunun kaynaklarından (edille-i şer’iyyeden) olduğu ve ona göre amel edilmesinin gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir.

Sünnetin İslâm’ın hukuk kaynağı olduğuna Kitap (Kur’ân-ı Kerîm), icmâ ve akıl delâlet etmektedir.

1. Kitap Delili

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’e itaati emreden, ona itaati Allah’a itaat sayan, ona uymayı Allah’ın sevgisine erişmenin ve günahları bağışlatmanın yolu olarak gösteren, onun hükmüne razı olmayanın imansız olduğunu belirten, ona muhalefet etmeyi şiddetle yasaklayan pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

1. “Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve (onlara karşı gelmekten) sakının; eğer yüz çevirerseniz bilin ki, Peygamberimiz’e düşen sadece açıkça tebliğ etmektir.”⁴
2. “Kim Resûl’e itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!”⁵
3. “(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁶
4. “Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden men ederse ondan sakının.”⁷
5. “Hayır, Rabbine ant olsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam mânâsıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.”⁸
6. “O hevâdan (arzusuna göre) konuşmaz. Onun konuşması ancak bildirilen bir vahiy ile dir.”⁹
7. “Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman,

inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlü’ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur”¹⁰

8. “Onun (peygamberin) emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”¹¹

2. İcmâ Delili

Peygamber Efendimiz’den günümüze kadar gelen bütün müslümanlar, şer’i hükümlerin anlaşılıp öğrenilmesi ve onların gereğine göre amel edilmesi için Hz. Peygamber’in sünnetine uymanın gerekli (farz/ vacip) olduğu hususunda icmâ (ittifak) etmişlerdir.

3. Akıl Delili

İslâm dininin temel esası; Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) onun kulu ve Resûlü olduğuna inanmaktır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğine inanmak ise, onun Yüce Allah’tan getirdiği hükümleri kabul etmeyi ve verdiği hükümlere boyun eğmeyi gerektirir. İmamı Azâm Ebû Hanîfe’nin dediği gibi, “Allah Resûlü’nün (s.a.v.) söylediği her şey -biz işitelim veya işitmeyelim- baş ve göz üstündedir; buna iman ettik ve onun, Allah Resûlü’nün söylediği şekilde olduğuna şahadet ederiz.”¹² Aksi halde, peygambere iman etmenin herhangi bir anlamı kalmaz; Hz. Peygamber’e muhalefet ederek Allah’a itaat etmek veya müslüman olmak aklen düşünülemez. İslâm hukuk ve usûl bilginlerinin sünnetin “bilgi ve delil değeri” konusunda yaptıkları tartışmalar ise, doğrudan doğruya bizzat “Hz. Peygamber’in sünnet”inin kendisi ve meşrûiyetiyle değil, söz konusu sünnetin sübût ve delâlet derecelerinin tespitiyle ilgili tartışmalardır.

İşte bu tartışmalar sonunda, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, sünnet yapısı ve rivayet derecesine göre çeşitli kategorilere ayrılmış ve her bir kategorinin bilgi ve kaynak değeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu bu tartışmalar sırasında bazı insanlar (Ehl-i re’y) Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şanının ve aziz hatirasının istismar edilmesini önlemek, onun söz ve davranışlarını doğru (sahih) bir şekilde zapt etmek

ve Kur’ân’ın genel amaç ve ilkeleri doğrultusunda doğru bir şekilde anlayıp yorumlayabilmek için sünnetin sübût ve delâlet dereceleri hakkında sıkı ve kapsamalarını daraltıcı bir yaklaşımı tercih ederken, bazı insanlar ise (ehl-i eser/ehl-i hadis) bu konularda daha yumuşak ve kapsamalarını daha genişletici bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Böylece herhangi bir ilim adamının veya mezhebin bir üst kategoride saydığı bir hadis/sünnet, başka bir ilim adamı veya mezhebin usûl veya metodolojisine göre alt bir kategoride sayılabilmiş ya da tersine bir durum meydana gelebilmiştir.

İslâm hukuk usûlü biliminde sünnetin hukukî otoritesi ve delil değeri hakkındaki bu geniş teorik tartışmaların varlığına ve meşrûiyetine rağmen, hemen hemen bütün İslâm tarihi boyunca ne yazık ki sünnet daha çok birtakım kişi veya grupların konjonktürel çıkarları uğrunda bir kaldıraç gibi kullanılmaya çalışılmış ve hatta eser taraftarlarının geleneksel dışlama ve tekfir dili, sünnetin teşrî değeri tartışmalarının üzerini kapatan tabusal bir şala dönmüştür. Halbuki gerçekte, -yukarıda da işaret ettiğimiz gibi- İslâm düşünce tarihinde Hz. Peygamber’in İslâm dininin tebliğ ve tebyini konusundaki merkezi rolünü¹³ kasten inkâr eden herhangi bir kalamcı, hadisçi, fıkıhçı veya usûlcünün varlığı dahi tasavvur olunamaz. Çünkü bütün İslâm bilginleri, Resûl-i Ekrem’in izinden gitmenin ve ona uymanın gerekli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Müctehit bir kişinin sahih bir hadise aykırı olarak içtihatla bulunması, olsa olsa ancak Hz.

“Sünnet, İslâm hukuku kaynaklar hiyerarşisindeki yeri aslu’l-usûl (delillerin aslı) olan Kur’ân-ı Kerîm’den sonradır. Kitap’tan sonra ikinci sırada yer almasının sebebi, Kur’ân’ın asıl; sünnetin ise onun fer’i olmasıdır.”

Peygamber’in o sözü söylediğine inanmaması veya bu hadisle mezkûr meseleyi kastetmediğini zannetmesi ya da bu hükmün mensuh olduğunu kabul etmesi gibi birtakım meşrû sebeplerle söz konusu olabilir.¹⁴ Dolayısıyla, usûl-i fıkıh ilminde yapılan şey, sünnetin öncelikle sübûtu ve sübût dereceleri hakkında hangi kriterlerin getirilebileceği, daha sonra da çeşitli sübût derecelerinde sabit olan bu sünnetlerin İslâm dininin ilk muhatapları olan Hz. Peygamber’in aziz arkadaşları tarafından nasıl anlaşıldığı ve onların kıyamete kadar bütün müslümanları hangi derecelerde bağlayıp bağlamayacağı konusundaki meşrû, ahlakî ve ilmî tartışmalardır. Bu tartışmalar fıkıh usûlünde, yukarıda bahsettiğimiz sünnetin sübût (rivayet) dereceleri konusunda yapıldığı gibi, sünnetin hükümlere delâleti ve Kur’ân karşısındaki konumu bahislerinde de genişçe yapılmıştır.

Sünnetin hükümlere delâleti Kitap (Kur’ân-ı Kerîm) gibidir yani her ikisinin de bir konuya delâleti bazen katî bazen de zannî olur.

Sünnetin Kur’ân-ı Kerîm karşısındaki konumu ise, onun kaynak olma niteliği ve içerdiği hükümler açılarından incelenebilir.

Sünnet, İslâm hukukunun kaynaklarından biri olmakla beraber, kaynaklar hiyerarşisindeki yeri aslu’l-usûl (delillerin aslı) olan Kur’ân-ı Kerîm’den sonradır. İslâm’ın yegâne kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîm’de herhangi bir konu hakkında bir nas/hüküm var ise, artık o hüküm esas alınır ve ona aykırı olacak tarzda başka bir delil arayışına girilemez.

Sünnetin Kitap’tan (Kur’ân) sonra ikinci sırada yer almasının sebebi, Kur’ân’ın asıl; sünnetin ise onun fer’i olmasıdır, ayrıca sünnetin sübûtunun genellikle zannî, Kitab’ın sübûtunun ise tamamıyla katî olmasıdır. Asıl olanın fer’i olandan, katî olanın da zannî olandan önce geleceği ise açıktır. Meşhur Muâz hadisinde Kur’ân-sünnet sıralaması açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Muâz’ı Yemen’e kadı olarak gönderirken ona, “*Sana hüküm vermen için bir (kazâî) olay getirildiğinde ne yaparsın?*” diye sormuş, Muâz önce “Allah’ın Kitab’ına göre hükmederim.” cevabını vermiş; Resûlullah “*Ya onda bulamazsan?*” diye sorunca, “O zaman Allah Resûlü’nün sünnetine göre hükmederim.” demiş ve Hz. Peygamber Efendimiz bu cevaptan büyük bir memnuniyet duymuştur.¹⁵

Sünnetin içerdiği hükümler ile Kur’ân-ı Kerîm’deki hükümler karşılaştırıldığı zaman sünnetin Kur’ân’daki nasları açıkladığı, Kur’ân’a uygun hükümler getirdiği, Kur’ân’daki bazı hükümleri neshettiği ve Kur’ân’da bulunmayan birtakım yeni hükümler getirdiği görülür.

Sünnet, Kur’ân-ı Kerîm’in mücmelini beyan, âmmını tahsis ve mutlakını takyit ederek onu açıklar.¹⁶ İmam Şâfiî’nin de ifade ettiği gibi sünnet, “Allah tarafından konulan özel ve genel hükümlerde onun muradını beyan eder.”¹⁷ Zira Yüce Allah, Hz. Peygamber’e hem kendisinin neyi kastettiğini açıklama hem de kendi adına hüküm koyma (teşrî) yetkisi vermiştir.¹⁸

Sünnet bazen Kur’ân’da bulunan bir hükme uygun tarzda ve aynı doğrultuda hükümler getirir. O zaman Kur’ân hüküm koyucu ve kurucu (inşâ edici), sünnet ise konulan hükmü teyit edici (destekleyici) bir delil olur. Ayrıca sünnet bu fonksiyonuyla, Kur’ân’ın genel ve soyut hukukî hedef ve kurallarının ete-kemiğe bürünmüş, somut ve tarihsel bir modelini teşkil eder. Bu konuya Hz. Peygamber’in namazın kılınmasını, Ramazan orucunun tutulmasını, zekâtın verilmesini ve haccın ifa edilmesini teşvik eden; şirki, yalanı, hırsızlığı ve haksız yere cana kıymayı yasaklayan pek çok emir

ve tavsiyeleri örnek gösterilebilir. Bütün bunlar, aynı konularda Kur’ân-ı Kerîm’de bulunan hükümlerle uyumlu ve onları destekleyici açıklamalardır.

Sünnetin Kur’ân-ı Kerîm’i neshedip edemeyeceği konusu ise usûl bilginleri tarafından geniş bir şekilde tartışılmıştır.

Son olarak sünnet Kur’ân-ı Kerîm’de bulunmayan birtakım hükümler de getirebilir. Mesela, tek bir şahit ile birlikte davacının yeminine dayanılarak hüküm verilebileceği, ninenin miras hakkına sahip olduğu, fıtır sadakası ve vitir namazının vacip olduğu, evlenme akdinde şahitlerin gerekliliği ve deniz hayvanlarının ölüsünün yenebileceği gibi hükümler Kur’ân’da bulunmayıp sünnet tarafından getirilmiştir.

Sünnetin Kur’ân’da bulunmayan birtakım hükümler getirmesi, “*Bu Kitabı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik*”¹⁹ ve “*Kitap’ta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık*”²⁰ ayetleriyle çelişmez. Çünkü Kur’ân’ın her şeyi açıklayıcı bir kaynak olması ile bazı hükümlerin sünnette yer alıp Kur’ân’da yer almaması arasında herhangi bir çatışma yoktur. Zira Kur’ân’ın koyduğu temel kurallardan biri de sünnete uyma ve onun gerektirdiği şekilde amel etme ilkesidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “*Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan sakının*”²¹ buyrulmuştur. Şu halde bir hükmün Allah Resûlü tarafından beyan edilmesi demek, aslında Allah tarafından Resûlü’ne onu beyan etme yetkisinin verilmesi demektir.²²

Sonuç

Sünnetin İslâm hukukunun ikinci temel (aslı) kaynağı olduğu hususunda İslâm bilginleri arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Sünnet hakkındaki ihtilaflar, sünnetin bizatihi kendisi ve ona uymanın gerekli olduğu konusunda değil, sünnetin sübût ve delâlet dereceleri hakkındadır.

Bu arada, sünnetin teşrî (hukukî) değeri ve otoritesi tartışmaları sırasında, onun kaynaklar

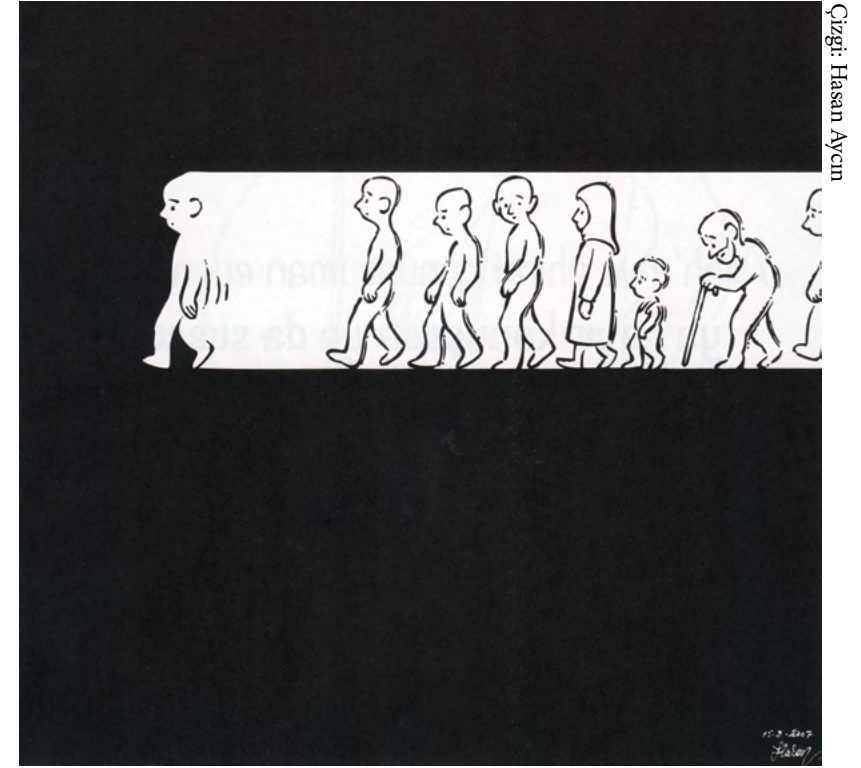
hiyerarşisinde aslu’l-usûl olan Kur’ân-ı Kerîm’den sonra geldiği gerçeği asla hatırdan çıkarılmamalıdır. Böyle bir hatırlatma, Kur’ân-ı Kerîm ile sünnet arasını ayırmak için değil; Kur’ân-ı Kerîm’in ulûhiyetine, korunmuşluğuna, sübûtunun katiliğine ve sünnetin meşrûiyetinin kaynağı ve aslı olduğuna işaret etmek için gereklidir. Aksi takdirde, “sünneti yüceltmek” uğruna onu, sübût ve delâlet derecelerini dikkate almaksızın, her hal ve şartta Kur’ân-ı Kerîm’e denk tutmak ve Hz. Peygamber’in bütün söz ve davranışlarını “salt ilahî vahiy” olarak kabul etmek, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) bir “beşer” peygamber olduğu gerçeğini ıskalamak anlamına gelir. Halbuki Hz. Peygamber’in nübüvvet ve imamet vasıfları yanında birtakım cibillî (beşerî) davranışları, devlet başkanlığı, kadılık, komutanlık, öğretmenlik, kocalık, babalık, dedelik, akrabalık, arkadaşlık ve dostluk gibi pek çok insanî yönü bulunmaktaydı ve bu alanlarda Hz. Peygamber hem bir beşer olarak kişisel bilgi ve birikimiyle hem de Yüce Allah ile olan dostluğundan edindiği irfan ve tecrübesiyle, makâsıd-ı şârie ve mesâlih-i nâsa en uygun bir şekilde içtihat ve amel ediyordu. Onun bütün bu davranışları doğrudan doğruya ilahî vahyin eseri değil, ancak “genel olarak” ilâhî vahyin çerçevesi içinde ve onun kontrolü altındaydı. Hz. Peygamber’in bütün söz ve hareketlerinin “vahiy” statüsüne sokularak Kur’ân’a denk tutulması, onun özgür

iradesini ve bütün beşerî yön, çaba ve fonksiyonlarını ortadan kaldırıcı bir sonuç doğurabilir. Böyle bir netice ise, Hz. Peygamber’i “melek peygamber”e dönüştürür. Halbuki Hz. Peygamber sadece “Allah’ın kulu ve elçisi”dir ve şayet o melek olsaydı ya da her nefes alış-verişinde yani her söz, hâl ve davranışında vahiy hareket etmiş olsaydı, o zaman onun şahsî bir kişilik veya başarısından bahsetmek mümkün olmazdı. Böyle bir durum Hz. Peygamber’e yönelik itâb (uyarı) ayetlerini²³ gereksiz kılar, onun “iş hakkında insanlara danış”masını²⁴ anlamsızlaştırır ve sünnetin vürut sebeplerini, bağlamını, tarihsel ve coğrafi etken ve unsurlarını reddederek bütün bunları “ilahî bir kurgu ve rol”e dönüştürür, Hz. Peygamber’i de “otomatige” bağlanmış bir “vahiy alıcı ve verici araç” haline getirirdi. Aynı şekilde, Hz. Peygamber’in bütün sünnetlerini ilahî vahyin dışında saymak ve onları sadece Hz. Peygamber’in beşerî kabiliyet ve kapasitesinin ürünü olarak kabul etmek de onu, kendisine ilahî vahiy gönderen Yüce Allah’tan bağımsız bir şekilde “din” kuran “seküler” bir peygamber haline getirir. Böyle bir peygamber ise Allah’tan haber (vahiy) getiren bir “nebi” (haberci) ve “resûl” (elçi) değil, dinin yegâne sahip ve mâliki yani “hakîki şâri” olurdu.²⁵ Dolayısıyla, sünnetin hukukî değerini tartışırken her türlü ifrat ve tefritten kaçınmak gerekir.■

DİPNOTLAR

- 1 Farklı lafızlarla bk. Buhârî, “Bed’ü'l-vahy”, 1; “İmân”, 41; Müslim, “İmâre”, 155.
- 2 Zekiyüddin Şa'bân, İslam Hukuk İlminin Esasları (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara, 1990, s. 67.
- 3 Serahsî, Usûlü's-Serahsî (thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut, 1973, I, 333; Fahrû'l-İslâm Ali b. Muhammed el-Pezdevî, Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl, Dersââdet 1890 (Abdülaziz el-Buhârî'nin Keşfü'l-Esrâr ile birlikte), II, 368; Şevkânî, İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkik'l-hak min 'ilmi'l-usûl, Beyrut ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 49; Koca, Ferhat, İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis, İstanbul 1996, s. 210; Aydın, Nevzat, “Hadisin Tespit ve Tenkidinde 'Ma'rûf/Meşhur Sünnet'in Metodolojik Değeri ve İşlevi”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. X, S. 20, Çorum 2011/2, s. 139-170; Apaydın, H. Yunus, “Meşhur”, DİA, XXIX, 368-371.
- 4 Mâide, 5/92.
- 5 Nisâ, 4/80.
- 6 Âl-i İmrân, 3/31.
- 7 Haşr, 59/7.
- 8 Nisâ, 4/65.
- 9 Necm, 53/3-4.
- 10 Ahzâb, 33/36.
- 11 Nûr, 24/63.
- 12 Ebû Hanîfe Numân b. Sâbit, el-Âlim ve'l-Müteallim (thk. Muammed Zâhid el-Kevserî), Kâhire, 1368/1948, Mabaatü'l-Envâr, s. 25.

- 13 Hz. Peygamber’in tebliğ ve tebyin görevini belirten ayetler için bk. Mâide, 5/67; Nahl, 16/44; Ankebût, 29/18.
- 14 Koca, Ferhat, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, DİA, XX, 401-402.
- 15 Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 11; Tirmizî, “Ahkâm”, 3.
- 16 Şâfiî, er-Risâle (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire, 1979, s. 173, 212, 228.
- 17 Şâfiî, er-Risâle, s. 79.
- 18 İbn Kayyim el-Cevziyye, İ'lâmü'l-muvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire, 1955, II, 313.
- 19 Nahl, 16/89.
- 20 En'âm, 6/38.
- 21 Haşr, 59/7.
- 22 Şâfiî, er-Risâle, s. 11.
- 23 İtâb ayetleri için bk. Enfâl, 8/67-68; Tevbe 9/43; Abese 80/1-11. İtâb ayetlerinin tefsir ve yorumlanması konusunda bk. Abdülbaki Turan, “Kur’ân-ı Kerim’deki İtâb Âyetleri”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1990, S. 3, s. 57-75.
- 24 “Allah’ın rahmetinden dolayı, sen onlara karşı yumuşak davran. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah’a güven. Doğrusu Allah güvenenleri sever.” (Âl-i İmrân, 3/159).
- 25 Koca, Ferhat, İslam Düşüncesinde Selefilik, Ankara, 2016, s. 59-61.

SÜNNET VE BİD’AT

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bid’at kavramı, ıstılahta genel olarak dinin ikmâlinden sonra dinde sonradan ihdâs edilen her şey, Hz Peygamber’den (s.a.v.) sonra ortaya çıkarılan her türlü inanç ve davranışlar olarak tarif edilmektedir.¹ Bid’ate örnek olarak şunları verebiliriz: Akşam namazının farzını 3 rekât yerine, daha fazla ibadet etmek için, 4 rekât veya 2 rekât kılmak, hacc ibadetini, Zilhicce’de değil de başka bir zaman diliminde yapmak, cenaze evinde helva vs. dağıtmak, ölenin ardından 7, 40 ve 52. günlerini dinî bir vecibeymiş gibi yâd etmek.

Bid’at kelimesinin eş anlamlı ya da yakın anlamlı kullanımı hadislerde “muhdesātu’l-umûr” şeklinde geçmekte ve “sonradan ortaya çıkma ve yenilik” manasına gelmektedir. Eskinin zıddı yani yeni, yaşın genç olmasından kinaye olarak ifade edilmesi, icad etmek, ortaya koymak, vakıa, haber, hadis, yeni bir

durum, konuşmak, bilgi vermek anlamlarını ifade etmektedir.² Hz. Peygamber (sav), “İşlerin en kötüsü sonradan ortaya çıkanlardır (muhdesât)...”³, “Siz sonradan ortaya çıkanlardan sakının...”⁴, “Sonradan ortaya çıkanların tümü bid’attır...”⁵ hadisleri ile sonradan ortaya çıkanlardan uzak durulmasının gereği üzerinde durulmuştur. Aslında bid’atin iki manası vardır. Biri sözlük/genel manasıdır ki ister âdet ister ibâdetlerden olsun sonradan ortaya çıkan her şeydir. İkincisi, dinî/özel anlamıdır: Sahabe devrinden sonra, Şâri’nin söz, fiil, açıktan ve işaretle izni olmaksızın ortaya çıkan fazlalık ve eksikliğe denir. Hadislerde kastedilen de dinî manasıdır.⁶

Günümüzde Bid’at Algısı

Bid’at konusu günümüzde dinî alanda en çok tartışılan konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlmî bir yaklaşıma sahip olmayan

“Örf ve âdet, bir ibâdeti bozmazsa veya dinin yasak ettiği bir şey değilse bid’at olmaz. Bid’at–ı seyyie olarak nitelenen kötü bid’atlar ise gerek inanç ve gerekse amel bakımından sonradan dine sokulan, fert ve toplum için bir yararı bulunmayan, bazen kişiyi şirke düşürebilen haller olarak tanımlanır.”

insanlar arasında -ifrat ve tefrit noktasında- değişik görüşler söz konusudur. Farklı grup ve cemaatlerin de farklı türde bid’at anlayışları söz konusudur. Örneğin toplumumuzda bid’at denildiğinde öncelikle Vehhâbilikaklagelmektedir. Vehhâbilikanlayışınagöre çatal, bıçak, matbaa, kabir taşları, tespih, kahve, tütün gibi şeyler bid’atlar arasında yer almaktadır. Tasavvufu ve felsefeyi de bid’at olduğu için reddeden bu anlayışa göre tüm türbelerin, tarihî binaların, müzelerin de yıkılması gerekir. Dinin yanlış anlaşılması ve yanlış yorumlanması sonucunda geline noktanın ne kadar tehlikeli olduğu da böylece ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde dini doğru bir şekilde anlamayan bazı kişiler ve kesimler tarafından zaman zaman bir kısım yeni uygulamaların İslâm’a aykırı olduğu ifade edilir ve bid’at olduğu söylenir. Bu açıdan bid’atın ne olduğu bilinmeden, her yeni uygulamaya, İslâm’a aykırı diye karşı çıkılabilmektedirler. Bunlara göre “Yakasız gömlek giymek sünnet, yakalısını giymek bid’at”, “Yer sofrasında yemek sünnet, masada yemek bid’at”, “Yer minderinde oturmak sünnet, koltukta oturmak bid’at”, “Mikrofonsuz ezan okumak sünnet, mikrofonla okumak bid’at” şeklinde kanaatler ileri sürülür, böylece sözde sünnet ve bid’at tanınmış ve tanıtılmış olur. Bunun tersini iddia edenler ise, sünnete karşı gelmekle ve bid’ate taraftar olmakla suçlanır.

Meseleye ilmi açıdan bakıldığında durum çok farklıdır. Gömlek giymek ibâdet değil âdettir. Bu âdet gayrimüslimlerden gelmiş olsa bile, ibâdet olmadığı için giymenin bir mahzuru yoktur. Bu tür âdetleri taklit etmek de caiz olur. Peygamberimiz, uzun entari giymiş, şalvar ve pantolon giymemiştir. Şalvar giymek âdette bid’attır, ancak âdette bid’at olan şeyi yapmak günah değildir. Uçağa binmek de buna benzemektedir. Gömlek ve pantolon giymek, telefon kullanmak,

otomobile binmek, tespih çekmek, masada yemek, çatal kaşık kullanmak, dikiş makinesi, bilgisayar kullanmak, hepsi âdettir. Örf ve âdet, bir ibâdeti bozmazsa veya dinin yasak ettiği bir şey değilse bid’at olmaz.

Bid’at–ı seyyie olarak nitelenen kötü bid’atlar ise gerek inanç ve gerekse amel bakımından sonradan dine sokulan, fert ve toplum için bir yararı bulunmayan, bazen kişiyi şirke düşürebilen haller olarak tanımlanır.

Sahabiler, Hz. Peygamber’in zamanında olmayan pek çok işler yapmışlar, onlara cevaz vererek kabulü hususunda icmâ etmişlerdir. Hz. Ebû Bekir zamanında Kur’ân’ın bir mushaf halinde toplanması, Hz. Osman’ın zamanında nüshaların çoğaltılarak çeşitli bölgelere gönderilmesi en çok bilinen örneklerin başında gelir. Daha sonraki dönemlerde nahiv, ferâiz, hesap, tefsir, isnada dayalı söz ve hadis metinlerinin tamamının yazılmasına yönelik çalışmalar da bunun örneklerinden bir kaçıdır. Bunları bid’at olarak isimlendirsek bile, kötü ve merdud oldukları söylenemez. Çünkü ilmin muhafazası, yayılması ve sonraki nesillere intikâli bu sayede olmuştur. Aynı şekilde, evlerimizin yapı tarzından, içinde ihtiyaç duyduğumuz malzemeye varıncaya kadar birçok eşya, zamana, mekâna ve coğrafyaya göre farklılıklar gösterir. O halde bid’atların alanı, yani kötü karşılanan, yasaklanan ve haram olan, sahibini bazı kere iman dairesinin dışına çıkartan bid’atların alanı, itikad, amel ve muâmelat gibi sınırları Allah ve Resûlü tarafından çizilmiş, helâl ve haramlığı belirlenmiş sahalardır. Bu hudutları aşanlar ve bunlara aykırı davrananlar bid’at çıkarmış olurlar. Bu tür bid’at ise merduttur, yani kesinlikle kabul edilmez.⁷ Bu ayırımların bilinmesi ve buna göre hareket edilmesi elzemdir. Bid’at dini alanda bir nevi yozlaşmadır. Sünneti terk ne kadar tehlikeli ise, sünneti tahrip manasına gelen bid’at de o derece tehlikelidir.

Bid’atın Kısımları

Herhangi bir davranışın hangi niyetle yapıldığı fevkalade önemlidir. Örneğin; tavuk ve horoz gibi hayvanları normal olarak kesip yemek, başkalarına ikram etmek helal ve câizdir. Fakat bunların kurban niyetiyle kesilmesi bid’attır. Çünkü İslâm’a göre kurban edilecek hayvanlar belli olduğundan tavuk ve horoz, kurban edilecek hayvanlar arasında yer almamaktadır. Aynı şekilde “mevlid” de, Hz. Peygamber’i öven veciz bir şekilde yazılmış edebî bir eserdir. Peygamberimiz’in doğum gününde onu hatırlama niyetiyle okunursa bir sakıncası yoktur. Ancak mevlid bir ibâdet kastıyla okunur ve onun okunması sebebiyle bundan bir sevap beklenirse bu da bid’at olur.

Bid’at, genel olarak düşünüldüğünde kimi zamanlarda (din dışında) iyi, güzel ve yararlı olduğu gibi, kimi zamanlarda da kötü ve zararlı olur. Bu itibarla bid’at, dinî yönden iki kısma ayrılmış; birincisine bid’at–ı hasene, ikincisine de bid’at–ı seyyie adı verilmiştir. Ancak hadis terminolojisinde bid’at söz konusu olduğunda, sürekli kötü ve zararlı olan, yani İslâm’a aykırı düşen inanç ve itikatlar kastedilmiştir.⁸ Kur’ân’ı bir mushafta toplamak, teravih namazını cemaatle kılmak, minare ve medrese inşa etmek iyi bid’ata, kabirlerin üzerine türbe yapmak ve bunlara mum dikmek kötü bid’ata örnek olarak gösterilebilir. Bu anlayışa göre hadislerde reddedilen, kötü bid’attır.⁹ Bir kısım İslâm bilginlerinin bid’atı ikiye ayırmalarının sebebi, müslümanların dini koruma konusunda gösterdikleri hassasiyetin, hayatın tabii gelişimine ve normal değişime karşı bir tavır alışı dönüşmemesi içindir.¹⁰ Dolayısıyla bid’atın hasene ve seyyie olarak ikiye ayrılmasının, sonradan ortaya çıkan her uygulamanın, mutlak olarak kötü bir şey olamayacağının düşünülmesinden hareketle ileriye sürüldüğü de bir olasılıktır.¹¹ Bu da göz ardı edilmemesi gereken önemli bir noktadır.

Bazı ilim adamlarının bid’at–ı haseneye yaklaşım tarzı farklılık arz etmektedir. İyi görülen, müslümanların maslahatına olan birtakım ibâdet

ve ameller “bid’at–ı hasene” olarak telakkî edilmiştir, bunların dinde mesnedleri ve dayanakları olduğu ifade edilir. Buna örnek olarak Hz. Ömer’in kendi dönemine kadar cemaatle kılınmayan teravih namazını Übey b. Kâ’b’ı öne geçirerek cemaatle kılınmasını sağladıktan sonra, “Bu ne güzel bid’at oldu!” dediğini¹² verebiliriz. Mushaf–ı Şerif’e hizib, cüz işaretlerin konulması, âyetlerin numaralanması, camilere kilim ve halı serme, minare yapma, ezanı hoparlörle okuyarak duyurma, tespih kullanma gibi hususlar bid’at–ı haseneden sayılmıştır. Ancak farklı yaklaşım tarzları da söz konusu olduğundan yukarıdaki örnekleri ibâdet dışı ve âdet olan uygulamalar şeklinde görenler ve buna göre yaklaşanlar da vardır.

Yenilikler ve Bid’at

İslâm, her çağa hitabeden bir dindir. Hz. Peygamber’in yeniliklere açık olmasıyla ilgili pek çok yaşanmış olay vardır: Hendek savaşında şehrin savunulmasında İranlılara ait olan hendek kazarak savunma stratejisini Selman–ı Fâris’i’nin teklifi üzerine tereddütsüz kabul etmiş ve uygulamıştır. Aynı şekilde savaşta mancınık kullanılmasına izin vermesi ve bizzat kendisinin kullanması¹³, başka milletlere ait olan yeniliklere karşı ne kadar açık olduğunu bize göstermiştir. Hz. Peygamber doğru, güzel ve yararlı olan şeylere sürekli müsbet bakmıştır. Mescid-i Nebevî’nin aydınlanması için kandil ile fitil ve yağ getiren Temîm ed-Dârî, hizmetçisine gece Mescid-i Nebevî’de bunların yakılmasını söyler. Hz. Peygamber buna Temîm ed-Dârî’nin vesile olduğunu öğrenince “Sen İslâm’ı nurlandırdın. İslâm’ın mescidini süsledin. Allah da seni dünyada ve âhirette nurlandırsın.” diyerek duâda bulunur. Hz. Peygamber, hizmetçinin ismini Sirâc (kandil) olarak değiştirerek onu da onurlandırmıştır.¹⁴ Yazışmalarda kullanmak üzere Peygamberimiz’in kendine mahsus bir mühür yaptırması da dikkat çekicidir.¹⁵ Medine’de ilk nüfus sayımının yapılması da o zaman için yenilikler arasında yer alan uygulamalardan biridir. Medine’de kendi başkanlığında bir site devleti kurulmuş, sosyal, hukukî, siyasî ve iktisadî ilkeleri içeren bir anlaşma

“Bid’at dinde yeri bulunmayan, sonradan ortaya çıkarılmış olan inanç ve ibadetlerdir. Kur’an ve sünnette yeri bulunmadığı ve bu iki asla aykırı olduğu için, her bid’at dalâlet diye nitelendirilmiştir.”

yapılarak metin haline getirilmiştir. Bu da o zaman için bir yenilikti. Bu tür yeniliklerin bid’at olarak telakkî edilmesi düşünülemez. Çünkü bütün bunlar, akîde ve ibadetler dışında yani sabitelerin dışında kalmaktadır.

İslâm dini yeniliklere ve değişime açık bir dindir. Sosyal ve pozitif ilimlerde müslüman ilim adamlarının katkılarını ve bu ilimlerde getirdikleri yenilikleri bütün dünya kabul etmektedir. Yapılan keşifler ve buluşlar sürekli desteklenmiştir. Müslüman alimlerin matematik, astronomi, cebir, fizik, kimya ve tıp gibi ilimlerdeki hizmetleri çok büyük olmuştur. Dolayısıyla İslâm dini, genel manada insanlığın yararına ve hayrına olan hiçbir şeye karşı olmamış, aksine bu tür faaliyetleri desteklemiş ve teşvik etmiştir.¹⁶

Hz. Peygamber’in Hadislerinde Bid’at Olgusu

Hadislerin geneline baktığımızda bid’at kelimesinin daha ziyade ıstilahî anlamına yakın bir şekilde olumsuz manada kullanıldığını görmekteyiz. Gerek bid’at gerekse muhdes kelimeleri birbirinin müteradifi olarak hadislerde menfî manada yer almıştır.¹⁷ Dolayısıyla bu bağlamda bid’atle ilgili pek çok hadis söz konusudur. Bütün bu hadislerin hedefi müslümanları bid’at konusunda uyarmak ve bid’atten uzak kalınmasını sağlamaktır. Din koyucusu yani Şâriî bellidir, kimsenin kendisini Şâriî yerine koymaması gerekir.

Hz. Peygamber, hadislerinde şöyle buyurmuştur: “Size, Allah’a saygılı olmanızı, başınıza bir Habeşli

köle bile emir olsa, onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra sağ kalıp uzunca bir hayat sürenler pek çok ihtilaflar görecekler. O zaman sizin üzerinize gerekli olan, benim sünnetime ve doğru yolda olan Hulefâ-yi Râşidîn’in sünnetine sarılmanızdır. Bu sünnetlere sımsıkı sarılınız. Sonradan ortaya çıkarılmış bid’atlardan şiddetle kaçınız. Çünkü her bid’at dalâlettir, sapıklıktır.”¹⁸ Bilindiği gibi, Hulefâ-i Râşidîn, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’dir. Peygamberimiz, başka birçok hadislerinde olduğu gibi, bu hadiste de onların hidâyet, hak ve doğru yol üzere bulunacaklarını, kendilerine uyulması gerektiğini ifade buyurmuşlardır. Ehl-i Sünnet’in bütün mezhepleri, Hulefâ-i Râşidîne uyulması gerektiği konusunda görüş birliği içindedirler.

Hz. Peygamber, bir noktaya daha dikkat çekmekte, bid’atlerden mutlaka sakınılması gerektiğini hatırlatmaktadır. Çünkü sünnete uygun olmayan davranışlar bid’attır. Bid’at dinde yeri bulunmayan, sonradan ortaya çıkarılmış olan inanç ve ibadetlerdir. Kur’an ve sünnette yeri bulunmadığı ve bu iki asla aykırı olduğu için, her bid’at dalâlet diye nitelendirilmiştir. Burada “bid’at” veya “muhdes” kelimelerinin “sonradan ortaya çıkan şey” anlamındaki sözlük manası kastedilmiş değildir. Kastedilen esas mana, Kur’an ve sünnete aykırı olarak ortaya çıkan itikat, ibadet ve dinden sayılan şeylerdir. Çünkü sonradan olan bazı işler ve icatlar vardır ki,

bunlar hayâtî ihtiyaç ve zaruretlerdir. Bu nevi şeyleri bid’attır diye reddetmek mümkün değildir.¹⁹

“Şüphesiz söziün en güzeli Allah’ın Kitâbı’dır. Yolun en güzeli de Muhammed’in yoludur. İşlerin en şerhileri de dinde sonradan icâd edilen bid’atlerdir. Size vâd edilegelen şeyler muhakkak gelecek ve siz bunlardan kaçıp kurtulacak değilsiniz!”²⁰ Başka bir versiyonda şöyle buyurulmuştur: “Allah’ın hidayete erdirdiğini kimse saptıramaz, saptırdığını da kimse hidayete erdiremez. Sözlerin en doğrusu Allah’ın Kitabı’dır. Yolların en güzeli Muhammed’in yoludur. Yapılan işlerin en şerlisi sonradan uydurulup ortaya çıkarılanlardır. Her sonradan uydurulan şey ise bid’attır. Her bid’at sapıklıktır. Her sapık da cehennemliktir.”²¹

Bu hadiste ibadet ve tâatler de dâhil, yaptığımız her işin görünüşte bile dine, Kur’an ve sünnet esaslarına uyması gerektiği bize öğretilmiştir. Allah ve Resûlü’nün izin vermediği hiçbir şeyin dinden sayılmayacağını bu hadisin özlü ifadesinden gayet açık bir şekilde anlamış oluyoruz. Dinde aslı olmayan bir şeyin sonradan ortaya konulması, dinimizde “bid’at” diye adlandırılır. Esasen birçok âyet-i kerime ve sahih hadis, bu veciz kelâmda ifadesini bulmuştur. Hz. Peygamber, bu hadisleriyle, dinde haddi aşır ileri gidenlerin aşırılıklarını, bâtıl yollara sapıp dini tahrif edenlerin tahrifatını din olarak kabul etmemek gerektiğine dikkatimizi çekmektedir. Bunların her biri bid’at olarak nitelenmiştir.²²

DİPNOTLAR

- 1 Cevherî, es-Sihah, Beyrut, 1974, I, 76; Firuzabâdî, el-Kamusu'l-Muhit, Beyrut, 1413/1993, III, 3; İbn Hacer, Nuhbetü'l-Fiker Şerhi, trc. Talat Koçyiğit, Ankara, 1971, s. 68 (91. dipnot).
- 2 Râgıb el-İsfehânî, el-Müfredât, s. 222; Zebîdî, Tâcü'l-Arus, V, 205-213; İbn Manzûr, Lisânü'l Arab, III, 75.
- 3 Buhârî, “İ’tisâm”, 2; Müslim, “Cuma”, 13; İbn Mâce, “Mukaddime”, 7; Dârimî, “Mukaddime”, 23.
- 4 Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5; İbn Mâce, “Mukaddime”, 6; Tirmizi, “İlim”, 16; Dârimî, “Mukaddime”, 16.
- 5 Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5; Nesâî, “İdeyn”, 22; İbn Mâce, “Mukaddime”, 7.
- 6 Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay, “İbadet Hayatı ve Bidat ilişkisi”, çev. Seyit Avcı, Diyanet İlmî Dergi, 2007, c. XLIII, S. 1, s. 82.
- 7 Çakan İ. L., Küçük R., Kandemir Y., Riyazü's-Salihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, İst., 2006, II, 12.
- 8 Bkz. Koçyiğit, Talat, Hadis Tarihi, Ankara, 1981, s. 171 (700. dipnot).
- 9 Nevevî, Tehzîbü'l-Esma ve'l-Lügat, Beyrut, 1996, I, 22; İbn Hacer, Nuhbe, s. 68 (91. dipnot).
- 10 Bardakoğlu, Ali, İlmihal, İstanbul, 1999, II, 144.
- 11 Gürler, “Bid’at Kavramı Üzerine”, s. 74
- 12 Buhârî, “Terâvîh”, 1.

Hadis-i şerifler bid’at kavramını dinle şu şekilde irtibatlandırmaktadır: “Kim ki bizim şu işimizden olmayan bir şey yapar, ortaya çıkarırsa o reddedilir.”²³ “Kim bizim dinimizin dışında bir iş yaparsa (o iş) bâtıldır.”²⁴ Sonradan ortaya çıkarılan her şeyin bid’at, her bid’atın da dalâlet, sapıklık olduğu beyan buyurulmaktadır. İbn Receb, hadis metnindeki “bizim şu işimizde” ifadesinden maksadın, din ve şeriat olduğunu belirtmiştir.²⁵ Burada dinde delili olmaksızın ortaya konulan yenilikler anlamında kullanılmaktadır. Neticede bu tür şeylerin kabul edilmemesi gerektiği, çünkü bâtıl olduğu ifade edilir.

Sonuç

İslâm dini, aşırılığın her çeşidine kapalı olan bir dindir. Dinin ve peygamberin gönderiliş amacı da insanoğlunun mutedil yolda kalmasını sağlamaktır. Aşırılığın bir çeşidi olan ve dinde sonradan ortaya çıkan her türlü ekleme ve çıkarmalar şeklinde algılanan bid’atten kaçınılması gerektiği konusunda âlimler arasında ittifak vardır. Peygamber Efendimiz’in şiddetle müslümanları sakındırması, bid’atin doğrudan İslâm dinini tahrif etmeyi hedef alması sebebiyledir. Ancak bid’at kavramının doğru anlaşılması noktasında ortaya konulan bütün görüşlerde ortak nokta; bid’atın, dinî hususlar ile sınırlandırılarak, dinde olmayan şeylerin dine dâhil edilmesi veya dinde olan şeylerin çıkarılması olarak nitelendirilmesi söz konusudur. Yoksa dinî olsun olmasın sonradan ortaya çıkan her şeyin bid’at olması söz konusu değildir.■

SÜNNETİN TEMELLENDİRİLMESİ: GEREKSİZ BİR TARTIŞMA

Prof. Dr. Murteza BEDİR
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Sünnetin İslâm ahkâmını inşa eden rolünü temellendirme yönünde yapılan tartışmaların tarihi, İslâm tarihindeki ilk ihtilaflara kadar gider. Haricîler adı verilen Resûlüllah’ın ve ashabının yolundan ayrılan bir grup kendi dinî konumlarını temellendirmek için Kur’ân’a başvurup, onun indiği bağlamı temsil eden sahabe bilgisine ve dolayısıyla henüz yazıya geçirilmemiş olan sünnete kuşkuyla yaklaşmışlardır. Haricîler aslında ümmetin bütünlüğünü bozan ilk grup olup Allah Resûlü’nün Kureyş ve Ensar’ın ileri gelenlerinin oluşturduğu seçkin ashabı arasında yer almıyorlardı. Onlar daha çok Hicaz dışından gelmeleri sebebiyle güzide ashabın temsil ettiği İslâm’ın ilk sahih anlayışına yabancıydılar. Daha sonra sünnetin Allah Resûlü zamanında yazıya geçirilmemiş olması nedeniyle bize ulaşması hususunda kuşkuların bulunduğu şeklindeki iddialar yine Resûlüllah’ın ve ashabının yolundan ayrılıp farklı bir ekol olarak ortaya

çıkan Mutezile ve benzeri bazı gruplarca dile getirilmeye başlandı. Burada özellikle sünnetin (hadisin) haber-i hassa ya da haber-i vâhid olarak adlandırılan bölümüne yönelik kuşkular dikkat çekmektedir. Bu türden kuşkular günümüzde tarihte olduğundan daha yoğun ve yaygın olarak dillendirilmektedir. Hatta adına Kur’âncılar adı verilen bir anlayış sünneti tamamen devre dışı bırakmayı bir proje olarak ilan etmekle kalmamakta, aynı zamanda bunun dini daha saf ve pak hale getireceğini bile iddia etmektedir.

Sünnet/hadis etrafında yürütülen bu tartışmanın klasik İslâm geleneği açısından bitmiş bir tartışma olduğunu, pek çok yönünün geçmişte ele alınarak tahlil edildiğini ve sonuçlandırıldığını hatırd tutmamız gerekir. Bu olguya rağmen neden bu tartışmanın yeniden alevlendiği sorusunu cevaplamak gerekir. Bu tartışma esasen modern zamanlarda iki şeyin birbirine karıştı-

“Temel bir İslâmî hüküm müessesesinin Hz. Peygamber elinde teşekkül edip ilmiyal bilgisine dönüşmüş yapısının her bir parçası, sonradan gelişen fıkıh teorisi tarafından Kur’an, sünnet, icmâ ve kıyas adı verilen delillerden birine indirgenerek açıklanmıştır. Bu fıkıh usûlü açıklamasının ilgili ahkâmın fiilen inşası tarihi olarak anlaşılması maalesef modern İslâm düşüncesinin bir yanılmasıdır.”

rılmasından kaynaklanmıştır. Şöyle ki, modern İslâm düşüncesinde İslâm ahkâmının tarihsel fiili teşekkülü ile onun teorik oluşumuna ilişkin açıklama aynı şey zannedilmiştir. Başka bir ifade ile şer’î ahkâmın Allah Resûlü’nün eliyle oluşturulması ile onun daha sonra teşekkül eden fıkıh ilminin teorik çerçevesi içinde açıklanması aynı şey gibi görülmüştür.

Bu karıştırma, fıkıh usûlü ilminin furû-ı fıkıh doktrinlerini fiilen ürettiği şeklinde bir iddianın modern zamanlarda genel bir kabule dönüşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Halbuki namaz, oruç, zekât ve hac gibi temel bir İslâmî hüküm müessesesinin Hz. Peygamber elinde teşekkül edip ilmiyal bilgisine dönüşmüş yapısının her bir parçası, sonradan gelişen fıkıh teorisi tarafından Kur’an, sünnet, icmâ ve kıyas adı verilen delillerden birine indirgenerek açıklanmıştır. Bu fıkıh usûlü açıklamasının ilgili ahkâmın fiilen inşası tarihi olarak anlaşılması maalesef modern İslâm düşüncesinin bir yanılmasıdır. Tarihte de bu yanılmanın izlerini görmek mümkündür. Buna, özellikle 3./9. yüzyılda hadislerin derlenmesi ve bunlardan sahih olanların olmayanlardan ayrıştırılması süreci tamamlandığında Zahirîlik adı verilen bir ekole mensup bazı marjinal âlimler ile onların 12./18. yüzyılda takipçileri olarak görebileceğimiz Vehhabîlik ve benzeri selefi reform hareketlerini örnek verebiliriz.

Bu anlayış, bilhassa 20. yüzyılda şeriatin İslâm devletlerinin ahlâk, hukuk, siyaset ve benzeri normları belirleyici konumunu büyük ölçüde kaybetmesi sonucunda, hızla müslüman ilim çevrelerini etkilemeye başladı. Kur’an ve sünnet metnine dönüş çağrısı şeklinde formüle edilen bu anlayışın “yozlaşmış” geleneksel dinî uygulamaları ortadan kaldıracığı ve

müslüman toplumları İslâm’ın saf ve sahih yorumuna ulaştıracağı zannedildi. Kur’an ayetlerini ve hadisleri yeniden yorumlayarak İslâm ahkâmını baştan inşa etme çabaları, bir süre sonra, yeniden yorumlamanın asıl nedeni olan modern beklentiler açısından hadislerin zorluk çıkardığı kanaatini yaygınlaştırdığında sıhhatleri bahane gösterilerek hadisler devre dışı bırakıldı. Bunun yerine “Kur’ân İslâm”ı sloganıyla sadece Kur’an’ı esas alan bir yeniden inşa yöntemi, geçmişte hiçbir örneği bulunmayan garip bir bid’at çıkarıldı. Ancak bunun da modern beklentileri karşılamadığı görüldüğünde Kur’an üzerine, Allah kelamının mehabetine yakışmayacak bir takım keyfi yorum ve spekülasyonlar yapılmaya başlandı. Gerek Kur’an ve sünnete dönüş şeklindeki selefi yaklaşım gerekse sadece Kur’an diyen aşırı selefi yaklaşım, İslâmî hükümleri ilim geleneği içinde anlayan klasik İslâm yorumundan radikal bir biçimde ayrılmakta ve bu halleriyle İslâm toplumlarında asr-ı saadetten günümüze devam eden ilmî sürekliliğe yabancı bir anlayışı yaymaya çalışmaktadır. Bunun İslâm’ı tıpkı daha önce Hristiyan ve Yahudi din anlayışlarında meydana gelen protestan reform hareketlerine benzer bir duruma maruz bırakmakta olduğunu söylemek bir kehanet olmasa gerekir.

Geçen yüzyılın başında yayılmaya başlayan selefi ve aşırı-selefi anlayışların aksine, İslâm ahkâmının nasıl oluştuğunu anlayabilmek için fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimleri çerçevesinde daha makul ve tutarlı açıklama biçimlerini ortaya koymak zorundayız. Bu çerçevede sünnetin temellendirilmesi meselesine bakarsak aslında sünnetin temellendirmeye ihtiyaç duymadığını da söyleyebiliriz. “Sünnet” kelime ve terim olarak İslâm öncesi Arapçada “örfi hukuk” anlamında kullanılmaktaydı. Sünnet kelimesinin bu kullanımı daha sonraki pek çok kullanımın-

da kısmen etkili olsa da en çok “Hz. Peygamber’in ilmi-hali” manasındaki kullanımını etkilemiştir.

Sünnet, Hz. Peygamber’in peygamberlik hayatı boyunca öğrettiği, kendisinin ve ashabının hayatında uygulanmış olan somut kurumsal kurallar bütünüdür. Teşbihte hata olmaz fehvasınca, sünneti Hz. Peygamber’in yürürlüğe koyduğu ahlakî, hukukî, siyasî vs. kanunlar olarak tasavvur edebiliriz. Bu anlamda, mesela Mescid-i Nebevî’de bir ilmihal öğretir gibi öğrettiği “namaz” kavramına bakabiliriz. Tahrimle başlayıp selamla biten ve bu ikisi arasında belirli hareketlerin bir sıra içinde yapıldığı namaz kavramı en somut ve kurumsallaşmış halini Hz. Peygamber’in pratiğinde bulmuş ve ashabının hayatında somutlaşmıştır. Hiç kimse Allah Resûlü’nün ashabının onun vefatından sonra Kur’ân ayetlerini ve/veya hadisleri inceleyerek namazın kurallarını yeniden inşa ettiklerini iddia edemez.

Öte yandan, sonraki teorik fıkıh çerçevesi, Allah Resûlü’nün öğrettiği bu namaz ilmihali mevcut her

bir unsurun Kur’ân, hadisler, icmâ ve kıyas delillerinden birine indirgenerek anlaşılabilirliğini iddia etti. Ancak bu teorik iddia pratikte namazın bu dört delilin incelenmesi yoluyla inşa edildiği manasına gelmemektedir. Zaten eğer Hz. Peygamber’in ilmihaliinden öğrenilen namaz kavramı müslüman toplumlarca biliniyor olmasaydı ayet ve hadislere ya da icmâ ve kıyasa atıf yaparak mevcut namaz ibadetinin şekilsel bütünlüğüne ulaşmak mümkün olamazdı. O halde şeriat ahkâmı söz konusu olduğunda, Kur’ân ve hadis metinlerinin ne söylediğini biz ancak o ahkâmın öncelikle Hz. Peygamber ve ashabının, ardından nesilden nesile bütün ümmetin hayatına nasıl yansıdığına bakarak kavrayabiliriz. Burada sünnet, sahabenin hayatındaki nebevî menşeli kuralların adıdır. Buna İslâm’ın örflleşmiş yerleşik hukuku (sünnet, amel) diyebiliriz. İslâm ahkâmının Kur’ân ve hadislerdeki karmaşık varlığına karşın yerleşik pratikte (amel) müslümanların hayatını yöneten ve yönlendiren kurallar müşahhas bir biçimde yer almaktadır. Kur’ân ve hadislerin bu yerleşik pratikten bağımsız okunamamasının manası işte budur.

Fıkıh usûlü ilminin özellikle erken dönemlerdeki teorik açıklamalarında üzerinde durulan “sünnetin hücciyeti” (temellendirilmesi) ile ilgili bölüm, İslâm tarihinde sonradan ortaya çıkan, sünnetin delil değerini reddeden bazı gruplara cevap vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Ancak sünneti reddedenlerin ortaya koyduğu iddialar ciddi bir fikir ortaya koyamadığı için klasik usûl eserleri bunun üzerinde çok fazla durmamıştır. Sünnet bölümlerinde bununla birlikte sıhhat problemi adı verilen bir mesele üzerinde durulmuştur. Topluluktan topluluğa aktarılan sünnet yanında sahabilerin Efendimiz’den bireysel olarak aldıkları bilgileri de aktardıklarını biliyoruz.

Haber-i vâhid ya da haber-i hâssa adı verilen bu bireysel yollarla aktarılan bilgiler de İslâm ümmeti tarafından bilgi kaynağı olarak kabul edildiği için delil değeri kazanmıştır. Ancak hadislerin delil değerine ilişkin modern tartışmalarda unutulmuş bir hakikatin altını çizmek gerekir. Bilindiği gibi, İslâm âlimleri herhangi bir delilin bilgi değerini tanımlamaya çok büyük önem atfetmişlerdir. Mesela, Kur’ân’ın ve topluluktan topluluğa aktarılan sünnetin bilgi değerini tevâtür ve/veya şöret şeklinde tanımlayarak bunların kesin ya da kesine yakın bilgi değerine sahip olduğu sonucuna vardılar. Aynı şekilde, bir ayetin lafzının nas, müfesser ve muhkem bir dilsel nitelik taşıyorsa anlamını kesin bildirdiğini belirttiler. Diğer yandan, İslâm âlimleri bazı delillerin, tıpkı insan bilimlerinde olduğu gibi, kesin ya da kesine yakın bir bilgi değeri taşımasa bile belirli şartlar ve usûllerle delil olarak kullanılabileceğini kabul ettiler. Sünnetin özel/bireysel kanallardan aktarılan hadislerini işte bu kategoride gördüler. Yani bireysel/özel kanallardan aktarılan bilgilerin dikkate alınmayı hak eden bir kanaat oluşturduğu için zannî bilgi kategorisinde kullanılabileceğini söylediler.

Hadis âlimlerinin derledikleri hadis mecmualarında yer alan her bir isnad işte bu çerçevede kesin bir bilgi olarak değil de zannî kanaat doğuran bir bilgi olarak tanımladılar. Dolayısıyla, bir kimsenin bir hadis mecmuasında, mesela Buhari’de ya da Müslim’de

yer alan bir sahih hadisi sanki Hz. Peygamber’den geldiği kesin olan bir bilgi gibi tanımlaması klasik İslâm yönteminin asla kabul edeceği bir şey değildir. Hadis mecmualarının, özellikle 2.-4./8.-10. yüzyıllar arasında kaleme alınan temel hadis külliyatının okuyucu kitlesi âlimlerdir. Bu bilgilerin ancak bir ilmî ve nazarî yorum çerçevesinde, yani dilbilimden tefsire, hadis ilminden fıkha ve kelama pek çok ilmin geliştirdiği yorumsal mekanizmalara tabi olarak anlaşıldığını ve analiz edildiğini unutmamak gerekir. Hadisler ancak bu karmaşık ve derinlikli yorumsal çerçevede bir bilgi kaynağı olarak kullanılmıştır. Sünnetin bilgi değerine dönük bu ikili ayrımın İslâmî hükümler açısından çok önemli sonuçları olmuştur. İtikattan ibadete ve muamelata İslâm öğretisinin ana gövdesine ve temel esaslarına ilişkin bilgiler topluluktan topluluğa aktarılan haberler ile tespit edilirken, özel kanallardan aktarılan Sünnet, İslâm öğretisinin ana gövdesi ve esasları dışında kalan ayrıntıları ve tamamlayıcı hükümlerine ilişkin bilgilerimizi vermektedir.

İslâm ilim geleneği başta fıkıh usûlü yöntemsel çerçevesinde olmak üzere bütün ilim dallarında bu ilkeden hareket eden bir yaklaşıma sahiptir. Hadislerin sahih niteliğini kazanmalarının ardından kendi başlarına esasa ilişkin bir dinî hüküm inşa edeceğini varsaymak maalesef modern selefi söylemin İslâm ümmetine musallat kıldığı naif/irrasyonel/derinlik-siz düşünmenin bir ürünüdür. İslâm ilim geleneği bu derinlik-siz ve yüzeysel düşünme biçimini asla benimsememiştir. Bugün de müslümanların düşünsel derinlikten yoksun yöntemlerle sünneti ve hadisi konuşmaktan kaçınmaları ve ilmî birikimlerini yansıtan bir entelektüel yaklaşımla meselelere yaklaşmaları gerekir. Sünneti Kur’ândan ayrı bir şey zannedenler en büyük zulmü sünnete değil Kur’ân’a yapmaktadırlar. Çünkü Kur’ân’ı sünnetten, sünneti sahabe bilgisinden arındırarak anlamaya çalışanlar, yalnızca İslâm ilim geleneğinin bilimsel temelini yok etmekle kalmamakta, aynı zamanda bizzat Kur’ân’ı her türlü spekülasyona açık bir metin haline getirerek “tahrife” de zemin hazırlamaktadırlar. ■

SAHÂBE UYGULAMASI OLARAK SÜNNETE BAĞLILIK (İ'TİSÂM)*

Doç. Dr. Aynur URALER
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Sünnete bağlılık, İslâmî literatürde el-İ'tisâm bi's-sünne şeklinde ifade edilir. Terkîbin bu söylenişle değilse bile öz ve kavram olarak Hz. Peygamber tarafından ortaya konulmuş olduğu bir gerçektir.”

Günümüzde yoğun şekilde yaşanan kültürlerarası mücadele ortamında, İslâm kültürünün kendi özellikleri içinde kalabilmesi ve müslümanların ondan bu kapsamda yararlanabilmesi “sünnet”in ve “sünnete bağlılık” meselesinin yeniden tetkikini zorunlu hâle getirmiştir. Bunun için öncelikle İslâm dinini, teori ve bilhassa pratik olarak sağlıklı bir şekilde öğrenmek gereklidir. Bu da ancak ilk nesli incelemekle mümkündür. Zira sahâbî dönemi, zengin bir İslâmî yaşayışın inkâr edilemez kesinlikte görüldüğü dönemdir. Onlar, sadece sünnetin râvisi değil, aynı zamanda sünneti yaşayanlardır.

Sünnete bağlılık, İslâmî literatürde “el-İ'tisâm bi's-sünne” şeklinde ifade edilir. Terkîbin bu söylenişle değilse bile öz ve kavram olarak Hz. Peygamber tarafından ortaya konulmuş olduğu bir gerçektir: Vedâ haccında söylediği “Size, sımsıkı sarıldığınız takdirde asla sapıtmayacağınız şeyler bıraktım. Allah'ın Kitabı ve Nebî'sinin sünneti.” ve “Size sarıldığınız takdirde sapıtmayacağınız bir şey bıraktım. Allah'ın Kitabı.” hadislerinde İ'tisâm kelimesi Kitap ve sünnetle irtibatlı olarak kullanmıştır.

İslâm âlimleri, İ'tisâmı, “Cehlen veya yanlışlıkla sünnetin dışında hüküm verenin, sünnetin hükmüne dönmesi, Allah Teâlâ'nın Resûlü'ne itaat emri gereğince sünnete muhalif olanı terketmesi gerekir. İşte bu tam mânâsıyla sünnete İ'tisâmın kendisidir.” şeklinde tarif ederler. Yine ibâdetleri, sünnete uygun olarak yerine getirmeyi, başlı başına “sünnete bağlılık” olarak ifade ederler. Mesela İbnu'l- Esîr “İ'tisâm, amellerin sünnetteki şekliyle yetinmektir.” demiştir.

Sahâbîlerin hayatına bakıldığında sünnete uymaktan şikâyetçi olan kimseye rastlanılmamıştır. Onlar, günlük işlerinde dahi Hz. Peygamber gibi davranmaya özen gösterirlerdi. Sahâbîler, arzularının ve buna bağlı

olarak da fiillerinin Hz. Peygamber'e uygun olmasını esaret değil hürriyet sayıyorlardı. Çünkü İslâmiyet hevâyı bırakıp hakka uymayı emretmiştir. Sünnet de hak olduğuna göre sünnete bağlılık insan hayatını sınırlayıcı değil, düzenleyicidir. Bir biçimde yaşaması gereken insan, benzeyeceği insanlar arasında seçim yapacaktır. Kur'ân'ın insanlara örnek gösterdiği Peygamber (s.a.v.) gibi yaşamak, ona benzemek; hürriyetleri kısıtlamak değil, nefsin, diğer insan ve nizamların egemenliğinden kurtulması demektir.

İ'tisâm'ın dinî yaşayışta azîmet mi ruhsat mı ifade ettiği önemli bir noktadır. Herşeyden önce Hz. Peygamber'in, “Bazılarına ne oluyor ki benim ruhsat verdiğim şeyleri yapmaktan çekiniyorlar.” hadisi ve Hz. Âiş'e'nin “Resûlüllah (s.a.v.) iki şey arasında muhayyer bırakılırsa, günah olmamak şartıyla onların kolay olanını seçerdi. Şayet günah ise, insanların ondan en uzak kalanı olurdu.”² sözü Hz. Peygamber'in amellerin ruhsat tarafını tercih ve tavsiye ettiğini gösterir.

Sahabîlerin ruhsatları kullanmayıp azîmeti tercih ettiği ve sanki sünnete uyulmadığı intibâını veren uygulamaları olmuştur. Aslında bu ikinci durum, onların azîmeti iltizam etmelerinin sonucudur. Ruhsat olanı da kabul ettikleri için bu, İ'tisâmsızlık sayılmaz. Azîmeti iltizam, bazen sünneti görüldüğü gibi anlayıp uygulamak bazen de ve bilhassa ikili uygulama imkânının bulunduğu hallerde aslı olanı veya azîmet ifade edeni tercih şeklinde tecelli etmektedir. Meselâ, Ebû Eyyûb el-Ensârî, abdest alırken kendisi ayaklarını yıkadığı halde, halka mestler üzerine meshedilmesini emrederdi. Bunun sebebi sorulunca “Ben, Resûlüllah'ı (s.a.v.) mestler üzerine mesheder ve bunu emrederken de görmüş bulunmaktayım. Ne var ki bana ayakları yıkamak daha hoş gelmektedir.” demiş³, -ruhsatı red anlamında olmamak üzere- azîmeti tercih etmiştir. Bütün bu hallerde dikkati çeken temel tavır sünnete İ'tisâmdır.

Aslında Hz. Peygamber’in verdiği ruhsatları kullanmamanın pişmanlıkla neticelendiği de bilinen bir gerçektir. Abdullah b. Amr “Ah keşke ben Resûlullah’ın (s.a.v.) bana verdiği ruhsatı kabul etseydim. İşte yaşlandım, zayıf düştüm.” diye hayıflanmıştır.⁴

İ’tisâmın azimet ve ruhsatla alakası dışında taklit-le de irtibatı vardır. Resûlullah (s.a.v.), “*Benden sonra ümmetim hakkında üç şeyden endişe ediyorum: Âlimin sürçmesi, zâlimin hükmü ve peşinden gidilen hevâ.*” hadisiyle bu meseleye işaret etmektedir. Âlim, diğer insanlara kıyasla en fazla taklit edilen kişidir. Onun yanılması sadece kendisiyle sınırlı kalmaz, uyanlara da sirâyet eder. Hz. Peygamber, bu konuda uyulması gerekeni ve taklitten kurtulmanın yolunu “*Size iki şey bırakıyorum. Onlara sarılırsanız asla sapıtmazsınız. Allah’ın kitabı ve Resûlünün sünneti.*”⁵ hadisiyle göstermiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de kelime olarak açıkça “sünnete i’tisâm” emri geçmemekle birlikte sünnete i’tisâmı emrettiği kolaylıkla anlaşılan birçok âyet bulunmaktadır. Meseleyi çok genel ve öz biçimde şu âyet ifade eder: “*Resûl size ne verirse alın, sizi neden nehyettiye ondan kaçın!*”⁶ Sahâbiler, bu âyetin sünneti kapsadığı inancındadır. Meselâ, “*Allah, yüzünün kıllarını alan ve dişlerini incelten, dövme yaptıran... kadınlara lânet etmiştir.*” hadisini rivayet eden Abdullah b. Mesud’a, Ümmü Ya’kûb adlı bir sahâbî hanım gelerek bu hadisi sorduğunda İbn Mesûd, bahsi geçen hadisin Allah’ın Kitabı’nda bulunduğunu söylemiş ve bu âyeti okumuştur.⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan birçok âyette Peygamber’e itaat, Allah’a itaatle birlikte zikredilmektedir.⁸ Buna göre Allah Teâlâ, itaatı sadece kendisine hasretmemiş, Resûlünü de birlikte zikretmiştir. Sadece, Resûlullah’a (s.a.v.) itaatı emreden ayetlerin bulunduğu da bir gerçektir. “*Namazı kılın, zekâtı verin, Peygamber’e itaat edin ki merhamet göresiniz.*”⁹ âyeti gibi. Bu âyette dikkat çeken husus, farzlar sayıldıktan sonra Resûl’e itaattan bahsedilmesidir.

Bu noktada sahâbilerin sünneti herşeyden üstün tutup, her durumda Resûlullah’ın davrandığı gibi davranmaya gayret ettikleri bilinmektedir. Meselâ Abdullah b.

Ömer’in oğlu Abdullah bir keresinde savaş olacağı ihtimalinden bahisle babasının hacca gitmemesini istemişti. İbn Ömer ise Resûlullah (s.a.v.)’in umre yapmasını Kureyş kâfirlerinin engellediğini, kendisinin de engellenmesi halinde Resûlullah’ın (s.a.v.) yaptığı gibi yapacağını söyleyip “*Andolsun ki Allah’ın Resûlü’nde sizin için güzel bir örnek vardır.*”¹⁰ ayetini okumuştur.¹¹ Öyle ki canları pahasına da olsa sünneti tercih ederlerdi.

Sahâbenin sünnete sarılma hususunda dikkati çeken bir diğer tutumları da sünnete anında uyma uygulamalarıdır. Bir keresinde Übey b. Ka’b namaz kılarken Hz. Peygamber, kendisine seslenmiş, Übey ise namazı bozup Hz. Peygamber’e cevap vermemiştir. Namazı süratle kılıp yanına gittiğinde ise Resûlullah (s.a.v.) cevap vermesine neyin mâni olduğunu sormuş, Übey durumu anlatınca, Hz. Peygamber “*Bana vahyedilenler arasında ‘Hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah ve Resûlü’ne uyun.*”¹² âyeti yok mu?”¹³ buyurmuştur. Yine, Hz. Esma’nın teyzesinin kolunda iki altın bilezik gören Resûlullah (s.a.v.) “*Koluna iki ateş bilezik takılması seni sevindirir mi?*” buyurunca, o hanım hemen bilezikleri atmış, bileziklere ne olduğunu takip bile etmemiştir.¹⁴

Sahâbilerin kendisini aynen takip etme eğilimleri sebebiyle Resûlullah’ın (s.a.v.) yaptığı işten pişmanlık duyduğu bile olmuştur. Hz. Âişe’nin rivâyetine göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) evden sevinçli olarak çıkar, bir süre sonra üzgün olarak döner. Hz. Âişe sebebini sorduğunda, “*Ben Kâbe’nin içine girdim, ama girmeseydim. Çünkü ümmetime güçlük çıkarmış olmaktan endişe ediyorum.*” diye cevap vermiştir.¹⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bazı fiillerini tekrar etmemesindeki bir başka sebep de “farz kılınır endişesi” idi. Üç gece mescidde teravih namazı kılmış. Teravih namazının cemaatle kılınması isteği karşısında dördüncü gece cemaatin yanına çıkmamış ve “*Bu namazı bilerek sizinle kılmaya devam etmedim. Farz kılınır da onu yerine getirmekten âciz kalırsınız diye endişe ettim.*” buyurmuşlardır.¹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in söylediklerinin zahirine bakıp amel etme eğiliminde olan sahâbî bazen bu-

nunla ilgili olarak Efendimiz’in ikazına da muhatap olmuşlardır. Mesela Hz. Peygamber altın yüzük takan bir kimsenin parmağını elindeki çubukla dürtüp “*Onu at.*” buyurmuşlar, o kişi dışarı çıkıp yüzüğü atmış, Hz. Peygamber’in yanına gelince ona yüzüğün ne olduğunu sormuş, adam attığını söylemiştir. Bunun üzerine “*Ben sana faydalanmanı emretmiştim, atmanı değil.*” buyurmuştur.¹⁷

Sahâbilerin Resûlullah (s.a.v.)’a en yakın kişiler olmaları sebebiyle sünneti aynen uygulamaları sonrakı nesiller için önemli bir bilgidir. Onlar alan ayrımı yapmadan sünneti aynen uygulamak için gayret sarf etmişlerdir. Aynı sahâbî gerektiğinde meselenin illetine göre davranırken, bazen de hiçbir değişikliğe gitmeden sünneti aynen Resûlullah (s.a.v.)’tan gördüğü gibi uygulamıştır.

Sahâbiler tabiatlarına aykırı gelse de sünnete bağlılık gösterirlerdi. Hz. Ömer, sabah ve yatsı namazlarını mescidde kılan hanımı Âtike’ye “Bunu istemediğimi biliyorsun.” dediğinde hanımı “Sen yasaklayana kadar buna son vermeyeceğim.” demiş¹⁸, İbn Ömer babasının “Hanımlar, mescide gelmek için izin isterse menetmeyin.” hadisi sebebiyle hanımının mescide gitmesini yasaklamadığını söylemiştir.¹⁹

Sahâbilerin sünnete i’tisam hususundaki titizliklerinin temelinde bazı hususlar vardır. Mesela onlar sünnet-te hikmet olduğunun farkındadırlar. Hz. Peygamber’in bir işi yapmasını başlı başına hikmet kabul ederler.

DİPNOTLAR

- * Bu makale yazarın Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. 2016) isimli kitabından kısaltılarak alınmıştır.
- 1 Ahmed b. Hanbel, VI, 45; Buhârî, “Edeb”, 72; “İ’tisâm”, 5; Müslim, “Fedâil”, 127, 128.
 - 2 Müslim, “Fedâil”, 77.
 - 3 Ahmed b. Hanbel, V, 421; Taberânî, el-Mu’cemu’l-Kebîr, IV, 182-183; İbn Hacer, el-Metalibu’l-Âliye, I, 31; Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, I, 255.
 - 4 Buhârî, “Fedâilu’l-Kur’an”, 34; Müslim, “Sıyâm”, 182.
 - 5 Muvatta, “Kader”, 3; İbn Abdilber, Câmi, II, 24, 110, 180; Hâkim, Müstedrek, I, 93; Beyhâkî, Sünen, X, 114.
 - 6 Haşr, 59/7.
 - 7 Ahmed b. Hanbel, I, 415, 416-417, 434, 443; VI, 257; Dârimî, “İsti’zan”, 19; Buhârî, “Libâs”, 82, 84, 85, 87; “Tefsir”, 59/4; Müslim, “Libâs”, 120; İbn Mâce, “Nikâh”, 52; Ebû Dâvûd, “Tereccül”, 5; Nesâî, “Ziyne”, 24, 26, 71, 72. Msl. Mâide, 5/92; Âl-i İmrân, 3/31, 32, 132; Nisâ, 4/13, 14, 59, 64, 115.
 - 8 Nur, 24/56.
 - 9 Ahzab, 33/21.
 - 10 Muvatta, “Hac”, 42, 99; Ahmed b. Hanbel, II, 4, 11-12, 54, 64-65, 141,

Meşhur, Hz. Ömer ve onun Haceru’l-Esved’e “Vallahi seni öptüm, iyi biliyorum ki sen bir taşsın ne zararın ne faydan dokunur, Resûlullah (s.a.v.)’ı öperken görme-seydim, asla seni öpmezdim.”²⁰ hitabı böyledir.

Ayrıca onlar Hz. Peygamber’in sözlerinin gerçekliğine en başından teslim olmuşlardır. Öyle ki kâfirler dahi ona inanırlardı. Mesela Sağ b. Muaz, bir tartışma esnasında müşrik Ümeyye b. Halef’e “Muhammed seni öldüreceğini söylüyor.” deyince Ümeyye “Vallahi Muhammed bir şey konuştuğu zaman yalan söylemez.” demiştir. Durumu hanımına anlatmış, o da “Allah’a yemin ederim ki Muhammed yalan söylemez.” demiştir. Nitekim Ümeyye Bedir savaşında öldürülmüştür.²¹

Özetle, sünnet, her devirde toplumlar için ortak değerler kaynağıdır. Bu noktadan hareketle “sünnete i’tisâm” tarihî bir olay değil, güncel bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün teslimiyet ve i’tisâm eksikliği, fıkri ve ilmî birikimi gölgelemekte, müslümanlar sahip oldukları ilahî mesajı yaşama ve tanıtmak bakımından silik kalmaktadırlar. Sahâbe dönemi sonrasında görülen bid’at, rey, aşırılık, hevâya uyma, fırkalaşma, gayrimüslimlere özenme gibi hususlar ise i’tisâmı engelleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâmiyet’in kendine mahsus özelliklerinin sürdürülebilmesi, onu sünnetteki yorumuyla yaşamaktan geçer. Sünneti “Nebevî bir hayat modeli olarak” değerlendirirsek “Sünnete bağlılık” o modeli yaşatmak demek olacağı için müslüman’a son derece büyük bir mutluluk ve huzur verecektir. ■

Prof. Dr. Mehmet Yaşar KANDEMİR ile Söyleşi

Kâmil BÜYÜKER
Cihat HİDİR

1939'da Yozgat'ın İnceçayır köyünde doğdu. İlkokulu köyünde, İmam-Hatip Okulu'nu Yozgat'ta okudu. 1964'te İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun oldu. Sivas İmam-Hatip Okulu'nda üç yıl öğretmenlik yaptıktan sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne Hadis asistanı oldu (1967). “Mevzû Hadisler” adlı öğretim üyeliği tezini tamamladı (1970). Aynı yıl Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'ne atandı. Burada iki yıl hocalık yaptıktan sonra askerliğini yedek subay olarak Edirne'nin Lalapaşa kazasındaki hudut bölüğünde yaptı. Daha sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne tâyin edildi (1974). İÜ. Edebiyat Fakültesi Şark Dilleri Bölümü'nde “Kâdî İyâz ve Bugyetü'r-Râid fî mâ fî hadîsi Ümmi Zer' mine'l-fevâid” adlı doktorasını tamamladı (1977). 1982 yılında M.Ü. İlâhiyat Fakültesi'nde yardımcı doçent, 1987'de doçent, 1991'de profesör unvanlarını aldı. 1999'da emekli oldu.

On üç yıldır Eyüp Sultan camii'nde pazar günleri öğle namazından bir saat önce başlamak üzere *Şifâ-i Şerif* okumaktadır.

Hadis ve sünnet inkârcılığı meselesi farklı zamanlarda hep gündeme gelmiş. Şimdilerde de bir hayli revaçta gözüküyor. Hadis ve sünnet inkârcılığının tarihi nereye dayanıyor?

Hadis ve sünnet inkârcılığı yeni bir olay değildir. Peygamber Efendimiz'in vefatını fırsat bilen İslam düşmanları, onun irtihalinden kısa bir süre sonra faaliyetlerini hızlandırdılar. Dini anlamak ve yaşamak için Kur'an-ı Kerim'in yeterli olduğunu, hadislere ihtiyaç bulunmadığını söylemeye başladılar. Esasen İslam'ı içten yıkmaya çalışan bu şahısların ortaya çıkacağını Allah Resûlü (s.a.v.) daha o zamanlar haber vermiş ve şöyle buyurmuştu:

“Şunu iyi bilin ki, bana Kur'an-ı Kerim ile birlikte onun bir benzeri daha verilmiştir. Pek yakında koltuğuna kurulmuş karnı tok bir adam ortaya çıkacak ve ‘Şu Kur'an'a sarılın; onda helâl olarak bulduğunuz şeyleri helâl, haram olarak bulduğunuz şeyleri de haram bilin!’ diyecek. ‘Şunu iyi bilin ki, ehli eşek eti, yırtıcı hayvan-

lardan köpek dişli olanların eti, önemsiz olan yitikler dışında, zımmîlerin kaybettiği şeyler size helâl değildir.’” (Ahmet ibni Hanbel, Müsned, IV, 130-131, nr. 17306; Ebû Davud, “Sünnet” 5, nr. 4604)

“Herhangi birinizi rahat koltuğuna yaslayıp da kendisine benim emrettiğim veya yasakladığım bir şey geldiği zaman: ‘Biz Kur'an'dan başka bir şey bilmeyiz. Allah'ın Kitabı'nda ne bulursak ona uyarız.’ derken kesinlikle bulmayayım.” (Ebu Davud, “Sünnet” 5, nr. 4605; Tirmizi, “İlim” 10, nr. 2663; İbni Mace, “Mukaddime” 2, nr. 12,13.)

Bu ve benzeri hadis-i şerifler Peygamber Efendimiz'in sayısız mucizelerindendir. Bu hadis-i şeriflerde “karnı tok, sırtı pek” diye anılan kimseler hadis karşıtlarıdır. Bunlar yemekten içmekten, yatıp uyumaktan başka bir şey düşünmeyen, nimetin baştan çıkardığı, kibirli ve kendini beğenmiş kimselerdir. Çok yiyenlerin anlayışlarının azaldığı da bilinen bir gerçektir. Belli ki Resûlullah (s.a.v.) bu anlayışı kıt, kibirli

şahısların hadis ve sünnet aleyhindeki sözlerine fazla değer vermemek gerektiğine de işaret buyurmaktadır.

Peki, bu karşıtlığın arkasında neler yatıyor? Asıl maksat nedir?

İslam karşıtlarının asıl derdi hadis-i şerifler değil Kur'an-ı Kerim'dir. Onlar çok iyi biliyorlar ki, doğru- dan Allah'ın kitabına hücum etmek şimdilik uygun değildir. Elbet onun da bir zamanı vardır. Zamanı gelmeden Kur'an-ı Kerim'e dil uzatmak, taraftar kaybına sebep olur. Öncelikle müslümanların hadislere duyduğu güveni sarsmak gerekir.

Hadis inkârcıları neyi hedefliyorlar?

Hadis düşmanlarının birkaç hadisi dillerine dola- dıklarına bakıp da onların sadece bu hadisleri mesele yaptıkları sanılmamalıdır. Onların asıl meselesi bütün hadisleri değersiz göstermek ve onlara duyulan güveni sarsmaktır. Bunun için ne yapıyorlar? Hadislerin Pey- gamber Efendimiz'in sözü olmadığını, onların daha çok hicri 2. ve 3. asırlarda uydurulduğunu iddia ediyorlar. Hadis-i şerifleri bize nakleden bütün sahabilere hücum ediyorlar. Onların güvenilir kimseler olmadığını söyleyerek ashâb-ı güzîn efendilerimizi aşağılı- yorlar. Sadece sahabileri değil, hadislerin senedinde

yer alan bütün râvîleri yalancılıkla itham ediyorlar. Biz bir hadisi savunurken ve “Bu hadis-i şerif, Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir hadis kitabı olan Sahih-i Buhari'de var.” derken, onlar İmam Buhari'nin de di- ğer hadis âlimlerinin de hadis uyduran birer yalancı olduklarını öne sürüyorlar. Kur'an'a, akla ve mantığa aykırı sözler ihtiva ettiği iftirasıyla hadis kitaplarını değersiz buluyorlar.

Kısacası İslâm düşmanları hadisle ilgili her şeyi aşağılıyorlar. Hatta bu Peygamber mirasının, Yahudi- lerin ve diğer dinlerin kitaplarından aşırıldığını söyle- yecek kadar seviyesizleşiyorlar. Batılı İslâm düşmanla- rının derdini anlamak kolaydır. Fakat onların ardına düşen ve yöntemlerini aynen uygulayan, hatta onlar- dan daha ileri giden bizim yerli müsteşrikleri anlamak hiç de kolay değildir.

Hadis karşıtları, İslâm'ı anlamak ve yaşamak için Kur'an-ı Kerim'in yeterli olduğunu, hadislere ihtiyaç bulunmadığını söylüyorlar. Bununla da yetinmiyor, hadislere güvenilmeyeceğini, bu sebeple onların dinin ikinci kaynağı olamayacağını ileri sürüyorlar. Bu iddi- aları ispatlamak için ayetler de buluyorlar: “Allah Teâla, Peygamber'in son günlerinde ‘Bugün dininizi kemâle

erdirdim' (Maide 5/3) ayet-i kerimesini indirdi ve böylece dinini tamamladığını bildirdi. Şayet dinin tamamlanması için hadislerle ihtiyaç olsaydı, Allah dinin tamamlandığını söylemezdi." Bu iddia sahipleri şayet Kur'an tefsirlerine bakmış olsalardı, bu ayet-i kerimeyle ilgili rivayetleri ve o rivayetlere dayanan görüşleri göz önünde bulundurur ve gerçeği kavrayabilirlerdi. Şimdi biz, eksik bırakılmayan kitapta Resûl-i Ekrem'in konumuyla ilgili ayetleri görmezden mi geleceğiz.

Hadis karşıtları görüşlerini ispatlamak için başka ayet-i kerimeler de okuyorlar: "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık." (En'am 6/38), "Biz sana her şeyi açıklamak, doğru yolu göstermek, rahmet kaynağı olmak, müslümanlara da müjde vermek üzere bu kitabı indirdik." (Nahl 16/89)

Hadislere güvenilmeyeceğini iddia eden hadis karşıtları, bu ayetlere dayanarak Kur'an-ı Kerim'de hiçbir şeyin eksik bırakılmadığını belirterek hadise ve sünnete ihtiyaç bulunmadığını söylüyorlar.

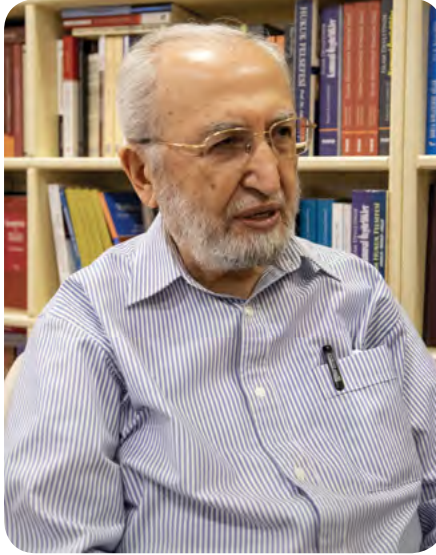
O halde bu itirazlara karşı "sünnete göre yaşamak" konusunu nasıl temellendireceğiz? Bu konuda Kur'an ne diyor?

Müslümanların hayatlarını hadis ve sünnete göre tanzim etmeleri hem Allah Teâlâ'nın hem de Peygamber (s.a.v.)'in kesin emridir.

Allah Teâlâ kullarını Peygamber Efendimiz'in sünnetine sarılmaya teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Sana, kendilerine gönderileni insanlara açıklaman, onların da üzerinde düşünmeleri için bu Kur'an'ı indirdik." (Nahl 16/44) Görüldüğü üzere Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'i Peygamber Efendimize indirmiş, ondan da Kitab'ı açıklamasını istemiştir. Bu demektir ki Kur'an-ı Kerim dinin birinci kaynağı, onu açıklayan hadis ve sünnet de ikinci kaynağıdır.

Hadis ve sünnet karşıtları, Peygamber buyrukları-

na değer vermemekle, aslında Kur'an-ı Kerim'e karşı olduklarını fark etmiyorlar. Çünkü Kur'an-ı Kerim Peygamber (s.a.v.)'in değerini belirttikten sonra herkesi ona "tabi olmaya", "itaat etmeye" ve "emirlerine karşı gelmemeye" çağırıyor. Bu üç çağırışı açıklamak gerekirse: Allah'ın Elçisi'ne tabi olmamızı emreden ayet-i kerimde Allah Teâlâ Peygamber Efendimize; "İnsanlara şöyle de: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın." (Al-i İmran 3/31) buyuruyor. Hemen bir sonraki ayette aynı emir şöyle tekrarlanıyor: "Şöyle de: Allah'a ve Resûlü'ne itaat ediniz. Yüz çevirip inkâr ederseniz, hiç şüphesiz Allah inkâr edenleri sevmez." Bu ayet-i kerimelere göre, bir kimse Allah'ı sevdiğini ileri sürdüğü halde O'nun Resûlü'ne tabi olmuyorsa, Allah'ı sevdiği iddiası kocaman bir yalandan ibarettir. Peygamber'e karşı gelenler de ağır azap göreceklidir.

Kâinatın Rabbi, kendisinin merhametini kazanabilmek için Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmenin şart olduğunu bildiriyor. Cennete girmek ve büyük kurtuluşa ermek için de Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmeyi gerekli görüyor. Böylece Kâinatın Rabbi kendisine itaat etmiş olmak için Resûlü'ne itaat etmeyi vazgeçilmez buluyor. Neden? Çünkü Peygamber (s.a.v.), Allah'ın gönderdiği dini, O'nun kullarına tebliğ edendir. İnsanlara neleri tebliğ edeceğini en iyi bilendir. Bundan dolayıdır ki, Resûlüllah (s.a.v.)'in söylediği sözler ve yaptığı uygulamalar Allah'ın istediğine uygundur. Şu halde insanlar hem Kur'an-ı Kerim'deki, hem de Peygamber (s.a.v.)'in hadis ve sünnetindeki emirlere güçleri yettiği kadar itaat edecek ve onların yasakladığı şeylerden kesinlikle uzak duracaktır.

Kur'an-ı Kerim'de üç defa tekrarlanan şu ayet-i kerime dikkatlerimizden kaçmamalıdır: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin." (Nisa 4/59; Nur 24/54; Muhammed 47/33) Ünlü âlim İbni

Kayyım el-Cevziyye bu ayet-i kerimde "itaat edin" emrinin hem Allah Teâlâ, hem de O'nun Resûlü için ayrı ayrı kullanılmasına dikkat çekerek diyor ki: "Bu âyet-i kerimede 'Peygamber'e itaat edin' buyruğu Resûlullah (s.a.v.)'e, onun sözlerini Kur'an-ı Kerim'e arz etmeden itaat etmek gerektiğini gösterir. Yani Resûl-i Ekrem'in emrettiği şey Kur'an-ı Kerim'de ister bulunsun isterse bulunmasın, onun emrine mutlak surette itaat etmek gerekir. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in buyurduğu üzere ona, "Kur'an-ı Kerim ile birlikte onun bir benzeri daha verilmiştir." (Ebu Davud, "Sünnet" 5, nr. 4604; Ahmet ibni Hanbel, Müsned, IV, 130-131, nr.17306) Bu ayet-i kerime, hadis ve sünnetin Kur'an-ı Kerim'den sonra dinin ikinci kaynağı olduğunu gösterir. Çünkü hadis-i şerifler olmadan dinimizi tam olarak anlamamız mümkün değildir.

Üçüncü çağrı olan "Resûlullah'a ve onun emirlerine karşı gelmemek" bahsini de açabilir misiniz?

Müslüman, Peygamber Efendimize hiçbir şekilde karşı gelemmez. Şayet karşı gelirse her şeyini kaybeder ve ebedî olarak cehennemde kalır. Bu konuda ilahî emir şöyledir: "Allah ve Resûlü bir konuda hüküm bildirdiği zaman, ne bir mü'min erkeğin, ne de mü'min bir kadının, o konuda başka bir tercihte bulunma hakkı yoktur. Allah'a ve Resûlü'ne isyan eden ise apaçık bir sapıklığa düşmüştür." (Ahzab 33/36) Şu halde Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, Resûlullah (s.a.v.) de hadis-i şeriflerinde müslümanlar hakkında bir hüküm verince, müslüman olduğunu söyleyen kimseler hiç itiraz etmeden: "Duyduk ve uyduk" (Nur 24/51) diyeceklerdir.

Allah Teâlâ, Peygamberi'ne hiçbir şekilde muhalefet edilmeyeceğini, ona karşı gelinemeyeceğini anlatmak için Firavun örneğini veriyor ve bize soruyor: "Biz Firavun'a bir peygamber göndermiştik, size de bir peygamber gönderdik. Fakat Firavun o peygambere karşı geldi. Biz de onu şiddetli bir azapla yakaladık. Peki, siz peygamberinize karşı gelerseniz çocukları ihtiyarlatan o günden nasıl korunacaksınız?" (Müzzemmil 73/15-16) Hâl böyle olunca, biz ahiretimizi mahvedecek hiçbir tehlikeyi göze alamayız ve Peygamberimiz'in hiçbir buyruğuna itiraz edemeyiz.

Hadis ve sünnetin görevi nedir?

Kur'an-ı Kerim dinin genel ilkelerini ortaya koyar, inanç ve ahlâk esaslarını bildirir, fakat ayrıntıya girmez. Hadis ve sünnet ise Kur'an-ı Kerim'i "beyan" edip açıklar ve bunu çeşitli şekillerde yapar. İlk olarak hadis ve sünnet, Kur'an-ı Kerim'de özet halinde verildiği için kapalı görülen bilgileri ayrıntılı olarak açıklar. Buna "mücmelin beyanı" (veya tafsili) denir. Örnek vermek gerekirse Kur'an-ı Kerim'de; "Namaz kılın" (İsra 17/78), "Namazı dosdoğru kılın" (Bakara 2/110; Nur 24/56), "Namaz mü'minlere belli vakitlerde farz kılınmıştır." (Nisa 4/103) buyrulur. Ancak namazın kaç vakit kılınacağı, her namazın kaç rekât olduğu, nasıl kılınacağı, farzlarının vaciplerinin neler olduğu, hangi davranışların namazı bozacağı bildirilmez. Namaz kılınmasını emreden bu özlü emri, hadis ve sünnet açıklayıp beyan eder. Nitekim Allah'ın Resûlü: "Benim namazı nasıl kıldığımı görüyorsanız siz de öyle kılın." (Buhari, "Ezan" 18, nr. 631) buyurmuştur.

İkincisi Kur'an-ı Kerim'de sınır getirilmeyen bazı buyruklar vardır. Hadis ve sünnet bu buyruklara sınır getirir. Buna "mutlakın takyidi" denir.

Üçüncüsü Kur'an-ı Kerim'de bazı genel hükümler vardır. Hadis-i şerif bu hükümleri belirgin hâle getirir. Buna "âmmin tahsisi" denir.

Dördüncüsü Kur'an-ı Kerim kapalı bıraktığı için manası anlaşılmayan bazı ayet-i kerimeler vardır. Hadis ve sünnet, ayetteki bu kapalı yönleri izah eder. Buna "müphemmin tavzihi" veya "müşkilin tavzihi" denir. Mesela Kur'an-ı Kerim "iman edenler ve imanlarına zulüm bulaştırmayanlar"ı (En'am 6/82) över. Bu ayet-i kerimeyi anlamakta zorlanan ashâb-ı kiram Peygamberimize gelerek "Hangimiz zulmetmeyiz ki?" diye üzüntülerini dile getirir. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü bu kapalı ifadeye açıklık getirir ve imanlarına zulüm bulaştırmayanların "Allah'a ortak koşmayanlar" olduğunu söyler. Bu açıklama sahabe-i güzini son derece rahatlatır.

Bu misallerde görüldüğü üzere Kur'an-ı Kerim bazı konularda kısaca temas etmekle yetinmiş, bu hususları açıklama görevini Peygamber (s.a.v.)'e bırakmıştır. ■

SÜNNET ETRAFINDA GELİŞEN TARTIŞMALAR

Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

İslâm düşüncesini belirleyen kavram ve tasavvurlardan biri elbette sünnettir. Sünnet, Kur’ân’ın ete kemiğe büründüğü Peygamber modelidir, onun hayatıdır, tarzıdır. Sünnet bir anlamda Kur’ân’ın hayat bulduğu nebevî metottur. Sünnet “çığnenmiş yol” demektir. Bu mânâda sünnet kelimesinin etimolojisinde hem örnek ortaya koyma hem de ona “uyma/izleme” gibi birbirine bağlı iki anlam vardır. İslâm’la birlikte Hz. Peygamber’in çığnediği, ortaya koyduğu, açtığı yol için kullanılır olmuştur. Zira Kur’ân yolu açmış, kendisi yol

olmuştur. Peygamber ve müslümanlar bu yoldan gitmiştir, gitmektedir. İşte bu anlamda Kur’ân bile sünnetin ta kendisidir. Onun içindir ki, Hasan el-Basrî, bazıları için şu ifadeyi kullanmıştır: “Dikkat edin! İnsanlar içinde öyle kötü kişiler vardır ki, Kur’ân’ı okurlar, ancak sünnetiyle amel etmezler.”¹

Kur’ân’da geçen “Allah’ın sünneti” tabiri de -ilginçtir- Allah’ın toplumlara uyguladığı değişmez yasaları ifade etmektedir. Hz. Peygamber’in sünneti ise bu genel sünnet içerisinde özel olanı temsil etmektedir. Kur’ân en genel anlamıyla “beyan”dır.

Sünnet ise özel anlamıyla “beyan”dır. Sünnet, Kur’ân’ın nesini beyan ediyorsa onun hükmünü alır. Ayrıca sünnetin müstakil olarak beyan edici özelliği de vardır. Yukarıda ifade ettiğimiz sünnetin sözlük anlamında “yol ve gidişat” olması sebebiyle anlam içeriğinde olumsuz bir mânâyı da taşımaktadır. Bu demektir ki, iyi veya kötü sünnet olabilir. Zaten Allah Resûlü de, onu “Kim İslâm’da iyi bir sünnet ortaya koyarsa/çığır açarsa açtığı çığırın ecri ve kendisinden sonra, onunla (o çığırla) amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona aittir. Kim de İslâm’da kötü bir sünnet ortaya koyarsa/çığır açarsa açtığı çığırın günahı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahları, günahlarından bir şey eksilmeden ona aittir.” buyurarak² bu anlamda kullanmıştır. Ancak sözlük olarak içeriğinde olumsuz mânâlar olsa da Peygamber’le birlikte bunlar silinip gitmiş, geriye mutlak anlamda her zaman izlenebilecek olumlu mânâlar kalmıştır. Aynı şekilde sünnetin Allah’a izafe edilmesiyle birlikte de bu olumsuz mânâlar ortadan kalkmıştır.

Din bir aktarım sürecidir, olayıdır. Hz. Peygamber’in şu beyanı da bu aktarım işinin özüne vurgu yapmaktadır: “Allah bizden herhangi bir şeyi işiten ve işittiği gibi de tebliğ edip başkalarına aktaran kişinin yüzünü ak etsin. Çünkü tebliğ edilen kişi benden işiterek tebliğ edenden daha anlayışlı ve kavrayışlı olabilir.”³ “Benden bir ayet bile olsa tebliğ ediniz...”⁴ İslâm’ın en temel kavramlarından biridir tebliğ. Böylece din aktarım yoluyla hayat bulmaktadır. Bu aktarılan vahiy ve onun hayata geçmiş şekli olan sünnet, zamanla toplum tarafından uygulanmakta ve içselleştirilmektedir. Toplum tarafından uygulanan sünnet “gelenek” haline dönüşmektedir. Burada gelenek bir anlamda sünnetin artık kurumsallaşmış halidir. Bu süreç, bir taraftan iyidir, çünkü sünnet topluma mâl olmuş, sağlam bir yapı oluşmuştur; ancak toplumda yerleşik geleneğin özündeki sünnet ruhu unutulursa gelenek şekli, dünyevî bir davranış kalıbına dönüşebilmektedir. Yani sünnet, özü unutulup şekli uygulanan bilinçsiz hareketler yığını

haline gelebilmektedir. Hatta sünnetin özünden uzaklaşmakla sünnet havuzuna sünnetten olmayan bid’atlerin de karışması muhtemeldir. Onun için sünnet özü, ruhu, Peygamber nefesi unutulmadan gelenek haline getirilmeli ve gelenek içinde yaşatılmalıdır. (Dinin temelde aktarıma dayalı olması başka, yeni meseleler ortaya çıkmasıyla din üzerinde tefekkürde bulunmak bambaşka ve de gayet doğal bir şeydir. Biz burada “aktarım” a vurgu yapmak istedik.)

Bu anlamıyla sünnet İslâm toplumlarını oldukça güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bu etki, şu şekilde bir özdeyiş haline de getirilmiştir: “Kur’ân, sünnet üzerine değil; ama sünnet, Kur’ân üzerine kadidir, hükmedicidir.” Bu özdeyişi Evzaî, Yahya b. Ebi Kesir’den nakletmiştir.⁵ Ayrıca buna benzer bir özdeyişi hem Evzaî hem de Mekhul dile getirmiştir: “Kitab’ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kitab’a olan ihtiyacından daha çoktur.”⁶ Bu sözler bile bugünden bakıldığında “Kur’ân yetersiz mi ki!” denilerek hayretler içinde karşılanmakta, Kur’ân’ın teslim alındığı ve âtl hâle getirildiği şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak şu da var ki, bu özdeyişlerde mübalağa vardır. Ahmed b. Hanbel’e, Yahya b. Ebi Kesir’in sözü sorulduğunda şöyle demiştir: “Ben bu sözü söylemeye cesaret edemem. Ancak ‘Sünnet, Kur’ân’ı tefsir eder, açıklar’ derim.”⁷ Ayrıca hem İbn Abdilberr hem de Hatîb el-Bağdadî, bu özdeyişleri “sünnete sarılmaya teşvik, onunla yetinme, Kur’ân’ın umumunu sünnetin tahsis etmesi ve mücmelin tefsirine duyulan ihtiyaç” başlıkları altında naklederek onlardan ne kastedildiğini açıkça ifade etmişlerdir. Bununla birlikte İbn Abdilberr, açıkça özdeyişlerin “Kur’ân’dan kastedileni beyan” anlamına geldiğini de vurgulamıştır. Son olarak Şâtibî’nin de aynı görüşte olduğu belirtilmelidir.⁸ Görüldüğü gibi burada maksat Kur’ân’ın yetersizliği değil, onun tefsir ve beyan edilmesidir.

Hemen belirtelim ki, deliller sıralamasında Kur’ân ve ardından sünnetin gelmesi sünnetin sabit oluşuyla alakalı bir husustur. Temelde ise Kur’ân ve sünnet

birdir, birliktedir. Çünkü Hz. Peygamber döneminde ashâb için sünnetin sübûtu diye bir problem yoktu. Deliller sıralamasında sünnetin ikinci sırada yer almasının sebebi araya râvilerin girmesi dolayısıyla sübûtun zannîlik ifade etmesinden dolayıdır. Gazâlî'nin ifadesiyle Hz. Peygamber'in sözleri onu bizzat dinleyen sahabe için delildir. Bununla birlikte sonraki nesillere gelince Hz. Peygamber'in sözleri râviler aracılığıyla onlara ulaşmaktadır. Bu ulaşım da ya tevâtür ya da âhad yolla olmaktadır. İşte bu noktada hadisin âhad olması durumunda rivayet edilen sözü araştırma gereği ortaya çıkmaktadır. Araştırma neticesi zann-ı gâlip oluyorsa onunla amel edilebilecektir.⁹

Şunu belirtelim ki, Gazâlî'nin bu sözlerini istismar edenler çıkabilir. Hz. Peygamber'in sözlerinin sahabe için delil olmasından yola çıkarak “demek ki, sonrakiler için delil değeri bulunmamaktadır, zira zan ifade ederler” şeklinde düşünenler olabilir. Oysa Gazâlî'nin maksadı kesinlikle bu değildir. Gazâlî'nin maksadı sadece âhad hadisin bilgi değerini ortaya koymak ve mütevâtir ile âhad farkını bu açıdan vurgulamaktır. Diğer yandan Hz. Peygamber'in sözlerinin sadece sahabiler için delil olması şu anlama gelir, ki, bunu kabul etmek mümkün değildir: “Hz. Peygamber'e itaat etmekle ilgili ayetler demek ki, sahabe ile alakalıdır. Bu ayetlerde Allah'ın murad ettiği şey, tarihseldir, diğer mü'minleri ilgilendirmez.” Mesela bu durumda Mescid-i Haram'a dönmekle ilgili emir sadece Mekke'de bulunan müslümanları bağlar. Zira onlar Kâbe'yi görmektedir. İşte bu anlayışı kabul etmek mümkün değildir. Çünkü hüküm evrenseldir ve Kâbe'yi hiç görmeyen müslümanlar da oraya dönmek zorundadır. Peki nasıl döneceklerdir? İctihadla. İctihad zan barındırmasına rağmen kişi yaptığı bu ictihadla amel edecektir, etmek zorundadır. Konuya aşağıda hadis-zan ilişkisinde değineceğiz.

Sünnet ve onu bize taşıyan hadisler İslâm düşüncesini etkileyen, belirleyen unsurlar olsa da öbür yandan tartışmaların da odağını teşkil etmiştir.

Şunu hemen belirtelim ki, baştan modern asra kadar ümmet içinde sünneti bir delil olarak dışlayan akım olmamıştır. Yani sünnet tüm ulemâya göre delildir. Ancak bazılarınca tartışma odağı olan konu sünneti en iyi neyin temsil ettiğidir ya da sünnetin nasıl tespit edileceğidir. Bu çerçevede haber-i vâhidler gündeme gelmiş, erken devirlerden itibaren haber-i vâhidlere karşı bir kuşku hep olagelmıştır. Dikkat edilirse burada itiraz sünnete değil, haber-i vâhidin sünneti temsil edip etmediğinedir. Fakat son asırda ümmetin kabul ettiği çizgiden ayrılan bir kesim tamamen sünnetin delil oluşunu reddetmiş, sadece Kur'ân'la yetinmeyi savunur olmuştur. Şimdi biz burada sünnet söz konusu olduğunda ne tür problemlerin ortaya çıktığını ve tartışıldığını ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

1. Hz. Peygamber'in Kur'ân'daki Konumu

Bir meseleyi temellendirmede başvuracağımız ilk kaynak elbette Kur'ân'dır. Peygamberi de ashâbı da sonraki nesilleri de inşa eden Kur'ân'dır. Eğer Peygamber'in dinde bir otoritesi varsa, bu kendinden menkul bir otorite değil, Allah'ın tesis ettiği bir otoritedir. Bundan dolayı bu otoriteliğin nasıl tesis edildiğini görmek için ilk bakılacak kaynak Kur'ân'dır.

Malumdur ki, Kur'ân'da “sünnetü'n-nebî” tabiri geçmez, ancak bu tabirin ifade ettiği ruh ve öz, peygamberle ilgili her ayetin lafzına da derinliklerine de nüfuz etmiştir. Zira Kur'ân bizden en başta Allah'ın Resûlü'ne iman etmemizi¹⁰ istemektedir. Peygamber'e karşı saygılı olmamızı, hatta seslerimizi, onun sesinin üzerine çıkarmamamızı talep etmektedir.¹¹ Dahası, onu birbirimizi çağırır gibi çağırmamızı yasaklamaktadır.¹² Allah, peygamberine haram ve helâl koyma yetkisi vererek¹³ mü'minlerden onun verdiği hükme, içlerinde bir burukluk duymadan uymalarını istemektedir.¹⁴ Bunlara bağlı olarak Allah, Resûlü'ne eziyet ve isyan etmeyi yasaklayarak¹⁵ bizi Resûlü'ne itaat ve ittibâ etmekle yükümlü kılmaktadır.¹⁶

Burada birkaç hususa temas etmekte fayda vardır: “Allah ve Resûlü'ne itaat edin.” vb. ayetleri hem Allah'a

hem de Resûlü'ne itaat etmek şeklinde anladığımızda bazıları bunu “Böyle ise bu durum Resûlüllah'ı Allah'tan bağımsız bir otorite kabul etmek olur.” diyerek tenkit etmektedir. Oysa Resûlüllah'ı mutlak ve bağımsız otorite kabul etmek hiç kimsenin haddine değildir. Mutlak otorite, mutlak şâri' Allah Teâlâ'dır. Ancak Allah'ın yetki verdiği kimseler, o da mecazî anlamda otorite olabilir. Allah Resûlü bu yetkiye dayanarak haram veya helâl kılmaktadır. Hatta bu çerçevede âlimlere göre, devlet başkanları da nas olmadığı yerde otoritedirler. Onların otorite oluşları müstakil ve mutlak anlamda değil, Kur'ân ve sünnetle kayıtlı bir otoritedir. Zira Allah, “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de...*” buyurmaktadır.¹⁷

Kur'ân'a baktığımızda Hz. Peygamber'e “itaat ve ittibâ”dan bahsedilir. İtaatin nasıl gerçekleşeceğini anlayabiliriz. Peki ittibâ nasıl gerçekleşecektir? İttibâ ancak Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı nasıl uyguladığını görerek ona uymak suretiyle gerçekleşebilecektir. Dolayısıyla ittibâ bizzat Kur'ân'da olan şeyi uygulamak şeklinde olabileceği gibi Kur'ân'da detayları verilmeyen hususların beyan yoluyla uygulanması olarak da tahakkuk edebilecektir.

Burada Hz. Peygamber'in beyan görevi¹⁸, helâl-haram koyma yetkisine dair ayetlerin ve Kitap'la birlikte zikredilen hikmetin sünnet olduğuna dair tespitlerin yanı sıra belki de en önemli ayetler Hz. Peygamber'in mü'minler için “güzel örnek” oluşuna vurgu yapan ayet ile¹⁹ “yüce bir ahlâk”a sahip kılındığını gösteren ayettir.²⁰ Bu ayetler esasen ittibânın gerekçesini de ortaya koymaktadır.

Birinci ayet Allah Resûlü'nün güzel bir örnek olduğunu ifade ederken ikinci ayet Hz. Peygamber'in mükemmel bir ahlâka sahip olduğunu vurgulamaktadır. Üsve, örnek alınan kimse için bir isim olarak kullanılır. Bundan dolayı ayetteki fi harf-i cerri mübalağa için gelmiştir. Ayetteki ifadenin aslı “*Resûlullahi üsvetün*” şeklindedir. Ama “*fi Resûlillahi üsvetün*” denilmiştir. Allah burada

onun örnek alınmasını özel, belirli bir vasfına değil, zatına bağlamıştır. Diğer bir ifadeyle her yönüyle örnek olmasını, bu şekilde kendisine ittibâ edilmesini istemiştir. Ahzab suresinde geçen üsve-i haseneyi açıklayan bir örnek verelim:

Zürâre anlatıyor: Sa'd b. Hişâm Allah yolunda gazaya niyet ederek Medine'ye gelmiş ve Medine'de kendine ait bulunan bir akarı satarak, bedeli ile silâh ve at satın almak, böylece ölünceye kadar Bizanslılara karşı cihatta bulunmak istemiş. Medine'ye gelince, Medînelilerden bazı kimselere tesadüf etmiş. Onlar kendisini bu işten nehyetmişler ve ona Nebiyyullah (a.s.)'in hayatında altı kişilik bir cemaatin bunu yapmak istediğini fakat Resûlüllah'ın, onları bundan nehyettiğini ve kendilerine: “Benim şahsımda sizin için güzel bir örnek yok mudur? (أليس لكم في أسوة)” buyurduğunu haber vermişler. Onlar, bunu söyleyince Sa'd evvelce boşadığı karısına dönmüştür.²¹

2. Hadislerin Zan İfade Eder Oluşu

Bugün hadislerin dinde delil olmadığını söyleyenlerin en çok sarıldığı iddia hadislerin zan ifade ettiğidir. Konuyu geniş bir şekilde Hadis Tarihi ve Usûlü adlı çalışmamızda ele aldık.²² Burada şu kadarını söylememiz gerekir:

Zan, iki husustan birini diğerine -kesin olmamak şartıyla- tercih etmektir. Tercih edilen tarafın taşıdığı ihtimal yüzde ellinin üstündedir. Yüzde yüze doğru ilerledikçe zan kuvvetlenir. Kuvvetlendikçe gâlip zan oluşur. Tercih edilenin karşıtına verilen zayıf ihtimale de vehm denir. Vehmin taşıdığı ihtimal mutlaka yüzde ellinin altındadır.

Bu tabloyla ilgili anlatmak istediğimiz en önemli husus şudur: “Zan ifade ediyor” diyerek hadisler reddedilemez. Zan ile şekk genelde karıştırılmaktadır. Zan râcih bilgidir, gâlip bilgidir. Bir bilgi yüzde 50'yi aştı mı, yani râcih bir bilgi haline geldi mi o zan ifade eder. İşte buradaki zan, zann-ı gâliptir. Ulemâ, zannın ilim ifade ettiğinde hemfikirdir. Zan, şekk değildir. Şekkin/şüphenin bilgi değeri yoktur.

“Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.” (Ahzab 33/45)

İmam Şafî’inin bu meselede ortaya koyduğu bir akıl yürütme vardır ki oldukça aydınlatıcıdır. Önce şu soruyu sorar: Kat’î bir delille haram olan şey zannî bir delille mübah olabilir mi? Cevap: Olabilir. Eğer mahkemede iki şahit birinin bir adam öldürdüğünü söylerse o kişiye kısas uygulanır. Adam öldürmek kat’î delillerle haramdır. İki şahidin şahitliği ise zannî bir durumu ifade eder. Zira bunların yalan veya yanlış şahitlik etmeleri muhtemeldir. O halde niçin bu şahitliği kabul edip haram olan bir şeyi mübaha çeviriyoruz? Çünkü iki kişinin şahitliğini kabul etmeyi Allah emretmektedir. Bunun gibi haber-i vâhid de olsa, bunları nakleden râvilerin yalan veya yanlışlık yapma ihtimali de bulunsa (yani bunları sika da nakletse yüzde bir-iki hata ihtimali olur) Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarına uymakla mükellefiz. Çünkü ona uymayı bize Allah emretmektedir. Gazâlî de aynı noktaya işaret etmiştir. Ona göre zann-ı gâlip ile amel etmek gerekir.²³

Râzî’ye göre de sırf zanna dayanarak hüküm vermek icmâ ile caizdir. Bu bağlamda Râzî, aşağıdaki hususların zanna dayalı olmakla birlikte caiz olduğunu ifade etmiştir:

- a.** Fetvaya göre amel etmek zandır ve caizdir.
- b.** Kıyasla amel etmek zannîdir ve caizdir.

- c.** Şahitlerin şahitliğiyle işlem yapmak zannîdir ve caizdir.
- d.** Kibleyi araştırmadaki ictihad zannîdir ve caizdir.
- e.** Tıbbî müdahalelerde bulunmak zannîdir ve caizdir. Yani mesela ameliyat sırasında hastanın ölmesi muhtemeldir. Ancak buna rağmen ameliyat yapılır.

f. Bir kişinin mü’min olduğuna hükmetmek zanna göredir ve caizdir. Buna dayanarak miras hükümleri ve müslüman mezarlığına gömülmek gibi hükümler inşa ederiz.

g. Dünyadaki kazançlar, muameleler, dostluk ve düşmanlıklar zanna dayanır, ama caizdir.

h. Mümtetine suresi 10. ayette Allah zannı, ilim diye isimlendirmiştir.

Kısaca belirtmek gerekirse hadislerin sıhhati hakkında, hatta delâleti hakkında zann-ı gâlib olduğunda onunla amel edilir. Dolayısıyla haber-i vâhid İslâm Hukuku’nda kendisiyle amel edilen bir delildir.

3. Sünnetin Vahiy Oluşu

Sünnet-vahiy ilişkisi de bugün sünneti delil kabul etmeyenler tarafından reddedilmiştir. Buna göre tek vahiy vardır, o da Kur’ân vahyidir. Bir kere hemen ifade edelim ki, sünnetin hepsi elbette vahiy değildir. Ama hiçbir vahiy değildir, demek de mümkün değildir.

Tarihen baktığımızda Kur’ân-ı Kerîm yanında sünnetin de vahiy ürünü olduğuna dair görüş, vahyin, genel olarak “vahy-i metlûv- الوحي المتلو” ve “ vahy-i gayr-i metlûv-غير المتلو الوحي” şeklindeki tasnifi, tespit

edilebildiği kadarıyla -birebir ibare şeklinde olmasa da- ilk defa Hz. Âişe (ö. 57) tarafından yapılmıştır. Hz. Âişe’nin, ifk hadisesinde vahyin gecikmesi sebebiyle yaşanan sıkıntıları anlattığı uzun bir hadiste, vahyin geldiği anı tasvir eden şu cümleleri, bu kanaati açık bir biçimde ortaya koyar: “... Allah’a yemin olsun ki ben o zaman suçsuz olduğumu ve Allah’ın beni temize çıkaracağını biliyordum. Fakat vallahi hakkımda tilâvet olunan bir vahiy (وحيا يتلى) indirileceğini hiç zannetmiyordum. Zira benim halim, Allah’ın, hakkımda tilâvet edilen bir şeyle konuşmasına değmezdi. Ben ancak Rasûlüllah’ın (s.a.v.) uykuda bir rüyâ göreceğini ve o rüyâ ile Allah’ın beni temize çıkaracağını umuyordum...” Buradaki “vahyun yutlâ” ifadesinin, Kur’ân’a işaret ettiği, bunun zıddının da “gayr-ı metlûv” olması gayet mantıklı ve tabiidir.²⁴

Bununla birlikte sünnetin vahiyle irtibatının yaygın olarak kullanılmasının en azından tâbiünden Hassân b. Atıyye’ye (ö. 130) kadar gittiği bilinmektedir. Şöyle der: “Cebraîl Resûlüllah’a aynı Kur’ân’ı indirdiği gibi sünneti indirir ve ona Kur’ân’ı öğrettiği gibi öğretirdi.”²⁵ İslâm âlimlerinin büyük bir kısmıyla birlikte aynı görüşü benimseyen İmam Şâfi’ de Kur’ân’ı vahy-i metlûv (okunan vahiy) saymış, bunun karşılığında sünnet veya hadislerle vahy-i gayr-i metlûv (okunmayan vahiy) denilmiştir. Bütün bunlarla birlikte Hz. Peygamber’den konuyla ilgili nakledilen bir hadisin bulunduğu da unutulmamalıdır. Hadis şöyledir: “*Bana kitapla birlikte onun bir benzeri daha verildi.*”²⁶ Bütün bunlar en azından sünnetin -hepsi olmasa da- bir kısmının vahiy kaynaklı olduğunu göstermektedir.

Elbette Kur’ân’da da Allah Resûlü’nün Kur’ân dışında vahiy aldığını gösteren deliller vardır. Kiblenin

değişmesi olayı, Tahrîm suresinin başında geçen Peygamber hanımlarının birbirine bir sır vermeleri ve Allah’ın, bunu Resûlüne haber vermesi olayı, Şûra suresi 51. ayette geçen üç tür vahiy bunlardan bir kaçıdır. Bunları başka çalışmalarımızda detaylı ele aldığımız için²⁷ sünnetin vahiy oluşu üzerinde daha fazla durmak istemiyoruz.

4. Sünnetin İtikadî Konulardaki Değeri

İtikadî meseleler kesin delillerle sabit olur. Bunun için de haberin mütevâtir olması şart koşulur. Ancak bir takım farklı görüşler de vardır. Onları bir yana koyarsak burada bazı ayırımların yapılması kaçınılmazdır. Temel soru şudur: “Âhad hadis, iman esasları (akide) ile ilgili bir meseleyi ortaya koyar mı koymaz mı?” sözündeki “iman esasları/akide”den maksat nedir?

Eğer bundan maksat, Allah’ın varlığı yani O’nun tek olduğu, Hz. Peygamber’in Allah’ın elçisi, peygamberlerin sonuncusu, öldükten sonra dirilme olarak Allah’ın kabirdekileri dirilttiğini, hiç şüphe olmayan bir günde onları haşredeceğini, dünyada yaptıkları amellerden onları hesaba çekeceğini, hayır ve şer

olarak mükâfatlandıracağını veya cezalandıracağını, müminlere mahsus bir cennetin olduğuna, cennette müminler için hem maddî hem manevî nimetlerin bulunduğu, kâfirler için de hazırlanmış bir ateşin (cehennem) olduğuna ve orada fizikî ve ruhî olarak azap göreceklere iman etmekse; bilinmelidir ki, bütün bu temel akidevi konularda hiçbir müslüman’ın ihtilâf etmesi mümkün değildir. Çünkü bu prensiplerin hepsi delâleti kesin olan muhkem ve sarîh Kur’ân nassları ile sabittir. Ümmet de bunlar üzerine icmâ etmiş ve bunlar dinin zorunlu olarak inanılması gereken, olmazsa olmazları arasında yerini almıştır. Onların ispatı için sünnetten bir delile ihtiyaç yoktur.

“Kur’ân’a baktığımızda Hz. Peygamber’e “itaat ve ittibâ”dan bahsedilir. İtaatin nasıl gerçekleşeceğini anlayabiliriz. Peki ittibâ nasıl gerçekleşecektir? İttibâ ancak Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı nasıl uyguladığını görerek ona uymak suretiyle gerçekleşebilmektedir.”

Ancak bu prensip ve esaslar konusunda sünnette yer alan deliller, Kur’ân’daki esasın te’kîd veya açıklaması (tafsîl) mahiyetindedir.

Eğer “akîde” terimiyle, akîdenin fer’î meselelerine dair konular, yani kabirde iki meleğin ölüyü sorgulaması, kabir azabı ve nimeti, ahirette Allah’ın görülmesi meselesi, kıyamet günü büyük günah işleyenlere şefâat edilmesi, günahkâr ve âsî müminlerin tevbe-i istiğfâr etmedikleri günahlarının cezası olarak dilediği sürede cehenneme attıktan sonra Allah’ın onları oradan çıkarması, sırat ve mîzan gibi, Kur’ân’da kapalı olan ve sahih sünnetin açıklama getirdiği ya da Kur’ân’da te’vîle açık ifadelerle yer alan meseleler kastediliyorsa ve bu konulardaki hadisin sübûtu sahih ve meseleye delâleti de açık ise, hadisin delâlet ettiği konuya imanın gerekliliği noktasında hiçbir Ehl-i Sünnet âliminin ihtilâfı olamaz. Ancak bu meselelerle ilgili hadisin delâlet ettiği konunun, aklın sınırlarını zorlayan bir husus olmaması, yani akıl cihetinden imkân dışı olmayan bir konu olması gerekir.²⁸

Mesela Kurtubî, Hz. Peygamber’in Rabb’ini miraçta görmesini “Bu, amelî değil, itikadî bir meseledir, kat’î delil gerekir.” diye yorumlamıştır. Sübkî ise buna şöyle cevap vermiştir: “Bu gibi konular kat’iliğin şart koşulduğu akâid meselelerinden değildir. Sahih haber-i vâhid yeterlidir.”²⁹ Evet, böyledir, ancak hadisi zahiriyle kabul etmek de mümkün değildir. Dünyada Allah, beden gözüyle görülemez. Onun için “kalp gözüyle görmüştür” şeklinde te’vil edilmiştir.

Buna göre temel bir iman konusunu inkâr etmek kişiyi küfre götürür, ancak akâidin fer’î bir meselesini -bir gerekçeyle- inkâr etmek küfrü gerektirmez. Ancak kişiyi dalalette kılar veya bid’atçı konumuna dahil eder. Bu şu demektir: Sahâbe de dahil pek çok râvinin naklettiği bir haberi ilmî değil ama duygusal olarak reddetmenin bir vebali olmalıdır. Zira bu duygusallık sonuçta kişiyi hadislerle karşı çekimser bir tutuma sevketmektedir. Bu da dinin ikinci kaynağı hakkında şüphe duyulmasına sebep olmaktadır.

5. Sünnetin Kur’an’ın Anlaşılması Açısından Önemi

Sünnet elbette Kur’ân’ın anlaşılması açısından vazgeçilmezdir. Bugün Kur’ân’ı anlamaya çalışırken lafızlara zorlama manalar vermenin arkasında yatan sebeplerden biri de Hz. Peygamber ve sahabeden beri gelen “uygulama”yı göz ardı etmektir. Bu uygulamayı dikkate almazsak sadece ayeti yanlış anlamış olmayız, onu modern bir takım görüşlere de uydurmuş oluruz. Örnekler üzerinden meseleyi açıklayalım:

a. Allah, “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun. Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın.*” buyurur.³⁰ Cuma namazına koşmakla ilgili açık bir emir vardır. “*Ey iman edenler*” şeklinde umumi bir ifade kullanıldığına dayanarak bugün kadın ve erkeğe cuma namazı kılmanın farz olduğunu söyleyenler vardır. Evet, kadınlar cuma namazına katılabilir, ancak bu farz mıdır? Hayır. Bunu nerden anlıyoruz? Konuyla bir hadis olsa da³¹ asıl “uygulama”dan bunu anlıyoruz. Ümmetin âlimleri, “uygulama”yı görmüş ve kadınlara cumanın farz olmadığını tespit etmiştir.

b. Yukarıdaki ayette ayrıca “*Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın.*” emri vardır. Bazı mü’minler camide oturup zikir ve tespihle meşgul olsalar emre aykırı mı hareket etmiş olurlar? Hayır. İlk emir farz olsa da ikinci emir ibâhadır. Neden? Hz. Peygamber ve sahabe döneminde bu uygulama görülmüş, mezhep imamları döneminde bu uygulamadan yola çıkarak ayetteki emre ibâha emri denmiştir.

c. Cuma namazıyla ilgili Kur’ân’da “*Cuma günü Allah’ın zikri*” ifadesi dışında hiçbir sarâhat yoktur. Cuma namazının kılındığı vakit de amelî tevâtürle ilgili bir husustur. Cuma suresinde “*Cuma günü namaza koşulması*”yla ilgili emir vardır. Ancak Cuma günü ne zaman hangi vakitte namaza koşulacağına dair bir açıklık yoktur. Bu vaktin öğle vakti olduğunu günümüze kadar gelen uygulamadan anlıyoruz. Bu “uygulama” olmazsa birinin Cuma saatini ikindi veya akşama almasının önünde hiçbir engel yoktur.

d. Kadını dövmekle ilgili meşhur ayet vardır.³² Zahiriyle esasen vücut ifade eder. Uygulamaya bakıyoruz: Hz. Peygamber, hanımlarını dövmemiş,³³ ancak sahabeden bazılarına da izin vermiştir.³⁴ O halde “dövme” vücut değil, ibâha emridir. Yani (nuşûz halinde) dövmek caizdir, ama daha faziletli olan dövmemektir. Bunu tamamen uygulamadan anlıyoruz. Mesele böyle ortaya konulmayınca modernist veya tarihselci diyebileceğimiz yaklaşımlar meseleyi saptırmakta, ayetlerin mânâsını tahrif edebilmektedir. Konu detaylı olup ayetteki darp nedir, nuşûz nedir, ne değildir gibi hususlara girmiyoruz.

e. Borç ayetinde Allah “onu yazın” buyurur.³⁵ İlk anlaşılan emrin vücut ifade etmesidir. Ama bu emir, nedb emridir. Neden? Çünkü uygulama bunun böyle olduğunu göstermektedir. Mezhep imamları bu uygulamayı görmeseydiler, ittifakla bunun mendup olduğunu söylemezlerdi.

f. Allah boşanma esnasında iki şahit tutulmasını ister.³⁶ Bugün bunu “bu ayet, boşanmanın iki erkeğin dudağı arasında olmadığı, dolayısıyla şahit bulundurmanın farz olduğu” şeklinde yorumlanır.³⁷ Soru şu: Boşanmada şahit tutmak vacip midir mendup mudur? Vacip olsaydı, yukarıdaki yorum isabetli olurdu. Ancak bu emir nedb ifade eder. Bunu nereden anlıyoruz? Uygulamadan. Uygulama aksi olsaydı, bu konuda ittifak olmazdı.³⁸

g. Abdest ayetindeki ihtilaf malumdur.³⁹ Ayakları yıkamak mı, meshetmek mi gerekir? Zahren mesh bile ileri sürülebilir. Çünkü atıf en yakın yere olur. Bu, Şia’nın tercihidir. Ancak Ehl-i Sünnet’in tercih ettiği okuyuşun da gramer açısından dayanakları vardır. Kısaca Kur’ân’a bakılsa net bir şey ortaya çıkmayacaktır. İşte ayetten kastedilenin ne olduğunu gösteren tek şey uygulamadır. Hz. Peygamber ve ashap ayaklarını yıkamıştır.

h. Talak suresi 4. ayette Allah, “adet görmeyenler”den bahseder. Adet görmeyenler kim? bedeni bir rahatsızlıktan dolayı adet görmeyen kadınlar mı yoksa adet görme yaşına girmeyen

küçükler mi? Elbette ikincisidir, uygulamadan bunu anlıyoruz. Gerçekten bedenî rahatsızlık olarak adet görmeme milyarda bir olasılıktır. Tarihen bakıldığında o dönemde böyle bir olaydan bahsedilmemektedir. Ama adet görmeyen kızlarla evlilikten (zıfaf anlamında değil tabi) bahsedilmektedir. Bu tür evlilik bir örf olarak vardır. O halde ayetin anlamını tayin ederken uygulamaya bakmaktan başka çare yoktur. Ayette herhangi bir emir de teşvik de yoktur. Yani bu evlilik farz da vacip de hatta mendup da değildir. Sadece örf kayıt altına alınmıştır. Bu durum ise bu tür evliliğin caiz olduğunu gösterir. Ancak bu tür evlilikler “küçük”e istismara dönüşürse İslâm devlet başkanı bunları yasaklayabilir. Hz. Ömer’in uygulamalarında görüldüğü gibi. Çünkü yasaklar örfler veya ruhsatlar alanında gerçekleşmektedir. Ama devlet başkanı haram kılamaz. Sonuçta şartların değiştiği durumlarda bu evlikler yine caiz olur.

Bütün bunlar bize Kur’ân’ı anlarken “uygulama”nın (siz buna “icmâ” da diyebilirsiniz) ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ben, namaz, oruç, kurban, tesettür gibi konulardan örnek vermedim. Bunları ve nicelerini de amelî tevâtür çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

6. Sünnetin Anlaşılması Meselesi

Hadisleri anlamada dikkat edilmesi gereken bazı ilkelere işaret etmek faydalı olacaktır:

a. Hadisler Kur’ân ışığında anlaşılmalıdır:

Hz. Peygamber’in Kur’ân’a aykırı bir şey söylemesi düşünülemez. Hadislerde gerçekten Kur’ân’a aykırı bir şeyler varsa ya onu Hz. Peygamber söylememiş, birileri uydurmuştur ya da râviler sika ise onu Hz. Peygamber’e nispette hata yapmışlardır. Bununla birlikte hadislerin Kur’ân’a aykırılığı konusunda oldukça dikkatli davranılmalıdır. Zira her önüne gelenin “Bu hadis, Kur’ân’a aykırıdır.” demesine elbette itibar edilemez.

Kur’ân’a bütüncül yaklaşım oldukça önemlidir. Meselâ şefaati reddeden ayetler vardır. Ancak şefaate izin veren ayetler de vardır. Hadislerde de şefaât

oldukça fazla geçtiğine göre Kur'an ve hadisleri birbiriyle uyumlu bir şekilde yorumlamak gerekir.

Yine, hadiste kadınlar erkekler için fitne olarak tavsif ediliyor.⁴⁰ Burada fitneye olumsuz anlam verip hadisi reddetmeye kalkışma aceleci bir yaklaşımdır. Buradaki “fitne” kelimesi aynıyla Kur'an'da da kullanılmaktadır.⁴¹

b. Bir konuda bütün hadislerin bir arada değerlendirilmesine dikkat edilmelidir.

Aynı konuyla alâkalı tüm hadisleri bir araya toplamak ve bir hadisin tüm tariklerini birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Mesela elbisesini yerde sürüyenlere yapılan tehdidin sebebini diğer hadislerden anlıyoruz. Tehdit kibir sebebiyle böyle yapanlara yöneliktir. Kadınları kaburga kemiğinden yaratıldığına dair hadis de böyledir.⁴² Hadisin diğer tariklerinde “kadınların kaburga kemiği gibi”⁴³ olduğu belirtilmekte, aslında hadiste bir teşbih yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

c. Hadisler vârid olduğu sebep ve şartlar ışığında anlaşılmalıdır. Bu ilke hadislerin bağlamını bilmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bağlamı bilmek bir sözden ne kastedildiğini anlamak için en iyi yöntemdir.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde kaydettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“İmamlar Kureyş'tendir.”*⁴⁴

Bu hadisin sonraları mutlak olarak anlaşılıp devlet başkanı olması gereken kimselerde aranan özelliklerden sayıldığı bilinmektedir. Ancak devlet başkanlığının dinî anlamda bir kabileye ait olamayacağına dair de birçok delil bulunmaktadır. Bu durumda hadisin sebeb-i vürûdu araştırılmalıdır. Fakat sebeb-i vürûd, hadisin herhangi bir tarîkinde bulunmamaktadır. Bu durumda başka izahlar yapılması zorunludur. İbn Haldûn, Kureyşiliği, Kureyş'in bizzat kendisi olarak değil, Kureyş'te bulunan yeterlilik/asabiyet unsuruyla açıklamıştır. Mevdûdî (ö. 1397/1979) de aynı görüştedir. O, şöyle der:

“Hz. Peygamber o dönem Arapların durumunu görerek bir karara varmıştı ve bu şüphesiz en doğru bir karardı. Kureyş kabilesi yetenekli kişilere sahip olması ve asırlardan beri diğerleri üzerinde etkili olması yönleri ile güçlü bir kabile olarak dururken Kureyş'in dışında bir kabile devlet idaresine getirilirse, o bu işte muvaffak olamaz.” Bu tarihsel ve toplumsal bağlam, hadisin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Şüphesiz bu bağlamı, yani sebeb-i hadisin kendisinde veya diğer tariklerinde bulmak mümkün değildir.

d. Hadislerde araç-amaç ilişkisine dikkat edilmelidir.

Yukarıdaki ilkeyle irtibatı olsa da müstakil bir başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk. Bugün hadislerle alakalı olarak “öze/ruha vurgu yapmak veya şekli esas almak” gibi çeşitli eğilimler ortaya çıkabilmektedir.

Bu ilke hadislerden yararlanmak ve mesajı aktüelleştirmek için oldukça önemlidir. Allah

Resûlü'nün *“Düşmana ok atınız!”* emrinin veya savaş atları hazırlanması yönündeki teşviklerin bugün de aynıyla geçerli olacağını söyleyen zannederim çıkmaz. Bu örnek diğerlerine nispetle kolay anlaşılabilir bir örnektir. Burada araç ve amaç ilişkisini tespit etmek oldukça kolaydır.

Diğer bir örnekte *“Misvak, ağzı temizleyici, Rabbi de hoşnut edicidir.”*⁴⁵ buyrulmuştur. Fakat burada kastolunan bizzat misvakın kendisi midir yoksa, Arap Yarımadası'ndaki yaşama uygun ve ulaşılması kolay bir araç olması hasebiyle, Nebî'nin onlar için zor olmayan, ama hedefe ulaştıran bu aleti onlara belirtmesi midir? Misvak ağacının kolayca bulunmadığı diğer toplumlarda “dış fırçası” gibi bolca yapılması mümkün olan ve yüz milyonlarca insana yetecek başka bir aletle değişmesinde bir sakınca yoktur. Ramazan'da hilâlin tespit edilmesi de amaç-arac ilişkisiyle ilgili iyi bir örnektir.

e. Hadisleri anlamada hakikat-mecaz ilişkisine dikkat edilmelidir.

Mecâz olan bir ifadenin hakikat, hakikat olan bir ifadenin mecâz telâkkî edilmesi bazen telâfî edilmez hatalara sürükleyebilmektedir. Onun için bu ilişkiye dikkat etmek ve bunu sağlıklı bir şekilde değerlendirmek gerekir.

Mesela Hz. Peygamber'in eviyle minberi arasının cennet bahçelerinden bir bahçe olması⁴⁶: Şârihler burada üç şeyin kastedilebileceğini belirtir:

a. Hakikattir: Bu yer aynıyla cennete intikal eder. Bu yorumun makul olmadığı açıktır.

b. Mecâzdır: Yani orada yapılan ibadet cennete götürür.

c. Teşbihittir: Orası cennet bahçesi gibidir.⁴⁷

Burada son iki te'vilin daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

7. Sünneti Yaşama Meselesi

Günümüzde sünneti, tamamen kültür ve örf seviyesine indirgeyerek müslümanın hayatından

“Sünnet, ümmet arasında uygulama birliği sağlayan, pratik ile müslümanları birbirine rapteden çok önemli bir bağıdır. Bu bağın kopması, uygulama birliğinin parçalanmasına, müslüman toplumların birbirine yabancılaşmasına yol açar.”

çıkarmaya yönelik marjinal bir anlayış vardır. Bunlara göre “din” adını almaya yönelik hususlar Kur'an'da zikri geçen farz ve haramlardır. Sünnetin dinî bir tarafı yoktur.

Özetle şunu ifade etmek isteriz: Bir şey yaptığımızda sevap alıyorsak bu dinî bir davranıştır. Bir şey yaptığımızda günah kazanıyorsak bu da dinî bir davranıştır. Burada sevap ve günahın dereceleri farklı olabilir, ancak dinî davranış olmak bakımından aralarında fark yoktur. Namaz kılmak, zekat vermek farzdır. Bunlar dinîdir. Sağ elle yemek veya cemaatle namaz kılmak yahut hasta ziyaret etmek, selam vermek, aksırana dua etmek de dinî bir davranıştır. Bunların sevabı namaz ve zekat sevabı gibi olmayabilir, ama muhakkak sevabı vardır. Peki bunlar dinî davranış değil de kültürel davranış mıdır? Yani dinle alakaları yok mudur? Elbette bunlar dinî davranıştır. Sevabı olan bir davranış dinî olmaz mı? Ancak belirtelim ki, bunlar toplumda alışkanlık haline dönüşünce gelenek haline gelebilir ve kültürel davranış gibi algılanabilirler. Tabii bunların dinî davranış olup sevaba mazhar olabilmeleri Allah rızası için yapıldıkları takdirdedir.

Bir de “âdâb” meselesi vardır. Âdâbın Hz. Peygamber'den sâdır olan ve daha sonra kültürel olarak oluşan tarafları söz konusudur. Hz. Peygamber'den sâdır olan kısmına sünnet-i zevâid denir. Yiyip içmek, oturup kalkmak, yatmak, giyinmek ile çoğu şey bu kabildendir. Bunlar bağlayıcı değildir. Yani, farz, vacip ve hatta mendup bile değildir. Kültürel olarak oluşan kısım ise zaten bağlayıcı değildir. Mesela ayak

KUR'AN VE SÜNNETİN DOĞRU ANLAŞILMASINDA SÎRETİN ÖNEMİ

Prof. Dr. Ali ÇELİK
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Müslümanın en büyük arzusu, varlık âlemi içinde kendisini ahsen-i takvim üzere yaratan ve halife seçen Rabb'ine karşı kul olabilmenin gayreti içinde olmaktır. Şüphesiz bu arzusuna ulaşabilmenin yolu da Allah'ın Kelâmı'nı okuyup anlamak ve gereğince amel etmekten geçmektedir. Bu husus, bütün peygamberlerin insanlığa yaptıkları davetin özüdür. İlk insanla başlayan bu davet, her kavme gönderilen bir peygamber¹ vasıtasıyla, “silsiletü'l-mutesaddikin” halinde devam etmiş, nihayet bütün insanlığa şâmil olmak üzere (Kâffeten li'n-nâs)², Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun tebliğ ettiği Kur'ân ile kemâl

noktasına ulaşmıştır. Din tamamlanmıştır. Bundan sonra aslanan, o dinin yüce kitabını anlayıp, hayatta yaşanır hale getirmektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu yüce kitabı tebliğ etmiş, nasıl yaşanacağını bizzat sîretiyle ve sünnetiyle göstermiştir. Din (İslâm) denilince, Kur'an ve onun tefsiri demek olan sünnet; sünnetin sahibi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sîreti anlaşılır.

“Sünnet ve sîret”, bize Hz. Peygamber (s.a.v.)'den doğrudan bahseden iki ilim dalının adıdır. Sünnet kelimesinin sözlükte pek çok mânâya geldiği görülür. İbn Manzur (ö. 711/1311), bunları şahitleriyle birlikte

ayak üstüne atmak kültürel olarak oluşan bir âdâptır. Kur'an'ı yere koymamak, bel üstünde tutmak da ezan okunurken doğrulmak, ayakları kibleye uzatmamak da böyle bir âdâptır. Peki âdâbın bu pozisyonu onu terketmeyi gerektirir mi? Eğer âdâbın, manevî olarak mü'minin ruhuna, kişiliğine olumlu katkısı varsa neden değiştirilsin.

Âdâbın çoğu sonradan kültürel olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bazı tartışmalar olsa da bunlar dahi niyet ile dinî davranışa dahil olurlar. Ayakları kibleye karşı uzatmamayı düşünelim. Kişi kibleye hürmet olarak bunu yaparsa kibleye hürmetin bir aslı olduğu için niyetten sevap alır. Bu da âdâbı dinî bir davranış yapar. Bunun yanında bu dinî davranış herkes için bağlayıcı bir davranış da olmaz. Sünnetler

de dinî davranıştır. Onlara uyulmadığında azap tehdidi yoktur, ancak gözden düşme, gönülden ırak olma vardır. Ayrıca onlara uyulduğunda fazilet elde etmek, sevap almak ve derece yükseltmek gibi anlamlar söz konusudur. Bu da onları dinî davranış yapmaya yeter de artar. Dolayısıyla “Sol elle yemek ahkâm mı âdâb mı?” diye sorarak ahkâmı harama ve farza; sünnet ve âdâbı da kültürel, beşerî olana, oradan da dinî olmayan bir kategoriye indirmek yanlıştır. Hatta yanlış olmakla kalmaz, ümmetin zihnen, kalben parçalanmasının, uygulama birliğinin ortadan kalkmasının da sebebi olur. Sünnet, ümmet arasında uygulama birliği sağlayan, pratik ile müslümanları birbirine rapteden çok önemli bir bağdır. Bu bağın kopması, uygulama birliğinin parçalanmasına, müslüman toplumların birbirine yabancılaşmasına yol açar.■

DİPNOTLAR

- Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî, Kitabun fihi mâ câe fi'l-bide', (thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr), Riyad, 1996, s.186.
- Müslim, “İlim”, 15; “Zekât”, 70; Ebû Dâvud, “Sünnet”, 6.
- Tirmizî, “İlim”, 7; İbn Mâce, “Mukaddime”, 1.
- Buhârî, “Enbiya”, 50.
- Bkz. İbn Abdilberr, Câmiu Beyâni'l İlm, II, 1193-4; Hatîb el-Bağdadî, el-Kifâye fi İlmî'r-Rivâye, s. 30.
- Bkz. İbn Abdilberr, Câmi', II, 1193; Hatîb el-Bağdadî, el-Kifâye, s. 30.
- İbn Abdilberr, Câmi', II, 1194; Hatîb el-Bağdadî, el-Kifâye, s. 30.
- Bkz. el-Muvafakât, IV, 8. Bunlara uygun bir yorum için bk. Yusuf el-Karadavî, Sünneti Anlamada Yöntem, İstanbul, 1991, s. 49; S. M. Yusuf, “The Sunnah: Its Transmission, Development and Revision”, s. 275.
- el-Mustasfa, (çev. Yunus Apaydın), I, 197.
- Nisâ, 4/136; A'raf, 7/158.
- Hucurât, 49/1-2.
- Hucurât, 49/1-2; Nur, 24/63.
- Tevbe, 9/29; A'raf, 7/157.
- Nisâ, 4/59, 65; Ahzâb, 33/36.
- Nisâ, 4/14, 115; Ahzâb, 33/57; Enfal, 8/13.
- Nisâ, 4/80; Haşr, 59/7; Âl-i İmran, 3/31; Nur, 24/51-52, 56.
- Nisâ, 4/59.
- İbrahim, 14/4; Nahl, 16/44, 64.
- Ahzab, 33/21.
- Kalem, 68/1-4.
- Müslim, “Salâtu'l-Müsafirîn”, 139.
- Bkz. s. 252-259.
- Bkz. el-Mustasfa, I, 213.
- Bkz. Mustafa Genç, Sünnet-Vahiy ilişkisi, (basılmamış doktora tezi), Konya, 2005, s. 33.
- Dârimî, “Mukaddime”, 49.
- Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5.
- Bkz. Hadis Tarihi ve Usûlü, s. 41-50.
- Bkz. Yusuf Karadavî, Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, s. 119-126.
- Bkz. Zaferu'l-Emanî, s. 203-204.
- Cuma, 62/9-10.
- Hadis şöyledir: “*Köle, kadın, çocuk ve hasta müstesna olmak üzere, cemaatle cuma namazı kılmak, her müslüman üzerinde vâcib bir haktır.*” Bkz. Ebû Dâvûd, “Salât”, 208; İbn Ebî Şeybe, Musannef, I, 446, hd. no: 5148.
- Nisâ, 4/34.
- İbn Mâce, “Nikâh”, 51; ayrıca bk. Buhârî, “Tefsîr”, (sûre 91) 1; Müslim, “Cennet”, 49; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

- Rivayet şöyledir: İyâs b. Abdullah b. Ebi Zübâb'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.): “*Kadınları dövmeyiniz*” buyurmuştu. Hz. Ömer Peygamber (a.s.)'ın huzuruna çıkarak: “Kadınlar kocalarını dinlemez oldular.” dedi. Bu defa birçok kadın Resûlullah (s.a.v.)'in hanımlarına gelerek kocalarını şikâyetе başladılar. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Birçok kadın Muhammed ailesine gelerek kocalarını şikâyet ediyorlar. Kadınlarını döven o kimseler, sizin hayrınız değildir.*” Bkz. Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 51.
- Bakara, 2/282.
- Talak, 65/2.
- Bir örnek: “Bu ayetlere göre şahit bulundurulması olmazsa olmaz şart gibi gözükmektedir. Çünkü talak sırasında kadının âdetli olmadığıнын, değilse o temizlik süresi içinde eşiyle ilişkiye girip girmediğinin itirafla veya başka bir şekilde tespiti, bir de bekleme süresinin bittiğinin tespiti gerekir. Bu tespitler ise ancak şahitlerle yapılabilir. Bu sebeple şahit bulundurulmadığı takdirde talakın meydana gelmeyeceği kanaatindeyiz.” bkz. <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/sahitsiz-bosanmalar-gecerli-midir.html>
- Bunu Din İşleri Yüksek Kurulu şöyle ifade etmektedir: “Bu ayetteki şahit tutma emrinin boşamaya mı yoksa ric'î talakla boşadıktan sonra dönmeye mi yönelik olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Hanefîlere göre her ikisinde de şahit bulundurmak menduptur. İmam Şâfiî'ye göre ise boşamaya şahit tutmak mendup, dönmeye şahit tutmak ise vaciptir. Dolayısıyla boşama esnasında şahit tutma, boşama işleminin geçerlilik şartı değildir. Bununla birlikte fakihler bu buyruğun, hakların zayi olmaması ve ihtilafların önlenmesi gibi amaçlar taşıdığı noktasında birleşmektedirler.” bkz. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/838/bosanma-esnasinda-sahit-bulundurmak-gerekir-mi>-Bkz. Maide, 5/6.
- Buhârî, “Nikâh”, 18; Müslim, “Zikr”, 97.
- Enfal, 8/28. ayet şöyledir: “*Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer fitnedir/ımtihandır.*”
- Buhârî, “Enbiyâ”, 2.
- Müslim, “Radâ”, 65.
- Müsned, III, 129, 183.
- Buhârî, bunu cezim siğasıyla muallak olarak nakletmiştir. Bk. II, 274. İbn Hanbel ise bunu mevsul olarak nakletmiştir. Bk. VI, 47. Ayrıca bk. Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 34. Misvakla ilgili pek çok hadis vardır.
- Buhârî, “Rikâk”, 53.
- Bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Barî, XIII, 308; Aynî, Umdetu'l-Kârî, XIXI, 108.

“ Hz. Peygamber (s.a.v.) yüce kitabımızı tebliğ etmiş, nasıl yaşanacağını bizzat sîretiyle ve sünnetiyle göstermiştir. Din (İslâm) denilince, Kur’an ve onun tefsiri demek olan sünnet; sünnetin sahibi Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sîreti anlaşılır. Sünnet ve sîret, bize Hz. Peygamber (s.a.v.)’den doğrudan bahseden iki ilim dalının adıdır. ”

zikrederek uzun bir listesini verir.³ Öne çıkan ve daha sonra bir terim haline gelmesinde temel mânâ özelliğini taşıyan anlam: “İyi olsun kötü olsun takip edilen yol, gidişat, metod, model” anlamıdır.

Hadis, kelimesi ise, sözlükte, “yeni, orjinal, haber, söz ve sözlü ifade” gibi mânâlara gelmektedir.⁴ Sünnet ile hadis tabirleri arasında oldukça yakın bir ilişki söz konusu olması hasebiyle İslâmî terminolojide, -teknik ayrıntılarında mânâ bakımından farklılıklar gösterse de- hadis ve sünnet terimleri birbiriyle eş anlamda Hz. Peygamber’in sözleri fiilleri ve takrirleri için kullanılmıştır.⁵ Biz de bu makalemizde her iki terimi eşanlamı itibariyle beraber kullanacağız.

Sîre(t) -çoğulu “siyer” şeklinde gelir- kelimesi, sözlükte “insanın gidişatı, tuttuğu yol, hâl ve tavır, sıfat, hulk ve adet”⁶ mânâsına gelmektedir. Siyer-i Nebî ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in doğumundan vefatına kadar bütün hayatını anlatan bir ilim dalıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), risaletle iki büyük görevi üstlenmişti: Tebliğ ve beyân. Hz. Peygamber, uhdesine aldığı bu görevleri gerek sözlü beyanlarıyla gerek fiilî uygulamalarıyla gerekse huzurunda yapılan fakat kendisine daha sonra bilgi verilen bir amelin, dinin esaslarıyla çelişmediğini göstererek onaylamak demek olan takrirleriyle, eksiksiz bir şekilde yerine getirmiş, hayata intikal ettirmiştir.

Sîret ve sünnet/hadisın konu edindiği hayat, yüce Allah’ın Kur’ân’da hakkında övgüyle bahsettiği, müminlere “örnek” almaları gereken bir “model” olarak takdim ettiği kutlu bir şahsiyetin/Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatıdır. Şu bir gerçektir ki, tarih, Hz. Pey-

gamber (s.a.v.) kadar, hayatı mercek altına alınmış, orduya komuta edişinden, mescitteki imametine; yiyip içmesinden, oturup kalmasına; gözünün renginden, sakalındaki ak tüylerin sayısına varıncaya kadar bütün incelikleri tespit edilmiş ikinci bir şahsiyet kaydetmiş değildir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in özel eğitiminde yetişen, vahyin nüzûlüne ve onun şahsında yaşanan bir hayata dönüşmesine şahit olan sahâbe-i kirâm, Yüce Rabbimiz’in “*Allah’ı ve âhiret gününü umanlar için Allah’ın Resûlü’nde sizin için güzel bir örnek (üsvetün hasenetün) vardır.*”⁷ ayetinin ifade ettiği derin mânâyı iyi kavramışlar ve bu bilinçle Allah Resûlü’nün hayatını, detay diyebileceğimiz inceliklere varıncaya kadar eksiksiz tespit etmişler, sonraki nesillere hadis/sünnet olarak nakletmişlerdir.

Sîret ve sünnet/hadis, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatını konu edinmiştir. Onun hayatı ise, Hz. Âişe (r.a.)’nın ifadesiyle: “...Kur’ân idi.”⁸ Yusuf el-Kardâvî, sünneti tarif ederken şöyle der: “Sünnet, Kur’ân’ın yaşanmış şekli, Hz. Peygamber’in hayatı, Kur’ân’ın canlı bir timsali idi.”⁹

Bütün bu bilgilerin bize verdiği mesaj şudur: Kur’ân’ı anlayabilmek için sünneti; sünneti iyi anlayabilmek için de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sîretini yani onun güzide hayatını iyi öğrenmek ve anlamak gerekmektedir. Çünkü Kur’an’ı tebliğ edip açıklayan, hayata nasıl intikal edeceğini bizzat gösteren Hz. Peygamber (s.a.v.)’dir. Onun sîreti, Kur’ânî bilginin yaşanan bir hayat haline dönüştüğü, bir zaman dilimidir. Bize sünnet/hadis olarak sözlü veya uygulamalı bir biçimde intikal eden o kutlu hayattan kesitlerdir.

“Andolsun size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.” (Tevbe 9/128) **Hat:** Mehmet Memiş

Kur’ân’da zikredilen bir konunun Hz. Peygamber tarafından tebliği, tebliğindeki nebevî metodun yakinen bilinmesi, Kur’ân’ı anlamada dikkate alınması gereken en önemli husustur. Kur’ân, sünnet ve sîret bütünlüğü içinde okunmalıdır. Bu bütünlüğün korunması son derece önemlidir; bu bütünlüğün parçalanması halinde konu bağlamından kopuk bir şekilde değerlendirilmeye alınmış olur ki, bu da asıl maksadın dışında başka bir anlam arayışına gitme yanlışlığına düşülmesine, konunun eksik ya da yanlış anlaşılmasına sebep olur. Yanlış anlaşılmalara üzerine bina edilecek bir din anlayışı ise, ilâhîlik vasfını kaybetmiş demektir. İnsanlık tarihi bu tür yanlış anlamalar sonucu dinlerini nasıl anlaşılmaz hale getiren din sâliklerine şahit olmuştur. Mevdûdî, geçmiş dinlerden örnekler vermek suretiyle, peygamberi ve tebliğ ettiği kitabını birbirinden ayırarak, dinlerini anlamaya çalışan toplumların nasıl bir felakete sürüklendiklerini şöyle anlatır:

“Kitap, Nebî olmadıktan sonra kürekçisi olmayan bir kayık gibidir. Bu kayıkla acemi yolcular, hayat denizinde ne kadar uğraşırlarsa uğraşınsınlar, gitmek istedikleri yere varamazlar. Kitapsız bir peygamber ise, ışığı olmayan bir kılavuz gibidir. Bu gibi durumlarda insanlar, Allah’a varmak isterken, kendilerine yol gösteren kılavuza “tanrı” diyerek tapmaya başlarlar. Bu-

nun birçok örneğini geçmiş kavimlerde gördük. Örneğin, Hindular kendi peygamberlerinin hayatlarını unutup sadece kitaplarını kaptılar. Ama bu kitaplar onlar için, içlerinden çıkılmaz bir hâle geldi. Ve nihayet kitaplarını da kaybettiler. Hristiyanlar ise, kitaplarını unutup, peygamberlerinin peşine takıldılar. Onun kişiliği çevresinde dönmeye başladılar. Sonuç olarak, Allah’ın peygamberini Allah’ın ışığı ve hatta Allah’ın oğlu yapmaktan kendilerini kurtaramadılar.

İslâm nimetine şu iki kaynaktan ulaşabilir: Birincisi, Allah’ın Kelâm’ı (Kur’ân-ı Kerim), ikincisi, Sîret-i Nebvî ki, o sadece Hz. Muhammed (s.a.v.)’in hayatı ve hadislerinde saklı bulunmaktadır. Her zaman olduğu gibi, bugün de insan İslâm’ın idrakine ancak Kur’ân-ı Kerim’i, Hz. Muhammed ve Hz. Muhammed’i de Kur’ân-ı Kerim vasıtasıyla kavrayarak varabilir. Her ikisini birbirinin yardımıyla anlayabilen kimse, İslâm’ı da anlayabilmiş demektir. Aksi takdirde ne din anlaşılabilir ne de doğru yol bulunabilir.”¹⁰

İşte bu noktada, Hz. Peygamber’in güzide hayatını konu alan sîret bilgisinin kaynakları ve verdikleri bilgiler konusunda önemli bir problemle karşılaşırız. O da sîret kaynakları ve verdikleri bilgilerin güvenilirliği meselesi. Probleme sebep teşkil eden husus ise, sîret bilgilerinin nakledilişindeki metottur.

Her ne kadar başlangıçtan hicrî IV. asır sonlarına kadar gerek hadislerin gerekse sîret bilgilerinin naklinde “isnad sistemi” kullanılmış ise de artık bundan sonra yazılan tarihî kaynaklarda ilk dönemdekine benzer uzun rivayet zincirlerine rastlanılmamaktadır. Bunu Dr. Şevki Ebû Halil, “*et-Taberî fî Târihihi beyne Tarîkati’l-Muhaddisîn ve Menheci’l-Müerrihîn*” isimli makalesinde şöyle tespit etmiştir:

“IV. asırda tarih ilmi, diğer ilimlerden ayrıldı. Hadis, tefsir, fıkıh gibi ilim dallarında isnadı kısaltarak muhaddislerin metoduna bağlı kalmaktan uzaklaşma gelişmeye başladı. Hatta müteahhir tarihçilerin bazısı, haberlerin çoğunda tamamen isnadı kaldırdılar. İbn Kesir, İbn Haldun ve Ebu’l-Fidâ gibi.”¹¹

Tarih/sîret yazıcılığında, isnadın kullanıldığı dönem içerisinde yazılan eserlerde, hadis rivayetinde kullanılan isnad sisteminde gösterilen hassasiyetin gösterilmediği görülmektedir. Bundan dolayıdır ki ilk dönem sîret kitapları müelliflerinin tenkit edildiğini görüyoruz. Mesela, zamanımıza intikal eden ilk sîret kitabı olarak bilinen eser, Ebû Abdillâh Muhammed bin İshak bin Yesâr (ö. 150/768)’in *es’-Sire (el-Mübtede’ ve’l-Mebâs ve’l-Megâzi)* adlı eseri olup, günümüze tam olarak İbn Hişam’ın *es-Sîretü’n-Nebeviyye* adlı eseriyle ulaşmıştır. Kitabın orijinali ise, eksik nüshalar halinde zamanımıza intikal etmiş ve iki ayrı neşri yapılmıştır:

a- Muhammed Hamîdullah, *Sîretü İbn İshâk el-Müsemmâ bi Kitâbi’l-Mübtede’ ve’l-Mebâs ve’l-Megâzi*, Rabat 1396/1976; Konya, 1401/1981.

b- Süheyl Zekkâr, *Kitâbu’s-Siyer ve’l-Megâzi*, Dımaşk, 1396/1976).

“İslâm nimetine şu iki kaynaktan ulaşabilir: Birincisi, Allah’ın Kelâm’ı (Kur’ân-ı Kerim), ikincisi, Sîret-i Nebevî ki, o sadece Hz. Muhammed (s.a.v.)’in hayatı ve hadislerinde saklı bulunmaktadır. Her zaman olduğu gibi, bugün de insan İslâm’ın idrakine ancak Kur’ân-ı Kerim’i, Hz. Muhammed ve Hz. Muhammed’i de Kur’ân-ı Kerim vasıtasıyla kavrayarak varabilir.”¹²

Muhammed Hamîdullah, esere yazdığı mukaddimesinde, bu eserin rivayetçi metotla yazılmış olmasına rağmen “isnad” sisteminin bütün unsurlarını kullanmadığına; yapılan tarihî rivayetlerin isnad sistemi açısından mâlul olduğuna işaret etmiştir: “Muhaddislerin, İbn İshak’a yönelttiği en büyük eleştiri, onun hadisleri tedlis ettiği noktasında toplanır.”¹² Benzer ifâdelere gerek Hatib el-Bağdâdî’nin *Tarih-u Bağdad*’ında¹³ ve gerekse Zehebî’nin *Mizânü’l-İ’tidâl fi Nakdi’r-Ricâl*’inde¹⁴ *Siyerü Alâmü’n-Nübelâ*’sında¹⁵; İbn Hacer, *Tehzîb*’inde¹⁶ rastlamaktayız.

Yine ilk dönem sîret kaynaklarından biri de Muhammed bin Ömer el-Vâkidî (ö. 207/823)’nin *el-Megâzi* isimli eseridir. Vâkidî’nin de yaptığı rivâyetleri hadis münekkitlerince tenkit edilmiş; hadislerin gayr-i mahfuz olduğu söylenmiş ve ayrıca hadis uydurmacılığı ile itham edilmiştir.¹⁷

Muhammed bin Sa’d (ö. 230/845)’ın *et-Tabakâtu’l-Kübrâ* isimli eseri de klasik dönem sîret kitaplarından olup, onun da Vâkidî gibi Zayıf râvîlerden nakillerde bulunduğu ve bu tür nakilleri çok yaptığı için İbn Neddîm onu, eserlerinin çalma oluşuyla itham eder.¹⁸

Durum böyle olunca sîret kaynakları nasıl okunmalı ki, yukarıda ifade ettiğimiz anlamda Kur’ân’ı anlayabilmek için sünneti; sünneti iyi anlayabilmek için de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sîretini yani onun güzîde hayatını öğrenelim?

Evvela anlaşılması gereken Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun güzîde hayatıdır. O iyi anlaşılırsa, ondan sâdır olan sünnet de doğru anlaşılacak olacaktır. Hz. Peygamber ve onun hayatını, Kur’ân ışığında öğrenmek

Mühr-i Şerif
(Topkapı Sarayı Müzesi)

ve anlamak gerekmektedir. Kur’ân-ı Kerim, sîret kaynaklarının ilkidir.

Gerek sîret konusunda yazılmış eserleri gerekse hadîs/sünnet külliyyatının ihtiva ettiği rivayetler okunurken, verilen bilgiler arasındaki uygunluğa azamî dikkati göstermek gerekmektedir. Sadece zikredilen bir rivayetin, “makbul” ve “muteber” hadis kitaplarında veya meşhur sîret kitaplarında geçiyor olmasıyla yetinmek, çok kere hataya düşülmesine sebebiyet verebilir. Bir rivayetin sebab-i vürûdunun bilinmesi, onun doğru anlaşılmasında hataya düşme riskini azaltacaktır. Sebeb-i vürûdun bilinmesi ise, o rivayetin tarihî arka planının bilinmesi demektir.

Bu konuda bize en çok fayda verecek, sebab-i vürûdu tespit etmemize yardım edecek olan hadis/sünnet ve sîret rivayetlerini, Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’in hayatıyla ilgili pek çok referansı da dikkate alarak, Kur’ân ışığında okumak, öğrenmek ve anlamak gerekecektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’i devamlı

“Gerek sîret konusunda yazılmış eserleri gerekse hadîs/sünnet külliyyatının ihtiva ettiği rivayetler okunurken, verilen bilgiler arasındaki uygunluğa azamî dikkati göstermek gerekmektedir. Sadece zikredilen bir rivayetin, “makbul” ve “muteber” hadis kitaplarında veya meşhur sîret kitaplarında geçiyor olmasıyla yetinmek, çok kere hataya düşülmesine sebebiyet verebilir.”¹⁹

mucizeler yaratan, harikulade işler yapan -hâşâ- bir masal kahramanı şeklinde değil, tabîi bir hayat yaşamış bir insan, ama, aynı zamanda da Allah’ın insanlar arasından seçmiş olduğu bir nebî-rasûl olma özelliği içinde öğrenmek ve anlamak gerekmektedir. Bu dengeyi iyi korunması zorunludur. Zira Hz. Peygamber’i ve onun hayatını anlama konusunda çoğu zaman “tenzih” ve “takdis” konusunda yapılan aşırılıklar sonucu, hataya düşülmektedir. Bu hata bazen, sevgi ve duygusallıktaki aşırılığın getirdiği bir hata olabilmektedir.

Mesela, Hz. Peygamber’in nebîlik-resûllük vasfına fazlaca vurgu yapılmakta, bunun sonunda Kur’ân ayetleriyle sabit olan “beşerilik” vasfı göz ardı edilerek, açıkça ifade edilmese de çizilen Peygamber tasvirleriyle adeta kendisine bir “meleklik” hüviyeti izâfe edilmekte, onun bir beşer olarak yapmış olduğu her davranışında hikmetler aranmaya, vahiyle ilgi kurulmaya ve nihayet Hz. Peygamber’den sâdır olan her şeyin vahiy eseri olduğu inancıyla beşer üstü bir kimliğe büründürülmeye çalışılmaktadır. Böyle bir inanç hem Kur’ân’a hem de Hz. Peygamber’in kendi beyanlarına ters düşmektedir. Bu, sevgi ve duygusallıktaki ifrâtın getirdiği bir sonuçtur.

Diğer taraftan, sevgi ve muhabbette aşırılığa düşmeyeyim düşüncesiyle nebîlik-resûllük vasfı göz ardı edilerek, Hz. Peygamber (s.a.v.) sıradan bir insan muamelesine tâbî tutulmakta, bunun sonucu olarak da onun

sözleri, fiilleri ve takrirleri kısaca sünneti eleştirilmekte, tâbir câiz ise, “onun risâlet görevi sadece Kur’an’ı teb-lîğden ibârettir”, diyerek Allah’ın ona verdiği “beyan”, “inzâr” ve özellikle “teşrî” görevi unutulmaktadır.

Bununla beraber, günümüzde tenkîdî bakış açısı ile çok ciddi çalışmaların yapıldığı da bir gerçektir. Muhammed Hamîdullah’ın *İslâm Peygamberi* isimli eseri, bu alanda yazılmış en ciddi eserlerin başında gelmektedir. Bundan başka, çağımızda yazılan fark-lı bir sîret üslûbu ise, Hz. Peygamber’in hayatına ait bir sîret olgusunu, sadece tarihî kronolojik haberler bütünü olarak değil, genel İslâm düşüncesi içinde yo-rumlama şeklidir. Bunlardan bir kaç şunlardır: Saîd Havvâ’nın *el-Esâs fi’s-Sünne*’si; Muhammed Gazâlî

ve Ramazan el-Bûtî’nin *Fıkhü’s-Sîre* ismini taşıyan eserleri; Ekrem Ziya el-Ömerî’nin, *Medine Toplumu*; İzzet Derveze’nin *Asru’n-Nebî* ve *Bietuhu Kable’l-Bî’s*e’si; Ebu’l-Âlâ Mevdûdî’nin, *Tarih Boyunca Tevhid Mücâdelesi* ve Hz. *Peygamber’in Hayatı* isimli kitabı. Türkçe’ye de çevrilmiş olan bu eserler¹⁹ gerçekten sîret ilmine yeni bir bakış açısı getirmektedir.

İslâm ümmeti, Kur’anda “*Ümmeten vasaten*”²⁰ ifa-desiyle, tavsif edilmiş, her türlü aşırılığı reddeden, orta yolu benimseyerek Allah’ın rızasını talep eden bir topluluktur. İşte bu mülahazalarla, Kur’an’ı okuyup anlamaya çalışırken, sünnet ve sîret bütünlüğünü göz ardı etmemek, buna azamî derecede önem vermenin zarurî olduğunu ifade etmek gereklidir. ■

DİPNOTLAR

- 1 İsrâ, 17/15.
- 2 Sebe’, 34/28.
- 3 İbn Manzur, Lisânu’l-Arab, Beyrut,1388/1968, (I-XV), XIII, 220-229.
- 4 İbn Manzur, Lisânu’l-Arab (thk. Abdullah Ali el-Kebîr) Dâru’l Mearif (I-VI), Kahire, II, 797.
- 5 Muhammed Ebû Zehv, el-Hadîs ve’l-Muhaddisûn, 10; Accac, es-Sünnetü Kable’t-Tedvîn, s. 15-16.
- 6 Muhammed bin Ebî Bekir er-Râzî, Muhtârû’s-Sihah, (ofset), 1980, İstan-bul, s. 277; el-Mu’cemu’l-Vasît, (Ofset), İstanbul, 1984, I-II, s. 467.
- 7 Ahzab, 33/21.
- 8 Müslim, “Müsâfirîn”, 139; Ebû Dâvud, “Salat”, 316; Nesâî, “Kıyâmu’l-leyl”, 2.
- 9 Kardavî, Yusuf, Keyfe Netâmelu Mea’s-Sünneti’n-Nebeviyye Meâlim ve Davâbir, s. 23 (trc. Bünyamin Erul, Sünneti Anlamada Yöntem, Kayseri, 1998, 3. baskı, s. 95).
- 10 Ebu’l-Âlâ Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücâdelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı, (trc. Ahmed Asrar), 3. baskı, İstanbul, 1992, I, 19-20.
- 11 Dr. Şevki Ebû Halil, “et-Taberî fî Târîhihi beyne Tarîkatil’-Muhaddisîn ve Menhecil’-Müerrihîn”, Mecelletü’d-Da’vatü’l-İslâmiyye, 1993, S. 10, s. 146-147.
- 12 Muhammed Hamîdullah, Sîretü İbn İshâk el-Müsemmâ bi Kitâbi’l-Mübtede’ ve’l-Meb’as ve’l-Megâzî, Konya, 1401/1981, Mukaddime, KY, LA.
- 13 Bağdâdî, Hatib (463/1071), Tarih-u Bağdad, I-X, Mısır, (I, 231): Bu konuda

- Eyyüb b. İshâk es-Safirî’den (s. 69) şu konuşma nakledilmektedir: “Ahmed b. Hanbel’e sordum: Ey Ebû Abdillâh, İbn İshâk bir hadiste yalnız kaldığı zaman onu (güvenilir) kabul eder misin? Şöyle cevap verdi: Hayır vallahi. Çünkü ben onu bir topluluktan her bir râvînin ifadesini ayırmadan tek bir hadis halinde rivâyet ederken gördüm. Aynı zamanda o, bunun sözünü onun sözünden ayırmıyor (yani tedlis yapıyor).”
- 14 Zehebî, Mîzânü’l-l’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl, I-IV, yy., trz. (III, 470)
- 15 Zehebî, Siyerü Alamü’n-Nübela, I-XXV, Beyrut, 1417/1996. (VII, 46)
- 16 İbn Hacer, Tehzibü’t-Tehzib, Beyrut, 143/1993, I-VI. (IV, 31)
- 17 Umerî, Ekrem Ziya, Medine Toplumu (trc. Nureddin Yıldız), İstanbul, 1988, s. 38.
- 18 Umerî, a.g.e., s. 39.
- 19 Saîd Havvâ’nın bu eseri, Abdurrahim Ali Ural, Orhan Aktepe ve arkadaş-ları tarafından (komisyon) tercüme edilmiş ve Aksa yayınları arasında (İs-tanbul, 1991) neşredilmiştir; Muhammed Gazzâlî’nin “Fıkhü’s-Sîre” isimli eseri, Resul Tosun tarafından aynı isimle Türkçe’ye çevrilmiş (İstanbul, 1987); Ramazan el-Bûtî’nin “Fıkhü’s-Sîre”si de Ali Nar-Orhan Aktepe ta-rafından Türkçe’ye çevrilmiş (İstanbul, 2002); el-Ömerî’nin, Medine Top-lumu, Nureddin Yıldız tarafından tercüme edilmiş (İstanbul, 1988) ; İzzet Derveze’nin M. Yolcu tarafından, Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı, ismiyle tercüme edilmiş (İstanbul, 1995); Ebu’l-Âlâ Mevdûdî’nin, eseri, Ah-med Asrar tarafından Türkçe’ye çevrilmiş (İstanbul, 1992) neşredilmiştir.
- 20 Bakara, 2/143.

KAYNAKÇA

- Accac el-Hatib, Muhammed, es-Sünnetü Kable’t-Tedvîn, Dâru’l-Fikir, 1401/1987.
- Bağdâdî, Hatib (463/1071), Tarih-u Bağdad, I-X, Mısır trz.
- Ebu’l-Âlâ Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücâdelesi ve Hz.Peygamber’in Hayatı, (trc. Ahmed Asrar), 3. baskı, İstanbul,1992.
- Ebû Dâvud, Süleyman bin Eş’as es-Sicistani, Sünen, Mısır, tsz.
- Dr. Şevki Ebû Halil, “et-Taberî fî Târîhihi beyne Tarîkatil’-Muhaddisîn ve Menhecil’-Müerrihîn”, Mecelletü’d-Da’vatü’l-İslâmiyye, 1993.
- İbn Hacer, Tehzibü’t-Tehzib, Beyrut, 143/1993, I-VI.
- İbn Manzur, Lisânu’l-Arab (thk. Abdullah Ali el-Kebîr) Dâru’l Meârif (I-VI), Kâhire, trz.
- İzzet Derveze, “Asru’n-Nebî ve Bietuhu Kable’l-Bî’s” (trc. M. Yolcu, Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı, İstanbul, 1995).
- Karadavî, Yusuf, Keyfe Netâmelu Mea’s-Sünneti’n-Nebeviyye? Meâlim ve Davâbir, (trc. Bünyamin Erul, Sünnet-i Anlamada Yöntem, Kayseri, 1998, 3. baskı).
- el-Mu’cemu’l-Vasît, (Ofset), İstanbul, 1984.
- Muhammed bin Ebî Bekir er-Râzî, Muhtârû’s-Sihah, (ofset), İstanbul, 1980.
- Muhammed Ebû Zehv, el-Hadîs ve’l-Muhaddisûn.
- Muhammed Hamîdullah, Sîretü İbn İshâk el-Müsemmâ bi Kitâbi’l-Mübtede’ ve’l-Meb’as ve’l-Megâzî, Konya, 1401/1981, Mukaddime, KY, LA.
- Müslim, Ebû Hüseyin bin Haccac ei-Kuşeyr, Sahihu Müslim (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Beyrut, 1955.
- Nesaî, Ebû Abdîrrahman Ahmed bin Suayb, Sünen, İstanbul, 1981.
- Râzî, Muhtârû’s-Sihah, (ofset), İstanbul, 1980.
- Ömerî, Ekrem Ziya, Medine Toplumu (trc. Nureddin Yıldız), İstanbul, 1988.
- Zehebî, Mîzânü’l-l’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl, I-IV, yy., trz.
- , Siyerü Alamü’n-Nübela, I-XXV, Beyrut, 1417/1996.

“Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol.”
(Hud 11/112) **Hat:** Davut Bektaş

TEMEL İLKE OLARAK SÜNNET¹

Abdülhakim MURAT (T. J. Winter)²

“İslâm çok basittir. İslâm bizi yeniden tabiata ve Allah’a bağlayan dindir. İnsan fıtratını bastırmaz, över. Bütün ilahî isimlerin aynaları olarak Âdemî potansiyelimizin ihtişamını bize gösterir.

Aramızda bazılarının kızgın, cahil ve kalplerinde şaşkınlık taşıyor olması, fitrattan, hüsünden ve evliya-dan uzak yaşamaları nedeniyledir. Sünnet, bu değildir. Sünnet, benlik davasından uzaklaşma halidir, dünya-nın durumunu kararttığı gözlenen kendine güvenden uzak durma halidir. Allah’ın izni olmadan bir yaprak bile düşmez. Son tahlilde, her şey iyidir. Kâinat ve ta-rih, iyi ellerdedir.

Resûlullah’ın itikadı böyle idi. Bizim itikadımız da böyle olmalıdır. Aramızda, bir yandan ahlakî çö-küntüye, bir yandan da paniğe, anlamsızlığa ve ifratın çirkin biçimlerine yol açan çok fazla hüznün ve keder var. Kaldı ki, ifratın Kâbe’nin bizi davet ettiği huzur ve güzellikle hiçbir ilgisi yoktur. İslam, hikmet ve denge-

DİPNOTLAR

- 1 Yazarın Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak, (Timaş Yay., Ekim 2016, s. 75-76) kitabından iktibas edilmiştir.
- 2 1960 yılında dünyaya gelen Timothy J. Winter, Britanyalı bir İslam düşünürüdür. Westminster Okulu’nda öğrenim gördükten sonra Cambridge Üniversitesi’nde Arapça eğitimini 1983’te tamamlamış, daha sonra Kahire El-Ezher Üniversitesi’nde İslamî ilimler araştırmaları yapmış, Mısır ve Cidde’de geleneksel İslam ilimle-riyle ilgili dersler almıştır. Londra Üniversitesi’nde Türkçe ve Farsça üzerine çalışmış olan Winter, doktorasını Oxford Üniversitesi’nde Osmanlı İmparatorluğu’nda dinsel yaşam konusu üzerine yapmıştır. Halen Cambridge Üniversitesi’nde İlahiyat Fakültesi’nde İslam çalışmaları alanında okutmanlık yapmaktadır.

SÜNNET/HADİS SÖZLÜĞÜ*

Hadis: Söz, fiil, takrir, yaratılış veya huyla ilgili bir vasıf olarak Hz. Peygamber’e (veya sahabe ve tabiûna) izafe edilen her şey.

Muhaddis: Hadislerin senet ve metinlerini, râvilerin isim ve durumlarını bilen kimse.

İhticâc: Hadislerden hüküm çıkarma.

Ashâbu’l-Hadis (Ehl-i Hadis): Sahâbeden itibaren kullanılan bu deyim ilk devirlerde, hadis öğrenim ve öğretimiyle uğraşan, râvilerin hallerini bilen, hadiste her konuda söz sahibi uzman kimseler anlamına geliyordu. Zamanla hadislerle göre amel etmeye çalışan kimseler anlamında kullanılmaya başlandı.

Abâdile: Allah’ın kulu anlamına gelen “Abdullah” kelimesinin çoğulu. İlimleriyle ve özellikle verdikleri fetvalarla meşhur olmuş Abdullah adlı dört sahâbi.

Râvi: Hadisi hocadan alıp, edâ lafızlarından biriyle kendinden sonrakilere aktaran kimse.

Rivâyet: Hadis ve benzeri sözlerin isnadıyla birlikte nakletmek.

Tahdis: Hadislerin “haddesenâ” veya “heddesenî” lafızlarıyla rivayet edilmesi.

Muhtelefu’l-Hadis/ Müşkilu’l-Hadis: Hadislerdeki anlaşılması zor olan, ya da birbiriyle çelişkili gibi görünen ifadeleri konu edinen hadis bilim dalı.

Sahihân: Buhâri ve Müslim’in el-Camiu’s-Sahih isimli eserlerinin ikisine birden verilen unvan.

Sebeb-i Vürûd: Bir hadisin söylenmesine veya hadise konu olan davranışın yapılmasına yol açan nedenler.

Dârü’l-Hadis: Hadis ilimlerinin öğretildiği medreselere verilen isim.

Müdric: Bir hadisin, senet veya metnine ilave yapan râvi.

Sened: Bir hadisi, Hz. Peygamber’den itibaren bize kadar ulaştıran yol.

Ensâb: Hadis râvilerinin ve muhaddislerin kimliklerini açıklayan bilim dalı.

Tabakât: Sahâbeden başlamak üzere daha sonraki devirlere kadar, hadis rivayetiyle meşgul olanların meydana getirdikleri gruplar.

Câmî’: Konularına göre hadisleri toplayan eserler.

Sünen: Yalnızca namaz, oruç, taharet vb. ahkâm hadislerini içeren hadis kitapları.

Müstedrek: Herhangi bir hadis âliminin, hadis almak için ileri sürdüğü şartları taşıdığı halde kitabına almadığı hadislerin, bir başkası tarafından toplanmasıyla oluşan eserler.

Müsned: Hadislerin ilk râvisinin ismine göre tertip edilerek toplanan kitaplar.

Müstahrec: Bir hadis âliminin, kitabında belirli bir isnadla topladığı hadislerin, bir başka hadis âlimin diğer isnadlarla toplamalarıyla oluşturulan eserler.

Kütüb-ü Sitte: Hz. Peygamber’in hadislerini toplayan meşhur eserlerden altısına verilen isimdir. Bu eserler şunlardır: Buhârî ve Müslim’in el-Câmî’u’s-Sahih’i, Ebu Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce’nin es-Sünenleri.

Kütüb-ü Tis’a: Kütüb-i Sitte’ye Dârimi’nin es-Sünen’i, İmam Mâlik’in Muvatta’ı ve Ahmed ibn Hanbel’in el-Müsned’i ilave edilerek oluşan dokuz hadis mecmuasına verilen isimdir.

Erbaûn: Kırk hadis toplayan eserler.

Cerh: Hadis râvisinin, adalet ve zabt yönlerinden sahip olduğu kusurlu vasıfları dolayısıyla tenkid edilip reddedilmesi.

Ta’dil: Râvinin adil ve zâbıt olduğuna karar verilerek rivayetlerinin sahih olduğunu bildirmesi.

Sika: Adalet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşıyan râvi.

Adalet: Bir râvinin rivayetinin kabul edilebilmesi için gerekli şartlardan birisi olup, her türlü günahattan ve mürüvvete -insanî ve örfî meziyetler- aykırı durumlardan kaçınması.

Zabt: Râvinin gaflet içerisinde olmayıp uyanık ve dikkatli olması; hadisi ezbere rivayet ediyorsa, istediği anda okuyabilecek ve hatasız aktarabilecek şekilde ezberlemesi; kitabından rivayet ediyorsa hadisi aldığı andan itibaren başkasına aktarana kadar değişikliğe uğratmadan koruyabilmesi; mânâ ile rivayet ediyorsa da mânâyı bozacak durumları bilmesi.

Mechul: Cerh ve ta’dil konusunda durumu bilinmeyen râvi.

Mevkuf: Senedi muttasıl olsun veya olmasın sahabeye dayandırılan söz, fiil ve takrirler.

Mütevâtir: Aklın, yalan üzerine ittifak etmelerini kabul etmeyeceği kalabalık bir topluluğun, aynı şekilde kalabalık bir topluluktan rivayet ettikleri hadisler.

Sahih Hadis: Adalet ve zabt özelliklerini taşıyan râviler tarafından muttasıl bir isnadla rivayet edilen, şâz ve illetli olmayan hadisler.

Hasen Hadis: Adalet ve zabt özelliklerini taşıyan râvilerin, muttasıl isnadla birbirlerinden rivayet ettikleri, şâz ve illetli olmayan ancak, râvileri, sahih hadisteki râvilerin zabtından daha aşağı derecede olan hadisler.

Meşhur Hadis (Müstefiz Hadis): Her tabakada râvileri üçten aşağı düşmeyen hadisler.

Mevzu/Masnû Hadis: Hz. Peygamber’e ait olmayan ve bazı insanlar tarafından uydurularak ona nispet edilen sözler.

Münker Hadis: Adalet ve zabt yönünden zayıf bir râvinin, sikâ bir râviye aykırı olarak rivayet ettiği ve rivayetinde tek kaldığı hadis.

Metruk Hadis: Hadisteki ta’n sebeplerinden yalancılıkla itham, söz veya fiilde fâsıklık, fazla gaflet veya fazla vehim gibi tenkitler yöneltilen râvinin tek başına rivayet ettiği hadisler.

İlelü’l-Hadis/İllet: Görünüşte sahih olan bir hadisi, çoğu kere zayıflığa götüren, anlaşılması güç olan gizli kusur veya sebepleri olan hadis.

Âhad Hadis/Haber-i Vâhid: İlk devirlerde, tek kişinin rivayet ettiği hadis olarak kabul edilirken, sonraki devirlerde mütevâtir olmayan haberler için kullanılmıştır.

Muharref (Musahhaf) Hadis: Yazının şekli değişmeksizin, kelimelerindeki harflerin noktaları değiştirilen hadis.

Mürsel Hadis: Tâbiînin sahabeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber’den rivayet ettikleri hadisler.

Zayıf Hadis: Sahih ve hasen hadisin şartlarını taşımayan hadisler.

Mu’dal Hadis: Senedinde, birbiri ardında iki râvisi düşen hadis.

Muallak Hadis: Senedinin başından bir veya birkaç râvisi hazfedilerek rivayet edilen hadis.

Şâz: Güvenilir bir râvinin, kendinden daha güvenilir bir râviye aykırı olarak rivayet ettiği hadis.

Edâ: Hadisi, öğrenciye rivayet etme.

Tahammül: Hocadan hadisi alma. Tahammül yolları şunlardır: Semâ, kıraat (arz), icâzet, münâvele, kitâbe, i’lâm, vasiye ve vicâde.

İcâzet: Öğrencinin hocadan hadis öğrenme ya da elindeki hadisleri hocaya okuma imkânı olmadığı takdirde hocanın, hadislerini, öğrencisinin rivayet etmesi için belirli şartlarda izin vermesi.

Semâ: Hadis öğrenme yollarından biri olup hocanın hadisleri ezberinden ya da kitabından okuması, öğrencinin de bunları dinleyerek ezberlemesi ya da yazması.

Münâvele: Hadis öğrenme yollarından biri olup hocanın kitabını veya hadis yazılı birkaç sayfayı öğrencisine elden vermesi.

* Sözlük çalışması için istifade edilen kaynaklar: *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul; *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

İSLÂM TARİHİNİN EN ÖNEMLİ İLMÎ FAALİYETİ: RİHLE

Halime YILDIZ
İstanbul Müftülüğü/Başvaiz

İlk müslümanlar, dinin anlaşılması (bilgi) ve yaşanmasında (uygulama) Hz. Muhammed'in söz, fiil ve ikrarlarını hem yol gösterici, hem açıklayıcı hem de hüküm koyucu olarak benimsediler. Hadisleri, dinî delillerin Kur'ândan sonra ikinci ana kaynağı olarak ele aldılar. İnandıkları peygamberleri, özel hayatı dışında bireyi toplumu ilgilendiren tüm konularda gündemdeydi, şeffaf bir hayatı vardı; en bilindik ve görüldük yerlerdeydi, ulaşılabilirdi. Mesaisi, kendisine inzal olunan vahyi katiplerine yazdırmaktan ibaret değildi: Savaşta, barışta; seferde, hadarda; düğünde, ikramda; camide, sokakta hasılı her yerde her zaman ulaşılabilen, görülen bir rehberdi. Sahabe de bu canlı örnekten azami ölçüde istifade etti. Sahabenin, hadis ve sünnete bağlılığı yalnızca

Hz. Peygamber'in hayatta olmasına bağlı değildi; “Size iki şey bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah'ın kitabı ve peygamberin sünneti.”¹ buyuran Allah Resûlü'nden bir emanet olarak aldıkları sünnet, kendileri ve kıyamete kadar gelecek sonraki nesiller için sımsıkı tutundukları, sarıldıkları en ulvî değer idi. Muhammed Hamidullah'ın ifade ettiği gibi “Birçok dinlerin kendilerine has ilahî kitapları ve peygamberlerinin/ din tebliğcilerinin hayatlarını anlatan eserleri vardır, ancak 'hadîse gelince bunun diğer medeniyetlerde herhangi bir karşılığı yoktur.”²

Böylece sahabe her iki emanete sımsıkı sarılmanın gerek amelî gerek ilmî gerekse hikemî boyutlarını gösterme gayreti içerisinde oldular. İki emanetten

“Peygamberimiz'in vefatıyla birlikte sahabe, bir yanda onun sözlerinin yazılması ve aktarılması ile ilgili söylemiş olduğu ağır sözleri, diğer yanda dinî bir sorumluluk hissiyatı ile hadisler konusunda dikkatli ve temkinli hareket etti. Ancak bu yaklaşım hadis rivayetini sekteye uğratmamış ilmî ve dinî bir gereklilik olarak müslümanların hayatlarında yer almaya devam etmiştir.”

Kelâmullah, ezber, yazı, aktarma teknikleriyle sağlam kayıt altına alınırken, hadislerin Kur'an ile karışma ihtimaline karşılık yazılması bizzat peygamber tarafından men edilmişti. Ancak Hz. Peygamber'in hadislerin yazılması hususunda bazı sahâbilere özel izin verdiği bilinmektedir.³

Peygamberimiz'in vefatıyla birlikte sahabe, bir yanda onun sözlerinin yazılması ve aktarılması ile ilgili söylemiş olduğu ağır sözleri, diğer yanda dinî bir sorumluluk hissiyatı ile hadisler konusunda dikkatli ve temkinli hareket etti. Ancak bu yaklaşım hadis rivayetini sekteye uğratmamış ilmî ve dinî bir gereklilik olarak müslümanların hayatlarında yer almaya devam etmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in sağlığında onun yakınında bulunmuş, tedrisinden geçmiş -başta Hz. Âişe olmak üzere- pek çok sahabiden hadisler öğrenilmiştir.

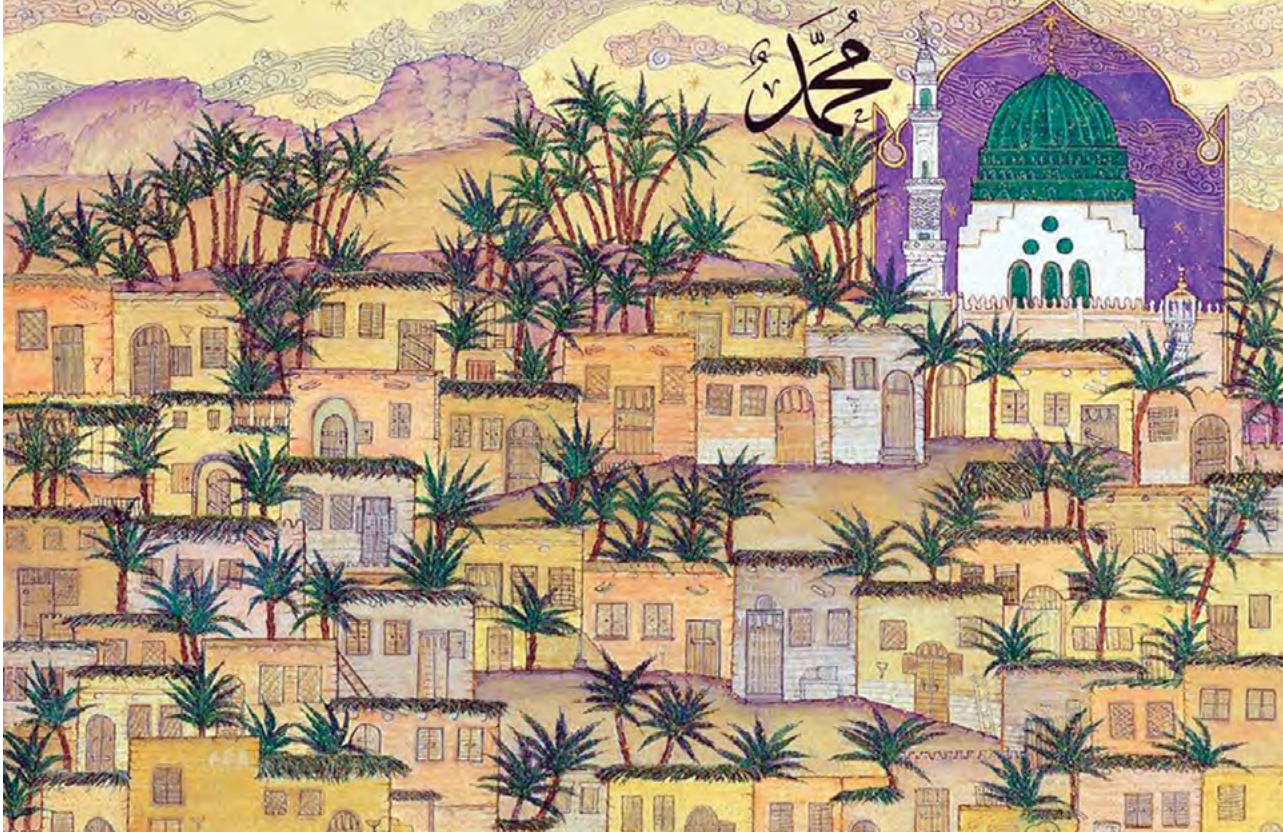
Hadis Ilminde Yeni Bir Yöntem

Hulefâ-i Râşidin döneminde yapılan fetihler ile yeni yerler alınmış yeni şehirler kurulmuştu. Dinin anlatımı, öğretimi başta olmak üzere çeşitli sâiklerle pek çok sahabe Mekke ve Medine'den ayrılıp bu yeni şehirlere yerleşti. Böylece daha sahabe döneminde hadisleri ilk kaynağından almak için yapılan ilmî yolculuklar başlamış oldu. “İşte bu durum, sahabe arasında küçük çapta da olsa bir hareketin başlamasına yol açmıştır. Bu hareket, bir ülkede yaşayan bir sahabenin, bilmediği yahut Hz. Peygamber'den işitmediği bir hadisi, onu bilen ve fakat başka beldede yaşayan bir sahabiden öğrenmek için onun yanına seyahat etmek şeklinde ortaya çıkmıştır.”⁴

Bazı kimselerin Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatta iken onun peygamber olduğunu işitip, yeni dini tanımak

maksadıyla yanına gelmeleri ve ihtiyaç duydukları bilgileri öğrendikten sonra beldelerine dönmeleri, istenilen hadise ulaşma gayesiyle yapılan seyahatler anlamında hadis ilminin ıstılahı olarak “rihle” sayılmasa da “rihle”nin ilk uygulamalarının Peygamber dönemine kadar götürülebileceğini bize gösterir.

Rihlenin daha çok rivayet almak veya rivayeti teyit etmek amacıyla yapılması tabiin döneminde olmuştur. Resul-i Ekrem'in ilim öğrenmeye teşvik etmesi, ashabın bir tek hadis için bile seyahate çıkması ve hadislerin dağılmış olması gibi sebepler tabiini bu yola sevk etmiştir. Onların bu uygulaması hicri 6. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Fetihlerle İslâm toprakları genişledikçe rihlenin kapsamı da genişlemiş Şam, Yemen, Irak, Cezire, Horasan, Rey, Kuzey Afrika gibi pek çok yerlere bu amaçlı yolculuklar yapılmıştır. “Hadislerin II (VIII) ve III. (IX.) yüzyıllarda büyük ölçüde hadis külliyyatı şeklinde derlenmesinden sonra da rivayetin geçerli olabilmesi için hadislerin bizzat hocadan alınması şartı aranmış ve bu amaçla rihlelere devam edilmiştir. Ancak zamanla yazma işinin belirli esaslara bağlanması, icazetle kitaptan rivayete izin verilmesi, kitaba olan güvenin artması gibi hususlar rihlelerin azalmasına yol açmış ve Ebu Abdullah İbn Mende (ö. 395/ 1005) yoğun rihle döneminin son temsilcilerinden sayılmıştır. II-IV. (VIII-X.) yüzyıllar arasında en hareketli dönemini yaşayan rihle geleneği kısmen devam etmiş. Büyük hadis mecmualarının tasnif edilmesinin ardından V. (XI.) yüzyılın ortalarından itibaren medreselerin, VI. (XII.) yüzyılın ortalarından itibaren dârülhadislerin kurulmasıyla ilim yolculuğuna çıkma âdeti sona ermiş, dârülhadislerin yaygınlaşmasından sonraki rihleler belirli kitapların rivayet icazetini almak için yapılmıştır.”⁵

Hicri İlk Üç Asrın En Önemli İlmî Faaliyeti

“Er-rihle fi talebil hadis” (hadis öğrenme maksatlı yolculuk), yapıma şeklinden yöntemine, gayesinden, âdâbına kadar tarihte benzeri olmayan bir yolculuktur. Şüphesiz bu yolculuğu özel ve anlamlı kılan, yolculuk niyetini “Sadece o hadis için geldim...”⁶ ifadesinde bulan bilinçtir. Bu sebeple bazen yolculuğun tüm zahmet ve meşakkatine katlanıp tek bir hadis elde edilmeden dönülmüştür. Rihle aynı zamanda hadis ilmi için elzem bir yöntem olarak benimsenmiş, hadis için seyahat yapmayan, elindeki hadis kaynağı ya da kaynaklarıyla yetinenin bu tutumu birçok hadisçi tarafından gayretsizlik olarak değerlendirilmiş ve hoş karşılanmamış, hatta ilmine itibar edilmemiştir. Hadisçinin ilmî değeri yapmış olduğu yolculuklarla irtibatlandırılmıştır. Nitekim İbnu’s Salah şunları söyler: “Hadis talebesi, kendi beldesi ve çevresindeki hadislerin öğrenimini tamamlayınca başka beldelerdeki âlimlere yolculuk yapmalıdır.” Yahya ibni Ma’in, dört sınıf insanın tam olgunluğa erdiğine kani olmadığını söyler ve bunları şöyle sıralar: “Dağ bekçisi, kadının münadis, muhaddisin çocuğu, kendi beldesinin hadislerini yazıp, hadis öğrenimi için seyahate çıkmamış olan kimse.”⁷

Hadisçinin istenilen hadise veya eldeki bir hadisin farklı rivayetlerine ulaşmak amacının yanında isnad ve rical araştırmaları da rihleyi diğer yolculuklardan farklı kılan bir noktaya taşır; Ravvah, hem öğrenci, hem de denetçi konumunda olurken hadisler de sıhhat bakımından değerlendirilmeye tabi tutulur. Bu çalışma bize hadislerin sıhhat dereceleri ve ravilerinin halleri ile ilgili verilerin ne kadar sağlam bir çalışma ile elde edildiğini gösterir.

Ulvî bir ilim elde etme maksatlı bu seyahatin meyvesini vermesi ve hedeflerinin gerçekleşmesi için, muhaddislerin uyulması gereken birtakım esaslardan bahsetmesi rihlenin ne kadar ciddi bir uğraş olduğunu da gösterir. İlim yolculuğuna çıkmak isteyen kimse öncelikle kendi beldesindeki ulemânın rivayetlerini öğrenmeli ve gittiği yerlerde bunları rivayet etmelidir. Yola çıkmadan önce beldesindeki hocalarıyla istişare edip hangi bölgelere gideceğini ve kimlerle görüşeceğini tespit ettikten yola çıkmalı. İlim için seyahate çıkılacak yerlerin seçimi isabetli olmalı, kendisinin bilmediği rivayetlerin ve isnatların peşine düşmeli, her hocanın kendine has rivayetlerini öncelikle almalı,

ilimde derinliğine bir araştırmaya güç yetirebilmek için tahkik ehli âlimler ile müzakereye önem vermelidir. Varmak istediği yere ulaşınca hadis öğrenmek istediği hocasıyla bir an önce görüşüp onun rivayetlerini almaya çalışmalıdır. Rihle sırasında yollarda fazla oyalanmamalı, amacına ulaştıktan sonra hemen geri dönüp rivayetleri tasnif etmeli ve öğretmeye vakit ayırmalıdır.

Eğitim-öğretim teknikleri yanında talebede de bulunması gereken birtakım meziyetler olmalıdır. Talebe, siyasî tamahkârlıklardan veya bir mevki ve makam isteği ile arzularına ulaşmaktan çok uzak durmalı, aşırı semâ arzusuna kapılmamalı ve rihlesinin çokluğunu böbürlenme vesilesi yapmamalıdır. İbadet ve zikirde devamlılık, malında cömert olma, yolculuk meşakkatine katlanma ve yol arkadaşlarına sabır gösterme gibi yolculuk âdâbına riayette hadis yolcusu daha titiz davranmalıdır.

Zorluk derecesi bakımından da oldukça meşakkatli bir yolculuk olması rihleyi yine diğer seyahatlerden ayıran bir özelliktir. Zira ravvahnın, günlerce haftalarca ve belki de aylarca bilmediği veya Peygamber’den duymadığı bir hadisi öğrenmek yahut bildiği halde sonradan tereddüde düştüğü birkaç kelimesini yeniden işiterek ondan emin olmak için her türlü yolculuk zorluklarını göze alarak uzak bir ülkede yaşayan bir başka sahabinin yanına gitmesi gerekecektir.

Rihle çok farklı kazanımların elde edildiği bir yolculuktur. Hadis öğrenimi büyük bir ibadet olduğundan muhaddisin bu ameli ile Allah’a yakınlık kazanmasına, yeni problemler ve çözüm yöntemleri ile karşılaşmasına, elde ettiği yeni görüşlerle bakış açısının değişmesine, ilmi yönden güçlü olmasına,

ilim bakımından yükselişine, başkalarını da kendi ilminden faydalandırmasına, şahit olduğu farklı yerlerin kültür, örf ve adetleri, gördükleri öğrendikleri olaylar, dinledikleri nükteler, karşılaştıkları şaşırtıcı olaylarla genel kültürünün gelişmesine ve böylece toplum içinde itibarının artmasına, fazilet ve olgunluğunu artırma hedefiyle yola çıktığından fazilet sahibi kimselere yönelmesine ve istediği iyilik ve erdemlere ulaşmasına, bizzat yolculuğun insanın adet ve alışkanlıkları değişikliğe uğratmasından kaynaklı olarak, sabır, insanları idare etme, onlara iyi davranma, hoşgörülü olma, gibi güzel ahlâkî davranışların kazanılmasına ve samimi ve içten yeni dostlukların elde edilmesine vesile olur.⁸

Bütün bu izahlar neticesinde hadis yolculuğunun “zamanın en yaygın, en meşakkatli ve en aktif öğrenme, derleme, taşıma ve aynı zamanda denetim faaliyeti, tarihte bir benzerinin olmadığı orijinal, sağlam bir yol ve yöntem, bir ilim yolculuğu”⁹ olduğunu söyleyebiliriz.

Pek çok zahmetlere katlanıp hiçbir maddî menfaat beklemeden Medine’den Mısır’a, işittiği bir rivayetin sıhhatini tespit etmek için giden ve arkadaşının, hadisi Hz. Peygamber’den işittiği şekilde tekrarlaması üzerine yine hayvanına binerek Medine’ye geri dönen Ebu Eyyub-el Ensariler, “Hz. Peygamber’den işitmediğim bir hadisi rivayet ettiğini öğrendim. Onu işitmeden ikimizden birinin ölmesinden korktum ve sana geldim.” diyerek bir ay süren bir yolculuk yapan Cabir b. Abdullahların gayretleriyle toplanan hadislere, günümüz müslümanları ne kadar ilgili? Her türlü bilgiye, dakikalar içerisinde, hiçbir mekân değişikliği yapmadan ve her an ulaşılabilme imkânı varken acaba bir hadise ulaşmak çok mu zahmetli(!)?■

DİPNOTLAR

- 1 Muvatta, “Kader”, 3.
- 2 Muhammed Hamidullah, “Hadis ve Sünnet”, (çev: Muharrem Şen), Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, c. 8, Ocak-Şubat 1969, S. 80-81.
- 3 Muhammed Hamidullah, a.g.m., s.15-16.
- 4 Koçyiğit, Talat, Hadis Tarihi, Ankara, 1977, s. 100.
- 5 Hatiboğlu, İbrahim, “Rihle”, DİA, XXXV, 106-108.

- 6 Ebu Dâvud, “İlim”, 1; Tirmizi, “İlim”, 19.
- 7 Hatip el-Bağdadi, “er-Rihle Fi Talebi’l-Hadis”, s. 17.
- 8 el-Bağdadi, a.g.e., s. 14-31.
- 9 Nazlıgül, Hâbil, “Sebepler ve Sonuçlarıyla Hadis Yolculukları”, Hikmet Yurdu, S. 11, s. 14., Haziran 2013

Muhammed AVVÂME Hocaefendi ile Söyleşi

Mehmet YÜKSEL
Bilâl BAL

Son dönemin seçkin hadis alimlerinden olan Muhammed Avvâme, 24 Ocak 1940 yılında Suriye'nin Halep şehrinde dünyaya geldi. İlköğretimi 1952 yılında Ömer b. Abdülaziz okulunda tamamladı. Ortaokulu Şabaniyye isimli şeriat medresesinde, liseyi 1962 yılında buranın devamı niteliğindeki el-Hasreviyye isimli okulda bitirdi. Aynı yıl Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ni kazandı ve buradan 1967 yılında mezun oldu. Ardından Şabaniyye okuluna müderris olarak geri döndü ve bu süreç boyunca Halep ve Şam'ın önde gelen âlimlerden dersler okudu. Daha sonra Medine'ye intikal edip yerleşen Avvâme, Medine İslâm Üniversitesi'nde "Sünnet ve Siyere Hizmet Merkezi" isminde bir ilmî araştırma merkezi açtı. Bununla birlikte 1986 yılında günümüze kadar devam edecek olan İslâmî eserlerin tahkik edilmesi için bir müessese kurdu. İmâm Muhammed b. Suud Üniversitesi Davet Fakültesi ed-Dirâsât el-Ulyâ Bölümü'nde 1986-1988 yılları arasında dersler verdi. Ardından Melik Abdülaziz Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 1989-1992 yılları arasında hocalığa devam etti. Malezya'nın en prestijli ilmî-akademik birimi olan Temeyyüz Kürsüsü'nde hocalık yaptı. Günümüzde İslâmî eserlerin tahkiki hususunda en yetkin isimlerden sayılan Avvâme, aynı zamanda 13 ülkede yirmiden fazla şubesi bulunan "Dârü'l-Hadîs el-Avvâmiyye" isimli merkezin de müdürüdür. Muhammed Avvâme, halihazırda bazı ilmî müesseselerin istişare kurullarında yer almakla birlikte İbn Haldun Üniversitesi'nde rektör danışmanı olarak çalışmaktadır. Şam'ın meşhur muhaddis ve müfessirlerinden olan Abdullah Siraceddin ve Abdülfettah Ebu Gudde'nin talebeliğini yaptı. İslâmî ilimlerin farklı dallarında tahkik ve telif olmak üzere otuz beş eser kaleme almıştır.

Sahabe, Resûlullah Efendimiz'in yaptıklarını ve söylediklerini aynen uyguluyordu. "Hikmeti nedir?" diye soranlar bunun cevabını alanlar vardı elbette ama hikmeti ifade eden kısımlar her hadis için söz konusu değil. Günümüz müslümanları hadisin vürudunu, illetini sorguluyor. Bugün biz müslümanlar olarak hadisleri aynen mi uygulayacağız, yoksa illetini mi araştıracağız? Mesela Efendimiz bir sahabinin kubbeli bir ev yaptığını gördüğünde hoşlanmıyor, sahabe de hemen yıkıyor. İslâm dünyasındaki selefi ekol bu sebeple kubbeli mezar ya da camilere karşı savaş açıyor.

Bismillahirrahmanirrahim, Allah'a hamd ve senâ; Peygamber Efendimize salat ve selam olsun. Allah'ım seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur.

Sahabe, Peygamber Efendimiz'in bütün işlerinin Allah'ın tevfiğiyle mükemmel olduğunu görmüşler, bu yüzden tüm ibadet ve âdetlerinde Resûlullah (s.a.v.)'a ittibâ etmişlerdir. Biz de bütün hallerimizle Peygamber Efendimiz'e ittibâ konusunda sahabe gibi olmalıyız. Tabi ki ameller, fikhî taksimle "ef'âl-i mükellefin" adıyla beş kısımdır: Farz, sünnet, mubah, mekrûh ve haram.

İbadet ahkâmından bir örnek: Namazda bir "istiftâh" denilen "veccehtu vechiye" duası vardır, bir de rukû ve sucûd vardır. Rukû ve sucûd namazın rükünlerindendir ancak istiftâh duası farz değil, sünnettir. Aynı şekilde Peygamber Efendimiz'in davranışlarının, bir kısmı dinin temellerinden, bir kısmı da tamamlayıcı unsurlarındandır. Yani sabiteler vardır;

vesileler vardır. Sabiteler, tebdil veya ihmal kabul etmez, fakat vesileler değişebilir.

Zarûrât-ı dîniyye denilen makasîd, beştir. Onlar da "dîn'i, "akl"ı, "nefs"i, "ırz"ı ve "mal"ı muhafaza etmektir. Bunlar asla değişmez, sabittir. Ancak bazen bir iş, sabit ile vesile arasında olabilir; bu tür konuları ehl-i ilim ve ashab-ı rey inceler ve hükümlerini verirler.

Sorduğunuz soruda şu cümle geçmişti "Müslümanlar hadisin vürud illetini sorguluyor ve soruşturuyor", ben de diyorum ki "Müslüman" kimdir? Aklına teslim olan kimse midir yoksa Rabbinin emirlerine boyun eğen kimse mi? Müslüman kelimesinin asıl anlamı "teslim olan"dır: Aklını, fikrini ve komutasını Allah ve Resûlüne teslim edendir. Müslüman aklına boyun eğmez, aklın aşamayacağı sınırlar vardır. Bununla beraber akıl nasla yani Kur'an ve sünnet ile çelişmez. Çünkü akıl naslarla çelişmekle değil, onları anlamakla mükelleftir, görevi budur. Akıl Allah'ın huzurunda boyun eğer, tam teslimiyetle Allah'ın emirlerini yerine getirir: "Ya Rabbi ne dersen odur."

Hadislerdeki hikmete gelince Allah, belki bize zamanla yeni tıbbî keşif ve gelişmeler ile kozmolojik olaylarda hikmetlerini gösterebilir. Fakat hâlâ hikmeti bilinmeyen şeyler de vardır. Fakihlere göre bazı emirler ibadet niteliğindedir, akıl müdahale edemez ve aynen uygulanması gerekir. Bazı emirlerin ise illeti akılla bilinir, manası istinbat edilebilir, hikmetini de bilebiliriz. Mesela akşam namazı üç rekât, neden? Sabah namazı iki, öğle, ikindi ve yatsı namazları dört rekât neden? Bilmiyoruz sadece emri yerine getirmemiz gerekir. Nasıl ki oğlunun itaatkâr olup olmadığını imtihan etmek isteyen bir baba; ya da işçisini imtihan etmek isteyen bir işveren; onlara garip gelen bir işi emrederek onları test edebilir. Bu tür emirler de Allah'ın, kullarına bir imtihanıdır; kullar boyun eğip itaat mi edecekler yoksa karşı mı çıkacaklar?

Efendimiz'in kubbeli eve ikazına gelince; bu konu çok önemli bir tenbihe muhtaçtır. Hadisi bütünüyle ele almak gerekir. Bu hadis, Ebu Davud'un Sünen kitabında şöyle geçmektedir: "Bir gün Resûlullah Efen-

dimiz (s.a.) yüksek bir kubbe gördü, ‘*Bu nedir?*’ diye sordu, sahabe ‘Bu falanca kişiye ait.’ dediler, Efendimiz bir şey söylemeyip sükût etti, fakat içinden hoşnut olmadı. Evinin üstüne kubbe yapan sahabiye durumun aktarılması üzerine sahabi gidip kubbeyi yıktı. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu davranışı beğenip şöyle buyurdu: *‘İhtiyaç fazlası her bina, sahibi üzerine bir vebaldir.’* Efendimiz (s.a.v.) burada dünyaya karşı tamahkâr olmamaya ve israftan kaçınmaya dikkat çekmek istemiştir, bu hadisin maksadı budur.

Resûlüllah (s.a.v) için “yürüyen Kur’an”, “canlı Kur’an” deniyor. O gün için öyleydi. Biz 1500 yıl sonra ona tabi olanlar, onunla birlikte olmaktan mahrumuz. Efendimiz’in yaşayan Kur’an oluşu sadece yaşadığı çağa mahsustu diyemeyeceğimize göre bugünkü müslümanlar ve bizden sonrakiler bu meseleyi nasıl çözecekler?

Bu soru müslümanların kalkınmaları için çok önemli, Allah sizden razı olsun. Başta şunu söyleyeyim: Peygamber Efendimiz için kullanılan “yürüyen Kur’an” ifadesi yeni bir ifadedir, bilinen ifade Hz. Ayşe (r.a) validemizin ifadesidir: “Onun ahlâkı Kur’an’dır.”

Cevaba, her meseleyi kapsayan genel bir düşünceyle başlamak istiyorum: Her şey görecelidir, yani biz gelecek nesle nispetle daha hayırlıyız, bizden önceki nesil bizden hayırlıdır, böylece geriye doğru tabiin ve sahabe dönemine kadar gidilir. Bu bizi ye’s sevketmemelidir. Asla pes etmeyip ilerlemek için çabalamalıyız.

Peki, İslâm ümmetinin kalkınması için; adımları, metotları, ibadetleri ve ahlâkı ile Peygamber Efendimiz’in hidayet yoluna götürecek vesileler nelerdir? Birinci vesile; büyük âlimler, imamlar ve selef-i salihin bize miras olarak bıraktıkları sahih ilmi yaymaktır. İkincisi; Bütün insanlar Hz. Âdem (a.s.)’in çağından günümüze hatta kıyamete kadar hak veya bâtıl yolunu tutmuşlardır. Biz hakkı desteklemeye çalışmalı, âlimlerin meclislerini ve onların yanında bulunmayı teşvik etmeliyiz. Aynı zamanda hayrı ve hakkı teşvik edip fesadı yıkmaya çalışmalıyız. Bir başka önemli husus da: Müslümanlar arasında selef-i salihin

ahlâkını daima yaşatmalı ve yaymalıyız. “Bu genel bir sözdür, fakat uygulaması nasıl?” diye sorabilirsiniz. Cevabı: Uygulama selef-i salihin haberlerini, menkıbe ve ahlâkını yaymakla mümkündür.

Selef-i salihinden zühd ve verâ ile çok meşhur olan Bişr Hâfî’nin menkıbelerinden biri: “Çok soğuk bir günde sadece izar giymiş oturuyordu, üstünde örtü yoktu ve yanında bir ridâ asılı olduğu halde soğuktan titriyordu. Bir adam geldi ve ona dedi ki: ‘Ey Ebe’l-Hâris yanında asılı duran bir ridâ var, bu soğukta onunla üstünü örtsen?’ Bişr Hâfî ona dedi ki: ‘O vakit hiç elbisesi olmayan fakirlerin hâlini nasıl hissederim?’”

Efendimiz’in sünnetini anlama ve tatbik etme noktasında kendisinden sonra ehl-i bidat ve ehl-i sünnet diye ayırım oluştu. Hatta bu ayrımlar da kendi içinde fırkalar çıkardı. Hadis âlimlerinin müslümanların birbirini böyle ayrıştırmasına yönelik tavrı ne olmalıdır? Hak ve batıl savaşı kıyamete kadar devam edecek ancak burada taraflar birbirini Kur’an ve hadis adına tenkit etmeye devam edip meselelerin özünü konuşmaya yanaşmadıkça müslümanlar huzur bulamayacak gibi. Ne dersiniz?

İlmin bazı önemli kurallarını ihmal ettiğimiz için bu bölünme yaşanmıştır. Eğer biz bu kurallara uyup, söz ve davranışlarımızı onlarla sınırlamış olsaydık ihtilaflar oldukça azalırdı. Mesela Allah Teâla bize kitabında şöyle buyuruyor: “*Sana Kitab’ı indiren O’dur. Onda Kitab’ın temeli olan bir kısım ayetler muhkemdir; diğerleri ise müteşabihdir.*” Allah Teâla kendisi bize muhkem ve müteşabihin olduğu bir kitap indirdiğini söylüyor. Peki, bizim ne yapmamız gerekiyor? Müteşabih ayetleri muhkem ayetlerin ışığında anlamamız gerekiyor. Ayetin devamında şöyle buyuruluyor: “*Kalplerinde bir kayma olanlar müteşabih olanına uyarlar.*” Neden? “*Fitne çıkarmak ve olmadık yorumlar yapmak için*”. İlim ve inançta fitne çıksın, böylece müslümanlar fırkalara ayrılıp parçalansın istiyorlar. O yüzden müteşabih ayetleri muhkem ayetlerin ışığında yorumlamak dirayet sahibi müslüman âlimlerin ve hocaların üzerine vaciptir. Örnek: Allah Teâla şöyle

buyurur: “*Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir.*” Bir insan bu ayeti okuyup zahir manasına göre şöyle yorumlayabilir: Allah’ın da kulları gibi eli vardır. O’nun eli kulların elinin üstündedir. Biz ise deriz ki: Hayır, bu müteşabih bir ayettir. Onu ancak bu ayetin ışığında anlayabilir yorumlayabiliriz: “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur”. Bu şekilde müteşabihi muhkem vasıtasıyla yorumlayarak selamet üzerinde oluruz. Farz edelim ki apaçık ve net bir şey bulamadık, o halde yukarıda geçen ayetin devamına bakarak cevabı bulmuş oluruz: “*Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, ‘Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır’ derler.*” Üzerimize düşen ise Allah’a teslim olup ona havale etmektir. Bu da ilmî bir yöntemdir yüzlerce örnekten küçük bir misal verdik.

Bir de müteşabih ayetlere muhkemlerle cevap verirken selim-temiz akıl ve anlayış sahibi olmamız gerekir. Temiz akıl, selef-i salihin aklıdır. Neden ben selim ve temiz ke-limeleri üzerinde duruyorum? Çünkü biz şu an yabacı kültürle kirlenmiş akıllarla yaşıyoruz. Akıllarımız ne selim ne de temiz. Bizim akıllarımızı arındırıp selef-i salihin akli gibi temizlememiz gerekir. Abdullah b. Mesud öğrencilerine bu metodu şöyle tavsiye etmiştir: “Kadîm olana tutunun.” yani “İslâm’ın ilk muhatapları olan sahabelerin anlayış ve metotlarına sarılıp ona göre hareket edin.”

Klasik eğitim bugün nasıl mümkün olabilir?

Ben bu soruyu çok önemişiyorum. Beni ziyaret

eden ilim talebelerine hoca-talebe ilişkisini ön plana alan “geleneksel tahsil usulü”nden sık sık bahsederim. Bir ilim talebesinin yapması gereken en önemli şey şudur: Âlimlerle beraber olmak, onların dizleri dibinde ilim tahsil etmek, onlara danışmak ve gidersinler diye zihne ve kalbe gelen her türlü müşkül durum veya şüpheleri arz etmek, arkadaşlarıyla ve hocalarıyla sürekli ilim müzakere etmek, sorular sormak. Mirasımız olan ilme, zayi etmeden, değiştirmeden böylece sahip çıkılır ve nesillere aktarılır. Bugünse akademik hayata bakarsak öğrenci, üniversiteye girer, dört yıl okur. Talebe derse akli ve kalbi katılmaksızın sadece bedenen katılır. Böylece üniversiteden büyük bir cehaletle mezun olur, ilim sahibi olduğunu sanır. Gerçekte ise cehl-i mürekkeb yani katmerli cahil olur. Şöyle derler: “Yarım hoca dinden, yarım doktor candan, yarım dilci dilden eder.” Yarı okur, ümmet üzerine vebaldir.

Bugün hoca ile refakat ve beraberlik olmadığından, hocalar öğrencileri, öğrenciler de hiç hocaları olmadan dünyadan göçüp gidiyor. Eskiler kâğıdı hocalaştırmaktan Allah’a sığınır. Kâğıdı hocalaştırmak, yani ilmi hocadan değil, kâğıttan almaktır. Bu çok büyük bir dalâlet.

Hadislerde geçen günlük hayattaki sünnetler, çalışma hayatı ve şartları göz önünde bulundurulursa ne kadar sürdürülebilir?

Allah râzı olsun. Bu soru müslümanın pratik hayatı için çok önemli. Peygamber Efendimiz bize bizden

daha merhametlidir. Bizleri zora koşmadan birçok sünneti ve fazileti teşvik etmiştir. Mesela, sabah-akşam okunacak dua ve zikirler vardır. Müslümanın bunların hepsini okuması uzun sürer ve zor bir iştir. Okula ya da işe giderken bu dua ve zikirler okunabilir. Ayrıca nafie namaz da kılınabilir. Mesela sabah arabayla işe giderken Kur'an-ı Kerim'den ve dualardan istediğimizi okuyabileceğimiz gibi eğer şoförümüz varsa ya da taksideyse araba kible yönünde olmasa da oturduğumuz yerden kuşluk namazı kılabiliriz. Çok şükür bunda bir beis yoktur.

Ancak bir şeye dikkatinizi çekmek istiyorum. Binayı ayakta tutan şeyler: Tavan, temel ve duvarlardır. Bunlar eksik olduğunda bina yıkılır. Ancak ışık bina için temel şeylerden değildir, küçük de olabilir büyük de olabilir. Boya, renkler, camlar ve diğerleri basit de olabilir çok lüks de olabilir. Farzlar asıldır, temeldir, olması gerekenlerdir. Ev için temel, tavan ve duvarların olması zorunludur. Avize, elektrik, renkler, camlar ise ziynettir. Nafieeler de farzların ziynetidir. Bu yüzden nasıl evde bu ayrıntılara önem veriyorsak nafieelere de önem vermemiz icap eder.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur. “Kim öğleden evvel dört, öğleden sonra da dört (rekât nafie) kılmaya devam ederse Allah ona ateşi haram eder.” Bu bütün müslümanların temennisidir. O zaman neden

“Peygamber Efendimiz bize karşı bizden daha merhametlidir. Bizi zora sokmamış, durumu olabildiğince esnek bırakmıştır. Bir sürü rivayet ve fazilet biliyoruz. Ancak Resûlüllah (s.a.v.) bunları zorlaştırmamıştır.”

kendimi bu sünnetlerden mahrum bırakayım, Arabada da olsam dört rekâtlık kuşluk namazını neden kılmayayım: “Ey Âdemoğlu, gündüzün başlarında dört rekât namaz kıl ki günün sonunu sana kifayet edeyim.” İşte Allah, dört rekât kuşluk namazıyla o günün ihtiyaçlarını bağışlar seni kaygılardan, dertlerden muhafaza eder.

Dr. Muhammed Ekrem Nedvi'nin 40 ciltlik “Muhaddisât” isimli eserinde tarihte kadın ve erkeklerin bir arada bulunduğu büyük topluluklara hadis dersleri veren muhaddis kadınlardan bahsedilir. Bu konuda neler düşünürsünüz?

“Muhaddis kadınlardan” ve “kadınlarla erkeklerin katıldığı dersler”den bahsettiniz. Bu tabirden kadın ve erkeklerin karışık oturdukları anlaşılabilir, böyle değildir. Eskiden ilim meclislerine büyük, küçük, erkek ve kadınlar katılırdı. Ancak o meclislerde kadınlar erkeklerin arkasında olurdu.

İmam Zehebi (v. 748), *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ* eserinde diyor ki: “Birkaç kadından ilim aldık ama onları görmedim.” Bu hicri sekizinci asırdıydı. Biz kadınlarımızı, kızlarımızı, çocuklarımızı ve kız kardeşlerimizi ilme teşvik ederiz, fakat şer'i sabiteler çerçevesinde. Burada birtakım sabiteler ve vesileler vardır. Bu sabitelerden biri iffetin korunmasıdır. İslâm iffeti koruyacak birçok hüküm koymuştur. Bunlardan bir tanesi kadınların erkeklerle ihtilat etmemesi; bir arada bulunmamasıdır. Eğer durum böyleyse uygundur; değilse caiz değildir. Şeriatın kurallarına riayet etmek bakımından farklılıklar nedeniyle günümüzü geçmişle kıyaslamamız doğru olmaz. Suriye'de mevcut olan teşvikleri, yaklaşık yirmi ya da daha fazla yıl önce kadınlar için hadis-i şerif ezberleme etkinliklerini hatırlıyorum. Kadınlar *Sahîh-i Buhârî*'yi, *Sahîh-i Müslim*'i ve *Kütüb-i Sitte*'nin tamamını sened ve metinleriyle birlikte, uzman bir âlim nezdinde müzakere edip ezberlerdi. Bu gayet iyi bir şey. Fakat şer'i kurallar çerçevesinde, ki bunun Suriye'deki örneğini anlattık.

İlim tarihinde büyük âlim kadınlarımız varken bugün niye yetişmemiştir?

Bir önceki sorunun cevabından devam ederek şunu söyleyebilirim: Biz kadınları teşvik ediyoruz, yalnız bu tür etkinliklerin karşısına bazı engeller çıkmaktadır. Mesela, şeriat kuralları çerçevesinde kadını tahsile teşvik ediyoruz, ama kadının ilmi faaliyet göstermesine engel olan sebepleri araştırıp gidermiyoruz.

Buna basit bir örnek vereyim: Elli yıl önceki kadınlar mütevazı bir hayata razıydı. Hayatın zorlukları azdı. Ne kadını ne kocayı ne de babayı yormuyordu. Fakat şimdi hayat şartları çok zorlaştı. Hem kadını hem kocayı hem babayı yoruyor. Kadın, oradan oraya kendisini ilimde derinleşmekten alıkoyan maddi işler için koşuyor. Yirmi yıl sonra gelecek olan kadının hayat şartları daha da zor olacak, onu ilimden daha fazla alıkoyacak şeyler olacak. Bu engellerin kaldırılması ve hayatın basitleştirilmesi için çalışmak gerekir ki ilme kadın erkek birlikte vakit ayırabilsin. Ayrıca siyasi problemler de çok fazla meşgul ediyor. İster kadın ister erkek olsun,

bir saat ders çalışmak yerine bir saat televizyon karşısında oturup haberleri dinlemeyi tercih ediyor. Bunlar, ilmin önünde bizim aşmamız gereken engeller.

Anlatılır ki: İmam Ebû Yûsuf (r.a.)'un oğlu öldüğü sırada Ebû Hanîfe'nin dersi varmış. Ebû Yûsuf oğlunu komşularına “Siz hazırlayın, kefenleyin.” diyerek bırakmış ve Ebû Hanîfe ile olan dersine gitmiş. Allah'ın bizi razı olduğu ve sevdiği şeye muvaffak kılmasını cennabı Allah'tan niyaz ediyoruz.

Gençlere tavsiyeleriniz nelerdir?

Onlara çok önemli üç konuda şu tavsiyelerde bulunmak istiyorum:

1-Kendilerini tamamen ilme adanmalar. Artık İslâmî ve şer'i ilimlerde, genel uzmanlıktan ziyade ince ve hassas uzmanlığa ihtiyaç duymaktayız. İnsanlar tıpta pratisyen doktorları sevmiyorlar. Özellikle alanında uzmanlaşmış doktor arıyorlar; göz doktoru, kalp doktoru vs. Şer'i ilimler de her konuda ayrı uzmanlıklara ihtiyaç duymakta. Türk öğrenciler ve diğerleri için vasiyetimdir; vakitlerini değerlendirsinler ve ilmi konularda uzmanlaşsınlar.

2- Kendi toplumlarına fayda sağlayacak alanlarda uzmanlık yapmaları gerekir. Mesela müslümanlar “akılcılardan” şikâyet ediyorlar, öğrenci kardeşlerime bu alanı iyi çalışmalarını ve bu duruma ciddi ve ilmi bir çözüm bulmalarını tavsiye ederim. Burada Türkiye'de Sünnet'e karşı çıkan ve gençleri şüphe içerisinde bırakmak isteyen kimselerden şikâyet ediyorlar. Ben de Türk ilim talebelerine Sünnet-i Nebeviyye'de derinleşmelerini, uzmanlaşmalarını ve bu şüpheleri yok etmelerini tavsiye ederim.

3-Yine Türk talebe kardeşlerime, ülkelerinde bulunan, üzerinden yüzlerce yıl geçmiş hazineleri ortaya çıkarmalarını tavsiye ederim; Şeyhülislâmları, âlimleri, sultanları, İslâmî eserleri, el yazmalarını ortaya çıkarınsınlar. Bu eserler tekrar gün yüzüne çıkmalı ki insanlar bu diyarlarda müslümanın dinî ve dünyevî konularda nasıl bir bolluk içerisinde yaşadığını görebilsinler.

Allah'tan muvaffakiyet niyaz ederiz. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. ■

MUTASAVVIFLARIN SÜNNET TELAKKÎLERİ VE YORUMLARI

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Tasavvufî hayat ve düşüncenin Kur’ân’dan sonra ikinci kaynağı sünnet yani Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözleri, tavsiyeleri ve yaşama şeklidir. Bu yüzden dinî ilimlere alâka duyan herkes gibi mutasavvıflar da Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve gerek teorik gerekse pratik açıdan onun sünnetine büyük önem vermiş ve ilgilenmişlerdir. Öncelikle âdâb konuları olmak üzere sünnete olan bağlılıkları dikkat çekicidir. Hatta ilk dönem sûfilerinin sünnete olan bağlılıkları fikirde ve teoride kalmamış, bu bağlılıklarını pratik hayata da yansıtmışlar, etraflarını da buna teşvik etmişlerdir.¹ Bu durumları onları gerek Hz. Peygamber’e (s.a.v.) duy-

dukları sevgi ve muhabbet, gerek o dönemde hadis ilminin revaçta olması, gerekse tasavvufî öğretilerin dayanaklarını sünnette arama çabaları hadisle ilgilenmeye de sevk etmiştir.² Hatta çeşitli konu ve boyutlarda hadisle meşgul olmuşlar, hadisleri ihtiva eden ve şerh eden müstakil eserler yazmışlar³, bütün bunların yanında yazdıkları eserlerde göz ardı edilemeyecek kadar hadis kullanmışlardır. Bu yönüyle hadislerin ve diğer rivayetlerin, tasavvufun şekillenmesinde Kur’ân’dan geri kalmayacak şekilde rol aldığı ifade edilebilir. Bu hadisler daha sonra sûfilerin birçok anlayış, düşünce ve fikirlerinin temel taşı olmuşlardır. Bu noktada Kûtu’l-

Kulûb adlı eser sahibi Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) sünnete duyulan ihtiyacı şu ifadeleriyle dile getirmektedir: “Allah Teâlâ’nın bizlere nimet olarak ihsan ettiği sünnet İslam nimeti gibidir. Çünkü Allah’ın bize Hz. Peygamber’i nimet olarak bahşetmesi; Allah’ın ona itaat etmeyi kendisine itaat etmekle birlikte zikretmesinden dolayı Allah Teâlâ’yı bilmede ve Azîz Kitâb’ın tefsirinde Hz. Peygamber’e duyulan ihtiyaçtan dolayıdır.”⁴ Bu yüzden sûfilerde tasavvufî hayatın temelini Hz. Peygamber’in (s.a.v.) rûhî ve zühdî hayatı ile bu konudaki sözleri oluşturmaktadır.

Ebû Nasr Serrâc (ö. 378/988) el-Luma’ adlı eserinde, Kur’ân’ı esas alarak Hz. Peygamber’in konumuyla ilgili ayetlere ve bilgilere yer vermekte, zikrettiği ayetlerden yola çıkarak Hz. Peygamber’i örnek almak, ona ve sünnetine uymak, onun emrine itaat etmek, onu görsün görmesin kıyamete kadar gelecek bütün insanlığın görevi olduğunu söylemektedir. Bu arada sadece Kur’ân’la yetinme meselesine değinmeden de geçmez. O şöyle der: “Kur’an’a uyduğu halde, Allah Resûlü’nün sünnetine tabi olmayan kimse Hz.

Peygamber’e tabi olmamakla Kur’an’a muhalefet etmiştir. Hz. Peygamber’den sahih olarak nakledilen her hususta hilafına delil olmadığı müddetçe onun güzel ahlâkıyla ahlâklanmak esastır.”⁵

Yine Ebû Tâlib el-Mekkî’ye göre Hz. Peygamber’i sevmenin alametlerinden biri ona zâhiren ve bâtınen uymaktır. Ona zâhiren uymanın tezahürleri arasında, farzları edâ edip haramlardan kaçınmak, onun ahlâkıyla ahlâklanmak, onun şemâili ve âdâbı ile edep lenmek, onun sünnetlerine uymak, hadislerini araştırmak, dünyada zühd ehli olmak, dünya ehlinen yüz

çevirmek, hevâ ve gaflet ehlinen uzak durmak, çocukla ve dünyalıkla övünmeyi terk etmek, ahirete yönelik ibadetlere yönelmek ve ahiret ehline yaklaşmak, fakirleri sevmek ve onlar tarafından sevilme, onları yanına yaklaştırmak, onların meclislerinde çokça bulunmak ve onların dünya ehlinen üstün olduklarına inanmak. Allah Resûlü’ne bâtınen tâbî olmanın tezahürleri arasında yakîn makamları ve iman ilimlerinin müşâhedeleri zikredilebilir. Mesela havf, rızâ, şükür, hayâ, teslimiyet, tevekkül, şevk, muhabbet, Allah için kalbi (beşerî duygulardan) boşaltmak, gam ve keder gibi durumlarda kalbi yalnız Allah’a has kılmak, Allah’ın zikriyle huzur bul-

mak bunlar arasındadır. Bunlar havasa mahsus ameller ve Hz. Peygamber’in bâtınî durumunun manalarından bazılarıdır. Bu zâhiren ve bâtınen O’na uymaktır. Kim bunu gerçekleştirirse ona şu ayette belirtilen bol lutfu mazhar olur. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsunuz bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarımızı bağışlasın.” (Al-i İmran, 3/31)⁶

Sûfilere göre Resûlullah’ın (s.a.v.) sünnetine uymayla ilgili bu kısa bilgilerden sonra, “onlara göre hadis/sünnet nedir?” sorusuna cevap arayacak olursak,

tasavvuf ehli, genelde hadis ile sünneti eş anlamlı kabul etmişlerdir. Bunun böyle olduğunu kendi kullarılarından hareketle söylemek mümkündür. Ebû Talib el-Mekkî, sünneti lugatta tarîk (yol), en sağlam yolun ismi olarak tarif eder.⁷ Beyazıt el-Bistâmî’ye (ö. 261/875): “Sünnet nedir, farz nedir?” diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: “Sünnet, dünyayı terk; farz ise, Mevlâ ile sohbet (beraberlik)tir. Çünkü sünnet bütünüyle dünyayı terk etmeye delâlet eder. Kur’an da bütün âyetleri ile insanı Mevlâ ile sohbe sevk eder. İşte kim sünneti ve farzı öğrenip (amel ederse) kâmil insan olur.”⁸

“Serrâc şöyle der: Kur’an’a uyduğu halde, Allah Resûlü’nün sünnetine tabi olmayan kimse Hz. Peygamber’e tabi olmamakla Kur’an’a muhalefet etmiştir. Hz. Peygamber’den sahih olarak nakledilen her hususta hilafına delil olmadığı müddetçe onun güzel ahlâkıyla ahlâklanmak esastır.”

Bişr b. el-Hâris (ö. 227/841) sünneti daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirir ve şöyle der: “Sünnet İslâm’dır, İslâm da sünnettir.”⁹ Aslında Bişr’in bu bakış açısı sağlıklı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Ancak ne yazık ki bu bakış açısı ilgi görmemiş tarihe gömülü olarak kalmıştır.¹⁰

İbn Atâ el-Ademî’nin (ö. 311/923) sünnet hakkındaki düşünceleri şöyledir: “Kim nefesine sünnetin âdâbını benimsetirse, Allah onun kalbini marifet nuru ile nurlandırır. Allah’ın Habîbî’nin (s.a.v.) emirlerine, fiillerine, ahlâkına uymak, söz, fiil, azim, akid ve niyyet olarak onun âdâbıyla edeblenmekten daha şerefli bir makam yoktur.”¹¹ Ebû Bekir Temastânî (ö. 340/951): “Bizden kim Kitab’a ve sünnete uyar, nefsin hevâsından, halktan (fitnesinden) ve dünyadan (meşguliyetinden) uzaklaşırsa; o, sahâbenin yolunda giden, yaptığında isabet eden sâdık bir kimsedir...”¹² diyerek sûfilerin genel çizgi ve hedefini ortaya koymakta ve kültürlerini sünnet/hadisle nasıl inşa ettiklerini göstermektedir. Hatta onlar çeşitli konu ve boyutlarda hadislerle meşgul olmuşlar, pek çok hadis mutasavvıfların birçok anlayış, düşünce ve fikirlerinin temel taşı olmuştur. Bununla birlikte “Tasavvufun aslı Kitap ve sünnete sınıksız bağlanmak, nefsin isteklerini ve bid’atları terk etmek...” olduğu da bildirilmiştir.¹³ Ayrıca mutasavvıfların dinî anlayışlarına önemli etkisi olan hadise/sünnete bağlılıkları hadis/sünnet anlayış-

larını ortaya koymak önemlidir. Onlara sûfi olabilmek için sünnete bağlılığı şart koşmuşlardır. Bu hususta pek çok mutasavvıf görüş belirtmiştir. Sehl b. Abdillâh Tusterî (ö. 283/896) şöyle der:

“Bizim esaslarımız altı şeydir: Allah’ın kitabına sarılmak, Resûlullah’ın (s.a.v.) sünnetine uymak, helâl yemek, insanlara eziyet etmemek, günahlardan kaçınmak, tevbe etmek, üzerine düşen hakları yerine getirmek.”¹⁴ Hatta Sehl şunları da söylemektedir: “Kim dünya ve ahireti istiyorsa hadis yazsın. Çünkü bunda dünya ve ahiret menfaati vardır.”¹⁵

Cüneyd (ö. 297/909) bu hususta: “Bu ilmimiz kitap ve sünnetle kayıtlanmıştır. (Sülûkünden önce) Kur’ân okumayan, hadis yazmayan ve fıkıh öğrenmeyen kimseye (veya bunları anlamayan) uyulmaz.”¹⁶ “Bizim ilmimiz Resûlullah’ın (s.a.v.) ilmiyle kenetlenmiştir.” der.¹⁷

Cüneyd’den gelen başka bir rivayet ise şöyledir: “(Hayra giden) bütün yollar mahlûkata kapalıdır. Ancak Resûlullah’ın (s.a.v.) izinden giden, sünnetine uyan, yolunu benimseyen kimse müstesna. Bu kimseye bütün hayır kapıları açıktır.”¹⁸

Ebû Süleyman Dârânî (ö. 215/830) ise: “Pek çok defa hakikat kalbime kırk gün gelir de kitap ve sünnetten iki delil olmadan onun kalbime girmesine izin vermem.” der.¹⁹

Haris Muhâsibî (ö. 243/857) aynı görüşü paylaşır ve “Kalbî amellerden kalbine bir hâtır gelen kimse hem kitap ve sünneti bunlara delil kılsın.” der.²⁰

Sühreverdî (ö. 632/1234) ise, sûfilerin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözlerine kayıtsız şartsız boyun eğdikleri için diğer insanlar arasında sünnete uyma konusunda insanların en önünde olduklarını, ayrıca Hz. Peygamber’in emirlerini harfiyyen yerine getirdiklerini ve yasakladığı yerde durduklarını söyleyerek, Allah Teâlâ’nın: “*Resûlüm size neyi verirse onu alın, sizi neden nehyetti ise ondan da sakının!*”²¹ emrine canla başla uyduklarını, Resûlullah’ın (s.a.v.) zâhirî ve bâtinî bütün güzel ahlâklarına vâris olduklarını zikreder ve Abdülvâhid b. Zeyd’in: “Gerçek sûfiler; akıllarıyla sünneti tam anlamaya gayret eden, kalple riyle ona bağlanan ve nefislerinin şerrinden de Allah’a sığınan kimselerdir.” tarifi için: “Bu, sûfilerin hâlini tam olarak anlatan bir tariftir.”²² der.

Sünnete uyma, sünnetle amel hususunda mutasavvıflardan bu gibi sözler vârid olmuştur. Hatta sünnete uygun az amelin, sünnete uymayan çok amelden daha makbul olduğu²³, sünnete uymaksızın amel edenin amelinin bâtil olduğu²⁴, kitap ve sünnetin şahitlik etmediği her vecdin bâtil olduğu, sünnete uymanın Allah sevgisinin bir alâmeti sayıldığı, divânü’r-ricâle (Allah’ın adamları arasına) girmenin ölçüsü olduğu, iman nurunun sebebi olduğu²⁵, bâtinî selametinin alâmeti sayıldığı²⁶ bir kısım mutasavvıflar tarafından kabul edilmektedir.²⁷

DİPNOTLAR

- 1 Bkz. Serrâc, el-Luma’, s.144-146.
- 2 Bkz. Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, Ankara, 2009.
- 3 Bkz. H. Kâmil Yılmaz, Tasavvufi Hadis Şerhleri ve Konevî’nin Kırk Hadis Şerhi, İstanbul, 1990.
- 4 Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtu’l-Kulûb, II,127.
- 5 Serrâc, el-Luma’, s. 132
- 6 Ebû Tâlib el-Mekkî, a.g.e., II, 85.
- 7 Ebû Talib el-Mekkî, a.g.e., II, 138.
- 8 Sulemî, Tabakâtu’s-Sûfiyye, s. 74.
- 9 İbn Ebî Ya’lâ, Tabakâtu’l-Hanâbile, II, 41 (Nakleden M. Hayri Kırbaçoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet, s. 70)
- 10 Bkz. M. Hayri Kırbaçoğlu, a.g.e., s. 70.
- 11 Sulemî, Tabakâtu’s-Sûfiyye, s. 268.
- 12 Sulemî, Tabakâtu’s-Sûfiyye, s. 473.
- 13 Serrâc, el-Luma’, s.144; Kuşeyrî, Kuşeyrî Risalesi, s. 140
- 14 Ebû Nuaym, Hilyetu’l-Evliyâ, X,190; Sulemî, Tabakâtu’s-Sûfiyye, s. 210.

Mutasavvıfların sünnete uyma ve sünnet anlayışlarıyla ilgili bu özet bilgilerden sonra onların hadisleri yorumlamalarına gelecek olursak, mutasavvıflar kendilerine özgü sayılabilecek bir yorumlama metodu geliştirmişler, buna da daha sonra işârî, bâtinî veya irfânî yorum ismi verilmiştir. Bu tür yorumu yöntem, terminoloji ve söylem bakımından farklı kılan taraf onun, lafzî anlamın ötesinde daha başka bir anlam katmanının, derunî ve dakik bir çabayı, yeteneği gerektiren “gerçeği”, örtük nihâî hakikati ortaya çıkarmayı hedeflemiş olmasıdır. Bu tarz yorumun kendine has kuralları olduğu belirtilmiştir. Bunları kısaca lisân kuralları ve dinin hükümlerine uygunluk şeklinde özetlemek mümkündür. Tenkide ve istismara açık olduğu belirtilse de bu tarz yorumun yorum alanına canlılık ve zenginlik getirdiği ifade edilmiştir. Buna örnek verecek olursak Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: “*Cennet nefse zor gelen amellerle kuşatılmıştır.*”²⁸ Muhâsibî (ö. 243/857) bu hadisi naklettikten sonra “Hz. Peygamber’in bu sözünü cenneti kuşatan perdenin nefse zor gelen ameller olduğunu, Allah’ın haklarına riayet gayesiyle nefislerini, bu amellerin üstüne çıkarabilen kimselerin cennete girebileceklerini haber vermektedir.” dedikten sonra Abdullah b. Mes’ûd’un; “Kim bu perde hakkında bilgi sahibi olursa, onun ileri tarafına geçilebilir.” sözünü hatırlatarak; “Yani kim Allah’a itaat uğrunda nefse ağır gelen şeyleri sırtlar, onlara sabrederse cennete girer.” açıklamasını yapmıştır.²⁹ ■

- 15 Hatîb, Şerefu Ashabî’l-Hadis, s. 61-62, r. 128.
- 16 Ebû Nuaym, Hilye, X, 255; Hatîb, Târihu Bağdâd, VII, 243.
- 17 Serrâc, el-Luma’, s. 144; Kuşeyrî, Kuşeyrî Risalesi, s. 140.
- 18 Ebû Nuaym, Hilye, X, 257.
- 19 Serrâc, el-Luma’, s. 146.
- 20 Muhâsibî, er-Riâye, s. 94.
- 21 Haşr, 59/ 7.
- 22 Suhreverdî, Avârif, s. 47.
- 23 Bkz. Ebû Nuaym, Hilye, III, 76.
- 24 Sulemî, Tabakâtu’s-Sûfiyye, s. 101.
- 25 Bkz. Ebû Nuaym, Hilye, X, 302; Kuşeyrî, a.g.e., s. 153.
- 26 Bkz. Sulemî, Tabakâtu’s-Sûfiyye, s. 60; Kuşeyrî, Kuşeyrî Risalesi, s. 122.
- 27 Bkz. Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, s. 27-29.
- 28 Ebû Davud, Sünnet, 22; Tirmizî, Cennet, 21; Nesâî, Eymân, 3.
- 29 Hâris el-Muhâsibî, er-Ri’aye li Hukûkillah, s. 63.

KASÎDE-İ BÜRDE YA DA KASÎDE-İ BÜR'E ŞERHİ VE TERCÜMESİ*

Hazırlayan: Fulya İBANOĞLU

(...)

Ol bir habibdir ki katı [pek ziyade, çok] korkular için
Mecmu'-ı âlem umarlar ândan şefaati

Yani sahib-i kaside Hazret-i Resulün siyadetine müteallik bazı menakıbın zikrinden sonra ed'afdan akvaya intikal ednadan a'lâya terakki kasdeyleyib asıl menakıbın re's-i meratibîn zikr murad edinub der ki ol Hazret-i Resul Hak Teâlâ'nın mahbubudur ki ondan şefaata reca olunur cemi' mü'minin şol şiddet-i havf ile mahf olan emirde ki şedayid-i haileddendir beyn'e-n-nas dâhil-i medhul-i fihdir.

Üzülmeyecek ipe yapıştı âna uyan

Zira ki toğrı Hak doğru hak yolunda kıldı daveti

Yani sahib-i kaside beyt-i sabıkta Hazret-i Resulün asl-ı menakıbın ve re's-i meratibîn zikrinden sonra onu takrir ve te'kid kasdeyleyub Hazret-i Resulü medh etmek murad edub eder ki ol Hazret-i Resul cemi' mahlûkatı Hak Teâlâ'nın marifet ve taatine ve ibadetine davet edib yilter pes imdi ol zat-ı şerife yetişib taalluk eden kimesneler beraberine yetişur ki muti' olur.

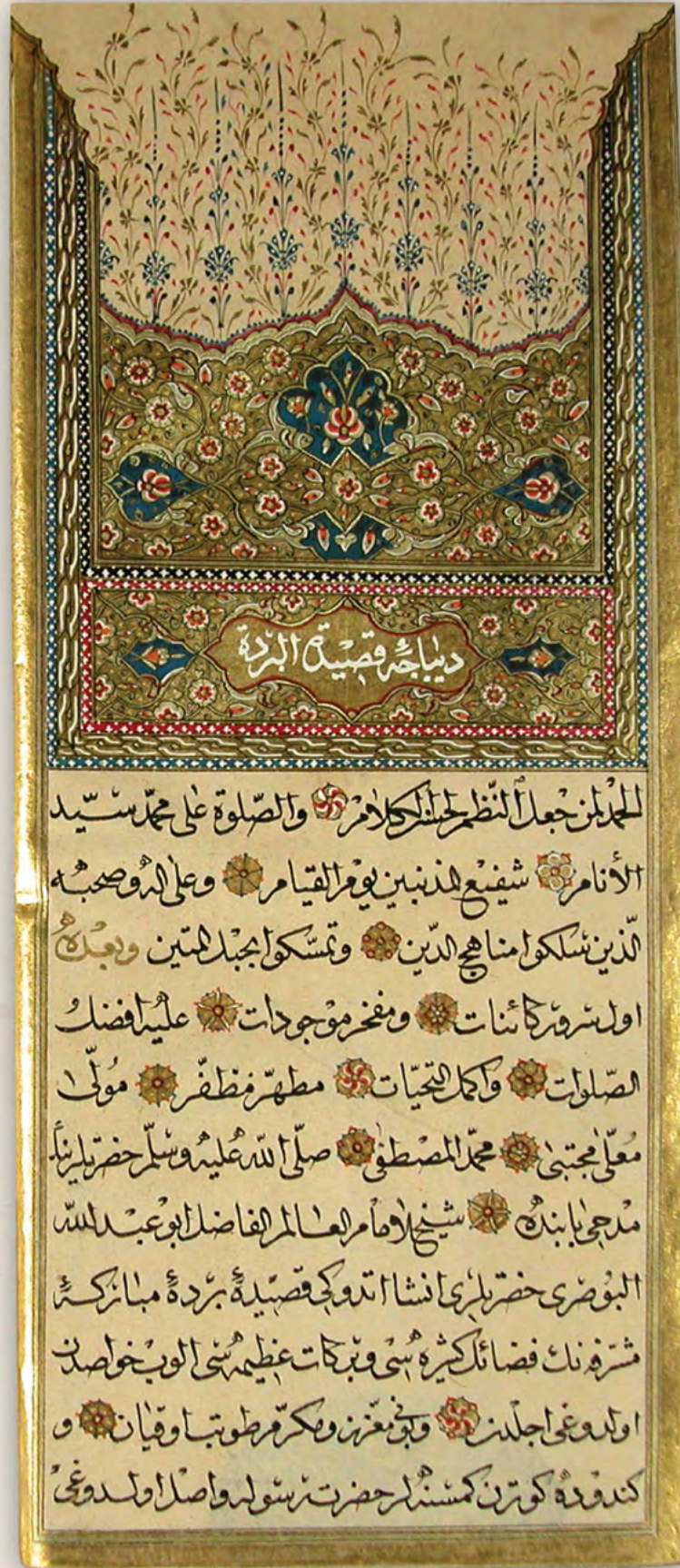
Urvet-i vüskaya ol davet edib bi-kusur

Kim ki icabet eder habl-i metini tutar

(...)

DİPNOTLAR

* Muhammed b. Said el-Busiri (608H. /1212M. - 697H. /1297-98M.)'nin, asıl adı el-Kevâkibü'd-Dürriyye fi-Medhi Hayri'l-Beriyye olan ve daha çok Kaside-i Bürde adıyla tanınan, Efendimiz'i methetmek üzere kaleme aldığı şiiri, en az Ka'b b. Zühre'nin Kaside-i Bürde'si kadar bütün İslâm dünyasında meşhurdur. Arapça, Türkçe, Farsça, Urduca, İngilizce, Fransızca, Almanca, Berberice, Rumca gibi lisanlara tercüme edilmiş ve şerhleri yazılmıştır. Burada konu edindiğimiz Kaside-i Bürde şerhi ise Le'âli Seyyid Ahmed b. Mustafâ'ya aittir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Kahraman, Bahattin, "Le'âli ve Abdurrahim Karahisârî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1997, S. 4, s. 57-107.

Muhammed Said el-Busuri'nin Kaside-i Bürde'sinin, Le'ali Seyyid Ahmed b. Muhammed'e ait tercüme ve serhinin Süleymaniye Yazmalar Kütüphanesi'ndeki Yesarizâde hattı nüshasının dibâce sayfası.

İSLÂMİYET ÜZERİNDEKİ BÜYÜK MUTABAKATIN ADI: EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT

Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA
İstanbul Şehir Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

Kur'ân-ı Kerim artık tamamlanmış, Peygamber Efendimiz (a.s.) bu dünyadan ayrılmıştı. Sahâbe-i Kirâm, müslümanların siyasî riya-setini üstlenerek Peygamberimiz'e halef olacak kişi olarak Hz. Ebubekir üzerinde büyük ekseriyetle mutabık kaldı. Aynı mutabakat Hz. Ömer için de gerçekleşti. Bu iki halifenin dönemleri tam manasıyla devr-i

saâdetti. Fakat işler aynı güzellikte devam etmeyecek, müslümanların deneneceği, bir başka deyişle "fitneye düşürüleceği" günler gelecekti. Üçüncü halife Hz. Osman siyasî kargaşa içinde şehit edildi. Dördüncü halife Hz. Ali, Cemel ve Sıffin'de rakip müslüman topluluklarla çatışmak zorunda kaldı. Hayli kanlı ve maliyetli geçen bu hadiselerin akabinde "Hâricî" bir

(...)

Arab'a kılubdur Acemî inse cinne hemen

Dünyada ahirette Muhammed siyâdeti

Yani sahib-i kaside ebya-tı sabıkada ahbar-ı memduhasını zikrettiği İmam-ı Ekber'i tasrih edib âyan ve beyan eylemek murad idunub ider ki mukaddema ahlak-ı hasenesinin ve ahbar-ı memduhasının zikir ettiğim İmam-ı Ekber Muhammed'dir dünya ve ahiret ehlinin ulusu ve şerifidir ins u cinnin dahi ulusudur anları ıslah için gönderilmiştir ve dahi arab ve acemin ulusu ve ıslah edicisidir.

Oldur âmir u nâhi nebimiz kimesnenin

Lâ [hayır] vü ne'âmda [evet] ancılayın [onun gibi]

yok mekaleti [sözü, kavli]

Yani sahib-i kaside Hazret-i Resul'ün siyâdetine müteallik bazı emr dahi zikir murad ve müdhir eyleyub ider ki ol Muhammed ki seyyid'ul keveyndir bizim peygamberimizdir marufa emredicidir ve münkerden nehyedicidir pes imdi cemi' mahlûkattan bir ahad yoktur ki ol Hazret-i Resul'den asdak [en doğru] ve yekrek [daha iyi] makam-ı nefy ve makam-ı isbatta la ve neam demekde Hazret-ı Resul makam-ı nefyde la dise artık andan neam gelmez ve makam-ı isbatta neam dise artık andan la gelmez

Emr u nehy söylenub sıdkla meşhud idi

Oldu şefi' cümleye ker [eğer] facir veya kebir [?]

grup, savaşı iki tarafı tekfir ederek firkalaştı ve kendine göre farklı bir itikadî yol tuttu. Takip eden yıllarda siyasî gayelerle başlamış olan Hz. Ali taraftarlığı dinî bir kisveye büründü ve bu ayrılık Şia mezhebine dönüştü. Siyasî ihtilaflar birinci hicri asrın sonuna gelindiğinde bir takım inanç sorunlarının kaynağını teşkil etti. Müslümanları büyük sıkıntılara sokan tüm bu olayların, ilahî takdirin bir neticesi mi olduğu yoksa insanların hür iradeleriyle mi oluştuğu meselesi bu sorunlardan biriydi. Münakaşası yapılan diğer mesele, katl gibi büyük günahları işleyen müslümanların bu dünya ve ahirette durumlarının nasıl olacağı konusuydu.

Müslümanların bu badireleri atlatması hiç kolay olmadı. Siyasî birlik iyi-kötü temin edilmiş olsa da bu türden itikadî meselelere tek bir cevap verilemedi. Birinci hicri asrın sonuna doğru fetihlerle epeyce genişlemiş olan İslâm coğrafyası farklı inanç, kültür ve medeniyetleri ister istemez içine alınca söz konusu cevaplar daha da çeşitlendi ve mevcut ihtilaflı konulara yenileri eklendi. Bu durum büyüyen bir ümmet için kaçınılmazdı. Mezheplerin çıkışı bu gidişatın gayet doğal bir parçasıydı. Haricilik, Şia, Kaderiyye, Cebriyye, Mutezile ve Mürcie gibi onlarca mezhep, ekol ve dinî grubun doğuşu bu sürece eşlik etti.

Peki Sünnîlik bu tefrika hâli içinde nerede duruyordu? İslâm tarihinin söz konusu ettiğimiz bu erken döneminde aslında “Sünnî” bir inanç hattının mevcudiyetini açıkça farkediyoruz. Bu hattın ilk temsilcilerinin, önemli sahabileri de içine alan ve o zamanın müslümanlarının büyük çoğunluğunu teşkil eden bir kesim olduğu dikkate alındığında, bu Sünnî hattı ve çevresini İslâm ümmetinin “ana bünyesi” olarak tanımlayabiliriz. Sünnî ana bünye, büyük günahları sebebiyle müslümanları tekfir etmeyerek Haricî

gruplardan, ilk üç halifenin yönetimini meşru sayarak Şîî gruplardan kendisini ayırıyordu. Kaderiyye ve Mutezile’nin yaptığı gibi kaderi inkâr edip insan iradesini bütünüyle özgür kabul etmiyor, fakat daha çok Emevî idarecilerin sahip çıktığı ve insanın iradî rolünü reddederek bütün işlerin oluşunu tamamen takdir-i ilâhiye bağlayan cebriyeci telakkîyi de tenkit etmekten geri kalmıyordu.

Sünnet ve Cemaat Ne Anlama Geliyor?

Sünnî merkez bu firkaların görüşlerini “bid’at” olarak nitelemişti. Peygamberimiz “*Kim bizim dinimizde olmayan bir şey ortaya koyarsa o merduttur*” demişti.¹ Bid’at kavramı Kur’ân’da temeli olmayan, Hz. Muhammed ve sahabe döneminde izine rastlanmayan söz ve davranışları ifade etmektedir. Bid’atın bu bağlamda sünnetin karşılığı olarak kullanıldığını anlıyoruz. Yani Sünnî veya Ehl-i Sünnet olmak, Peygamber Efendimiz’den sonra sahabilerin umumî ve yaygın din telakkisini, onların “din budur” dedikleri umdeleri takip etmenin bir sıfatı olarak kullanılmaktadır. Bu yoldan gitmeyen kişi ve gruplar ise haliyle Ehl-i Bid’at (bid’at sahipleri) olmaktadır.

Ehl-i Sünnet’e ilave edilen “el-cemaat” kavramı ise İslâm ümmetinin çoğunluğunu ifade etmektedir. Ehl-i Sünnet yerine klasik kaynaklarımızda yer yer karşımıza çıkan “en büyük kalabalık” anlamındaki “sevâd-ı a’zam” terimi, aynı çoğunluğa işaret eder. Bu cemaat, tefrikanın zıddı olarak birlik ve beraberliği çağrıştırmaktadır. Tek bir siyasî liderin, yani halifenin dinî-dünyevî önderliği altında birleşen müslümanlar İslâmiyet’in ana gövdesini oluştururlar. Bazı hadis-i şeriflerde cemaatten uzaklaşmanın “cahiliyye” olarak nitelenmesi,² bu kavramı daha önemli hale getirmek-

Hat: Şefik Bey

tedir. Gerçekten de Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat hem tarihte hem de günümüzde müslümanların kâhır ekseriyetinin mensubiyet iddiasında bulunduğu bir İslâm mezhebi olmuştur. Bundan Ehl-i Sünnet’in ta başından beri örneğin Mutezile veya Haricilik gibi sıradan bir mezhep olduğu manası çıkmaz. “Sünnî olmak” ilk asırlarda müslümanların “ana bünyesi” içinde bulunmanın, diğer bir deyişle ümmetin “büyük mutabakatının” bir ifadesi olarak anlaşılmıştır. Bunun içindir ki söz konusu ana bünye ilk asırlarda selef-i sâlihîn’in dilinde ve kaleminde “ne olduğunu ve nerede durduğunu” söylemek yerine, “ne olmadığını ve nerede durmadığını” ifade etmek zarureti hissetmiştir. Zaten bizâtihi ana bünye veya mutabakatın merkezi olduğu için, kendisini ispat etmek ya da bir şekle sokup göstermek zorunda değildir.

Fakat bu bünye içinde daha ileriki dönemlerde bilhassa kelâmın bir metot olarak kullanımıyla birlikte görünür hale gelen fikrî tekâmül ve bu tekâmülün zorunlu yansıması olarak iç ihtilaflar, müşterek bir Sünnî çerçevenin çizilmesini mecburi hale getirmiştir. Hicretin 5 ve 6. asırlarında ortaya çıkan Sünnî kitâbiyâтта Ehl-i Sünnet’i artık bir mezhep olarak görmeye başlı-

yoruz. Onun “hak mezhep” ve “dört mezhep” olarak veya “yetmiş üç fırka arasında kurtulan fırka” olarak insanlara arz edilmesi bahsettiğimiz durumun açık göstergesidir.

Sünnîliğin Gözde Yorumu Olarak Ehl-i Rey

Büyük Sünnî mutabakat âmentü esaslarının aslî mahiyeti üzerinde oluşmuştu. Bu mutabakata rağmen bazı Sünnî kesimler tâlî fakat önemli bazı konularda kendi aralarında farklılaştılar. Dinin kaynaklarının birbirleri karşısındaki öncelikli mevkii ve derecesi, hüküm çıkarmanın ve meselelere çözüm bulmanın yöntemleri gibi metodolojik nitelikli konular söz konusu ayrışmanın zeminini teşkil etti. Bu süreçte İmam Ebû Hanife’nin (ö. 150/767) durumu öncelikle ele alınmalıdır. O ve talebeleri bazı Sünnî kesimler tarafından Mürcie’den olmakla suçlanmaktaydı. Mürcie denen topluluğun sahip çıktığı ircâ fikrine göre, şehadet getiren ve müslüman olduğunu söyleyen herkes, bu ikrârını amele dökmese de hatta büyük günah sayılan fiilleri bu ikrârını bozmadan işlese de tam manasıyla müslüman sayılmalı ve toplumda müslüman muamelesi görmeliydi. İman denen şey tasdik ve ikrardan ibaretti. Amel ise imanın bir şartı değildi.

Bu fikir büyük günah sahibi müslümanları tekfir ederek onların can ve mal emniyetlerini ihlal eden Hâricî telakkîye karşı geliştirilmişti. Bu doktrin ile Mürcie, diğer taraftan da fitne olaylarına ve iç savaşlara karışmış sahabe ve müminlerin imanî ve islâmî durumları hakkında kesin hükme gitmemiş oluyor, nihaî kararı ahiret gününde Allah’a bırakarak tedavüldeki dinî ve siyasî tartışmaları sonlandırmayı hedefliyor, bu yolla toplumsal barışın tesisine yardımcı oluyordu. Özellikle “mevâlî” denen gayr-i Arap müslümanlar bu doktrine daha fazla teveccüh gösterdiler. Zira yer yer Arapçı politikalar güden idarecileri tarafından müslümanlıkları sorgulanan ve müminlere tanınan temel haklardan mahrum bırakılan bu kesimler, “ben müslümanlardanım” diyen herkesi hakiki mümin sayan bu telakkîye doğal olarak sempati duydular. Amelsizliğin imanı ortadan kaldırmayacağını, amelin sadece imanın kalitesini artıracağını ifade etmesinden dolayı Mürcî olmakla itham edilen Ebû Hanife, bir taraftan da yeni fikhî hükümler çıkartırken naklî delillere ilaveten kıyası kullanması nedeniyle tenkit ediliyordu.

Sünniliğin Hanefî yorumu Irak menşeli olarak ortaya çıkmıştı. Irak’ın çok milletli, çok dinli, çok mezhepli, çok kültürlü kozmopolit yapısı dikkate alınmadan Hanefîlik tam manasıyla anlaşılamaz. Hayatın birasırdır pek fazla değişmeden akıp gittiği Hicaz’da câri fıkhetme faaliyeti şüphesiz ki Irak’ın sosyolojisinde yetersiz kalacaktır. Sayıları ve sınırları belli bir ayet ve hadis havuzunun verdiği imkanlar yeni meseleleri çözmede kâfi gelmeyince, Ebû Hanife ve öğrencileri, nasların doğrudan cevap veremediği konularda Kur’ân ve Sünnet’in umumî ve hususî illet ve maksatlarını göz önüne alarak yeni hükümler üretmişler, yani kıyasa başvurmak suretiyle toplumun inanç ve ameldeki problemlerini İslâm’a uygun şekilde çözüme kavuşturmuşlardı. İstihsan denen kamusal menfaatler ve mahallî örf, Hanefîlerin hüküm çıkarmada dikkate aldığı diğer esaslardı. “Rey Ehli” tabiri buradan çıktı. İçtihadın temeli olan rey, mantıksal düşünme yolları izlenerek gerçekleşen akli bir faaliyetti. Reyî de dinin

kaynakları arasına dahil eden ve çoğunluğunu Iraklı alimlerin oluşturduğu bu ekole Ehl-i Rey dendi.

Diğer dinlere ve zararlı cereyanlara karşı İslâmî akideyi ispat ve müdafaâ usûlü olarak Mutezile alimlerinin geliştirilen ve kelâm adı verilen akılcı metot, Mutezile faktöründen dolayı ilk iki asırda Sünnî alimlerce bid’at sayılmış, kelâmıla meşgul olanlara kötü gözle bakılmıştı. Ancak bu reaksiyoner tavır İslâm düşüncesini müspet bir noktaya götürmedi. Bilakis, gayr-i Sünnî fikirlerin güçlendikleri müşahade edildi. İşte bu noktada, yaklaşık bir buçuk asırlık bir gecikmeyle de olsa Ehl-i Rey çizgisi üzerinde Sünnî Kelâm diyeceğimiz bir ekolün doğuşu gerçekleşti. İslam inanç esaslarının ispat ve müdafaasında naklî delillere ilaveten mantık ve felsefenin akli uygulamalarını kullanan bu ekol, Eş’arilik ve Maturîdilik olarak iki ayrı kelâm mezhebi üzerinden günümüze taşındı. Hanefîlerin yanı sıra sonraki asırlarda Şafiî ve Malikîlerin de teveccühüyle Ehl-i Rey büyük Sünnî mutabakatın ana mihverini teşkil etti ve bu haliyle bugüne geldi.

Diğer Bir Sünnî Yorum Olarak Ehl-i Hadis

Daha “husûsî” bir kaynak havuzundan beslendiği ve nispeten daha “husûsî” ve dar bir Sünnî kesime hitap ettiği için “Ehl-i Sünnet-i Hâssa” olarak da anılan Ehl-i Hadis’e göre ise, İmam Berbehârî’nin (ö. 329/940) ifadesiyle “İslâm dini Sünnet’ten ibaretti.” Rey faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan hükümler, dinî özelliğini kaybetmiş çözümlerdi. Kelâm ise ister Mutezile’nin ister Sünnî mezheplerin metoduyla yapılsın, sakınılması gereken merdud bid’atlardendi. İmam Mâlik’e (ö. 179/795) göre “kim dinini kelâm yoluyla alıp öğrenirse sapıtmaktaydı”. İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise, kelâm ile meşguliyetin kalp ve zihinlerde oluşturduğu yozlaşmaya dikkat çekti, müslümanları Sünnet’i müdafaâ için dahi olsa kelamcılarla muhatap olmaktan, onlarla oturup konuşmaktan sakındırdı.

Ehl-i Hadis, rey ve kıyasa karşı çıkmakta, bu akli delilleri kullandıkları için Ehl-i Rey’i Sünnet düşmanı olmakla, hevâ ve hevase uymakla suçlamaktaydı. Kendilerine “sünnetin muhafızları ve bid’atın yıkıcıları”

“Müslümanlar büyük Sünnî şemsiyenin kuşatıcılığını emniyetli bulmuşlar, buradan dışarı taşıracak aşırılıklara düşmemeye dikkat etmişlerdir. Bu tavır, mutabakatın bozulmasıyla ilgili ümmetin tarihi tecrübesinin bir neticesidir.”

olarak özel bir misyon yüklemişlerdi. Ameli, imanın bir parçası saydıkları için tekfiri daha kolay istihdam etmekteydiler. Bu karakteriyle Ehl-i Hadis hattı İslâm düşüncesi içerisinde muhafazakâr bir kanadı temsil etti. Akıl karşıtı metinciliği, dar kalıplarda kalan fikri yapısı ve dışlayıcı tavrı nedeniyle Ehl-i Rey’e kıyasla zaman içinde fazla bir ilerleme kaydetmedi, geniş kitlelere hitap edemedi. Fakat marjinal ölçülerle de olsa belli bir seçkin zümrenin mezhebi olarak kalmayı başardı. İbn Teymiye’nin (ö. 728/1328) ilmî çabalarıyla yaptığı olağanüstü katkı olmasaydı belki de tarih sürecinde körelip gidecekti. 18. yüzyılda Vehhâbilik akımıyla birlikte Suud devleti nezdinde siyasileşmesi Ehl-i Hadis akımına güç verdi. Bir yönüyle Selefîlik ismi altında günümüze kadar geldi.

Ehl-i Sünnet Bu Büyük Mutabakatı Nasıl Muhafaza Etti?

Bu tarihî safahatı kısaca dikkate sunduktan sonra mevzubahis “büyük mutabakatın” on dört asır boyunca nasıl muhafaza edildiği sorusuna cevap aramak gerekebilir. Öncelikle bu tarihî sürecin zengin bir çeşitliliği ve çoğulculuğu ihtiva ettiğini görmeliyiz. Anlaşıyor ki tek bir Sünnî prototip bulunmamaktadır. Mutabakatın cereyan ettiği cadde öyle anlaşıyor ki hayli genişçe bir caddedir. Bu caddenin paylaşamadığına ve yer yer kavgaların çıktığına dair geçmişten ve günümüzden çeşitli örnekler vermek mümkün olsa da rey ehli ve hadis ehliyle, sûfisiyle, radikal ve hatta modernist eğilimleriyle müslümanlar büyük Sünnî şemsiyenin kuşatıcılığını genellikle emniyetli bulmuşlar, buradan dışarı

taşıracak aşırılıklara düşmemeye dikkat etmişlerdir. Bu tavır, mutabakatın bozulmasının ağır maliyetiyle ilgili ümmetin tarihi tecrübesinin bir neticesidir.

Sünnî mecrada ümmetin çoğunluğu akıp giderken, kenarlarda yalpalayanların mevcudiyetini de çok tabii görmek gerekir. Bu durum mutabakatın bozulduğu mânâsına gelmez. Zira Sünnî tecrübe dışlamayı değil mümkün olduğunca içlemeyi; taretmeyi değil kuşatmayı; fitneyi değil sulh ve salâhı; zorlaştırmayı değil kolaylaştırmayı bize dikte etmektedir. Bu yüzden Ehl-i Sünnet çerçevesinin dışındaki ehl-i bid’at (ehl-i kıble) tekfir edilmemiş, bu kaidevî tutum Sünniliğin önemli bir prensibi addedilmiştir. Ümmetin yükseliş dönemlerinde birlik, beraberlik ve istikrar adına bu geniş mutabakatın sağlamış olduğu müspet neticeler gayet görünür şekildedir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Buhârî, “Sulh”, 5; Müslim, “Akdiye”, 17-8.
- 2 Müslim, “İmâre”, 53-4.

Prof. Dr. Huriye MARTI ile Söyleşi

Muhammed Kâmil YAYKAN

Mahir KILINÇ

1974'te Ankara'da dünyaya geldi. Konya İmam-Hatip Lisesi ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, aynı üniversitede "Resûlullah'ın Hanımlarını Konu Alan Rivayetlerin Değerlendirmesi-Kadın Konulu Uydurma Rivayetler-" başlıklı tezi ile 1998 yılında yüksek lisansını, "Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)" konulu tezi ile 2005 yılında doktorasını tamamladı. 1999-2000 yılları arasında Ürdün'ün başkenti Amman'da Şuayb el-Arnaûd'un tahkik ve tahrir merkezinde eğitim aldı. 2011 yılında yardımcı doçent, 2012 yılında doçent, 2017 yılında profesör oldu. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hadislerle İslâm adıyla yayınlanan Konulu Hadis Projesi'nde editör ve yazar olarak görev üstlendi. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanı olarak, 2014 yılında Diyanet İşleri Başkanlık Müşaviri, 2017 yılında ise Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak atandı. Sünnet perspektifinden kadın, aile, ahlâk ve değer temalı makale, konferans ve tebliğlere imza attı. *Birgivi Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası, Osmanlı'da Bir Dâru'l-Hadîs Şeyhi: Birgivi Mehmed Efendi, et-Tarîkatü'l-Muhammediyye -Muhteva Analizi, Kaynakları ve Kaynaklık Değeri, Gülâbâdî ve Maâni'l-Ahbâr'dan Tasavvufî Hadis Şerhleri, Hadis, Usul ve Hayat, Hadisler Ekseninde Çevre Ahlâkı* isimli kitapları yayınlandı.

Sünnet ve hadisin anlaşılması ve yorumlanması-na dair öncelikli problemleri konuşarak başlayalım isterseniz. Bu problemler genel olarak nelerdir?

Sünnet, Peygamber Efendimiz'in örnek olduğu hayat biçimidir ve hadisler bize bu hayatla ilgili detaylı bilgi veren metinlerdir. Hadis metinlerinin, bize gele-ne kadar taşındığı zincir son derece kıymetlidir. Fakat Peygamber Efendimiz'den bize gelen bilgi ile aramız-da onu anlama ve yorumlama açısından engel teşkil edecek iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi: Peygamber Efendimiz'in yaşadığı dönem ile günümüz arasında yaklaşık 1400 yıllık bir zaman farkının bulunmasıdır. Bir cümlemin söylenmesinden sonra aradan geçen zaman o cümlemin anlaşılmasını ve yorumlanmasını zorlaştırır. Tıpkı büyükannelerimizin sözlerini anlamakta zorlandığımız veya büyükbabalarımızın önceliklerini, onların hayata bakış açılarını

kimi zaman anlayamadığımız, yorumlayamadığımız gibi Peygamber Efendimiz'in de sözlerini anlamakta zorlanmamız söz konusu olabilir. Anlama ve yorumlamada önümüzde engel olarak duran ikinci husus ise mekân faktörüdür. Peygamber Efendimiz'in yaşadığı bölgeden oldukça uzak bir mekândayız ve bölgelerin kendine has kültürleri, birikimleri, değerleri ve tecrübeleri vardır. Bir sözün içinde söylendiği kültür, o sözü anlamayı kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Bizim bugün Resûlullah'ın içinde doğup büyüdüğü Arap kültüründen uzakta olan müslümanlar olarak, yani mekân ve coğrafya farkı olan müslümanlar olarak da Peygamberimiz'in sözlerini anlamakta ve yorumlamakta sıkıntı çekmemiz doğaldır.

Biz bu zaman ve mekân farkını nasıl aşarız? Peygamber Efendimiz'in sözlerini anlamakta ve yorumlamakta nasıl daha rahat yol alabiliriz? İşte bununla uğraşan ilim

dalının ismi Hadis Usûlüdür. Dolayısıyla hadisleri anlama ve yorumlamanın ve hangi coğrafyada ve zamanda olursa olsun Peygamber Efendimiz'in sünnetini yaşanır kılmanın usûlü "hadis usûlü"dür. Ben bugün hadisleri anlamada, yorumlamada ve yaşama aktarmakta bizim için yol gösterici olanın hadis usûlü bilgisi olduğunu, halk nezdinde dahi usûle dair doğru bilgilerin oldukça önemli olduğunu söylemek istiyorum.

Nasları yorumlamada usûlün önemi nedir ve usûl bilgisi nerede durur?

Aslında usûl tam anlamıyla bir köprüdür. Peygamber Efendimiz'in mübarek sözlerini onun içinde yaşadığı çağdan sonra asırlar boyunca yaşatma yönteminin adı usûldür. Allah Resûlü'ne ait olanla olmayanı birbirinden ayırt etmenin ve Peygamberimize ait olanı hayata aksettirmenin adı usûldür. Yani insanla, toplumla hadis rivayetleri arasındaki bağı kuran hadis usûlü bilgisidir. Bu bilgi aslında âlimlerimizin masa başında oturup da ürettikleri salt teorik bir bilgi değildir. Hadis usûlünün doğuşu tamamen İslâm tarihinin gelişim seyriyle alakalıdır.

Hiz. Peygamber'den sonra yeni bölgeler fethedilmiştir. Yeni topluluklar, yeni kültürler İslâm'a dâhil

olmuştur. Yeni problemler ortaya çıkmış ve bunlara Peygamber'in sünnetinden çözüm üretme mecburiyeti hâsıl olmuştur. İşte o zaman hadis âlimleri, öncelikle aktarılan sözlerin Peygamber Efendimiz'e ait olup olmadığının nasıl tespit edileceğini ve ondan sonra da bu sözlerin fıkıh, tefsir, kelâm, tasavvuf âlimleri tarafından nasıl hayata aktarılacağını tespit eden bir ilim inşa etmişlerdir. Biz buna hadis usûlü diyoruz. Usûl olmadan vusûl olmaz. Dolayısıyla insan sağlıklı bir hedefe ancak doğru bir usûlle ulaşabilir. Hadisleri bugünün insanına, şartlarına ve gerçekliğine aktarmak, hatta günümüz problemlerine çözüm olacak şekilde yaşanılır kılmak hadis usûlünün gereklerini bilmekle mümkündür.

Çağımızın idrakine ve ön kabullerine uymayan hadisler usûl bakımından güvenilir düzeyde ise onlara yaklaşımımız ne olmalıdır?

Hadis usûlü ilminin, bir rivayetin güvenilir olup olmadığına bakarken, "Sahih mi hasen mi?", "Peygamber Efendimize aidiyet gücü nedir?" sorularının cevabını ararken koyduğu birtakım kriterler vardır. Bu kriterler aslında hadisin bir anlamda kalitesini ölçen kriterlerdir. Bir sözün Peygamber Efendimize aidiyeti tespit

edildikten sonra o sözün nasıl anlaşılması gerektiğini inceleyen ilim dalı hadis ilmidir. Bu noktada bugüne ait problemler, kimi zaman bugünün gerçeklikleri ile hadis usûlü tarafından onaylanmış bir rivayetin karşılığı olmadığı, bugün yaşanılır olmasının mümkün olmadığı gibi bir sonuca sebebiyet verebilir. Bir diğer ifadeyle bazen hadis usûlünün “Bu sahih bir rivayettir ve peygambere ait bir sözdür.” dediği bilgi cümlesi bugünün gerçekliğiyle örtüşmeyebilir. Tekrar belirtmek gerekirse aradaki zaman ve mekân farkı o günün gerçekliğinde söylenen belli bir konseptte, sebab-i vürud dediğimiz, Peygamber (s.a.v.)’den o sözün sâdır olmasına sebep olacak bir gerçeklikte söylenenin bugün bir karşılığı olmaması gibi bir netice doğurabilir. Bu doğaldır. Burada önemli olan bizim sabiteleri korumamızdır. Bildiğiniz gibi sabiteler ve değişkenler İslâm dininde son derece önemlidir. Hadiste de önemlidir. Kıyamete kadar değişmeyecek birtakım sabiteler vardır. Peygamber cümleleri her zaman ve her coğrafyada önemlidir ama bazen kültüre, toplumun şartlarına ve ihtiyaçlarına göre değişkenlik gösteren peygamber cümleleri vardır. Onların da bugünün kültürü ve şartlarıyla bir kere daha okunması mümkündür.

Usûl bilgisine vakıf olmayan halka sünnetin güvenilirliğini nasıl anlatabiliriz?

Aslında bize sünnet malzemesini yani hadis rivayetlerini taşıyan kimselerle bize Kur’ân-ı Kerim’i aktaran kimseler aynı isimlerdir. Yani Peygamber Efendimiz’e Cebrail (a.s.) tarafından vahiy inerken, Kur’ân-ı Kerim ayetleri nazil olurken onları ezberleyerek hafızalarında tutup daha sonraki nesillere nakleden ashâb-ı kiram aynı şekilde Peygamber Efendimiz’in cümlelerini de itina ile dinleyip ezberlemeye gayret etmiş ve daha sonraki nesillere nakletmiştir. Burada şöyle bir fark vardır: Peygamber Efendimiz ayetleri vahiy kâtiplerine bizzat yazdırmaktaydı fakat hadis rivayetlerini ashâb-ı kiramın tamamı yazmıyordu. Birkaç tanesi çok önemli rivayetleri kayda geçiriyordu. Onun dışında hadis rivayetleri şifahî nakil yöntemi dediğimiz ezber yöntemiyle aktarılıyordu. Burada ashâb-ı kiramın içinde bulundukları kültür ve coğrafyada zihinsel kapasiteleri, ezber güçleri ve dil ile

ifade kabiliyetleri yüksek, edebiyatla son derece ilgili bir toplumun bireyleri olduklarını hatırlamakta yarar var. Onların bu özelliği hadis-i şeriflerin güvenilir bir şekilde nakledilmesinde son derece etkilidir. Toplumumuza öncelikle bu anlatılmalı.

Hadis-i şeriflerin uzun yıllar hiçbir şekilde kayıt altına alınmayıp gelişigüzel bir şekilde dilden dile dolaştığı fikrini yaymak isteyenler kasıtlı bir biçimde bunu yapmaktalar. Çünkü bize ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarının verdiği bilgilerle hadis tarihi kaynaklarının verdiği bilgiler bunu kesinlikle doğrulamıyor. Hem Peygamber Efendimiz’in döneminden itibaren yazılı bir şekilde hadis rivayetlerinin korunduğu bir damar var hem de ezberle yani sözlü nakille, hıfz geleneğiyle hadislerin naklinde son derece büyük bir titizlik var. Her önüne gelen “Ben peygamberden duydum ki.” ya da “Peygamber şöyle demiş:” şeklinde nakilde bulunma şansına sahip değil. İlim insanları ashâb-ı kiramın hemen sonrasında tabiîn nesli ve tebe-i tabiîn nesli çok sıkı bir eleştiri süzgecinden geçirerek Peygamber’e ait olanla olmayanı birbirinden ayırt etmek üzere teyak-kuzdalar. Dolayısıyla bu süreci dağınık, kaos içerisinde yürüyen ve özellikle uydurma hadis rivayetlerinin de ortaya çıkışını bahane ederek güvensizliğin hakim olduğu bir süreç gibi lanse etmek tarihî verilere aykırı. Bu süreçte İslam coğrafyasında hadisin hangi damarlardan nakledildiğini hangi isimlerin hangi mekânlarda kimlere hadis okuttuğunu ve onların ne şekilde kayda girdiğini bugün net olarak biliyoruz. Toplumumuza bu güven zincirleri hakkında, bilhassa vahyin taşıyıcıları olan ashâb-ı kiramın, hâmil-i Kur’ân dediğimiz hâfızların, hadisin de taşıyıcıları olduğunu ve burada bir güven sorunu oluşturmanın art niyetli girişimlerden kaynaklandığını belirtmek gerekiyor.

Elbette hadis usûlünü herkesin bilmesi mümkün değil. Çünkü hadis usûlü teorik bir alandır, bir ilim dalıdır. Aslında tam da burada toplumumuza herkesin hadis hakkında konuşamayacağını anlatmak gerekiyor. Hadis alanı son derece hassas, itina gerektiren ve sadece uzmanların üzerinde yorum yapması gerektiği bir alandır. Böyle bir alanda büyük bir rahatlıkla, umarsızlıkla konuşabilmek aslında Resûlü Ekrem Efendimiz’e

karşı da cesaret göstermek anlamına geliyor. Dolayısıyla toplumumuza herhangi bir güven problemi olmadan huzurla okuyabilecekleri sağlam hadis metinleri sunmak, bu hadis metinlerinin bugün nasıl anlaşılacağı ve yaşanacağı ile ilgili sahih bilgilendirmelerde bulunmak, halkı doğru bilgi kaynaklarından beslemek ve hadis hakkında güvensizlik oluşturmaya çalışanlara karşı da toplumu uyarmak icap ediyor.

Çağımızın en önemli tartışma konularından biri olan “Kur’ân Müslümanlığı” olarak adlandırılan ve hadislerle güveni sarsmaya çalışan harekette sizin tespit ettiğiniz usulsüzlükler nelerdir?

İslâm toplumlarında belli bir yaşam modelinin, kültürün, medeniyetin oluşmasının zeminindeki en güçlü kaynak hadistir, sünnettir. Kur’ân-ı Kerim ilkel bütünüdür. Bu ilkelerin günlük hayatta ne şekilde yaşanacağı, detaylandırılacağı ve insanın ahlâkını, tabiatını, davranışlarını nasıl şekillendireceği sünnet tarafından belirlenmiştir. Sünnetin bu açıklayıcı ve şekillendirici rolü İslâm toplumlarında asırlar boyunca son derece etkileyici olmuştur ve İslâm toplumlarının aynı hedefe yürüyen, aynı idealleri paylaşan, aynı ahlâkî değerlerde birleşen ve benzer davranış modellerini sergileyen insanlardan oluşmasını istemeyen güçler için hedef hadistir. Eğer sünnete olan güveni sarsar, hadise olan itibarı bozabilirsek o zaman müslüman toplumların eş düzey, hemfikir olma kapasitesini de bozabiliriz, diye düşünmüşlerdir. Dolayısıyla ben sadece Kur’ân’la yetinme fikrinin sünnetin inşa edici rolünü yok sayan hatta bu rolden rahatsız olduğu için müslüman toplumların birlikteliğini bozmak isteyen bir fikir olduğunu düşünüyorum. Eğer biz dua ederken Bosna’daki bir müslümanın Cezayir’deki bir müslüman gibi, Kafkasyadaki bir müslümanın Avusturalya’daki bir müslüman gibi ellerini açtığını düşünüyorsak, aynı hareketi aynı anda yapan milyonlarca müslüman varsa bu dünyada ve giyiminden kuşamından, konuşmasından, tarzından, yemesinden, içmesinden bir insanı “Bu müslüman olmalı.” diyerek tarif edebiliyorsak bunun arkasındaki güç sünnettir. Peygamberimiz duadan sonra ellerini açmıştır, dua ederken ellerini gökyüzüne kaldırmıştır. O yüzden müs-

lumanlar bu hareketi yaparlar. Bu birlikteliği bozmak sadece Kur’ân bize yeter fikriyle çok ilintilidir. Onun için Kur’ân-ı Kerim’le yetinme fikri her halükârda geleceği inşa etmek açısından da ciddi anlamda riskler taşıyor. Allahu Teâlâ’nın Kur’ân-ı Kerim’de hepimizin bildiği gibi peygambere uymak, peygamber ne diyorsa onu yapmak, peygamberi model almak üzere müslümanlara sayısız emri vardır ve Kur’ân-ı Kerim’in hayatımızdaki İslâm’ı temellendiren o derin gücünün yanı sıra sünnetin varlığını da daima yaşatmak gerekir çünkü Kur’ân ve sünnet birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Burada Kur’ân-ı Kerim’le sünneti birbiriyle çelişen, çatışan ve birbiriyle güç savaşı içinde bulunan iki farklı odak gibi göstermekten kaçınmak gerekiyor.

Hocam teşekkür ederiz. Bunların dışında sünnet ve hadis hakkında eklemek istediğiniz hususlar var mı?

Ben çok teşekkür ediyorum. Özellikle de dergimizin bu sayısının hadis ve sünnetle alakalı olmasını son derece mühim olduğunu düşünüyorum. Emek verenlerin her birine ayrı ayrı minnettarız. Toplumumuza hadisi ve sünneti doğru anlatabilmek, yaşamak ve yaşatabilmek adına çok teşekkürler. ■

MÜKSİRÛN*

- ÇOK HADİS RİVAYET EDEN SAHÂBİLER -

EBÛ HÜREYRE

Ebu Hüreyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah şöyle buyurur: ‘Kim benim bir veli kuluma (dostuma) düşmanlık ederse, ben de ona harp ilan ederim. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nafile ibadetlerle de bana yaklaşmaya devam eder, ta ki ben onu severim. (Sevince de) artık onun iştien kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak ona (istediğini) veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korur ve kollarım.” (Buhârî, “Rikâk”, 38)

Yemen’de yaşayan Ezz kabilesinin Devs koluna mensup olup ne zaman doğduğu belli değildir. Hz. Peygamber onun adını Abdurrahman veya Abdullah olarak değiştirmiştir.

Ebû Hüreyre’nin H. 7. yılın (628) başlarında Tufeyl b. Amr ed-Devsî vasıtasıyla müslüman olduğu ve kabilesinden altmış veya yetmiş aile ile birlikte Tufeyl’in başkanlığında Resûlüllah ile görüşmek üzere aynı yılın Muharrem ayında (Mayıs 628) Medine’ye gittiği bilinmekle beraber onun daha önce müslüman olmayıp Medine’ye İslâmiyet’i kabul etmek üzere geldiği de rivayet edilmektedir.

Ebû Hüreyre Medine’ye ulaştığı günden itibaren kendisini tamamen dine verdi ve Resûlüllah’ın yanında bulunduğu sürece dünyevî hiçbir arzu peşinde koşmadı. İslâmiyet’i geç benimsediği için kaybettiği yıllarını telâfi etmek amacıyla, açlıktan bayılacak dereceye geldiği halde Mescid-i Nebevî’deki Suffe’den ayrılmazdı.

Ebû Hüreyre, kısmen Hayber fethine ve daha sonra yapılan gazvelerin hepsine katıldı. Mekke’nin fethinden önce hicret ettiği için hicret sevabı

alması, üç yıl boyunca Hz. Peygamber’in sohbetinde bulunması, onu ve annesini müminlerin sevmesi için Resûl-i Ekrem’in dua etmesi (Müslim, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 158) ve hadise gösterdiği ilgiyi takdirle karşılaması onun meziyetlerinin en önemlileridir.

Ebû Hüreyre başta Resûlüllah olmak üzere Übey b. Kâ’b, Ebû Bekir, Ömer, Üsâme b. Zeyd, Âişe, Fazl b. Abbas b. Abdülmuttalib gibi sahâbilerden ve Kâ’b el-Ahbâr gibi tâbüllerden hadis rivayet etti. Kendisinden de sayıları 800’e varan pek çok sahâbi ve tâbîi rivayette bulunmuştur.

Binden fazla hadis rivayet etmeleri sebebiyle “müksirûn” diye anılan yedi sahâbi arasında Ebû Hüreyre ilk sırayı almaktadır. Bakî b. Mahled’den İbn Hazm’in naklettiğine göre onun rivayetleri mükerrerleriyle birlikte 5374’ü bulmaktadır. Ahmed b. Hanbel’in el-Müsned’indeki rivayetleri 3862’dir. Bu rakamı 3848 veya 3879 olarak tesbit edenler de vardır. Ebû Hüreyre’nin Kütüb-i Sitte ile el-Müsned’deki mükerrer olmayan rivayetleri, M. Ziyâürrahman el-A’zamî’nin tesbitine göre 1336 hadisten ibarettir. Ahmed Muhammed Şâkir, el-Müsned’deki tekrarsız rivayetlerinin 1579 olduğunu söylemektedir.

Ebû Hüreyre, hayatının son dönemlerinde Medine’den ayrıldı ve yakın mesafede bulunan Zülhuleyf’deki veya Akîk’taki evine çekildi. Vefatından bir süre önce hastalandı ve 58 (678) yılında yetmiş sekiz yaşlarında iken vefat etti. Cennetü’l-Bakî’a defnedildi.

ABDULLAH b. ÖMER b. HATTÂB

İbn Ömer (r.a.)’den nakledildiğine göre, Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah yasakladıklarının yapılmasından nasıl hoşlanmıyorsa, tanıdığı ruhsatların kullanılmasından da öylece hoşnut olur.” (İbn Hanbel, II, 108).

İbn Ömer diye de anılan Abdullah, nübüvvetin üçüncü yılında Mekke’de doğdu. Hz. Peygamber’in zevcesi Hafsa ile ana-baba bir kardeştir. Babasıyla birlikte müslüman oldu, yine onunla birlikte Medine’ye hicret etti.

Bey’atü’r-Rıdvân’da, Hayber ve Mekke fethi ile Huneyn Gazvesi’nde bulundu. Ayrıca Suriye ve Irak fetihlerine, Yermük ve Nihâvend savaşlarına, Mısır’ın fethine katıldı. Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin de bulunduğu İstanbul seferine (49/669) iştirak eden Abdullah, müslümanlar arasında çeşitli fitnelere yol açan savaşlardan ve hadiselerden hep uzak durmuştur.

Hz. Peygamber’in kayınbiraderi olması, Resûlüllah’ın, birçok sahâbinin görüp duyma imkânını bulamadığı davranış ve sözlerinin müslümanlara intikal etmesine yardım etti. Rivayet ettiği 2630 hadis ile Ebû Hüreyre’den sonra en çok hadis rivayet eden yedi sahâbinin ikincisi oldu. Rivayetlerinin 168’i hem Buhârî hem Müslim’de mevcut olup ayrıca 81’i Sahîh-i Buhârî’de, 31’i de Sahîh-i Müslim’de bulunmaktadır.

İbn Ömer’in en önemli özelliklerinden biri de hadisleri Hz. Peygamber’den duyduğu lafızlarla rivayet etmeye son derece dikkat etmesi, bunların benzer kelimelerle değiştirilmesine asla izin vermemesidir. Geniş hadis bilgisine rağmen bu titizliğinden dolayı ihtiyatla hadis rivayet ederdi. “Altın zincir” (silsiletü’z-zehab) adı verilen en sahih isnad, Buhârî’ye göre, İbn Ömer’den âzatlı kölesi Nâfi’in, ondan da İmam Mâlik’in rivayet ettiği hadis senedleridir.

Ashabın fakihleri arasında da mümtaz bir yeri olan Abdullah, en çok fetva veren yedi sahâbiden biridir. Altmış yıl boyunca fetva vermiştir. Özellikle sahâbenin yaşlıları vefat ettikten sonra insanların fetva için baş vurdukları kişilerin başında İbn Ömer ve İbn Abbas gelmekteydi.

Soğukkanlı, yumuşak huylu olduğu için Hz. Peygamber’e benzetilirdi. İbn Ömer’in fazilet bakımından tıpkı babası gibi olduğunu söyleyen Ebû Seleme b. Abdurrahman, “Ömer’in yaşadığı devirde onun benzerleri vardı; fakat Abdullah’ın zamanında onun gibisi yoktu.” demiştir. Seksen beş (veya seksen yedi) yaşlarında Mekke’de vefat etti.

HÂDİMÜ’N-NEBÎ / ENES b. MÂLİK

Enes b. Mâlik (r.a.)’den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz namaz kılarken (aslında) Rabbi’yle özel olarak konuşmaktadır.” (Buhârî, “Salat”, 36)

Enes b. Mâlik, 612 yılında Medine’de dünyaya geldi. Ailesi Hazrec’in Neccaroğulları koluna mensuptur. Hz. Peygamber’e yaklaşık 10 yıl hizmet etmesi sebebiyle “Hâdimü’n-Nebî”olarak da tanınmıştır.

Uzun süre Allah Resûlü’nün yanında kaldığını, zaman zaman onun istediği gibi davranmadığını, bununla birlikte ondan bir defa bile azar işitmediğini, bir hatası yüzünden kendisini uyaracak olan hanımlarını, “Bırakın çocuğu! O Allah’ın dilediğinden başka bir şey yapmamıştır.” diye yatıştırdığını nakleder.

Enes b. Mâlik, Resûlüllah’ı çok sever, ona hizmet etmekten büyük bir onur ve huzur duyardı. Sabahları herkesten önce kalkar, peygamber mescidine giderek Resûlüllah’ın buradaki ihtiyaçlarını karşılardı. Allah Resûlü şayet oruca niyetlenecekse sahur yemeğini hazırlar ve sahurdan sonra da onunla birlikte sabah namazını kılardı. Enes (r.a.) Peygamberimiz’in hizmetine girdikten sonra her gün sabah namazlarını onunla birlikte eda etmiştir. Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına yaşının küçük olması sebebiyle iştirak edemedi. Bununla birlikte Bedir gazvesinde savaş alanında bulunmuş, çarpışmalar esnasında mücahitlere yardımcı olmuş, bu arada Resûlüllah’ın hizmetini de aksatmamıştır.

Enes b. Mâlik, Allah Resûlü’nün vefatından sonra halife seçilen Hz. Ebû Bekir tarafından Bahreyn’e zekât memuru olarak görevlendirildi. Hz. Ömer’in halifeliliği döneminde ise Basra’da müslümanlara ilim öğretmekle meşgul oldu. Hz. Ömer’in halifeliliği döneminde gerçekleşen fetih hareketlerine iştirak etti. Hz. Osman’ın halifeliliği dönemindeki siyasî hadiselerden ve politik kamplaşmalardan uzak duran Enes b. Mâlik, bu süreçte sadece Abdullah b. Zübeyr’in halifeliliği zamanında kırk gün süreyle Basra valiliği yaptı. Bunun ardından tekrar ilim ve öğretim

* Bu sayıda DİA’nın ilgili maddeleri esas alınmıştır.

hayatına döndü. Mekke-i Mukerreme’de, Medine-i Münevvere’de, Basra’da, Kûfe’de ve Şam’da dersler verdi, çok sayıda kıymetli talebe yetiştirdi.

Enes b. Mâlik, çok hadis rivayet ettikleri için “müksirün” diye zikredilen yedi sahabeden biri kabul edilir. Tekrarlarıyla birlikte 2286’yi bulan hadis rivayetleri sebebiyle Enes (r.a.), müksirün arasında da üçüncü sırada yer alır. Onun rivayetlerinin 168 adedi Buhârî ve Müslim’de ortak yer alır.

Uzun ve bereketli bir ömür yaşayan ve hayatının büyük bir kısmını Basra’da tamamlayan Enes b. Mâlik, hicretin 93. (M. 711-712) yılında 103 yaşında vefat etmiştir.

EBU SAÎD EL-HUDRÎ

Ebû Said el-Hudrî (r.a.)’den nakledildiğine göre, Allah Resûlû şöyle buyurmuştur: “... Ve Allah’ın sözünün diğer sözlerle üstünlüğü, Allah’ın, yarattıklarına olan üstünlüğü gibidir.” (Tirmizî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 25)

Medine’nin Hazrec kabilesinden olup daha çok künyesiyle tanınır. Hudrî nisbesini dedelerinden Hudre’ye nispetle almıştır. 612 yılında Medine’de doğdu. Babası Malik bin Sinan, annesi de Neccârğulları’ndan Üneyse bint Ebu Harise olup Hz. Peygamber’e biat eden hanımlardandır. Babası Malik, İslâmiyet’in Medine’de yayılmaya başladığı ilk yıllarda müslüman oldu.

Ebû Saîd (r.a.), Uhud Gazvesi’ne katılmak için Hz. Peygamber’in huzuruna çıktığı zaman on üç yaşındaydı. Babası Mâlik, gelişmiş olduğunu söyleyerek onun savaşa katılmasını istemesine rağmen Hz. Peygamber buna izin vermedi.

Ebu Saîd, Hendek Savaşı ve diğer bir çok savaşa katıldı. Ayrıca Bey’atü’r-Rıdvân’da hazır bulundu. Diğer taraftan Suffe Medresesi’ne giderek çok sayıda hadis ezberledi. 1170 hadis nakletmek suretiyle en çok hadis rivayet eden yedi sahabe arasında yer aldı. Peygamber Efendimiz’in, Kur’ân-ı Kerim’in ayetleriyle karıştırılma ihtimali sebebiyle hadislerin yazılmaması

ve sadece ezberlenmesi tavsiyesine Ebu Saîd titizlikle uyduğu gibi, kendisinden hadis öğrenenlerin yazmasına da izin vermedi.

Genç yaşta Hz. Peygamber’in yanında bulunan, onun terbiyesiyle yetişen Ebu Saîd, merak ettiği her şeyi ona sorar, bilmediği herhangi bir konuda Peygamber Efendimiz’e danışmadan hareket etmezdi.

Ebu Saîd, Peygamber Efendimiz’in vefatından sonra kendisini tamamen hadis ilmine verdi ve bu alanda otorite olarak kabul edildi. Çok sayıda talebe yetiştirdi. Söylediği sözler ve getirdiği yorumlar sahabe döneminde büyük kabul gördü. Ebu Saîd lakabının dışında, “Medine Müftüsü” ve “İmam” lakaplarıyla anılmaya başlandı.

Ebû Saîd’in Bakî b. Mahled’in el-Müsned’inde mükerrerleriyle birlikte 1170, Ahmed b. Hanbel’in el-Müsned’inde 955, Sahîhayn’da 111 rivayeti bulunmaktadır. Bunlardan kırk üçü Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim’de, on altısı sadece Buhârî’nin, elli ikisi de sadece Müslim’in el-Câmi’u-s-Sahîh’inde yer almaktadır.

Ebu Saîd, Hicrî 74 yılında (693/4) Medine’de Hakk’ın rahmetine kavuştu. Vasiyetine uyularak Cennetü’l-Bakî’a defnedildi.

HZ. ÂİŞE-İ SİDDÎKA

Hiz. Âişe (r.a.)’nin rivayet ettiğine göre, Allah Resûlû (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Biriniz yemek yiyeceği zaman ‘Bismillah’ desin. Eğer yemeğin başında besmele çekmeyi unutursa, ‘Bismillâhi fi evvelihî ve âhirihi’ (Başında da sonunda Allah’ın adıyla) desin.” (Tirmizî, “Et’ime”, 47)

Babası Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe, es-Sıddîk lakabıyla tanındığı için kendisine Âişe es-Sıddîka (es-Sâdîka) binti’s-Sıddîk denilmiştir. Annesi, Kinâne kabilesinden Ümmü Rûmân bint Âmir b. Uveymir’dir.

Bi’setin 4. yılında (614) Mekke’de doğdu. Çocukluğu hakkında fazla bilgi yoktur. Hz. Peygamber ile nikâhı hicretten önce Mekke’de kıyılmıştır.

Hiz. Âişe Resûl-i Ekrem ile evlendikten sonra

üstün bir mevkiye ve haklı bir şöhrete ulaştı. Peygamber hanımlarının, müminlerin anneleri (ümme’hâtü’l-mü’minîn) olduklarını bildiren ve Hz. Peygamber’den sonra, başkalarının onlarla evlenmesini ebediyen yasaklayan Kur’an âyetleri (bk. Ahzâb 33/6, 53) gereğince “ümmü’l-mü’minîn” diye anılmaya başladı.

Hiz. Âişe zekâsı, anlayışı, kuvvetli hâfızası, güzel konuşması, Kur’ân-ı Kerîm’i ve Hz. Peygamber’i en iyi şekilde anlamaya çalışması gibi vasıfları sayesinde Hz. Peygamber’in yanında müstesna bir mevki kazandı. Bilemediklerini, anlayamadıklarını, eksik ve yanlışlarını, hatta Kur’an ile Hz. Peygamber’in hadisleri arasında kendi anlayışına göre farklılık arzeden hususları Hz. Peygamber’e sormak ve onunla müzakere etmek gibi güzel bir alışkanlığı vardı.

Hiz. Peygamber vefat ettiği zaman çok genç olmasına rağmen Kur’ân-ı Kerîm’i ve Hz. Peygamber’in sünnetini en iyi bilen, anlayan ve muhafaza eden sahâbilerin başında yer alır.

Kuvvetli hâfızası sayesinde Hz. Peygamber’in hadis ve sünnetinin daha sonraki nesillere ulaştırılmasında emsalsiz hizmetler ifâ etti. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 2210’dur. Bunlardan Buhârî ve Müslim’in Sahîh’lerinde rivayet ettikleri 297 hadisın 174’ü her iki eserde, elli dördü yalnız Buhârî’de, altmış dokuzu da yalnız Müslim’de yer almaktadır. O hem Hz. Peygamber’in diğer hanımlarından, hem de Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik dışında diğer bütün sahâbilerden fazla hadis rivayet etmiş olan tek kadındır. Binden fazla hadis rivayet eden ve “müksirün” diye adlandırılan yedi sahâbînin dördüncüsü oldu. Rivayet ettiği hadislerin çoğunu doğrudan doğruya Hz. Peygamber’den nakletmiştir. Bununla birlikte bazı hadisleri babasından, Hz. Ömer, Hz. Fâtıma, Sa’d b. Ebû Vakkas, Hamza b. Amr el-Eslemî ve Cüdâme bint Vehb el-Esediyye’den almıştır. Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Ebû Mûsâ el-Eş’arî gibi bazı sahâbîler başta olmak üzere Hz. Âişe’den hadis nakledenlerin sayısı 200’den fazladır. Rivayet ettiği hadislerin sebep-i vürûdunu ve delâletlerini beyan eder, ayrıca Kur’ân-ı Kerîme

muhalif bir unsur ihtiva edip etmemesi bakımından onları incelemeye tâbi tutar, bazı sahâbîlerin rivayet sırasında yaptıkları hataları düzeltirdi. Bir kısım hadislerin baş veya son taraflarının, yahut esbâb-ı vürûdunun iyi bilinmemesinden kaynaklanan hataları düzeltirken “yanıldı”, “unuttu”, “hadisin baş tarafını nakletmeyip sonunu nakletti” gibi ifadeler kullanarak İslâm dünyasında tenkit zihniyetinin gelişmesine öncülük etti.

Hiz. Âişe, Hz. Peygamber’den sonra kırk yedi yıl daha yaşadı ve altmış beş (veya atmış altı) yaşında iken 17 Ramazan 58 (14 Temmuz 678) Çarşamba gecesi, vitir namazını kıldıktan sonra Medine’de vefat etti.

ABDULLAH İBN ABBAS

İbni Abbas (r.a.)’ın naklettiğine göre Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah her kimin iyiliğini dilerse, onu dinde fakih kılar (dinin inceliklerini anlamak konusunda ona kabiliyet verir.” (Tirmizî, “İlim”, 1)

Babası Resûlüllah’ın amcası Hz. Abbas’tır. Annesi Hz. Hatice’den sonra kadınlardan ikinci müslüman olan Ümmü Fadl’dır. Hicret’ten bir kaç sene önce doğduğunda babası tarafından Efendimiz (s.a.v.)’e kendisine dua edilmek üzere götürülen Abdullah ibn Abbas, Cenab-ı Peygamber’in “Allahım onu dinde fakih kıl ve kitabını ona öğret.” niyazına mazhar olmuştur. Mekke’nin fethinde annesi ve kendisine hicret etmeme izni verilmiş, hicretin sekizinci senesinde de Medine’ye göç etmişlerdir. Bundan sonra çocukken çok kısa da olsa –kaynaklarda otuz ay kadar olduğu zikrediliyor- Resûlüllah’ın şahsiyetini ve ilmini yakından talim etme bahtiyarlığına erişmiştir.

Tabiri caizse, çocuk saflığı ve merakıyla, Efendimiz’i bir gölge takip etmiş, onun her halini görmeye, öğrenmeye gayret etmiştir. Öyle ki, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) onun için, “Allahım bütün ilim ve hikmeti bu başa ver. Onları te’vil ve tefsîr edebilsin.” ve “Allah’ın insan oğluna ihsân ettiği her ilim

ve her hikmet bu güzel göğüste toplansın.” diye dua buyurmuşlardır. O henüz 13 ya da 15 yaşlarındayken Resûlüllah dâr-ı bekaya göçmüş, fani dünyadaki bu mutlu birliktelik yarım kalmıştır.

Yetişkinliğinde siyasete uzak durmaya çalışan İbn Abbas, Hz. Ali’nin hilafetinde onun talebi üzerine bir yıl kadar Basra valiliği yapmış, Mısır, Mağrib ve Konstantiniyye seferlerinde bulunmuştur.

İbn Abbas sahabe arasında hadis rivayeti, müfessir ve fakih kimliğiyle öne çıkmış, rivayet ettiği hadisler topluca Ahmed İbn Hanbel’in Müsned’inde yer almıştır. Buna göre 1710 civarında hadis rivayet etmiştir.

Peygamber (s.a.v.)’in hâl ve kavillerini sahabeler birbirlerine nakletmekte son derece gayûrdurlar. İbn Abbas da onun hakkında her şeyi öğrenmek arzusuyla kendisinden büyük ashaba sorup öğrenmeye azmetmiş, onlardan işittiklerini de başkalarına nakletmek için her tür fırsatı değerlendirmiş, ders halkaları teşkil etmiş, vaazlar vermiştir.

Kaynaklar, Abdullah b. Abbas’ın siyasî ve sosyal olaylar karşısında ilmî otoritesini ve siyasî itidalini daima muhafaza ettiğini göstermektedir. Abdullah b. Abbas, yetmiş yaşlarında iken Tâif’te vefat etmiş, cenaze namazını Hz. Ali’nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye kıldırmıştır.

CÂBİR b. ABDULLAH

Câbir b. Abdullah anlatıyor: Resûlüllah (s.a.v.) bize hutbe verdi. Allah’a hamd etti ve O’nu layık olduğu biçimde övdü. Sonra şöyle buyurdu: “Sözlerin en doğrusu Allah (c.c)’ın Kitabıdır. Yolların en iyisi Muhammed’in yoludur. İşlerin en kötüsü (dinde) sonradan uydurulanlardır. Ve her bid’at dalâlettir.” (İbn Hanbel, III, 310)

Hicretten on altı yıl önce (607) Medine’de dünyaya geldi. Hazrecoğulları’nın Benî Seleme kabilesinden olup Ebû Abdurrahman ve Ebû Muhammed künyeleriyle de anılır. Babası Uhud Gazvesi’nde ilk şehid düşen sahâbi Abdullah b. Amr b. Harâm, annesi

Resûlullah’a biat eden kadın sahâbilerden Enise (Üneyse) bint Aneme’dir.

Câbir’in iştirak ettiği ilk gazve, Uhud Gazvesi’nin hemen ardından düşmanları kovalamak üzere yapılan Hamrâülesed Gazvesi idi. Daha sonra ise Resûl-i Ekrem’le birlikte on dokuz gazveye katılmıştır.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra Câbir’in muhtelif savaflara katıldığı ve özellikle Şam’ın fethinde bulunduğu bilinmektedir.

Câbir b. Abdullah Resûl-i Ekrem’in özel iltifat ve ilgisine mazhar olan sahâbilerden biridir. Câbir’in Peygamber’e olan yakınlığını gösteren bazı rivayetler hadis kitaplarında önemli bir yer tutar.

Câbir b. Abdullah Hz. Peygamber’den, Ebû Bekir, Ömer, Ali, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Muâz b. Cebel, Zübeyr b. Avvâm ve diğer sahâbilerden pek çok hadis rivayet etmiştir. Binden fazla hadis nakleden altı sahâbiden (müksirûn) biri olarak 1540 rivayeti hadis külliyyatında yer almıştır. Rivayet ettiği hadislerden elli sekizi Buhârî ve Müslim’de, ayrıca yirmi altısı yalnız Sahîh-i Buhârî’de, 126’sı da Sahîh-i Müslim’de yer almaktadır. Rivayetleri toplu olarak da Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde bulunmaktadır (III, 292-400). Abdullah b. Üneys’in, Câbir’in Hz. Peygamber’den duyduğu, üzerinde mazlum hakkı bulunan kimsenin cennete giremeyeceğine dair bir hadisi (Buhârî, “Tevhîd”, 32) bizzat onun ağzından öğrenmek maksadıyla deve sırtında Şam’a kadar bir ay süren uzun bir yolculuk yaptığı bilinmektedir (Müsned, III, 495; Buhârî, “İlim”, 19).

Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden Câbir, 78 (697) yılında Medine’de vefat etti.

ABDULLAH b. AMR b. ÂS

Abdullah b. Amr b. Âs (r.a)’dan nakledildiğine göre, Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Müslüman dilinden ve elinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir.” (Buhârî, “İman”, 4; Müslim, “İman”, 65)

Hicretten yedi yıl kadar önce Mekke’de doğdu.

Aralarında sadece on bir veya on iki yaş fark olduğu söylenen babası Amr b. Âs’dan önce müslüman oldu ve hicretin 7. yılından sonra onunla birlikte Medine’ye göç etti. Süryânic’e’yi iyi bilen, Tevrat’ı okuyan Abdullah’ın yazısı da güzeldi. Bu sebeple Hz. Peygamber’den duyup da ezberlemek istediği hadisleri unutmamak için not ederdi. Bazı sahâbiler, duyduğu her sözü kaydetmesini doğru bulmayınca Resûl-i Ekrem’e müracaat etmiş, o da kendisinden duyduğu her sözü ve her davranışı yazabileceğine dair izin vermişti (bk. Müsned, II, 192, 207).

Abdullah, es-Sahîfetü’s-Sâdika adıyla topladığı bu hadisleri bir sandıkta dikkatle korur ve kendisini hayata bağlayan şeylerin başında Sahife’nin geldiğini söylerdi. Hatta kendisine yöneltilen bazı soruların cevabını da Sahife’ye bakarak verirdi. Rivayet ettiği hadis sayısı bakımından en önde gelen Ebû Hüreyre, kendisinden fazla hadis bilen yegâne sahâbinin Abdullah b. Amr olduğunu belirtmiş, bunun sebebini de onun Hz. Peygamber’den duyduğu hadisleri yazmasına bağlamıştır (bk. Buhârî, “İlim”, 39). Ebû Hüreyre’nin bu şehadeti, Abdullah’ın en çok hadis bilen sahâbi olduğunun açık delilidir. En çok hadis bilen sahâbi olmasına rağmen ondan intikal eden hadis sayısı sadece yedi yüz civarındadır.

Bunun sebepleri arasında, hadis öğrenim merkezi durumundaki Medine’den hayli uzakta bulunan Mısır’da yaşamış olması, kendisini hadis rivayetinden çok ibadete vermesi ve belki de eski kültüre âşinalığı sebebiyle rivayetlerine İsrâiliyat’ın karışabileceği korkusuyla ondan hadis almakta çekingen davranılması gibi hususlar zikredilebilir. Kendisinden ilim tahsil etmeye gelen bazı talebelerin sadece Hz. Peygamber’den duyduğu hadisleri rivayet etmesini istemeleri, bu sonuncu ihtimali hatıra getirmektedir. Bir kısım talebelerinin kullandığı ifadelerden, onlara hadisleri dikte ettiği anlaşılmaktadır.

Yüzlerce talebesi arasında tâbiinin önemli simalarından olan torunu Şuayb b. Muhammed, ayrıca Saîd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Tâvûs, Şa’bî, İkrime, Atâ, Mücâhid, Hasan-ı Basrî gibi şahsiyetler bulunmaktadır.

ABDULLAH b. MES’ÛD

İbn Mes’ûd (r.a.)’un işittiğine göre, Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ancak iki kişiye gıpta edilir. Bunlar Allah’ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcayan ile Allah’ın kendisine verdiği (ilim ve) hikmete göre karar veren ve onu başkalarına öğreten kimsedir.” (Buhârî, “Zekat”, 5)

Ailesi ve İslâm’dan önceki hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Babası, Abdullah b. Hâris b. Zühre’nin halifi idi (yeminli, muâhid). Abdullah’ın annesi Ümmü Abd bint Abdüved ve kardeşi Ukbe de ilk müslümanlardandır.

Müslüman olduktan sonra, azılı İslâm düşmanlarından biri olan Ukbe b. Ebû Muayt’ın yanından ayrıldı ve kendini dine ve Hz. Peygamber’in hizmetine adadı. Hz. Peygamber’den sonra Kâbe’de âşikâre Kur’an okuyan ilk sahâbi olan Abdullah b. Mes’ûd, aynı zamanda Medine’ye ilk hicret edenler arasında yer aldı.

Son derece mütevazı bir kişiliğe sahipti. Abdullah b. Mes’ûd’un hizmetlerini ve büyüklüğünü, onun siyasî ve idarî alandaki faaliyetinden çok, İslâmî ilimlerin kuruluşundaki öncülüğünde aramak gerekir.

İbn Mes’ûd, gerek ilk dönemde müslümanlığı kabul edişi, gerekse Hz. Peygamber’le olan yakın münasebeti sebebiyle ondan birçok hadis duymuş ve rivayet etmiştir. Ondandır 848 kadar hadisin büyük bir kısmını bizzat Resûlullah’tan rivayet etmiştir; bunların çoğunu Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde ve Tirmizî’nin Sünen’inde bulmak mümkündür. Buhârî ile Müslim, İbn Mes’ûd’un 64 hadisini ittifakla Sahihlerine almışlardır.

İbn Mes’ûd, Hz. Ömer tarafından Kûfe kadılığı ve beytûlmâl idaresi ile görevlendirildi. Kûfe’de resmî vazifesi yanında ilmî faaliyeti ve yetiştirdiği talebeler vasıtasıyla Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin de temellerini atmış bulunan Abdullah b. Mes’ûd, daha sonra Hz. Osman tarafından Medine’ye çağrıldı. Medine’de bir süre kaldıktan sonra hastalandı ve altmış yaşını geçmiş olarak vefat etti. Cenaze namazı Hz. Osman veya Ammâr tarafından kılındı ve Bakî‘ Mezarlığı’na defnedildi.

SAHİH HADİS VE SÜNNET MENBA'İ BUHÂRÎ-İ ŞERÎF

Arafat AYDIN
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Yazma Eser Uzmanı

“Efendimiz’in (s.a.v.) hadis ve sünnetine hizmet edebilmek amacıyla ilim elde etmek için memleketi Buhârâ’dan gençlik yıllarında çıkan ve Horasan diyarlarını dolaşan İmâm Buhârî, Hicaz, Bağdat, Şam, Basra ve Kûfe gibi önemli ilim merkezlerini kapsayan seyahatlerini ellili yaşlarda ancak tamamlayabilmiş ve bu gayretini Buhârî-i Şerîf gibi müstesna bir eserle taçlandırmıştır.”

“Gök kubbenin altında Resûlüllah’ın (s.a.) hadislerini İmâm Buhârî’den daha iyi bilenini görmedim.”

İbn Huzeyme

Kur’ân-ı Kerîm’in kusursuz bir şekilde hayata tatbik edilmiş hâli olan Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) sünneti, ümmeti için yol göstericiliğini ve birleştiriciliğini ibadetlerden yeme-içmeye, yatmadan selamlaşmaya varıncaya kadar hayatın her alanında kendini hissettirmektedir. Irkı, rengi, dili ne olursa olsun Hz. Peygamber’in örnekliği etrafında müslümanların ortak bir kimliğe bürünmesinde sünnetin böylesi önemli bir vazifeyi icra etmesi şüphesiz Resûl-i Ekrem’in (s.a.v.) söz ve uygulamalarını bizlere haber veren hadîs-i şerîfler sayesinde gerçekleşmiştir.

Hadis usûlü ilminin tarif ettiği “sahih hadis” tanımını esas alarak, sadece sahihlik şartlarını taşıyan hadislerle tasnif ettiği eserine *el-Câmi’u’s-Sahîh* (Sahihleri Toplayan) ismini veren İmâm Buhârî, sahih hadis ve sünnet menba’ı olarak niteleyebileceğimiz bu eserini on altı yılı aşkın bir süre zarfında, İslâm beldelerini dolaşarak, büyük bir emekle meydana getirmiş ve ümmet-i Muhammed’e armağan etmiştir. Taşındığı öneme binaen ecdâdımızın “Buhârî-i Şerîf” olarak isimlendirdiği bu eser, “Sahîh-i Buhârî” adıyla da şöhret bulmuş ve kutsal kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’den sonra en sahih kitap olarak kabul edilmiştir.

İmâm Buhârî

Mâverâünnehir bölgesine mensup bir âlim olan İmâm Buhârî’nin ismi Muhammed’dir. Künyesi ve nesebi ise şöyledir: Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Muğîre el-Cu’fî el-Buhârî. 13 Şevval 194/20 Temmuz 810 tarihinde Buhârâ’da dün-

yaya gelmiştir.² Küçük yaşta kaybettiği için annesi tarafından yetiştirilmiştir. Henüz küçük bir çocukken ilme merak duyan ve hadis dinlemeye başlayan Buhârî, üstün hafızası sayesinde önce Buhârâ’daki sonra da civar beldelerdeki hocaların hadislerini ezberleyerek dikkatleri üzerine çekmiştir.

Buhârâ başta olmak üzere Merv, Herat, Nişabur, Rey ve Vasıt gibi Horasan şehirlerini dolaşarak ilim peşinde koşan Buhârî, on altı yaşındayken 210/826 yılında annesi ve kardeşi ile birlikte hac yolculuğuna çıkmıştır. Bu yolculuk onun hayatında bir dönüm noktası olmuş, ilim talebiyle İslam dünyasının çeşitli beldelerine gideceği yaklaşık kırk yıl sürecek olan yeni bir dönem başlamıştır. Hac ibadeti için geldiği Hicaz bölgesinin ardından Irak bölgesine yönelen Buhârî, önce Basra’ya, ardından defalarca Kûfe ve Bağdat’a gitmiştir.³

Bağdat’a yaptığı ilk ziyarette, hadislere olan vukûfiyetini ve kuvvetli hafızasının şöhretini duyan Bağdatlılar tarafından çetin bir imtihandan geçirilmiştir. Bağdatlı âlimler tarafından kalabalık bir hadis meclisi oluşturulduktan sonra önceden hazırlanmış bulunan on kişi Buhârî’ye isnadları ve metinleri karıştırılmış onar hadis sormuşlardır. Her bir sorunun akabinde “Ben böyle bir hadis bilmiyorum.” diye cevap veren İmâm Buhârî, sorular bittikten sonra ilk sorudan başlayıp sonuncusuna kadar isnadları ve metinleri yerli yerine koyarak hadislerin doğru şeklini tek tek beyan etmiştir. Her birinin sonunda da “Doğrusu böyledir.” demiştir. Böyle muhteşem bir manzara karşısında İmâm Buhârî’nin hem üstün ezber kabiliyetine hem de hadisler üzerindeki vukûfiyetine şahit olan Bağdat ulemâsı onu hadis ilminde önemli bir otorite kabul etmişlerdir.⁴

İmâm Buhârî’nin hayatının bir başka önemli dönüm noktası da 56 yaşındayken 250/864 yılında, Nişabur’a gelişi olmuştur. Kaynaklarda Nişabur’a gelişi esnasında ilmî şöhretine binaen, dört bin kişinin büyük bir teveccühle Buhârî’yi karşıladığı kaydedilmektedir.⁵ Bu teveccüh Nişabur’un ileri gelen muhaddislerinden Muhammed b. Yahya ez-Zühli’nin (ö. 258/872) geri planda kalmasına yol açmış ve ikili arasında birtakım huzursuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Oluşan böylesi bir ortamda isminin birtakım asılsız iddialarla anılmasının ardından İmâm Buhârî Nişabur’dan Buhârâ’ya dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Buhârâ’da hadis meclisleri kuran ve

yine büyük bir teveccühle karşılanan Buhârî, benzer ithamların Buhârâ’da da yaygınlık kazanmasıyla burada da rahat bırakılmamıştır. Bu dönemde Buhârâ vâlisi olan Hâlid b. Ahmed ez-Zühli çocuğuna hadis öğretmesi için kendisini saraya davet etmiş ancak İmâm Buhârî, ilmi belli insanlara tahsis edemeyeceği gerekçesi ile teklifi reddedince emirle arası açılmış ve Buhârâ’yı terk etmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Yönetimin talebi doğrultusunda Buhârâ’yı terk etmek zorunda kalan Buhârî, Semerkand’a gitmek üzere yola çıkmış, ancak Bikend yakınlarında akrabalarının ikamet ettiği Hartenk köyüne geldiğinde rahatsızlanmıştır. 62 yaşında iken hicrî 256 yılının Ramazan Bayramı gecesinde (1 Eylül 870) vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.⁶

Hocalarının sayısını “Hepsi ehl-i hadis’ten olan 1080 kişiden hadis yazdım.”⁷ diyerek bizzat kendisi ifade eden İmâm Buhârî’nin ilim tahsili için seçtiği güzergâhın dönemin önemli ilim ve fikir hareketlerinin ortaya çıktığı beldeler olması ve hocalarının hadislerin tasnif edildiği dönemin önemli isimleri olmaları özellikle dikkat çekmektedir.⁸ Ahmed b. Hanbel, Humeydî, Ali b. el-Medîni, İshak b. Râhûye, Ebû Âsım en-Nebil, Firyâbî gibi sahanın önde gelen isimleri hocaları arasındadır. Talebelerinin bazıları ise şunlardır: Firebrî, Müslim, Tirmizî, İbn Huzeyme, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Ebî’ d-Dünyâ, İbn Ebî Âsım vd..⁹

“Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yolunun şaşmaz takipçisi”, “Ehl-i Hadîs’in İmâmı”, “hadis ve sünnetin hâfızı”, “Müslümanların İmâmı”, “ümmetin fakihi”, “fakihlerin efendisi”, “muhteccun bih fi’l-âlem” gibi unvanlarla anılan Buhârî hakkında hocası Yahyâ b. Ca’fer el-Bikendî şunu söylemiştir: “Ömrümden alıp Muhammed b. İsmail el-Buhârî’nin ömrünü artırabilseydim bunu elbette yapardım. Zira benim ölümüm bir insanın ölümü, onun ölümü ise ilmin yok olması demektir.”¹⁰

Efendimiz’in (s.a.v.) hadis ve sünnetine hizmet edebilmek amacıyla ilim elde etmek için memleketi Buhârâ’dan gençlik yıllarında çıkan ve Horasan diyarlarını dolaşan İmâm Buhârî, Hicaz, Bağdat, Şam,

Basra ve Kûfe gibi önemli ilim merkezlerini kapsayan seyahatlerini ellili yaşlarda ancak tamamlayabilmiş ve bu gayretini *Buhârî-i Şerîf* gibi müstesna bir eserle taçlandırmıştır. Ömrünün kalan kısmını Nişabur, Merv ve Buhârâ’da *el-Câmi’u’s-Sahîh*’in tedrisatıyla geçirmiştir. Ne var ki maruz kaldığı haksız ithamlar ve yöneticiler tarafından uğradığı tecrit politikası sebebiyle rahat bırakılmamış ve sıkıntılı bir sürecin sonunda ömrü nihayete ermiştir.

Sahîh-i Buhârî (el-Câmi’u’s-Sahîh)

Tam adı “*el-Câmi’u’l-Müsnedü’s-Sahîhu’l-Muhtasar min Umûri Rasûlillah Sallâhu Aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyâmih*” olan eserin ismi “Resûlullah’ın (s.a.v.) sünneti, günlük yaşantısı ve işlerine dair sahih hadisleri toplayan muhtasar kitap” anlamına gelmektedir. *Sahîh-i Buhârî* ismiyle de şöhret bulmakla birlikte ecdâdımız taşıdığı kıymete binâen bu esere *Buhârî-i Şerîf* demeyi uygun bulmuştur. Hocası İshak b. Râhûye’nin “Resûlullah’ın (s.a.v.) sahih hadislerini muhtasar bir kitapta toplasanız.” temennisi üzerine eseri tasnif etmeye başladığını ifade eden İmâm Buhârî, eserinde sahih olmayan hiçbir riwayetin yer almadığını belirtmiş ve kitabın ciltlerinin çoğalmaması için bütün sahih hadislere eserinde yer veremediğini beyan etmiştir.¹¹

İmâm Buhârî, eserini 600.000 isnada/tarîke sahip hadis arasından seçerek on altı yılda meydana getirdiğini ifade etmiştir. Her bir hadisi veya bâbı yazmadan önce mutlaka boy abdesti alarak iki rekât namaz kıldığını söylemiştir. Eserini Buhârâ’da yazmaya başlamış, Mekke, Medine ve Basra’da yazmaya devam etmiştir.¹² Telifini tamamladıktan sonra eserini Ali b. el-Medîni, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn gibi dönemin otorite âlimlerinin beğenisine sunan İmâm Buhârî, büyük bir hüsn-ü kabulle karşılanmış ve eserindeki hadislerin sahihliğine onları da şahit tutmuştur.

İmâm Buhârî’nin hadisleri seçerken gösterdiği titizlik, eserin kıymetini artıran en önemli unsur olmuştur. Zira hadîs-i şerîfi rivayet eden tüm râvilerin güvenilir olması her hadis âliminin gözettiği bir pren-

Fotoğraf: Hilal Perşatoglu

sip olmakla birlikte İmâm Buhârî, buna ziyade olarak râvilerin rivayeti bizzat birbirinden almaları (*likâ*) şartını esas kabul etmiştir. Eserine hadis seçme konusundaki titizliği hususunda İmâm Buhârî’ye en çok yaklaşan İmâm Müslim olmuş ancak o, birbirinden rivayette bulunan râvilerin aynı dönemde yaşıyor olmaları (*muâsarât*) şartını benimseyerek bunu yeterli görmüş ve bu hususta İmâm Buhârî’den daha esnek bir tutum sergilemiştir.¹³

İmâm Buhârî, eserine “*Ameller niyetlere göredir.*” hadîs-i şerîfi ile başlamak suretiyle niyetinin sâlihliğini vurgulamış ve Hz. Ömer’in naklettiği bu rivayeti eserinin önsözü kılmıştır. Kendisinden sonra telif edilen eserlere de bu anlamda örnek olmuş ve İmâm Nevevî gibi başka müellifler de telif ettikleri eserlerin başına bu hadîs-i şerîfi aynı maksatlarla yerleştirmişlerdir. Ayrıca müellif, kitabının ilk konusunu “Vahyin Baş-

langıcı” olarak belirlemekle ümmete önemli bir mesaj vermiştir. Eserde mübarek sözlerine yer vereceği Efendimiz’in (s.a.v.) vahiy alan bir beşer oluşuna dikkatleri çekerek hadîs-i şeriflerin normal bir beşer sözü olamayacağını, bilakis bağlayıcılık yönünün bulunduğunu vurgulamıştır. İman, ilim, namaz, oruç, zekât, hac, alış-veriş, âhîret, fezâil, zühd ve tefsir gibi değişik alanlarda Efendimiz’in (s.a.v.) hadîs-i şeriflerini alt başlıklar halinde okuyucusuna sunan İmâm Buhârî, çalışmasıyla İslâm’ın hayatın her alanını kuşatan yönünü gözler önüne sermiştir.

Hadislerden hüküm istinbat edebilen bir müctehid konumunda olan İmâm Buhârî, içerdiği farklı hükümler itibariyle aynı hadisi farklı konularda delil olarak kullanmıştır. Bundan dolayı kitapta toplam 7563 hadîs-i şerif yer almasına rağmen bunların yaklaşık üç binden fazlası tekrar eden rivayetlerden oluşmaktadır. Zaman içerisinde eser üzerine bazı ihtisar çalışmaları yapılmış, söz konusu tekrarlardan arındırılan muhtasar *Buhârî-i Şerîfler* vücuda getirilmiştir. Bu çalışmaların en meşhu-

ru fakih ve aynı zamanda muhaddis olan ünlü Hanefî âlimi Zebîdî’nin “*et-Tecridü’s-Sarîh*” ismini verdiği eseridir. Bu eser, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 13 cilt halinde tercüme ve şerh edilerek okurların istifadesine sunulmuştur.¹⁴ Buhârî-i Şerif’in tamamı ise Türkçeye ilk defa Mehmed Sofuoğlu tarafından 1987 yılında tercüme edilmiş, bu çalışma yakın bir zamana kadar *Buhârî-i Şerif*’in yegâne tercümesi görevini üstlenmiştir.¹⁵

Buhârî-i Şerif’in, Kur’ân-ı Kerim’den sonra en sahîh kitap olarak kabul edilmesinde İmâm Buhârî’nin, kitabına aldığı hadisleri seçerken ortaya koyduğu kriterler kadar eserin nihai halini almasından itibaren müellifinin kaleminden çıktığı gibi aslına uygun olarak yazma nüshalarının muhafazası ve rivayetine gösterilen ihtimamın da etkili olduğu söylenebilir. Zira diğer İslâmî literatüre nasip olmayacak ölçüde bir ilgiye mazhar olan Buhârî’nin *el-Câmi’u’s-Sahîh*’i gerek yazma nüshalarının yoğun olarak kullanıldığı dönemlerde gerekse matbu hale geldiği son yüz elli yılı kapsayan dönemde nüshaları ve farklı rivayetleri üzerine

gösterilen titizlik ve ehemmiyetle dikkatleri çekmektedir. Nitekim bundan on asır önce Ebû Zer el-Herevî (ö. 434/1043), Buhârî’nin ikinci kuşak talebelerinden Hammevî (ö. 381/991), Küşmîhenî (ö. 389/998) ve Müstemlî’nin (ö. 376/986) nüshalarının her birine rumuzlar vererek bu üç nüshadaki lafız farklılıklarına işaret etmiş, adeta günümüz tahkik yöntemini kullanarak titiz bir *Buhârî-i Şerîf* nüshası meydana getirmişti. Türkiye kütüphanelerinde Ebû Zer’in *Sahîh-i Buhârî* nüshasının kadim tarihli olanları mevcuttur.

İslâm coğrafyasının dört bir yanında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da asırlar boyu bu eserin tedrisatı yapılmış, düzenli olarak *Buhârî-i Şerîf* hatimleri tertip edilmiş, isnadları ve metinleriyle eserdeki tüm hadîs-i şerîfleri ezberleyen Buhârî hafızları yetiştirilmiştir. Hatta halka *Buhârî-i Şerîf* dersleri vermek üzere Buhârîhânlar görevlendirilmiş ve bizzat devlet-i âliye tarafından kendilerine maaş bağlanmıştır.¹⁷

Düzenli olarak *Buhârî-i Şerîf* hatimlerinin yapıldığı yerlerden biri ise Resûl-i Kibriyâ Efendimiz’in (s.a.v.) eşya-yı mahsûsalarının muhafaza edildiği Hırka-i Saâdet Dairesi’dir. Burada tilavet olunmak üzere Sultan II. Abdülhamid’in emriyle dönemin en meşhur hattatlarından Hattat Hasan Rıza Efendi’ye Buhârî-i Şerîf nüshası yazdırılmıştır. *Sahîh-i Buhârî*’nin, artık matbaada basılmaya başlandığı ve matbu nüshalarının yaygın olarak kullanıldığı bir dönemde hat, tezhip ve cilt gibi geleneksel kitap sanatları icra edilerek büyük bir özen ve itina ile saray nakkaşhânesinde meydana getirilen sekiz cilt halindeki bu eşsiz nüsha yakın

bir zaman önce Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tıpkıbasımı yapılarak neşredilmiştir. Nüshanın büyük bir özen ve itina ile hazırlanmasındaki en önemli pay şüphesiz vakfedileceği yerin Resûl-i Kibriyâ Efendimiz’in (s.a.v.) hırkası, sakalı, mektupları, oku, kılıcı ve Uhud Savaşı’nda kırılan dişinin saklandığı mahfaza gibi hususi eşyalarının muhafaza edildiği Hırka-i Saâdet Dairesi olmasıdır. Mısır’ın fethi sonrası kutsal emanetlerin İstanbul’a getirilmesiyle birlikte bizzat Yavuz Sultan Selim tarafından başlatılan ve asırlar süren Hırka-i Saâdet Dairesinde kesintisiz Kur’ân tilâveti geleneğine eşsiz güzellikteki bu nüshanın buraya vakfedilmesiyle *Buhârî-i Şerîf* tilâveti de eklenmiştir.

Buhârî-i Şerîf’in ilim ve kültür dünyamızda nasıl bir teveccühe mazhar olduğunu, üzerine 350’nin üzerinde müellif tarafından sayısı 420’yi bulan şerh ve ihtisar türünde çalışmanın yapılmış olması açık bir şekilde göstermektedir.¹⁸ Eserin böylesi bir ilgiye mazhar olması şüphesiz İslâm ümmetinin hadislerle ve dolayısıyla Efendimiz’e (s.a.v.) olan hürmet ve muhabbetinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Nasıl ki muhaddisler, Resûlüllah’a (s.a.v.) dair bilgi içeren her bir rivayeti öğrenme ve olduğu gibi sonraki nesillere aktarabilme uğrunda büyük fedakârlıklarda bulunmuşlarsa İslâm ümmeti de onların bu fedakârlıklarını boşa çıkarmamış, Efendimiz’e (s.a.v.) dair bilgi içeren her bir rivayete gereken ihtimamı layıkıyla göstermişlerdir. *Buhârî-i Şerîfe* karşı sergilenen teveccüh de bunun en bariz örneğidir.■

DİPNOTLAR

- 1 İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, IX, 45.
- 2 İbn Kesîr, el-Bidâye ve’n-Nihâye, XIV, 527; İbn Hacer, Hedyü’s-Sârî, II, 527, 531. Kaynaklar babasından yüklü miktarda miras kaldığından bahsetmektedir.
- 3 Zehebî, Tezîkiratü’l-Huffaz, II, 555.
- 4 Hatîb, Târîhu Bağdâd, II, 340-341.
- 5 Sübkî, Tabakât, II, 10.
- 6 İbn Hacer, Hedyü’s-Sârî, II, 556; Sübkî, Tabakât, II, 14.
- 7 Zehebî, Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ, XII, 395.
- 8 Özpınar, Ömer, Hadis Edebiyatının Oluşumu, s. 297.
- 9 Nevevî, Tehzîbü’l-Esmâ ve’l-Luğât, I, 67.
- 10 Zehebî, Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ, XII, 418.
- 11 Zehebî, Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ, XII, 402.
- 12 M. Mustafa el-A’zamî, “Buhârî” DİA, VI, 371.
- 13 Suyûtî, Tedrîbu’r-Râvî, II, 291.
- 14 Bkz. Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi. İlk üç

- cildi Babanzâde Ahmed Nâim tarafından tercüme ve şerh edilen eserin kalan on cildi Ahmed Nâim’in vefatı sonrasında Kâmil Miras tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Osmanlı’nın son döneminde yaşayan ve Buhârî hâfızı olarak bilinen Ömer Ziyâeddîn Dağıstânî’nin (ö. 1920) Zübdetü’l-Buhârî isimli ihtisâr çalışması da önemlidir ve matbaada defalarca basılmıştır.
- 15 2009 yılında uzman bir heyet tarafından yapılan altı ciltlik yeni tercüme çalışması ise günümüz Türkçesine daha uygun olup bugünün okuyucusu için oldukça anlaşılır niteliktedir Bkz. Sahîh-i Buhârî, Polen Yayınları, İstanbul, 2009.
- 16 Buhârî, “Cihâd”, 1.
- 17 Altuntaş, M. Celil, “Osmanlı İlim Geleneğinde Buhârîhânlık”, HTD, VIII (2010), S. 1, s. 62.
- 18 Sandıkçı, Kemal, Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar, s. 139, Sam-sun, 1987.

TÜRKİYE İLÂHİYAT GELENEĞİNİN İLK HADİS PROFESÖRÜ TALAT KOÇYİĞİT (1927-2011) YETİŞMESİ, İLİM ANLAYIŞI VE KATKILARI

Prof. Dr. Ali DERE
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Merhum hocam Prof. Dr. Talat Koçyiğit; hayatı, ilmî çalışmaları, dünya görüşü, idarî görevleri ve insanî ilişkileri ile başta Hadis sahası olmak üzere Türkiye'nin yarım asırlık İlâhiyat geleneğini ve gelişimini tanımamız açısından önemli bir şahsiyettir. Hocamızın en belirgin özelliği, yüksek din öğrenimi tahsilini, Arapça başta olmak üzere dinî ilimlerin öğretilmesinde “klasik usûl” olarak tanımlanan medrese usûl ve geleneğinde değil, bir üniversite bünyesinde yapılanan, kendine has ilmî yöntem ve yaklaşımlara sahip bir İlâhiyat Fakültesi ortamında görmüş olmasıdır.¹ Aslında döneminin imkân ve şartlarına bağlı olarak mahiyeti bugünkü İlâhiyat Fakülteleri'nden farklı olsa da İslâm'a ilişkin temel ve yardımcı ilim dallarının bir üniversite bünyesinde yer alması iradesi ve bu sahanın “İlâhiyat” olarak tanımlanması referans değeri olacak kadar eskidir. Türkiye'de akademik mânâda bir İlâhiyat sahasının konuşulması ve oluşturulması, Tanzimat sonrası Osmanlı'da, Cumhuriyet'in hemen başında ve 1949'da olmak üzere üç tarihî süreçte karşımıza çıkar.

Bilindiği gibi, Osmanlı İstanbul'unda 18. yüzyıldan itibaren öncelikle teknik alanlarda tesis ve tahsis edilme-ye başlayan okullardan² sonra, Tanzimat'ın ilânını müteakip muâsir anlamda bir üniversitenin açılması için 21 Temmuz 1846 yılında ilk defa girişimde bulunulmuş ve ancak 13 Ocak 1863'te Dârülfünûn adını taşıyan ilk üniversite öğretime başlamıştı. Bilahare eğitim branşlarına yer vermeye devam eden Dârülfünûn bünyesinde İlâhiyat Şubesi/Fakültesi de 1900 yılından itibaren yer almıştı. 1914 yılında İstanbul'daki bütün medreselerin, “Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medreseleri” adı altında toplanması üzerine Dârülfünûn İlâhiyat Şubesi de Âlî kısım olarak buraya devredildi. Sonra, 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhîd-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin Maarif Vekâleti'ne bağlanması sonucu Medreselerin Âlî Kısım İstanbul Dârülfünûnunu bünyesinde açılan İlâhiyat Fakültesi'ne devredildi. 1933 tarihinde bu kez de Dârülfünûndan üniversiteye geçilince, İlâhiyat Fakültesi kapanarak İslâm Tetkikleri Enstitüsü'ne dönüştürüldü. İşte bu tür süreç ve kurumsal değişiklikler bu fakültenin daimî bir geleneğe dönüşmesine mâni oluyordu.

Talat Koçyiğit Hocamız, 1949'da açılan ve bugüne kadar kesintisiz devam ederek kurumsal ve ilmî anlamda kurucu bir geleneği sahiplenen Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nin³ hem ilk dönem öğrencileri hem ilk asistanları hem de bu geleneğin seçkin hocaları arasında yer almıştır.

İlk ve orta eğitimini Uşak'ta tamamlayan Talat Koçyiğit, Uşak'ta dedesine nispetle Kadıköylüler olarak tanınan bir aileye mensuptur. Dedesi Kadıköylü⁴ Hâfız Süleyman Efendi, okumuşluğu olan, biraz medrese tahsili görmüş, Arapça'ya vâkıf, hocalık ve muhtarlık yapmış, İslâmî konularda oldukça bilgili, siyasî meselelerde görüş sahibi, hatırı sayılır bir kimsedir. Babası Mehmet Bey de Hâfız Süleyman Efendi'nin yanında yetismeye başlamış, medresede okumuş; Arapça ve Fransızca bilgisine sahiptir. Bu güzide aile içinde yetişen Talat hocamız, din, ilim ve kültüre dair ailesinde yaşayarak görüp öğrendikleri yanında, daha ilkokul döneminde -yaklaşık 1934'de-, Kur'an-ı Kerim okumayı dedesi ve babasından öğrenmiş, defaatle hatmetmiş ancak, onlardan Arapça okumamıştır.

Dinî sahaya ilgisi, edebiyata ve okumaya merakı lise öğretmenleri tarafından da bilinen Talat Koçyiğit, 1949'da Kütahta'da olgunluk sınavına girip liseyi bitirdiğinde yüksek tahsille ilgili düşüncesi kendi ifadesi ile şöyledir: “Liseden mezun olduğumda İlâhiyat Fakültesi olsaydı, İlâhiyat'a kaydolurdum.” Bu durumda o, Ankara'ya gelir ve Tıp Fakültesi'ne kaydını yaptırır ancak, Uşak'a döndükten bir süre sonra gazetede İlâhiyat Fakültesi açıldığı ve öğrenci kaydına başlandığı haberini görür. Bu haber üzerine tekrar Ankara'ya gelir ve Tıp Fakültesi'nden dosyasını geri alarak İlâhiyat Fakültesi'ne kaydolar. O yıl, henüz fakülteyi bitirince nasıl bir iş yapacağını tam olarak bilmese de Cumhuriyet dönemi yüksek din öğretiminin ilk öğrencileri ve mezunları olacak 40 kişi ile yeni açılmış İlâhiyat

Fakültesi'nde tahsile başlar. Tahmin edileceği üzere, ilk yıllar hem fakültenin fizikî binası hem de öğretim kadrosu yetersizdir. Derslerin bir kısmı, Hukuk Fakültesi'nin arkasındaki öğrenci yurdu binasında İlâhiyat Fakültesi'ne ayrılan kısımda, Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca, Felsefe, Mantık gibi diğer bir kısmı Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde görülmektedir. O yıllarda İlâhiyat Fakültesi'nin hocaları arasında, Dârülfünûn İlâhiyat Fakültesi'nde hocalık yapmış olan Ömer Hilmi Bud-da (ö. 1952, Mukayeseli Dinler Tarihi), Yusuf Ziya Yörükân (ö. 1954, İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi) da vardır. Talat Koçyiğit'in gerek İlâhiyat gerekse Dil Tarih Coğrafya Fakültelerinde ders aldığı şu isimler dikkat çeker: Mehmet Necati Lugal (ö. 1964, Arapça ve Farsça), Mehmet Karasan (ö. 1974, Sosyoloji), Hamdi Ragıp Atademir (ö. 1976, Mantık ve İlimler Felsefesi), Remzi Oğuz Arık (ö. 1954, İslâm Sanatı Tarihi), Bedii Ziya Egemen (ö. 1967, Din Psikolojisi ve Pedagoji), Suud Kemal Yetkin (ö. 1980, İslâm Sanatları Tarihi), Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı (ö. 1993, İslâm İlimleri Tarihi), Hasan Hüsnü Erdem (ö. 1974, Tefsir) ve Esat Arsebük (ö. 1954, Fıkıh ve İslâm Hukuku).

Hocaları arasında onu en çok etkileyen ve “asıl hocam” dediği M. Tayyip Okiç (1902-1977)'dir. Hadis dersine giren Okiç'in öğrenciler üzerindeki tesiri diğer hocalardan çok farklı olmuştur. Bosna-Hersek Reisu'l-'Ulemâ Muâvini Yayçalı Mehmet Tevfik Efendi'nin oğlu olarak yetişen Okiç, Bosna'da başlayan eğitim hayatını farklı alan, şehir ve ülkelerde sürdürmüştü.⁵ Bazı Doğu ve Batı dillerini, Balkan dillerinin ise çoğunu bilen, müslüman coğrafya ve Batı'daki ilim geleneğini tanıyan Okiç Hoca, yalnızca ilmî cihetten değil aynı zamanda öğrencilerine özverili tavrı, insanî ilişkileri ve duruşu ile farklılık yaratmıştı. Türkiye'nin

üçüncü İlahiyat Fakültesi girişiminin kalıcı olabilmesi için geleceğin hocası olacak akademisyenleri yetiştirmenin zaruretiye inanmış olan Bosnalı Tayyip Okiç, talebelik yıllarında Talat Koçyiğit'in asistan olabile kabiliyetinde olduğunu gözlemler, onun yetişmesine ayrı bir itina gösterir. Neticede, açılan Tefsir kürsüsü/Hadis asistanlığı sınavını başaran Koçyiğit, Türkiye'nin ilk Hadis asistanı olur ve 30.01.1954 tarihinde görevine başlar.

Doktora tez konusunu kendisine öneren, o dönem Ankara İlahiyat'ın Tefsir kürsüsü asistanı olan ve ağabey dediği Mehmet Fuad Sezgin (1924-2018)'dir. Müslüman gelenekte tasnif ve telif edilen kitapların ihtiva ettiği dine dair bilgilerin sıhhati, kaynakları ve mahiyeti gibi konularda bazı Batılı araştırmacıların o dönemdeki menfi ve şüpheli değerlendirmelerinin farkında olup, erken dönem Hadis literatürü üzerinde de çalışan ve ulaştığı sonuçlara dayanarak onları tenkit eden Sezgin, Talat Koçyiğit'e de, hem erken dönemi hem de "kitâbet" gibi saha literatürünün başlangıç noktası olarak kabul edilebilecek kilit bir konuyu ele almasını tavsiye etmiştir. Talat Koçyiğit de bu tavsiyeye uyar. Üç çeyrek asır sonra bugün hem Türkiye ve müslüman

coğrafya hem de Batılı İslâm araştırmalarında yapılan çalışmaların hâlâ "kitâbetten-kitaplara" uzanan tarihî kesiti kavramaya veya irdelemeye hasredildiğini görmek, Sezgin'in o tarihte yaptığı önerinin ne denli gerekli ve isabetli olduğunun bariz bir delilidir.⁶

Talat Koçyiğit, konusunu "Hadislerin Toplanması ve Yazı ile Tespiti" olarak belirlediği doktora tezini 24.06.1957'de dekanlığa teslim eder; zira o dönemde henüz Sosyal Bilimler Enstitüsü icat edilmemiştir ve işlemler -bugün hâlâ Avrupa'da olduğu gibi- doğrudan Fakülteler bünyesinde tamamlanmaktadır. Talat Koçyiğit'in doktora jürisinde M. Tayyip Okiç, Sabri Şakir Ansay ve Muhammet Tanci görevlendirilir. O tarihlerdeki uygulama jürinin tez hakkında şahsî değerlendirme raporlarını yazmaları, tezi başarılı görürlerse bir not verip, akabinde adayı esas ve yardımcı derslerden sözlü sınava almaları şeklindedir.⁷ Koçyiğit bu aşamaları "pekiyi" derece ile geçerek Türkiye'nin ilk Hadis doktoru olur.

Tayyip Okiç'in jüri üyesi olarak öğrencisinin tez raporunun sonunda kaydettiği aşağıdaki değerlendirmeler, aynı zamanda dönemin ve kendisinin ilmî çalışma yöntemine ilişkin tasavvurlarını yansıtmaları bakımından son derece önemlidir: "Müellif, tetkikleri sırasında müracaat ettiği kaynakların bir listesi ile eserine son vermektedir. Bu liste oldukça zengindir.⁸ Takdire değer bir kritik zihniyetle ve tam modern ilmî tetkik usûl ve metotları dairesinde meydana getirilen bu tez, şimdiye kadar bilinmeyen pek çok noktaları ihtiva ettiği gibi, az veya yanlış bilinen mevzuları tafsil ve tashih etmeğe muvaffak olmuştur. Müellifin ifadelerindeki vuzuh, eserin kıymetini bir kat daha artırmaktadır. Ciddi ve sabırlı bir çalışmanın neticesi olan bu eseri, bu mevzua tahsis edilen ve zengin dokümantasyona istinat eden ilk ilmî bir monografi addetmemiz icap etmektedir. Müellif, ileride daha büyük ilmî eserler meydana getirecek kudrette olduğunu bu tez ile açıkça ispat etmiş bulunmaktadır."⁹

Talat Koçyiğit, yaptığı çalışma ve eserlerle hocasının bu öngörülerini haklı çıkarmıştır. Akademik çalışma-

larının ana çizgisini, hadisin kitabetle başlayan tarihi ve bu tarih içinde gelişen hadisin râvisinden metnine, naklinden anlaşılmasına kadar bir dizi aşamaya ilişkin yöntem, yaklaşım ve kavramlar üzerinde duran "Hadis Tarihi" ve "Hadis Usûlü" alanları olarak belirlemiştir. Talat Koçyiğit'in yazdığı Hadis Tarihi¹⁰, Hadis Usûlü, özellikle Hadis Istılahları adlı eseri tasnif ve mahiyet itibarıyla yalnız Türkiye'nin değil, belki müslüman coğrafyanın ilklerindendir.¹¹ Bu eserlerinin içeriğinde yer alan Hadis tarih ve usûlüne ilişkin değişik kavram, dönem, müellif ve eserlere ilişkin konular müstakil akademik çalışmalarda ele alınmış, hadis alanındaki araştırma ve bilginin çoğaltılmasına mesnet olmuştur.

Hadisin özellikle erken dönem tarihi, yöntem ve kavramları üzerinde yoğunlaşan Talat Koçyiğit, İslâm'ın anlaşılması ve yorumlanması etrafında ortaya çıkan gruplar ve yaklaşımlar, ortaya çıkma nedenleri, iddiaları, delil ve düşünme tarzları gibi konular üzerinde de durmuştur. Doçentlik tezi olarak araştırdığı "Kelâmcılarla Hadisçiler arasındaki Münakaşalar" isimli çalışmada, dinin inanç boyutuna ilişkin düşüncelerde bile; dönem, yöntem, birikim, toplum, siyaset, mezhep ve benzeri yapıların nasıl etkili olduğunu tarihî zeminde ele alıp tahlil eder. Bu çalışma İslâm'ın erken asırlarını anlamak ve araştırmak istediğimizde, bu araştırmalara mesnet teşkil edecek kaynakların mahiyetini, barındırdıkları çizgi ve tutumu bilmenin çıkarılacak sonuçlara etkisi açısından ne denli zarurî ve önemli olduğunu göstermesi bakımından da kıymetlidir.¹² Bu çalışmanın önsözünde kaydettiği "...Eğer bir gün, kelâmcıların akâid konusunda gerçek görüşlerini ortaya koyan ve hadisçilerin onlar hakkındaki ithamlarının hiçbir asıl ve esasa dayanmadığını göz önüne seren zâyî olmuş mutezili

kitaplar ortaya çıkarsa, bundan ilim ve din adına memnuniyet duyulur." cümlesi, tarihte olup bitenleri irdelerken mevcut kaynaklar veya bu kaynakların kullanış yöntemi gibi hususların yapılacak tahlillerde ne kadar belirleyici olduğunu, erken dönemlere ilişkin günümüze ulaşmamış birinci el kaynakların ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu ve hangi görüşe mensup olursa olsun bundan memnuniyet duyulacağını dile getirmesi; onun İslâm tarihi, düşüncesi, ilim geleneği ve literatürüne nesnel ve bütüncül bakış açısını göstermektedir.

Bir ilim insanı olarak o, bir taraftan, İslâm tarihinin erken dönemlerinde dini anlama veya inancı (akâid) tanımlamada takip edilen yol ve yöntemlerin bazen resmî bazen sivil baskı, dışlama ve hatta şiddet boyutuna nasıl varabildiğini "Hicri ikinci asrın başlarında akâidle ilgili çeşitli meselelerde müslümanların inanç birliğini bozan ve birbirlerini tekfire götüren şiddetli mücâdelelerin başladığını görüyoruz."¹³ şeklinde tespit ederken, diğer taraftan yaşanan bu üzücü süreçlerin müslümanlara nelere mâl olduğunun idrakinde inanan bir birey olarak akâide konusunda Kur'an ve Peygamberimiz (s.a.v.)'in öğrettikleri zeminde durmayı telkin eder. Zira "Onun hayatında ve onu takip eden ilk dört halife devrinde, müslümanlar arasında, itikâdi konulara taalluk eden her hangi bir mesele üzerinde en küçük bir ihtilâfın zuhur etmemiş olması da, akâidde birlik gayesinin tahakkuk ettiğini gösteren en bâriz delildir."¹⁴ Dolayısıyla akâid birlikteliğinin tahakkuk ettiği tarihî kesiti ve mahiyeti anlayabilmek için hadisler önemli bilgi kaynağıdır ve bu nedenle "Elimizde Kur'an var, Kur'an bizim kaynağımızdır; bundan başka kaynak yoktur." diyenin yolu yanlıştır.¹⁵ Bunu söylenen Talat Koçyiğit'in elbette her ilahiyatçı gibi müracaat ettiği temel kaynak Kur'an idi. Öyle ki o, İsmail Cerrahoğlu ile başlayıp ilk cildini

neşrettikleri Kur’ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri¹⁶ çalışması için Kâbe’deki duasında izin dileyen ve resmî emeklilik dönemi süresince hayatını tamamen vakfederek, vefatından 4-5 ay önce çalışmasını tamamlayan bir meal-tefsir müellifidir.¹⁷

İslâm akidesini tespitite çağımızın bir ehl-i hadisi¹⁸ olarak Kur’ân ve sünneti temel dayanak gören Talat Koçyiğit’in bu yaklaşımının, her “hadis” dendiğinde burada mutlaka Peygamberimiz (s.a.v.)’in söz veya görüşünün aynen yer aldığını tasavvur eden genellemeci ve lafızcı tutumdan farklı olduğu açıktır. Zira o yazılarında, bir taraftan hadisin erken dönemden itibaren oluşması ve gelişmesi aşamalarında bilginin farklı râvilerce “hadis” formunda ifade edilmesi ve nakledilmesindeki beşerî kabiliyet ve imkânlara bağlı gayri kastî farklılıkları, diğer taraftan hadisin yapı ve otoritesini kullanarak uydurma bilgi türetenlerin bunu neden, nasıl ve hangi konularda yaptıkları üzerinde sıkça durmaktadır. Dolayısıyla; Talat Koçyiğit’in başta zengin hadis literatürü olmak üzere, siyer, tarih ve benzeri kaynaklardan yararlanarak İslâm’ın Peygamberî çeyrek asrına ulaşip anlamaya çalışmak gayretini; sonraki asırların düşünce ve yaklaşımlarını hadis veya rivâyet sistematigi üzerinden âdeta nasslaştırmak eğilimlerinden ayırt etmek gerekir. Ne yazık ki İslâm düşüncesine ve toplumuna sirayet eden pek çok hurafe ve sapkınlık -günümüz de dâhil olmak üzere- bu yolu ve kılıfı becerikli bir tarzda kullanmıştır.

Akademik çalışma tarzlarının hemen hepsinde eserler veren Talat Koçyiğit, yazdığı kitap ve makaleler yanında, tahkik ve tercüme çalışmalarını yayınlamış; ders kitapları, aylık dergi, gazete ve mecmular arasında geniş kitlelere hitap eden mahiyette yazılar yazmıştır.¹⁹

Lisans düzeyinde yüzlerce, yüksek lisans ve doktora da onlarca öğrenci yetiştiren, jüri ve komisyonlarda yer alan Talat Koçyiğit, hangi konular çalışılmalı veya hangi sonuçlar ortaya konmalı hususunda dayatmacı bir tavır sergilemez; tez konusu seçiminde konuyu adayın ilgi ve becerisine göre kendisinin belirlemesini arzu eder,

konunun nasıl çalışılabileceğini onunla müzakere ederdi. İlke olarak tez ve makalelerde, ilmî yönteme riâyet edilmiş ve yeterli kaynağa başvurulmuş olmasını, düzgün delillerle tutarlı sonuçlara ulaşılmış olmasını arardı. Bu ilmî çerçeveye uymak kaydı ile değişik yaklaşım ve sonuçlar sergileyen çalışmaların onun danışmanlığında yapılmış olması, aslında onun ilim sahasındaki serbest düşünceye verdiği kıymet ve desteğin bir işaretidir.

Talat Koçyiğit, dinî düşüncenin yapısından kaynaklanan farklı yorum ve yaklaşımların olabileceğini, bunların uygun üslup ve yöntemle tartışılabileceğini elbette kabul ediyor, ne var ki bu sahalarda bilgisi olmayan veya İlâhiyatla hiç ilgisi olmayan kimselerin dinî konularda fetvalar veriyor olmasını kabullenemiyordu. “Maalesef, bizim Türkiye’deki en büyük hastalık bu. Bakıyorsun, adamın din konusunda herhangi bir bilgisi yok; ama din hakkında, ‘Hayır, o öyle değil; böyledir!’ diye hüküm verebiliyor. Bir hukukçu, bakıyorsunuz, ‘Şöyle davranmak veya davranmamak lazım!’ diye açık açık fetva verebiliyor. Bir hukukçu, bir tabip, İslâmî konularla hiç ilgilenmemişse nasıl fetva verebilir? Bir asker, aynı şekilde, İslâmî konularda bir Kur’ân hükmünü nasıl inkâr edebilir? Ama maalesef bu hadiseler ülkemizde yaşanıyor.” Bu hissiyatı ile Talat Koçyiğit, zaman zaman ister akademik isterse bürokratik kişilerce İslâm hakkında yanlış veya yanlı değerlendirme yapıldığı kanaati taşıdığı anda, kendi fikrini söylemekten geri durmuyordu. Örneğin Kültür Bakanı Talat S. Halman’la ilgili bir yazıda onu “İslâmî kültürden haberi olmayan Kültür Bakanı” olarak tanımlamıştı.

Talat Koçyiğit’in dekan, benim ise lisans öğrencisi olduğum günlerde yaşanan, daha sonra kendi ağzından mükerreren dinlediğimiz bir olay da Hoca’nın akademik dik duruşuna örnek teşkil eder. O gün öğleden sonra fakültenin giriş kısmında bir hareketlilik olmuştu. Kenan Evren, başka bir ziyaret esnasında yakındaki İlâhiyat Fakültesi’ne de uğramaya karar vermişti. Fakülte’ye geldiğinde önce bina, sınıf, kütüphane görülür ve sonra dekanlık odasına geçilir. Kenan Evren dekanın masasına oturmuş vaziyette konuşur, rektör ve bazı yetkililer de oradadır. Evren, önce başörtüsüyle alâkalı konuşur,

baş örtmenin tarihini ve sebebini kendine göre anlatır; araya girmek isteyen Talat Koçyiğit’e sözü bırakmaz ve o hızla bir de içki içmenin hükmü üzerinde konuşmaya devam eder. Koçyiğit bu esnada da söze girmek ister ancak mümkün olmaz, ta ki Evren sözünü tamamlayıp ona dönerek ne söyleyeceğini dinlemek ister gibi yapar. Koçyiğit, içki içmenin hükmünü ayetleri zikrederek izah eder. Duydukları üzerine Evren’in yorumu ve talimatı Koçyiğit’e değil rektör Tarık Somer’e “Bu hocayı dekanlıktan alın.” şeklinde olur.²⁰

Talat Koçyiğit, yaşadığı devrin ilim geleneklerini, yöntem ve düşüncelerini tanıyan, takip eden, M. Tayyip Okiç’in himaye ve rehberliği, M. Fuad Sezgin’in tavsiyeleri ile kendi dönem ve şartları içerisinde ilim yolunda ilerlemiş ve bizleri de ilerletmiştir. Başta akademî dünyası olmak üzere, toplum ve siyasetin en birinci sorumluluğu, isimlerini andığımız üç kıymetli hocamızın son nefeslerine kadar ilim yolu ve sevdada-

DİPNOTLAR

- 1 Bu durumun yalnız bir Hadis sahasında bile ne gibi yöntem ve yaklaşımı beraberinde getirdiğine ilişkin mukayese için, bkz. Özafşar, M. E., “Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”, İslâmiyat, 3/1, 2000, s. 43-48.
- 2 Yücebaş, Mesut, “1933 Darülfünun’un İlgası ve Yeni Üniversitenin Ruhı: Basında Üniversitenin Anlamı”, Gaziantep University Journal of Social Sciences, XIII/2, 2014; s. 260-261.
- 3 Bkz. Münir Koştas, “Ankara Üniversitesi İlâhiyat- Fakültesi”, Ankara İlâhiyat Fakültesi Dergisi, XXXI, 1990.
- 4 Babadağ’ın eteğinde ve Denizli’nin Sarayköy ilçesine bağlı bir nahiye olan Kadıköy’ün ismi İstanbul’un Kadıköy’ü ile karıştırıldığından sonradan Babadağ olarak değiştirilmiştir. Babadağ 1977 yılında belediye, 1988 yılında 9 köyüyle beraber ilçe olmuştur. Babadağ ilçe oluncaya kadar Sarayköy’e bağlı kalmıştır.
- 5 Tayyip Okiç’in Türkiye’ye gelmeden önceki ilim safahatı şöyledir: İlkokul (1913), Saraybosna’da Rüstiye’yi bitirdi (1916). Modern bir ilâhiyat fakültesi olan Okruzna Medresa’dan (1920) ve İslam Hukuku ve İlâhiyat Mektebi’nden (1925) mezun oldu. Zagreb Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden Latin Dili ve Edebiyatı diploması (1926), Paris ‘Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes’den Arap ve Türk Dili ve Edebiyatları diplomaları (1928), Sorbon Edebiyat Fakültesi Lisans diploması (1929), ‘Ecole Nationale des Labgues Orientales Vivantes’den Fars dili ve Edebiyatı diploması (1930) aldı. Belgrad Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu (1930). Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde “Hasan Kafi de Bosnie, sa vie et ses oeuvres, avec la traduction de son ouvrage Nizamul-Ulema” isimli doktora tezini tamamladı (1931). Tunus Zeytûne Üniversitesi’nde Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde ihtisas yaptı. Belgrad Üniversitesi’nde kazandığı öğretim üyeliği yeterlilik imtihanının ardından kendisine Şarkiyat, Yugoslav Tarihi, Sırp-Hırvat Dili ve Edebiyatı Tarihi alanlarında profesörlük unvanı verildi (1939). 1934-1941 yılları arasında Üsküp’teki Kral I. Aleksandr Büyük Medresesi’nde hadis ve tefsir okuttu. (Hatipoğlu, İbrahim, “Okıç M. Tayyip”, DİA, 2007, 33/336.)
- 6 Merhum Fuad Sezgin’in 50’li yıllarda Tefsir, Hadis gibi sahalarda ve sonra uzun yıllar tabiat bilimleri tarihine ilişkin yaptığı çalışmalarda izlediği yöntem ve bakış açısı, literatür merkezli tarihi perspektif olarak tanımlanabilir.
- 7 Bologna süreci öncesinde Alman sistemindeki “Rigorosum” benzeri bir uygulama.
- 8 Yıllar sonra Talat Koçyiğit’in, doktora tezini hazırlarken fazla kaynak bu-

sında olduklarını unutmadan onların ilim miraslarına sahip çıkmak; ideolojik, ithalci veya sil baştancı basit yaklaşımlara yüz vermeden, Türkiye’nin ilâhiyat gele- neğinin kıymetini takdir ederek daha da gelişmesine katkı sağlamaktır.

Türkiye’nin üçüncü dönem ilâhiyat oluşumunun şâhidi olan Talat Koçyiğit Hocamız, 84 yıllık dolu ve üretken bir ömrün ardından 18. 04. 2011’de geçirdiği kalp krizi sonucu Ankara’da dâru’l-bekâ’ya irtihal etti; cenazesi A.Ü. İlâhiyat Fakültesi’nde düzenlenen mera- simin ardından Hacı Bayram Veli Camii’nde, öğrenci- si Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez’in kıldırıldığı namazın ardından Ankara Cebeci Asri Mezarlığı’nda toprağa verildi.

Rabbimiz sâlih amellerini ve geriye bıraktığı ilim mirasını en güzel şekilde mükâfatlandırsın; ilim mec- lislerindeki yâd-ı cemîli dâim olsun. ■

- lamadığını, bu konularda o dönemde yeni yazılmış hemen hemen hiçbir eser olmadığını, Mısır, Suriye ve diğer İslâm ülkelerinde birçok kitabın sonradan neşredildiğini söylediği hatırlanmalıdır.
- 9 M. Tayyip Okiç’in 01.08.1957 tarihli tez değerlendirme raporu.
- 10 İzmirli İsmail Hakkı’nın yazdığı Târih-i Hadîs (1921)’ten sonra Koçyiğit’in Hadis Tarihi’ni (1977) yazması arasında neredeyse yarım asır vardır. Bu- nun nedeni sistematik ilim tarihi yazımının olmamasıdır. “Hadis Tarihi başlığını taşıyan bir eseri, 20. asrın başına kadar göremiyoruz. İlim tarihi mefhumu, adeta klasik kültürümüze yabancıdır.” (krş. Özafşar, M. E., “Ha- disin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”, s. 47.)
- 11 Bu üç eserle aynı veya yakın isim ve benzer içerikle Türkiye’de daha sonra başka bir hayli kitap yayınlanmıştır.
- 12 Koçyiğit, Talat, Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar, 1984, s. 6; (http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/694.pdf).
- 13 Koçyiğit, a.g.e., s. 3.
- 14 Koçyiğit, a.g.e., s. 3.
- 15 Bkz. “Çağımızda Bir Ehl-i Hadis”, Talat Koçyiğit hocamızla, Bahçeliev- ler’deki evinde 28 Mayıs 2003’te M. E. Özafşar, Ali Dere, Bünyamin Erul’un yaptığı ve İslâmîyât Bülten’de yayınlanan söyleşi.
- 16 Koçyiğit, Talat- Cerrahoğlu, İsmail, Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri Cilt 1, DİB Yay., 1985.
- 17 Koçyiğit, Talat, Kur’an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, DİB Yay., Ankara, 2017, 7 cilt, 4225 sayfa. Hoca bu eserinin yayınlandığı göremedi, tabiri caizse okurlara ilmî terekesinden bir armağan oldu. Hadis ve Sîrete Araştırmaları Ödülünün 7.’sinde (2017) kendisine “Hadis ve Sîrete Hizmet Onur Ödülü” tevcih edildi.
- 18 O tarihte hocamızla yaptığımız söyleşi için bilahare bu başlığı seçmiş ve kendisinin fikrini almıştık. Ehl-i Hadis ve benzeri tesmiyelerin tarihteki farklı içerik ve delaletlerine (krş. Ehl-i Hadis, DİA, 10/507-511) mukabil hocamızın kendi tanımı için bkz. Hadis Istılahları, Talat Koçyiğit, Ankara, 1980, s. 52-54.
- 19 Bkz. Recep Bilgin, “Son Dönem Hadis Çalışmaları ve Talat Koçyiğit (1927-2011)’in Hadisçiliği”, Yüksek Lisans Tezi, 2015; Bkz. Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı, Eserleri ve Türkiye’deki Hadis Çalışmalarına Katkısı”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2) 2015.
- 20 Daha detaylı bir anlatım için bkz. “Çağımızda Bir Ehl-i Hadis”, Talat Koç- yiğit ile söyleşi.

RİVAYET KARŞITLIĞININ TARİHÎ SÜRECİ

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hadislerin tamamına veya bir kısmına yöneltilen tenkitler nedeniyle “sünnet/hadis inkârcısı” gibi kavramlar oldukça fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Suçlanan kimselerin en azından bir kısmının hadisleri değerlendirmede gerekli hassasiyet ve titizliği göstermemesi bu tür ithamlara sebebiyet vermekle birlikte, sünnet/hadis inkârcısı ifadesinin yerinde bir ifade olup olmadığının irdelenmesi gerekmektedir. Çünkü “sünnet/hadis inkârcısı” ifadesi Hz. Peygamber’den gelen rivayet kabul etmeyen kimse anlamına gelmektedir ancak, sünneti inkâr etmek ile sünnetin Hz. Peygamber’e aidiyetini, rivayetin ondan geldiğini inkâr etmek arasında çok büyük fark vardır. Birincisinde Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı getirme dışındaki misyonunu kabul etmemek söz konusu iken, diğerinde, Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı getirme dışında bir misyonu olduğunu benimsemekle birlikte, ondan gelen rivayetlerin tamamının veya bir kısmının ona ait olduğu konusunda bir güvensizlik söz konusudur. Bununla birlikte son iki asırlık süreçte, Hz. Peygamber’in Kur’ân dışında bir hüküm koyamayacağı iddiasından hareketle hadislerin bütünüyle bir yana bırakılmasını, sadece Kur’ân ile yetinmek gerektiğini iddia edenler de vardır.

İlk İşaretler

Hiz. Peygamber’in vefatından sonra ilk dört halife döneminde yaşanan siyasî olaylara paralel olarak düşünsel alanda birtakım gelişmeler söz konusu olmuştur:

1. Müslümanların karşılaştıkları sorunlar dinî açıdan yorumlanmaya başlanmış ve bu olaylarda yer alanların mesuliyeti irdelenmiştir. İslâm’ın büyük günahlardan saydığı öldürme fiilini işleyen kimselerin (mürtekib-i kebîrenin) durumu, amel-iman ilişkisi, kulun iradesi, kader, adalet, fiillerin yaratılması, keza Allah’ın sıfatları ile Kur’ân’ın mahlûk olup olmadığı... Velhasıl hayatın kendisinin inceden inceye sorgulanması bu süreçte başlamıştır.

2. Fütuhâtın genişlemesiyle birlikte karşılaşılan kadîm kültürler, inanca dair bazı konuların felsefî

zeminde tartışılmaya başlanmasında son derece etkili olmuştur. Çünkü İslâm’ı kabul edenlerin eski kültürlerinden taşıdıkları birikim yeni bakış açıları getirmiştir. İslâm’ın temel öğretileriyle uyuşmayan bazı bakış açıları ise aşırı değerlendirmelere ve sapmalara neden olmuştur.

3. Büyük oranda yazılı nakledilmemeleri, farklı görüş sahiplerinin kendilerini destekleyen rivayetleri ön plana çıkarması ve hemen hemen her grubun ortaya çıkan problemlere Resûl’den destek sağlamak için piyasaya rivayetler sürmesi dinin ikinci kaynağı olan hadislere karşı endişelerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. İbn Sîrîn’in (110/728) şu sözü bu hususu tespit etmektedir: “Önceleri isnad sormuyorlardı, ne zaman ki fitne zuhur etti, ‘Bize ravilerinizin isimlerini söyleyin.’ demeye başladılar. Böylece, ehl-i sünnet olanlara bakılıp hadisleri alınır, ehl-i bidat olanlara bakılıp hadisleri alınmaz oldu.”¹

Eleştirel Yaklaşımın

Dillendirilmeye Başlanması

Yukarıda zikrettiğimiz üç temel sebep nedeniyle, siyasî çalkantılara paralel olarak gelişen düşünsel alandaki çalkantıyla birlikte her şey tartışılmaya başlanmıştır. Kur’ân; özellikle inanca, nispeten de ahkâma dair ayetlerde kastedilen mânânın ne olduğuyla münazaralardaki yerini alırken, sünnet malzemesi daha ziyade sıhhat açısından tartışılmaya başlanmıştır. Başka bir deyişle, birinci yüzyılın ilk yarısından itibaren gelişen fikrî akımlarla birlikte sünnet malzemesinin ne kadar güven telkin ettiği sorgulanmaya başlanmıştır.

Siyasî çalkantılar yanında gelişen ve İslâmiyet’in düşünsel alandaki dinamik dönemi sayılabilecek ilk iki asrı hadis eleştirisi açısından taradığımızda gerek sahabenin, gerek tâbiinin ve gerekse daha sonrakilerin zaman zaman rivayetler nedeniyle itirazlarla karşı karşıya kaldıklarını görmekteyiz. Hadislerin reddi sadedinde zikredilen ve aşağıda gelecek olan örneklerle baktığımızda, otuzlu yıllardan itibaren rivayetlerle ilgili birtakım kuşkuların

gündeme geldiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber’in vefatının ardından geçen 20 yıllık sürenin bu tenkitler için oldukça yeterli bir zaman olduğunu söylemek durumundayız. Bununla birlikte, önemli bir husus dikkatleri çekmektedir: Otuzlu yıllarda vefat eden sahabilerin karşılaştıkları itirazların bireysel çıkışlar olduğu gözlenirken, ellili yıllardan sonra vefat eden sahabilerin karşılaştığı ve büyük ihtimalle de Hz. Osman’ın şehadetinden sonraki sürece denk gelen itirazlarda ise fikrî cereyanların etkisi açıkça görülür. Yöneltilen tenkitleri itirazlara muhatap olanların vefat tarihlerini göz önünde bulundurarak sıraladığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşmaktayız:

1. Ubâde b. es-Sâmit (34/654) “Resûlullah iki dirhem bir dirhemle değiştirilmesini yasakladı.” deyince, oradakilerden birisi “Peşin olduktan sonra ben bunda bir beis görmüyorum.” der. Ubâde ona kızar ve “Ben ‘Resûlullah şöyle buyuruyor’ diyorum, sense ‘bir beis görmüyorum’ diyorsun. Vallahi bir daha seninle aynı yerde bulunmam.” diye çıkışır.²

2. Bir bedevî, arkadaşlarına hadis anlatmakta olan -sahabi veya muhadram- Zeyd b. Sûhân’ın (36/656) yanına oturur. Zeyd’in sol eli Nihavend savaşında kopmuştu. Bedevî Zeyd’e “Vallahi hadislerin beni hayrete düşürüyor. Aynı zamanda elin de şüphelendiriyor.” der. (Bu sözleriyle Zeyd’in elinin hırsızlıktan dolayı kesilmiş olmasından endişe ettiğini söylemek ister). Zeyd ona “Elimin nesinden şüphe ediyorsun ki, kesik olan sol elimdir.” deyince, bedevî “Hırsızlıkta sağ eli mi yoksa sol eli mi kesiyorlar vallahi bilmiyorum!” cevabını verir. Bunun üzerine Zeyd “Allah ne güzel de söylemiş.” der ve şu ayeti okur: “*Bedevi Araplar, küfür ve ikiyüzlülük bakımından hem daha beter hem de Allah’ın, elçisine indirdiği kanunları tanımamaya daha yatkındır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”³

3. İmrân b. Husayn (52/682) (ilgili hadisler ışığında) şefaati anlatır veyahut da yanında şfaat meselesi konuşulur. Oradakilerden bir tanesi “Ey Ebû Nuceyd! Siz bizlere hadisler anlatıyorsunuz fakat biz bunlarla ilgili Kur’ân’da bir asıl bulamıyoruz!” (Başka bir rivayette: “Bırakın bu hadisi yahu! Bize Kur’ân’dan bahsedin!”), deyince, İmrân kızar ve adama şöyle der: “Sen Kur’ân’ı okudun mu?” “Evet.” “Peki, Kur’ân’ın hiçbir yerinde yatsı namazının farzının dört, akşamının üç, sabahının iki, öğleyle ikindinin de dört rekât olduğuna rastladın mı?” “Hayır.” “Peki, bunları kimden öğrendiniz? Bizden öğrenmediniz mi? Biz de Resûlullah’tan öğrenmedik mi? Peki Kur’ân’da kırk koyunda bir koyun, şu kadar deve şu kadar, şu kadar dirheme şu kadar zekât düştüğüne rastladın mı?” “Hayır.” İmrân ona sonra şöyle der: “Öyleyse bunları kimden öğrendiniz? Bizden öğrenmediniz mi? Biz de Resûlullah’tan öğrenmedik mi? Keza Kur’ân’da ‘Eski evi (Kâbe’yi) tavaf etsinler’⁴ ayetini okumadınız mı? Peki, orada ‘Kâbe’yi yedi defa tavaf edin,’ ‘Makam’ın arkasında iki rekat namaz kılın.’ diye bir ifadeye rastladınız mı? Aynı şekilde Allah Resûlü’nün buyurduğu şu hususlar Kur’ân’da var mı? ‘Zekât tahsildarının bir yerde konaklaması ve zekât düşenlerin mallarını yanına getirmelerini istemesi,

zekât vereceklerin mallarını uzağa götürüp tahsildara meşakkat vermeleri, kız kardeşleri birbirlerine vererek mehirsiz evlenmek İslâm’da yoktur.”⁵ Peki, Allah Teâlâ’nın Kur’ân’ında şöyle buyurduğunu duymadınız mı? ‘*Resûl size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa da ondan kaçının.*’”⁶ İmrân daha sonra şöyle söyler: “Sizin bilginizin olmadığı, Resûlullah’tan öğrendiğimiz daha başka şeyler de var.”⁷

Bu rivayet, sahabe döneminde -bir anlayış çerçevesinde- bazı hadislerin reddedildiğine dair ilk örnek olma özelliğini taşımaktadır. İmrân’ın 52 yılında vefat ettiği düşünülecek olursa, hicri birinci yüzyılın ilk yarısında bilinçli olarak bazı hadislerin reddedildiğinden söz edilebilir.

4. Zeyd b. Erkam (66/685) anlatıyor: Ubeydullah b. Ziyâd (67/687) beni çağırttı. Yanına vardım. Bana dedi ki: “Kur’ân’da kendileriyle ilgili bir delil bulamadığımız halde senin rivayet edip durduğun bu hadisler neyin nesidir? Rivayetine göre Resûlullah’ın cennette bir havuzu varmış!” Zeyd ona şöyle der: “Bunları bizlere anlatıp vaad eden Resûlullah’ın kendisidir. (Kendi kafamızdan uydurmuyoruz).”⁸

5. Umeyye b. Abdillâh b. Hâlid, Abdullah b. Ömer’e (74/693) sorar: “Kur’ân-ı Kerim’de hizada ve korku halinde namazın nasıl kılınacağını buluyoruz. Fakat seferdeyken nasıl kılınacağını bulamıyoruz.” İbn Ömer ona şöyle der: “Kardeşağzımın oğlu! Biz bir şey bilmiyorken Allah bizlere Hz. Muhammed’i gönderdi. Bizler Hz. Muhammed’i nasıl yapıyor gördüysek, öyle yapıyoruz.”⁹

6. Bir şahıs tâbiünün büyüklerinden Mutarrif b. Abdillâh el-Basrî’nin (86/704) yanında “Bize hadis anlatıp durmayın, sadece Kur’ân’da geçenlerden bahsedin.” deyince, ona şöyle der: “Vallahi biz hadisleri Kur’ân’ın yerine anlatmıyoruz. Bilakis hadisleri anlatmaktaki gayemiz, Kur’ân’ı bizden daha iyi bilen (n açıklamalarını) anlatmaktır.”¹⁰

Bu son rivayet ve benzerleri ilk asırda hadis etrafında yapılan tartışmaların boyutunu net olarak

ortaya koymaktadır. Kaldı ki ilerleyen süreçte İmam Şâfiî (204/819) Umm’de Cimâu’l-İlm bahsinde -isim vermeksizin- hadislerin tamamını reddedenler¹¹ diye bir bab açacak ve burada bir kişiyle yaptığı tartışmayı aktaracaktır.¹² Şâfiî’nin 204 yılında vefat ettiği göz önünde bulundurulacak olursa, ikinci asrın sonlarına doğru hadisin mevsukiyeti tartışmalarının zirveye ulaştığı anlaşılmaktadır. İbn Kuteybe’nin (276/889) Te’vil’ine bakıldığında ise ağırlıklı olarak ibadet konuları dışında kalan rivayetlere yönelik şüpheli yaklaşımın yaygınlaştığı görülür.

Bazı Mezheplerin Süreç İçindeki Yeri

Hâricilerin tutum ve kabulleriyle ilgili olarak Hz. Ali’yi terk edişlerindeki nedenler ile tanıtıcı bilgileri, onları suçlayan ve ehl-i bidat olarak betimleyen kaynaklardan öğrenebiliyoruz. Bu kaynaklarda geçen bilgilere bakıldığında, Hâricilerin her iki tarafı da küfürle suçladığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Kanaatimizce, bütün Hâricilerin neredeyse rivayet malzemesinin tamamını reddettikleri sonucuna götüren rivayet ve değerlendirmelere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Çünkü elimizde onların hadisleri kabul ettiklerine dair deliller bulunmaktadır. Bu, onları rivayetleri reddedenler olarak takdim eden yaklaşımla çelişmektedir. Bununla birlikte, Kur’ân’da zikri geçmeyen şeylerden bahseden rivayetler ile Kur’ân’da geçen hususlarla ilgili ilave hüküm getiren hadisleri kabul etmedikleri anlaşılmaktadır. Kur’ân’da bahsedilmediği için mest üzerine meshi¹³ keza şefaati kabul etmemeleri gibi.¹⁴

Kadîm kültürlerle de beslenerek Kur’ân, sünnet ve hayata yeni bir bakış açısı getiren Mutezil’e gelince, inanca dair Kur’ân’ın mahlûk olup olmaması, kulların fiilleri, adalet (kulların fiillerini kendilerinin yaratması) gibi problemlerin felsefesini yaptığından dolayı hadisler hususunda son derece katı davranmıştır. Düşünce âleminde sonradan ortaya çıkmış problemlerin içine Hz. Peygamber’in (hadislerinin) dâhil edilmesini onaylamamışlar, hadisçiler ve Ehl-i Sünnet kelamcılarıyla olan münakaşalarında karşı tarafın zikrettiği rivayetleri

kabul etmemişlerdir. Teşbih ve tecsim ifade eden, akıl, düşünce ve realite açısından bir kısım hadisleri reddetmeleri bunun sonucudur.

Son İki Asır

19. asır İslâm coğrafyasının önemli kültür merkezlerinin istilaya uğradığı bir dönemdir. Bunlar içinde iki yer dikkat çekicidir: Hindistan ve Mısır. Hindistan 1849, Mısır ise 1882 yılında İngiliz işgaline uğramıştır. Bu işgallerden önce de her iki coğrafya başta Fransa ve İngiltere olmak üzere batılıların nüfuz ve mücadele alanlarıydı ancak, işgalle birlikte bu iki bölge insanları batının gücüyle ilk kez bu derece yakınlıkta karşı karşıya geldi ve sömürgecilerle beraber yaşamak durumunda kaldı. Bunun sonucunda da tek taraflı bir etkilenme söz konusu oldu. Sömürgecilerle yüzleşme peşinden sorgulamayı getirdi. Eş zamanlı olarak, her iki ülkede müslümanların düştükleri yerden kalkmalarının, Batılılar gibi kalkınmalarının, fikrî durgunluğun içinden çıkmalarının, en önemlisi de İslâm'ı evrensel bir din olarak başta kendilerine sonra da bütün insanlığa sunabilmenin yolu aranmaya başlandı. Bu arayış sırasında, çabalarının önündeki engellerin neler olduğu tespate çalışıldı ve bunların bertaraf edilmesi gerektiği düşünüldü. Bu yaklaşım tarzı müslümanları tabii olarak Kur'ân etrafında toplanmaya ve onu yeniden yorumlamaya yöneltti. Hadisler ise çeşitli gerekçelerle ya önemli oranda tenkide maruz kaldı ya da tamamen bırakılması gerektiği seslendirildi.

Kur'ân'la Yetinmeyi Benimseyen

Bir Hareket: Kur'âniyyûn

Hint alt kıtası itibarıyla hadis açısından zikredilmesi gereken, 19. asrın ikinci yarısında kurulan ve Kur'ân'la yetinmeyi benimseyen bir hareket vardır: Kur'âniyyûn (Ehlu'l-Kur'ân). Bu hareket zikredilmeyi hak etmektedir. Akımının kurucusu Seyyid Ahmed Hân'dır. (1898). Hareketin ünlüleri arasında Çırağ Ali (1895), Abdullah Çekraleві (1914) Ahmeduddîn Amritsârî (1936), Eslem Cerâcpûrî (1955) ve Ğulâm Ahmed Pervîz (1985) gibi isimler gelmektedir. Bu hareket belli bir merkezden idare edilen bir akım olmayıp aynı doğrultudaki insanların

bakış açılarıyla tabii olarak oluşmuştur. Dolayısıyla, esas itibarıyla bir cemaat değildir ve Kur'âniyyûn diye nitelenen kimselerin hepsi bütün konularda aynı düşünmemektedir. Bununla beraber temel bakış açıları iki başlık altında toplanabilir: Kur'ân yeterlidir. Hadisler güven telkin etmemektedir.

Değerlendirme

İbn Hazm Ehl-i sünnet, Mutezile, Hâriciler, Mürcie ve Zeydiyye dâhil olmak üzere müslümanlar arasında Kur'ân'a uymak gerektiği hususunda bir ihtilaf olmadığını söyler.¹⁵ Esasında, genel tablo içinde kıymete hâiz bir yer tutmayacak olan bazı aşırı uçlar hariç tutulacak olursa, hadise/sünnete uymak hususunda bir problem olduğu da söylenemez. Problem sünnet malzemesinin bütünüyle sağlıklı aktarılıp aktarılamadığında, her bir hadisin ne derece güven telkin ettiğindedir. İbnu'l-Kayyım'ın deyişiyle, hadisler hususunda tereddüdü olanlar rivayetlerin Rasûlullah'a nispetinde tereddüt etmektedirler.¹⁶

Bu endişeden dolayı, ilk dönemlerden itibaren mezheplerin hadislerin bütününe seçmeci yaklaştıklarını görmekteyiz. Rivayetlerin belli tariklerle gelmesine ehemmiyet veren Şia ile bazı konulardaki hadisleri kabul etmeyen Mutezile ve Hâriciler bunun en belirgin örnekleridir. Bununla birlikte Ehl-i Sünnet kelimcileri ile fıkıhçıların da diğerleri kadar olmasa bile seçmeci davrandıklarını söylemek durumundayız. Özellikle hukuk alanında mezhep kabulleri doğrultusunda rivayetler ya kabul edilmiş ya da reddedilmiştir. Mutezile veya Hâricilerde de aynı durum söz konusudur. Bu iki mezhebi Ehl-i Sünnet dışında tutan temel faktör kelamî problemler ile Kur'ân'a ziyade olarak gördükleri rivayetlere fazla itibar etmemeleridir. Gerekçelerinin haklı veya haksız olduğu tartışılabilir olmakla birlikte, Ehl-i Sünnetle olan mücadelelerinde Hz. Peygamber'i destekçi olarak yanlarına almadıkları için mücadeleyi daha baştan kaybetmişlerdir. Ehl-i Sünnet tarafı ise, tartışılan her bir konuda Hz. Peygamber'i yanlarında bulundurdıklarından hatta karşıdakileri ona kötülettirdiklerinden geniş halk kitlelerinde de

rağbet buluyor ve tutunuyordu. Şia'ya gelince, hadis külliyyatının çok büyük bir bölümünü belli şahıslara odaklanarak hariçte bırakması ve Hz. Peygamber'in ashabından önemli bir kesimi suçlaması nedeniyle, kendi kendisini dışarıda tutmuştur diyebiliriz.

Aradaki taklit dönemini bir tarafa bırakacak olursak, 19. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında maddî ve manevî inkırazdan kurtulmanın yolunun Kur'ân mihverli bir birliktelikten geçtiğinin dile getirilmeye başlandığını görüyoruz. Hadisler ise bunu gerçekleştirmenin önündeki en büyük engel olarak görülmüştür. Hadislerin birbirleriyle çelişik bilgiler içerdiği, müslümanların mezhep ve ayrı görüşlere sahip olmasına sebebiyet verdiği, bilimsel gerçeklere aykırılık taşıyan hususlar içerdiği, dış kültürlerden gelen bilgileri Hz. Peygamber'in sözleri diye sunduğu söylenmiştir. Eleştirel bakış açısıyla yaklaşanların büyük kısmı rivayetlerin yeniden değerlendirmeye tabi tutulmasını ve sahihlerinin sakimlerinden ayrılmasını savunurken Kur'âniyyûn ekolü içinde yer alanların bir kesimi ile diğer bölgelerdeki bazı ferdi çıkışlarda hadislerin bütünüyle bırakılması gerektiğinin dile getirildiğini görüyoruz. Hz. Peygamber'in tebyîn edicilik görevinin bir köşeye bırakılması nedeniyle, Kur'ân'la başbaşa kalan bu insanların ortaya nasıl bir İslam çıkardıkları namaz örneğinde kendini göstermektedir.

Ülkemiz açısından meselenin çok ciddi ve tehlikeli bir boyutu bulunmaktadır: Son dönemlerde özellikle gençleri etkisi altına alan hadis inkârcılığı yaygınlaşmaktadır. Bunun nedenleri ana hatlarıyla şunlardır:

1. Dini değerlere yönelik lakaytlık hadisler hususunda da kendisini göstermektedir. Bir açıdan

tarihsel mirasımız da olan hadislerin yeri, bizi biz yapan değerlerin önemli bir kısmını oluşturduğu gerçeği göz ardı edilmekte veya anlaşılamamaktadır.

2. Bu alanda, hadisin dindeki yerini kavrayamamış olanlar konuşmakta ve çarpıcı örnekler zikrederek gençleri olumsuz etkilemektedirler.

3. Sağlıklı, tarihi süreçteki problemleri de dile getiren bir hadis eğitimi verilememektedir.

4. Hadislerin dindeki yerini savunmak adına, hadislerin yer aldığı kitaplardaki her bir rivayet kutsal metin gibi görülmektedir. Bu yapılırken eleştiri getirilen bazı rivayetler için tatminkâr cevaplar üretilememekte ve daha çok şüpheyne sebebiyet verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ülkemizde hadis inkârcılığının yaygınlaşmasında kendilerini hadis savunucusu görenlerin büyük payı olduğunu söylemek durumundayız.

5. Tartışma konusu yapılan rivayetlerin büyük hadis mecmuası içinde küçücük bir alanı oluşturduğunun ve bu alandaki rivayetlerin tartışılmasının genel hadis mecmuası üzerinde bir etkisi olmadığı anlatılamamaktadır. Oysa tartışılan hadisler toplam olarak 250 civarındadır ve bunlardan hareketle 25 bin civarındaki sahih hadis hakkında şüphe uyandırılmaktadır. Yapılması gereken, tartışılıp duran alanın tartışılmaya devam edilmesi, hadisleri kabul etmeyenlerce bile tenkit yöneltilemeyen diğer büyük alanın önemine dikkat çekilmesidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber nasıl namaz kılıyor idiye günümüz müslümanları da aynı şekilde namaz kılıyor gerçeğinden hareketle hadisler hususunda endişe edilecek bir durum olmadığını bilimsel ölçütlerle anlatmak gerekmektedir.■

DİPNOTLAR

- 1 Muslim, "Mukaddime", 5.
- 2 Dârimî, "Mukaddime", 40 (Rakam: 443).
- 3 Tevbe, 9/97. Rivayet için bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 4; Emîn, Fecru'l-İslâm, s. 82.
- 4 Hac, 22/29.
- 5 Ebû Dâvûd, "Zekât", 9 (Rakam: 1591); "Cihâd", 63 (Rakam: 2581).
- 6 Haşr, 59/7.
- 7 Bkz. Abdurrezzâk, Musannef, XI, 255; Hâkim, Mustedrek, I, 109-10; İbn Abdilber, Câmi', II, 191.

- 8 Hâkim, Mustedrek, I, 77.
- 9 Abdurrezzâk, Musannef, II, 517-8; Hâkim, Mustedrek, I, 258.
- 10 İbn Abdilber, Câmi', II, 191.
- 11 Bâbu hikâyeti kavli't-tâifeti'lletî reddet el-ahbâra kullehâ.
- 12 Bkz. Şâfiî, Umm, VII, 460 vd.
- 13 Bağdâdî, Usûlu'd-Dîn, s. 19.
- 14 Bkz. Koçkuzu, Haber-i Vâhitler, s. 224.
- 15 Bkz. İbn Hazm, İhkâm, I, 94.
- 16 Bkz. İbnu'l-Kayyım, Muhtasarı es-Savâiki'l-Mursele, s. 550.

RÜYADA HZ. PEYGAMBERİ GÖRME VE HABER ALMA

Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ
U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Rüyanın Anlam Çerçevesi

Rüya, “uyurken zihinde beliren olaylar ve düşünceler bütünü” diye tarif edilir. İslâm düşüncesindeki genel kabule göre uykuda görülen rüya, bir şeyin gerçeği veya kendisi değil o şeyin şekli, sureti, hayali veya misalidir. Diğer bir ifade ile rüya, zihinde oluşan hayaller ve tasavvurlardır.¹ Bu tasavvur ve hayallerin iyi ve güzel olanlarına “rüya”, kötü olanlarına ise “hulm” denilmektedir. Türkçede iyi rüyalar için “düş”, kötü rüyalar için “kâbus” veya “karabasan” kavramları tercih edilmektedir. Bununla birlikte rüya ve düş hem olumlu hem de olumsuz hayal ve tasavvurlar için kullanılmaktadır. Şu kadar var ki, rüya inkâr edilemez bir gerçekliktir ve her insan bu tecrübeyi bir şekilde yaşar.

Rüya uyku halinde özellikle de uykunun hafif olduğu durumlarda insanın zihninde veya kalbinde

bir belirti veya görüntü olarak ortaya çıkar.² İnsan bu belirti veya görüntüleri sanki uyanıkken görüyormuş gibi hisseder, ancak uyandığında uykudaki bu görme açıklığı nispeten zayıflar, bulanık ve sönük bir hâl alır. Bunu lamba ışığı ile güneş ışığı arasındaki fark ile anlatmak mümkündür. Sözelimi gece görme ihtiyacını karşılayan lamba ışığı gündüz güneş ışığı karşısında sönük ve cılız kalır. İşte insanın gece rüyada görmesi ile gündüz gözle görmesi arasındaki fark tam da bu örnekte olduğu gibidir. Gece görme gündüz görmeye göre nasıl zayıf ise gece uyurken rüyadaki görme de aynı şekilde zayıftır. Rüyadaki bu zayıflık, elde edilen bilgiye yansır ve değerini zayıflatır. Çünkü güneş ışığının sağladığı idrak açıklığı ve berraklığına karşın rüyada gecenin karanlığının ve uyku mahmurluğunun yol açtığı idrak sönüklüğü ve kapalılığı söz konusudur.

“Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Rüya üç türdür: 1. İnsanoğlunu tedirgin etmek için şeytanın içine attığı vesvese sonucu oluşan kötü ve korkulu rüyalar 2. Kişinin uyanırken önem verdiği hususların gece zihnine yansması ile oluşan rüyalar 3. Peygamberliğin kırk altı da biri olan sadık rüyalar.”³

Bir başka açıdan uyku sırasında bilinç halinin yerini bilinçsizlik veya eskilerin deyişiyle gaflet hâli almaktadır. Bu yüzdendir ki, Kur’an’da uyku, bir çeşit ölüm olarak nitelenmiştir. Uykuda belki ruh cesetten ayrılmaz ama zihin durgunlaşır, bunun sonucu olarak da tüm organlar hareketsiz hâle gelir. Ancak uyku insanın temel ihtiyaçlarındandır, beden yorulması veya uzun süreli uyanıklık hâli insanın zorunlu olarak uykuya yenik düşmesini beraberinde getirir. Buna göre normal şartlarda ve kişilerde uyku bir gaflet halidir. Ancak Hz. Peygamber uykusunda gafletten korunmuş olduğunu “Gözlerim uyur ama kalbim uymaz.”⁴ hadisi ile ifade etmiştir. Bu peygamberler için olağanüstü bir durumu ifade eder. Çünkü peygamberlerin ismet sıfatına sahip olması yani masum olmaları, bunu gerektirir. O yüzden de peygamberlerin rüyaları dinde delil kabul edilir.⁴

Öte yandan kişinin yaşantısının rüyasına etkisi söz konusudur. Hayatını yalan, sahtekârlık, hainlik, hile ve düzenbazlık üzerine kurmuş kişinin rüyası ile dürüstlük, hayırhâhlık üzerine kurmuş olan kişinin rüyası aynı değerlerde görülemez. Hz. Peygamber’in “Sizin doğru sözlü olanınızın, rüyası da dosdoğrudur.”⁵ hadisi tam da bu gerçeği dile getirmektedir.⁶

Buhârî ve Müslim’de geçen hadislerle göre Hz. Peygamber rüyayı üç kısma ayırmıştır: 1. Allah’tan bir müjde şeklinde gelen sâdık rüyalar, 2. Şeytandan gelen üzücü ve korkutucu rüyalar, 3. Kişinin kendisinden kaynaklanan rüyalar.⁷ Avf b. Malik’ten gelen rivayet, tasnifte geçen maddeleri biraz daha açıklayıcı mahiyettedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Rüya üç türdür: 1. İnsanoğlunu tedirgin etmek için şeytanın içine attığı vesvese sonucu oluşan kötü ve korkulu rüyalar 2. Kişinin uyanırken önem verdiği hususların gece

zihnine yansması ile oluşan rüyalar 3. Peygamberliğin kırk altı da biri olan sadık rüyalar.”⁸

Rüyada Hz. Peygamber’in Görülmesi

Hz. Peygamber’in rüyada görülmesine gelince ilim geleneğimizde tercih edilen görüşe göre Hz. Peygamber rüyada ancak aslî şemâili yani kendi gerçek dış görünüş ve özellikleriyle görülebilir. Bu yüzden aslî suretini görmemiş bir kimsenin “Onu rüyamda gördüm.” dediğine itibar edilmez. Nitekim rüyasında Allah Resûlü’nü gördüğünü iddia eden bir kimseye sahabeden Abdullah b. Abbas, gördüğü şahsın özelliklerini sorma gereği duymuş, rüya gören kişinin anlatımının Hz. Peygamber’in dış görünümüne uygun düştüğünü anlayınca “Doğru, sen gerçekten Allah Rasûlü’nü (s.a.v.) görmüşsün.” diye onay vermiştir.⁹ İmam Buhârî kendi hocalarının “Peygamber’i rüyada görmek, kişinin onu ancak hayatında aslî sureti üzere görmesi durumunda mümkün olabilir.” görüşünde olduklarını nakleder.¹⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber’i hayatta görmemiş ve onun gerçek suret ve şemâilini bilmeyen kişinin rüyada Hz. Peygamber’i gördüğünü iddia etmesi bir gerçeğe tekabül etmez. Daha önce geçtiği gibi rüyada görülen bir suret ve şekildir. Bu yüzden dünyada aynı anda bazı kişiler Hz. Peygamber’i genç, bazıları orta yaşlı, bazıları ise yaşlı olarak görmekte; görenlerin bir kısmı doğuda bir kısmı batıda, bir kısmı kuzeyde bir kısmı ise güneyde yaşamaktadırlar. Hz. Peygamber’in aynı anda bu şekillerin ve mekânların her birinde bulunması ve görülmesi imkânsız olduğuna göre, rüya görenler sadece bir şekil ve suret görmektedirler.¹¹

Bu durumda Hz. Peygamber’i rüyasında görmek ancak onu gerçek hayatta görmüş olan sahabiler veya onun şekil ve şemâilini tam anlamıyla bilenler için söz konusu olabilir. “Beni rüyasında gören gerçekten gör-

*müş demektir, çünkü şeytan benim sûretime giremez.*¹² hadisi ancak onu gerçek hayatta gören veya şemâilini tam olarak bilen kişiler için söz konusudur. Bir başka hadiste “*Beni rüya gören gerçekte beni görmüştür.*”¹³ buyrulmaktadır. Burada “beni görmüştür” demek benim cismimi veya heyetimi görmüştür anlamına gelmez. Çünkü rüyada görülen tasavvur, temsil veya hayalden ibarettir. Bunun anlamı “ben nasılsam beni o hâlimle hayal etmiş veya temsili görmüş” demektir. Öte yandan şeytan bir kişiye rüyasında gördüğü bir görüntünün peygamber olduğu vesvesesini verebilir. Ancak rüyayı gören kişi eğer Hz. Peygamber’in gerçek suretini veya şemâilini biliyorsa bunun bir şeytanî kandırmaca olduğunu anlar.¹⁴

Bununla birlikte bir kimse rüyasında Hz. Peygamber’i hakiki suretiyle görmüş olsa bile, rüyada söylediği şey, Kur’an ve sünnetle çelişiyorsa amel edemez. Söz gelimi bir kişi, rüyasında Hz. Peygamber’in ona helâl olan bir hususun haram olduğunu; haram olan bir hususun ise helâl olduğunu söylediğini görmüş olsa, bu rüyanın hiçbir değeri yoktur. Aynı şekilde herhangi bir boşama eyleminde bulunmamış olan bir kimse rüyasında Hz. Peygamber’in kendisine eşini üç talakla boşadığını söylese, bu rüya ile de amel edemez. Keza güvenilir iki tanığın beyanıyla bir davada hüküm veren bir hâkim, rüyasında Hz. Peygamber’in kendisine o tanıkların beyanının geçersiz olduğunu söylese, bu rüyayı hâkim dikkate alamaz. Çünkü sübjektif bir nitelik taşıyan rüyaya dayanarak, naslarla sabit dinî hüküm veya zahir gerçeklik terk edilemez.¹⁵

Öte yandan Hz. Peygamber’i rüyada gördüğünü iddia edenler, zaman içinde bunu uyanıkken gördükleri iddiasına kadar vardırılabilmişlerdir. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî bu şekil iddiada bulunan bir kişinin kendi dönemlerinde yaşadığını, Buhâra âlimlerinin tepki göstermesi üzerine bölgeyi terk etmek zorunda kaldığını bildirmektedir. Onun bildirmesine göre bu kişi rüyada değil, uyanıkken Hz. Peygamber’i gördüğünü ve ona göre dini yaşadığını iddia etmektedir.¹⁶ Günümüzde de bazı zevatın her zaman ve zeminde Hz. Peygamber’i

“**Bir kimse rüyasında Hz. Peygamber’i hakiki suretiyle görmüş olsa bile, rüyada söylediği şey, Kur’an ve sünnetle çelişiyorsa amel edemez. Söz gelimi bir kişi, rüyasında Hz. Peygamber’in ona helâl olan bir hususun haram olduğunu; haram olan bir hususun ise helâl olduğunu söylediğini görmüş olsa, bu rüyanın hiçbir değeri yoktur.**”

gördüğünü, hatta toplantılarına katıldığını iddia edecek kadar ileri gittiği görülmektedir. Tarihi ve güncel gelişmeler gösteriyor ki, bu tür iddialar hemen her dönemde olmuş ve ulemâ bunlara karşı gerekli cevapları vermiş ve alınması gereken tedbirleri almıştır. Böylesi iddia sahipleri her ne kadar dinî konularda cahil ve zihinsel yönlendirmeye maruz kalmış kesimler üzerinde etkili olsalar da dinini bilen ve aklını kendi kontrolünde tutan kişilere etki etmesi söz konusu değildir.

Rüya Yoluyla Hz. Peygamber’den Haber Alma

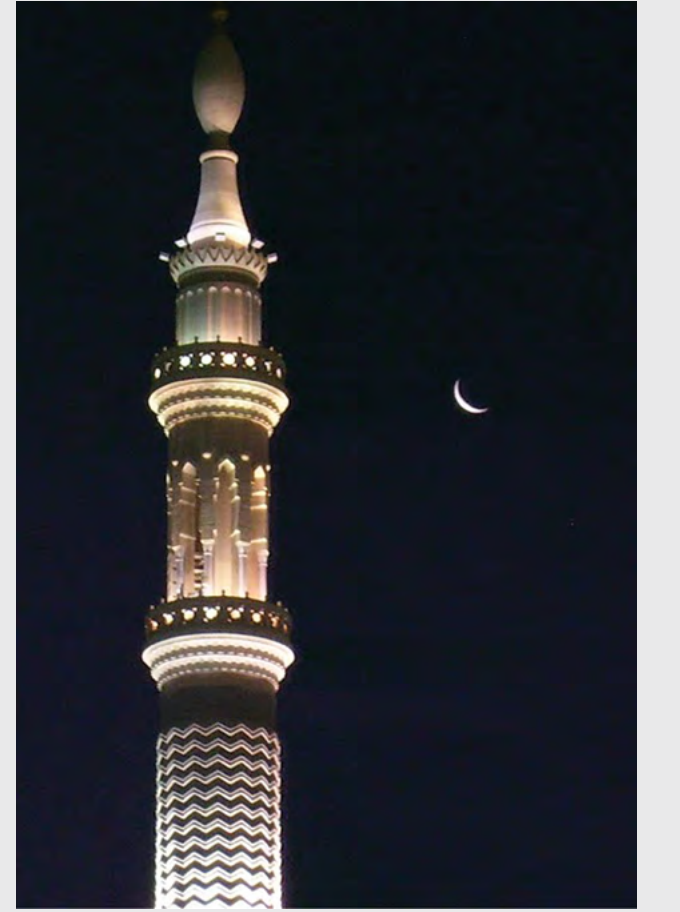
Öte yandan Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) bütün açıklama ve uygulamalarını hayattayken ortaya koymuştur. Onun sünnet-i seniyyesi olarak adlandırılan bu uygulama ve açıklamaları, sahabeden başlamak üzere nesilden nesle aktararak sağlam ve sağlıklı bir şekilde bugüne kadar ulaşmıştır. Allah’ın kitabı Kur’ân-ı Kerim’in yanında bizim ikinci kaynağımız işte bu sünnet-i seniyyedir. Bunun dışında Hz. Peygamber’in rüyayla veya başka bir yolla açıklamada bulunması veya talimat vermesi söz konusu değildir. Nitekim hadis âlimleri de Hz. Peygamber’in hayattayken söylediği sözlerin ancak hadis kabul edilebileceği, bunun sıhhatinin de senet yoluyla tespit edilebileceği; keşif ve keramet gibi birtakım yollarla asla hadisin sıhhatinin tespit edilemeyeceği kanaatini ortaya koymuşlardır. Nitekim Abdullah b. Mübarek eğer senet olmasaydı, dileyen dilediğini söylerdi, yani önüne gelen hadis uydururdu demiştir.¹⁷ Şevkanî ise bu ko-

nuda daha net konuşmakta ve şu izahı getirmektedir: Yüce Allah, Peygamberimiz’in diliyle bize gönderdiği şeriatı tamamlamıştır. “*Bugün size dininizi tamamladım.*”¹⁸ ayeti de buna delildir. Peygamberimiz’in, vefatı sonrasında rüyada görülüp söylediği bir sözün veya yaptığı bir işin delil olacağına dair bir delil bulunmamaktadır. Vefatıyla birlikte şeriat tamamlandığı için, dinî konularda başka bir delile ihtiyaç bulunmamaktadır. Zaten onun vefatıyla birlikte nübüvvet de son bulmuş olup herhangi bir şekilde devamı söz konusu değildir.¹⁹ Birilerinin çıkıp nübüvvet son bulmuştur ama resüllük devam ediyor şeklindeki iddiaları boş ve geçersizdir. Mübeşşirattan sayılan rüyaların tespiti ve doğruluğunu ispat da çok kolay olmadığından birtakım rüyalardan yola çıkarak Hz. Peygamber’den hadis alındığının iddia edilmesi veya var olan hadisin sıhhatinin rüya yoluyla belirlenmesi temelsizdir. Zira muhaddisler arasında rüya yoluyla hadislerin sıhhatinin belirleneceğine dair oluşmuş ortak bir görüş ve yöntem bulunmamaktadır.

Değerlendirme

Hz. Peygamber’den (s.a.v.) gelen hadisler ve yapılan bilimsel araştırmalar, rüyaların çok çeşitli nedenlerden kaynaklanabileceğini ortaya koymuştur. Bu da rüyanın çok karmaşık bir konu olduğunu gösterir. Bu yüzden kişinin, rüyasını kendisi ve başkaları hakkında hüküm aracı olarak kullanması İslâm âlimlerinin çoğunluğu tarafından doğru bulunmamıştır. Böylesi belirsiz ve karmaşık bir olgunun, dinî bakımdan bir delil niteliği taşımadığı, rüyalara dayanarak inanç veya amele dair meselelerde hüküm ortaya konamayacağı hususunda İslâm âlimleri arasında geniş çaplı görüş birliği oluşmuş bulunmaktadır. Çünkü rüya her ne kadar insan için bir gerçeklik olsa da hatırlanması ve yorumunda hata etme ihtimali çok yüksek olduğundan, herkese açık aklî ve naklî deliller kadar kesinlik bildirmesi, kişisel ve toplumsal düzeyde fayda sağlaması söz konusu değildir.²⁰

Bu durumda ancak vahiy alan ve ismet sıfatına sahip olan peygamberlerin rüyaları dinî açıdan bir bilgi değeri taşıyabilir. Çünkü peygamberlerin rüyaları bir

çeşit vahiydir ve uyanıkken vahiy alması gibi değerlendirilir. Bunun örnekleri Kur’an-ı Kerim’de çoktur.²¹ Peygamber gibi ismet sıfatı bulunmayan diğer insanların rüyalarının bu anlamda bir geçerliliğinin olması söz konusu değildir.

Son devrin sûfilerinden Mehmed Zahid Kotku, tasavvuf alanında rüyanın hüküm değeri ile ilgili şu bilgilere yer verir: “Rüyalar vasıtasıyla kendilerine irşat için izin verildiğini iddia eden şeyh taslaklarına büyüklerimiz ‘tarikat hırsızı’ diye ad vermişlerdir. Gerek İmam Rabbanî’nin eserinde gerekse *Risâle-i Bahâiyye*’de rüya ile amelin caiz olmadığı da ayrıca tasrih olunmuştur.”²²

Şu bir gerçektir ki rüya, hayal ve misalden ibarettir ve görülen şey zihin dışında bir gerçeklik değil, zihindeki bir tasavvurdur. Bu tasavvurun zihinde oluşmasını sağlayan, dış unsurların yanında kişinin iyi veya kötü kendi geçmiş tecrübeleridir. Bir kişinin zihninde

oluşan tasavvurların, o kişinin zihin dünyası ile sınırlı olması hasebiyle, diğer insanların idrak dünyasına kapalı ve sübjektif bir mahiyet arz ettiği açıktır. Kişinin uykuda iken zihninde oluşan bu tasavvuru uyandığında olduğu gibi koruyabilmesi ve ifade etmesi de yine kuşkuyla açık bir durumdur. İfade ettiği şekliyle yorum tabi tutulması durumunda, bütün bu kapalılıklar ve sübjektifliklerin söz konusu yorumun keyfiyetine yansımaları kaçınılmazdır. Bu durum, rüyalar ne kadar kişisel ise, yorumların da en az onun kadar kişisel olduğunu bize gösterir. Bu yüzden rüyanın genel geçer bir bilgi kaynağı ve hüküm aracı olması çok zordur.

Öte yandan bu tür olgu ve olayların toplumda yönlendirici bir amaçla kullanılması ise dinen kabul edilebilir değildir. Çünkü İslâm'a göre din, ancak akıl sağlığı yerinde olan ve özgür iradesi ile hareket edebilen kişinin kabul ettiği ve yaşadığı ilahî kanundur. Dolayısıyla kişinin aklına ve özgür iradesine müdahale edilmesi dinen doğru olmadığı gibi insanî noktadan da sakıncalı sonuçlara yol açacak ihtimalleri içinde barındırır. Bu türden bir müdahale olmaksızın yapılan tavsiye, nasihat, irşat veya yol gösterme bile son tahlilde kişinin iradesine tabidir.

Sonuç olarak sağlıklı ve sağlam din anlayışı, ancak on dört asırlık İslâm düşünce tarihinde benimsenen kitap, sünnet, icmâ ve kıyas gibi delillere dayanmakla

“Sağlıklı ve sağlam din anlayışı, ancak on dört asırlık İslâm düşünce tarihinde benimsenen kitap, sünnet, icmâ ve kıyas gibi delillere dayanmakla mümkün olur. Çünkü bu delillerin hepsi insan aklına hitap etmekte ve ortaya konulan hükümler diğer akıl sahipleri tarafından da kontrolü ve testi mümkün olabilmektedir.”

mümkün olur. Çünkü bu delillerin hepsi insan aklına hitap etmekte ve ortaya konulan hükümler diğer akıl sahipleri tarafından da kontrolü ve testi mümkün olabilmektedir. Taklit konumunda olan ve bir müçtehide tâbî olan kişiler bile neticede akıllarını kullanmakta ve tâbî olacağı müçtehide kendileri seçmektedirler. Bir müçtehide tâbî olurken diğer müçtehitlere uymamaları, üzerlerine dinî bir sorumluluk terettüp ettirmez. Ancak kitap, sünnet, icmâ ve kıyas gibi objektif delillerin dışındaki sübjektif veriler olan keşif, keramet ve rüya gibi hususların bir delil olarak kullanılması her dönemde sorun oluşturmuştur. Buradaki sorun, bu delillerin kapalı, muğlak, karmaşık ve kontrol edilemez oluşudur. Geçmişten bugüne âlimlerin bu tür delillere çekince koymalarının altında yatan neden de bu delillerin böyle bir özelliğe sahip olmasıdır.²³ ■

DİPNOTLAR

- 1 Ragıb el-İsfahani, el-Müfredât, İstanbul, 1986, s. 304; Kuşeyrî, er-Risâle, nşr. Maruf Zirik-Ali Abdulhamid, Beyrut 1410-1990, s. 365; Nureddin es-Sabunî, el-Kifaye fî'l-Hidaye, nşr. Muhammed Aruçi, Beyrut, 1435/2014, s. 165-167; Ebû'l-Müntehâ, el-Külliyât, Beyrut, 1412/1996, s. 475; Mustafa el-Arûsî, Netaicü'l-efkârî'l-kudsiyye fî beyâni meâni Şerhi'-Risâleti'l-Kuşeyriyye, nşr. Abdulvaris Muhammed Ali, Beyrut, 2007, II, 324, 326.
- 2 Bu uykü şekli psikolojide REM uykü yani uykunun dördüncü aşaması diye ifade edilmiştir.
- 3 Buhârî, "Teheccüd", 16.
- 4 Matürîdî, Te'vilât, II, 125; Mustafa el-Arûsî, Netâic, II, 329.
- 5 Müslim, "Ru'yâ", 6.
- 6 Ebû'l-Leys es-Semerkindî, Tefsîru's-Semerkindî, Beyrut, 1427/2006, I, 490; Kuşeyrî, er-Risâle, nşr. Maruf Zirik-Ali Abdulhamid, Beyrut 1410/1990, s. 365; Fahreddîn er-Razî, Tefsîr, XIII, 12.
- 7 Buhârî, "Ta'bir", 26; Müslim, "Ru'ya", 6.
- 8 Taberânî el-Mu'cemu'l-Evsat, nşr. Tarık b. İvaddullah b. Muhammed-Abdulmuhsin İbrahim el-Hüseynî, Daru'l-Haremeyn, Kahire, 1415, VII, 24.
- 9 bk. Hâkim, Müstedrek, nşr. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, 1411/1990, IV, 393.
- 10 Buhârî, "Ta'bir", 10.
- 11 Mustafa el-Arûsî, Netâic, II, 326.
- 12 Buhârî, "İlim", 38, "Ta'bir", 10, "Edeb" 109; Müslim "Ru'ya" 10,11; Tirmizî "Ru'ya" 4, 8.

- 13 Müslim "Ru'yâ", 11.
- 14 Kandemir, Mehmet Yaşar, İmam Tirmizî Şemail-i Şerif Şerhi, İstanbul, 2015, III, 325.
- 15 Karafî, el-Furuk, Kuveyt, 2011, IV, 244-246; Şatibî, el-İ'tisam, Riyad, 1412/1992, I, 191-192.
- 16 Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî, Usulü'd-dîn, nşr. Hans Peter Linss, Kahire, 1383/1963, s. 256.
- 17 Kasımî, Kavâidü't-Tahdîs, Beyrut, 1407/1987, s. 181, 192. Talat Sakallı, Rüya ve Hadis Rivayeti, Isparta, 1994, 51-68.
- 18 Maide, 5/3.
- 19 Şevkanî, İrşâdü'l-fühûl fî ilmi'l-usûl, Riyad, 2000, II, 1020-1021.
- 20 İbn Haldûn, Şifâü's-sâil, s. 61-69; Birgivî, et-Tarîkatü'l-Muhammediyye, Dimaşk, 2011, s. 56-57; Hâdimî, el-Berîka, İstanbul, 1326, I, 140-142; Güzelhisârî, Menafiu'd-dekâik, İstanbul, 1288, s. 137; İbn Abidin, Reddû'l-muhtâr, Beyrut, 1987, I, 257; Mustafa el-Arûsî, Netâic, II, 330-331; Yazır, Hak Dini, VI, 4259-4260.
- 21 Matürîdî, Te'vilât, IV, 238, 532; Zemahşerî, Keşşâf, IV, 56; Fahreddîn er-Razî, Tefsîr, XXVI, 156; Nesefî, Tefsîru'n-Nesefî, İstanbul, 1984, IV, 25.
- 22 Kotku, Mehmed Zahid, Tasavvufi Ahlak, Ankara ts., Seha Neşriyat, I, 78.
- 23 Bkz. İbn Haldun, Şifâü's-Sâil, nşr. Muhammed b. Tavî et-Tancî, İstanbul, 1958, s. 61-69.

YAHUDİ-HİRİSTİYAN KÜLTÜRÜ VE HADİSLER¹

Prof. Dr. Özcan HİDİR
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

“Hadislerdeki Yahudi-Hristiyan kültürü etkisinden bahseden şarkiyatçılar, iddialarını temellendirmek için, Yahudi-Hristiyan kültürünün genelde Kur’ân, Hz. Peygamber ve İslâm’a etkisinden, özelde de hadislerle tarih, fıkıh, kelâm, tefsir ve tasavvuf gibi İslâmî ilimlerin yanında İslâm kültürünün bütün alanlarına etkisinden bahsederler.”

Genellikle -İngilizce olarak- “borrowing=ödünç alma”, “influence=etki”, “origins of İslâm=İslâm’ın kökenleri” ve “Muhammedanism-Muhammedilik” gibi terimler ile açıklanan, Yahudi-Hristiyan kültürü başta olmak üzere diğer din-kültürlerin hadislere etkisi iddiaları, Batı’daki şarkiyat çalışmalarının ilk yıllarına (XVIII. Yüzyıl başları) götürülebilir.² Ne var ki, bu iddiaların aslında İslâm, Kur’ân ve Hz. Peygamber’e yönelik olarak İslâm’ın zuhûru ile başladığı ve Ortaçağ-Reformasyon dönemleri ile devam ettiği bilinir.³ Bu iddiaların başlangıcı, I. Goldziher’in hocalarından Abraham Geiger’in (1810-1874) Judaism and Islam adlı eserindeki iddialara dayanır. Ona göre Hz. Peygamber, -haşa- Yahudilik ve Hristiyanlığa ait pek çok gerçeği bile doğru telakki edemeyip yanlış anlayan câhil bir “derlemeci”; İslâm ise, Yahudiliğin bozulup değiştirilmiş ve putperest kültürüyle karıştırılmış bir devamıdır.⁴

Geiger’in, zikri geçen eserindeki tutumu her ne kadar B. Lewis tarafından “Yahudiliğin İslâm’a katkısı” gibi yumuşak ve masum bir üslûpla tavsif edilmeye çalışılsa da,⁵ “Muhammed Yahudilik’ten ne ödünç aldı?” veya “Muhammed Yahudilik’ten ödünç alabildi mi?” ve eğer aldıysa “Onun için bu ödünç alma işlemi nasıl oldu?” gibi, soru üslûbu içerisinde çeşitli varsayım ve önermelerle aslında o,⁶ XIX. yüzyılda Avrupâdaki şarkiyatçıların İslâm-Hz. Peygamber’e olan saldırgan tavırlarının tipik örneğini vermiştir. Zira sömürgeciliğin de tesiriyle, Batı’daki şarkiyat çalışmalarının hız kazandığı söz konusu asırdaki oryantalistik çalışmaların hemen çoğu, değişik şekillerde de olsa, Geiger’in çalışmasındaki fikirlere

atıfta bulunmaktadır. Ancak Geiger’in eserinin günümüzdeki anlamı, modern dönemde Yahudi kutsal kitapları ile Kur’ân-ı Kerim’i mukayese eden çalışmaların ilki olmasıdır.

Geiger’dan sonraki yıllarda onun iddiaları başta talebesi I. Goldziher’in çoğu Almanca olan ve İslâm kaynaklarındaki Yahudi-Hristiyan örf-âdet ve Kitâb-ı Mukaddes’ten alıntıları incelediği çalışmaları⁷ olmak üzere artarak devam etmiştir. Bugün bu anlamda önemli sayıda bir literatür oluşmuştur.⁸ Ancak Geiger sonrası çalışmaların en önemlilerinden biri C. C. Torrey’in (ö. 1956) Jewish Foundation of Islam’ıdır. Torrey bu kitabında VI. asırda Mekke’de gözle görülür, Rabbânî Yahudi kültürüyle donanımlı, etkili bir Yahudi nüfusun varlığına ve yeni dini oluştururken Hz. Peygamber’in bundan âzami derecede etkilendiği tezine dayanır.⁹ Torrey’e göre İbrânice ve Ârâmîce gibi dilleri de bilmesi mümkün olan¹⁰ Hz. Peygamber, geçmiş kutsal kitapların en azından bir kısmını görmüş, ancak bunu dile getirmekten kaçınmıştır.¹¹ Bu minvaldeki oryantalistik iddialar sözünü ettiğimiz ilk çalışmalar ışığında günümüzde de oldukça sofistike olarak devam etmektedir.

Bu meyanda Yahudi-Hristiyan kültürünün hadislere etkisi iddiaları da, esasen bu dinlerin İslâm, Kur’ân ve Hz. Peygamber’e etkisi iddiaları ile birebir ilişkilidir. Zira hadislerdeki Yahudi-Hristiyan kültürü etkisinden bahseden şarkiyatçılar, iddialarını temellendirmek için, Yahudi-Hristiyan kültürünün genelde Kur’ân, Hz. Peygamber ve İslâm’a etkisinden, özelde de hadislerle tarih, fıkıh, kelâm, tefsir ve tasavvuf gibi İslâmî ilimlerin yanında İslâm kültürünün bütün alanlarına etkisinden bahsederler.

Diğer taraftan, bizzat Kur’ân’ın belirtip¹² tefsirlerde de zikredildiği¹³ üzere, şarkiyatçıların Hz. Peygamber ve hadislere yönelttikleri bu iddialar aynı zamanda, Mekke müşriklerinin, Kur’ân ile ilgili Hz. Peygamber’i hedef alan ithamlarıyla da irtibatlandırılabilir.

Bu iddiaların en başta geleni, Hz. Peygamber’in geçmiş kültürlerden özellikle de Yahudi-Hristiyan kültüründen istifadeyle Kur’ân ve sünneti oluşturduğu; yani “Kur’ân’ın müellifi” olduğu iddiasıdır. Bunun ötesinde, hadis metodolojisi ile ilgili bazı konular ile fiten-melâhim, kudsî hadisler, zühd, tefsir, kısasü’l-enbiyâ-geçmiş peygamberlerle ilgili hadislerin yer aldığı bölümlerle bu bölümlerde yer alan pek çok hadis hakkında, Yahudi-Hristiyan kültürü (isrâiliyyât-mesîhiyyât) etkisi iddiasında bulunulmuştur. Özellikle tek tek bazı hadislerin kaynağını Kitâb-ı Mukaddes’te arayan görüş ve iddialar ileri sürülerek bunu ispata yönelik, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, pek çok çalışma ortaya konmuştur. İslâm kaynaklarında ise konu daha ziyade “isrâiliyyât-mesîhiyyât” bağlamında ele alınmıştır.

“İsrâiliyyât” ve “Mesîhiyyât”

“İsrâiliyyât”, Hristiyan kültürü ile de ilgili olmakla beraber daha ziyade Yahudi kültürüyle alakalı efsanevî ve dinî literatürdeki bazı bilgileri içeren rivayet-haberlerdir. İsrâilî haberler, daha çok Yahudi aggadik/hukukî olmayan bilgi ve rivayetleri, az oranda da halakhik/hukukî ve pseudepigraphik/mevzû rivayetleri kapsar.¹⁴ Bu itibarla daha dakik bir ayırım için Hristiyan kültüründen intikal eden bilgi ve rivayetler hakkında “mesîhiyyât” teriminin kullanılması gerekir ki, bu şekilde bazı tasnifler yapılmıştır.¹⁵ Ancak gerek İslâm âlimlerinin gerekse şarkiyatçıların kullanımlarında bu spesifik ayırımı göz önüne aldıklarını söylemek zordur. Hatta isrâiliyyât tabirinin her ikisi için kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Dönemin Arap Yarımadası’nda Yahudilerin nüfus ve nüfuz olarak baskın olması, Yahudiliğin Hristiyanlığa göre mütekaddim oluşu ve hukukî-kültürel anlamda daha baskın olması, bu

tür haberlerin İslâm’ın ilk yıllarındaki en önemli nakledicisi olan Ka’bü’l-Ahbâr’ın Yahudi asıllı olması, “isrâiliyyât” kavramının yaygın kullanımının başlıca sebepleri arasında gösterilebilir.¹⁶ Bununla beraber mesîhiyyât kavramı da son dönemlerde öne çıkarılsa da, bu kavram üzerine henüz yeterince literatür oluşmuş değildir. Zira isrâiliyyât kavramının Hz. Ya’kûb’a, mesîhiyyât kavramının Hz. Mesîh’e nispetle türetildiği açıktır. Buradan hareketle “islâmiyyât” kavramının da aslında “muhammediyyât” olması gerekir. Benzer şekilde “mesîhiyyât” kavramının da aslında “nasrâniyyât” olması beklenirdi. Buna göre bu üç kavramın esasen “yahudiyyât/israiliyyât-nasrâniyyât-islâmiyyât” olması daha uygundur.

Bu minvaldeki kavramsal ve etimolojik tahliller bir yana, kullanımı daha yaygın olan “mesîhiyyât” kavramı gerek bir terim olarak gerekse konunun kaynaklara yansımaları olarak israiliyyât kavramının gölgesinde kalmış ve üzerine fazla literatür oluşmamıştır. Halbuki israiliyyât terimi kanaatimizce İslâm kaynaklarındaki mesîhiyyât-nasrâniyyât kabilinden bilgi ve rivayetleri yeterince açıklayıcı değildir. Zühd düşüncesi-literatürüne yönelik etki açısından bunu özellikle söyleyebiliriz. Hatta zühd kaynaklarında İnciller ile irtibatı kurulan, oradan alındığı açık olan veya kaynak belirtilerek aktarılan rivayetlerin israiliyyât mahsulü olarak görülme eğilimi vardır. Bir açıdan burada pozitif bir ayırımcılık veya -tabir caizse- “pozitif israiliyyât-mesîhiyyât” bakışından söz edilebilir. Esasen bu, ilgili rivayetlerin aynı hikmet kaynağı ve ortak ontolojik düzleme ait olması açısından belli oranda doğrudur. Bu itibarla Hristiyan kültüründen intikal etmiş bilgi ve rivayetler için “mesîhiyyât-nasrâniyyât” teriminin kullanımının daha doğrudur. Bununla birlikte israiliyyât için yapılan tarifleri, çalışmaları ve meseleleri bir yönüyle mesîhiyyât için de geçerli saymak mümkündür. Burada sadece bilgi-rivayetlerin mahiyeti, bilgilerin aktarıldığı ilk kaynakların farklılığı ve rivayetlerin muhtevastaki değişimlerden söz edilebilir. Zira işlevi, aktarıcıları, aktarılma süreçleri ve amaçlarında benzerlikler söz konusudur.

Yahudi-Hristiyan Kültürünün Sünnet-Hadislere Etkisi Meselesi

Hadislerin Kitâb-ı Mukaddes metinleri ile ilgisini kurmaya çalışan ilk şarkiyatçının kim olduğunu tespit etmek güçse de, Fransız şarkiyatçı Barthelmy d'Herbelot'un (ö. 1695), Kütüb-i Sitte başta olmak üzere hadis musannefâtının pek çok bölümünün Talmud'dan alındığı iddiası,¹⁷ konuyla ilgili tespit edebildiğimiz ilk iddialardandır. Daha sonra ise Goldziher'in, Muhammedaniche Studien kitabı ile bilhassa "Ueber Bibelcitate in Muhammedanischen Schriften", "Ueber Judische sitten und hebrauche aus Muhammedanischen schriften" adlı makalelerinin yanında "Hadis ve Yeni Ahit" başlığı altındaki¹⁸ iddiaları, daha sonraki şarkiyatçılara kaynaklık etmiştir. Ardından ise A. Sprenger,¹⁹ G. Vajda, H. Lammens, W. R. Taylor, S. Rosenblatt, A. S. Yehuda, D. S. Margoliouth, A. Guillaume, H. Shvarzbaum, S. Wasserstrom, M. J. Kister başta olmak üzere pek çok şarkiyatçı hadislerin daha ziyade Yahudi kültürü ile

irtibatına dair iddialarda bulunmuştur. Yahudiliğin hadislere etkisi konusu, son yıllarda özellikle Almanya ve İsrail'de özel bazı çalışmalarda da gündeme getirilir. Büyük bir kısmı Yahudi kökenli olan bu şarkiyatçılar, esas itibariyle Yahudi kültürünün hadislere etkisini gündeme getirmekle beraber yer yer de Hristiyan kültürünün etkisinden söz ederler. Bu çalışmalarda genelde hadis külliyatı içerisinde Yahudi-Hristiyan kültürüne ait pek çok unsurun bulunduğu, Yahudi-Hristiyan kültürüne ait şifahî birçok kıssa, hikâye ve folklorik bilgi, Arap Yarımadası'nda bulunan Yahudiler, Kilise Babaları ve Nesturi-Monofizit Hristiyanlarca müslümanlara aktarılmış ve İslâm kaynaklarına girmiştir.²⁰ Arap Yarımadası, Bilâdüşşam ve civarı bölgelerde bulunan manastırların ve bu manastırlarda yapılan kısmî Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinin de bu intikalde önemli rolü olmuştur.²¹

Hristiyan kültürünün genelde İslâm, Kur'ân, Hz. Peygamber ve özelde ise hadislere etkisi, John M.

Arnold, T. Nöldeke, John Trimingham, Irfan Shahid, Hans Zirker, Tor Andrea, Richard Bell, David Thomas, A. Mingana, Günter Lüling, Christian Luxenberg, J. Bowman, J. M. F. Van Reeth, Erwin Graf, Sydney Griffith, Louis Cheikho, Gerald Hawting, M. A. Palacios, Chase Robinson, Hameen-Anttila, David Cook gibi çoğunluğu "revizyonist-indirgemeci" şarkiyatçılarca ortaya konmuştur. Bu şarkiyatçılar, nüanslarla, İslâm'ın ve dolayısıyla Kur'ân'ın, Monofizitler başta olmak üzere, Suriye bölgesindeki Hirisitiyan grupların görüşleri doğrultusunda şekillendiği, dolayısıyla "mesîhiyyât" arka planına dayandığı teorisini temellendirmeye çalışırlar.²² Bunlara ilave olarak Münîr Ghabbûr, Ahmed Osmân, Yûsuf al-Durrah/al-Haddâd, Joseph Azzî, Ebû Mûsâ el-Harîrî ve Tarif Khalidi gibi Arap asıllı Hristiyan birtakım yazarların -ki yer yer şarkiyatçılardan daha şarkiyatçı görüşlere de sahiptirler- çalışmalarında da sözünü ettiğimiz teoriye dair iddialar yer alır.²³

Öte yandan ilk dönem şarkiyatçıların sözünü ettiğimiz iddialarının etkisi, başta Ebû Reyve'nin Advâ' ale's-sünneti'l-Muhammediyye'si olmak üzere, İslâm dünyasında bu iddiaları sıklıkla dile getiren yazarlarda da görülür. Zira Ebû Reyve, "Hadiste İsrâiliyyât ve Mesîhiyyât" başlığı altında²⁴ bu konulara yer vermiş ve konuyu yer yer şarkiyatçıların iddialarının ötesinde argümanlarla ele almıştır.²⁵ Yine Ahmed Emîn (ö. 1954), hadislerin, Tevrat metinleri ve Yahudi kültürüne ait diğer eserler ile Hristiyan kaynaklı haberlerle dolu olduğunu ileri sürerek, bu tür hadislerin kaynaklara Yahudilik, Hristiyanlık ve diğer din mensuplarınca sokulduğunu iddia etmiştir.²⁶ Türkiye'deki çalışmalarda Yahudi kültürü tesirinden ziyade, Hristiyan kutsal kitaplarının hadislere -özellikle kudsi hadisler- tesirinden söz edilir.²⁷ Türkiye'de Yahudi-Hristiyan kültürünün hadislere etkisini ileri süren iddiaların önemli bir kısmı, ilgili oryantalistik paradigma ve iddiaların şu veya bu şekildeki tekrarı mahiyetindedir.

Yahudi-Hristiyan kültürünün (israiliyyat-mesîhiyyât) sünnet-hadislere etkisi konusunu ele alırken meselenin iki yönü önem arzeder. Birincisi,

Yahudi ve Hristiyanların kutsal metinlerinin Kur'an ve hadisleri yorumlamada kullanılıp kullanılamayacağı; ikincisi ise Kur'ân ve hadislerin Yahudi ve Hristiyanların kutsal metinlerini anlama ve yorumlamada kullanılıp kullanılamayacağıdır. Bunlardan birincisi İslâmî terminolojide, yukarıda da açıklandığı üzere, "israiliyyât-mesîhiyyât" diye isimlendirilmekte olup bu konuda, "red", "kabul" ve "sükût" olmak üzere başlıca üç ayrı tavrın varlığı malumdur. Bu üç tavırdan her birini benimseyen İslâm âlimleri mevcuttur. Mesîhiyyât'ın "nerede", "ne zaman", "nasıl", "kimler tarafından" ve "ne oranda" genelde hadis, özelde de zühd hadislerine dair kaynaklara intikal etti(rildi) ği sorularına²⁸ verilebilecek cevaplar, özellikle önem arzeder. Ancak bir husus çok açıktır ki, bu intikallerin en önemli sâik-amacı, Kur'ân ve sünnetteki geçmiş din ve kültürlerle yönelik âyet ve hadisleri açıklamadır ki, özellikle tefsirde Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) ve Burhânüddîn el-Bikâî (ö. 885/1480) örnekleri bu açıdan önemlidir.²⁹ Bilhassa zühd hadislerine dair Abdullah b. Mübârek ve Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühd'leri ile ile Kütüb-i Tis'a dışındaki Hâkim en-Nisabûrî'nin Müstedrek'i, Taberanî'nin (ö. 360/971) Mu'cemleri, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) Musannef'i ve İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) Tarihu Medîneti Dimeşk'inde Yahudi-Hristiyan kaynaklarından yapıldığı anlaşılan bazı nakillerden hareketle bunun bir gerçekliğinin olduğu da düşünülebilir. Necmüddîn et-Tûfî ve Seyyid Ahmed Han gibi yazarların da İncillere tefsir yazmış olduğu da bu meyanda belirtilmelidir. Ayrıca tarih, tabakât, ahlâk-edeb, tasavvuf ve kültür tarihine dair yazılmış bazı eserlerde ise bu durum çok daha belirgindir. Bu bağlamda gündeme gelen en önemli hususlardan biri, israiliyyât-mesîhiyyât kaynaklı nakillerin niteliği-neliği ve bunun ilk müslüman nesillerin düşünme biçimini, zühd-dindarlık tezâhürlerini etkileyip etkilemediği ve şayet etkilemişse, ne derece etkili olduğudur. İlgili iddia sahipleri, iddialarını ispat sadedinde ortaya "somut-ikna edici" deliller ortaya koyamamışlardır.

Öte yandan bu nakillerde temel sorulardan biri, "israiliyyât-mesîhiyyât"ın Yahudi-Hristiyanların

kanonik metinlerine mi yoksa apokrif veya onlar üzerine yapılmış yorumlara mı dayandığıdır. Zühd kaynakları söz konusu olduğunda özellikle Matta İncili'nde yer alan “Hz. İsa'nın Dağ Vaazı” ve Luka'daki “Meydan Vaazı” öne çık(arıl)sa da, oryantalistik çalışmalarda “Diatessaron” adlı, miladî II. yüzyılda yaşamış Hristiyan bir zâhid-polemikçi olan Tatian the Assyrian (miladî 120-180) tarafından miladî 170 yıllarında oluşturulan eser de öne çıkar. Bu açıdan bakıldığında sözü edilen kaynakları-bölümleri İslâm kaynaklarında yer alan başlıca isrâiliyyât-mesîhiyyât kaynakları olarak gösterebiliriz ki, buna dair nitelikli-detaylı tedkikler araştırmacıları beklemektedir.

Sonuç olarak, pek çok şarkiyatçı tarafından ileri sürülen, son yıllarda İslâm dünyası ve Türkiye'de de etkisi görülen Yahudi-Hristiyan kültürünün hadislere etkisi iddiaları önemli bir hadis problemidir. Konunun açıklığa kavuşabilmesi için, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın genelde İslâm, özelde hadislere tesiri

DİPNOTLAR

- 1 Yahudi Kültürü ve Hadisler adlı yakınlarda yeni baskısı yapılan (2018, 4. Baskı) kitabımız ile Hristiyan Kültürü ve Hadisler (İstanbul 2017) adlı çalışmamızda, konuyu bütün bu boyutları-yönleriyle ele alıp ilgili oryantalistik iddialara İslâm kaynaklarından hareketle cevap bulmaya çalıştık.
- 2 Batı'daki oryantalistik çalışmaların tarihini belki Haçlı seferlerine kadar götürülebilir. Ancak bu çalışmaların yoğun ve sistemli olarak başladığı tarih, XVIII. yüzyıldır. Öte yandan, İslâm ve dolayısıyla Kur'an'ın Yahudilik-Hristiyanlıktan etkilendiği iddialarının başlangıcını, İslâm'ın zuhûru yıllarına götürmek mümkündür. Zira Kur'an'ın ilk nâzil olmaya başlamasıyla, Mekke müşriklerinin bu yeni dinî nereden ve nasıl oluşturduğu ile ilgili Hz. Peygamber'e yönelttiği suçlamalardan biri de onun bu dinî, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan etkilenecek oluşturduğudur.
- 3 “Batı'da Hz. Peygamber Tasavvuru” adıyla Ekim-Kasım 2018'de yayımlanacak olan kitabımızda bu iddiaların Hz. Peygamber'e yönelik seyrini bütün yönleriyle ele almış bulunuyoruz.
- 4 Geiger'in, Judaism and Islam adlı eserinde öne sürdüğü görüş ve iddiaları için bk. s. 17, 31-45, 48, 64, 66-70.
- 5 Lewis, The Jews of Islam, s. 68.
- 6 Geiger'in benzer önermeleri için bk. Judaism and Islam, s. 3, 4, 17, 21, 26.
- 7 Pers kültürü, Hristiyanlık ve hatta Budizm'in İslâm'a etkisine dair çalışmaları olan Goldziher'in, çeşitli vesilelerle muhtelif yazılarında dile getirmesine rağmen, Yahudiliğin İslâm'da var olduğu iddia edilen tesirlerine dair müstakil bir çalışma yapmaması, bazı Yahudi asıllı yazarlar tarafından oldukça dikkat çekici bulunur (bkz. Lazarus-Yafeh, “el-Fikru'l-İslâmî ve'l-Fikru'l-Yahûdî”, s. 187).
- 8 Bu literatürün genel bir dökümü ve kısmen değerlendirilmesi için Yahudi Kültürü ve Hadisler (İstanbul 2018-4. Baskı) ve Hristiyan Kültürü ve Hadisler adlı eserlerimizin giriş bölümlerine bakılabilir.
- 9 Torrey, The Jewish Foundation of Islam, s. 2, 6, 8-18, 26, 31, 34, 36-37, 39, 41, 46, 61.
- 10 Torrey, a.g.e., s. 34.
- 11 Torrey, a.g.e., s. 34.
- 12 Furkân, 25/4-5.
- 13 Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Benî Beyâda el-Hadramî'nin, Yemen'li iki kölesinden öğrendiğine dair müşriklerin iddiası için bk. Taberî, Tefsir, VIII, 233-34; Ateş, Çağdaş Tefsir, V, 148.
- 14 Wasserstrom, “Jewish Pseudepigrapha in Muslim Literature”, Tracing the

iddialarında sıklıkla öne sürülen, Kur'an-Sünnet ile Yahudi-Hristiyan (kanonik-apokrif) kutsal metnlerinin filolojik-linguistik benzerliği-ayrılığı, İslâm'ın ilk yıllarındaki ihtida hareketi ile ilk mühtedi Yahudi-Hristiyanların rolü, Varaka b. Nevfel, Râhip Bahîra gibi Hz. Peygamber'in görüştüğü Nestûrî-Monofizit Hristiyanların durumu, hadis rivayetinde de öne çıkan bazı sahâbe-tabîünün Yahudi-Hristiyan kültürüne dair durumu, Mekke, Medine, Necran, Hîre başta olmak üzere Arap Yarımadası'ndaki Hz. Peygamber ve sahâbe-tabîün ile irtibatlı Yahudi-Hristiyanların dinî, siyasî, sosyo-kültürel durumu, Yahudi-Hristiyan kutsal metnlerinin Hz. Peygamber döneminde Arapça'ya çevrilip çevrilmediği gibi konulardaki tetkik-tahkikler öncelik arzeder. Bütün bu boyutları ile ele alındığında ise, Türkiye'de genelde yapıldığı gibi, konunun, uluorta-yüzeysel ve homojen tutum ve iddialarla açıklanamayacak derecede, sofistike yönler barındırdığı, detaylı inter-disipliner tetkikler gerektirdiği görülecektir.■

- Threads: Studies in the Vitality of Jewish Pseudepigrapha, ed. John C. Reeves, Atlanta 1994, s. 90.
- 15 Juynboll, The Authenticity, s. 137; Ebû Reyve, Advâ', s. 154.
- 16 Bu yönde bk. Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, I, 120.
- 17 d'Herbelot'un bu iddiaları için bk. Denffer, Literature on Hadith, s. 13.
- 18 Goldziher, Muslim Studies, II, 346.
- 19 Sprenger, “On the Origin and Progress of Writing Down Historical Facts among the Muslims”, JASB, XXV, 1856, s. 303-329, 375-381.
- 20 Taylor, “Al-Bukhârî and the Aggadah”, MW, XXXIII/3, 1943, s. 191, 193, 194, 198-201.
- 21 Bu yönde geniş değerlendirme için bk. Hıdır, Özcan, Hristiyan Kültürü ve Hadisler, s. 133-175.
- 22 El-Badawî, a.g.e., s. 30-31. Suriye bölgesi Hristiyan gruplarının İslâm'a ve Kur'an'a etkisi iddialarına dair genel bir perspektif için de bk. Cook, David, The Beginnings of Islam in Syria during the Umayyad Period, -Doktora Tezi-, Chicago Üniversitesi 2002, s. 60-66.
- 23 Bu konuda Munîr Ghabbûr and Ahmad Osmân'in el-Mesîhiyye fî'l-İslâm (Kahire, 2009) adlı eseri ile Joseph Azzî'nin Le prêtre et le prophète: aux sources du coran (Paris, 2001), Dorra-el-Haddâd'in al-Kur'an ve da'va'n-nasrâniyye (88, Beyrut 1967, s. 124-37) ve Ebû Mûsâ el-Harîrî'nin Varaka b. Nevfel'in İslâm'ın ve Kur'an'ın ortaya çıkışındaki rolünü anlattığı Kiss ve Nebî: Bahsûn fî neş'eti'l-İslâm adlı kitabına bakılabilir. Sâmî Assâs ise, al-Kur'an leyse da'wa'n-nasrâniyye: rad alâ kitaâeyi'l-Haddâd ve'l-Harîrî (Dimeşk 2003) adlı eserinde el-Haddâd ve Harîrî'nin iddialarına cevap vermiştir.
- 24 Ebû Reyve, Advâ', s. 118-165.
- 25 Ebû Reyve'nin ilgili görüş ve iddiaları için Yahudi Kültürü ve Hadisler adlı eserimizin “Sahâbe, Tabîin ve Yahudi Kültürü” genel başlığı altındaki bölüme bakılmalıdır.
- 26 Ahmed Emîn, Duha'l-İslâm, 128-129.
- 27 Okîç, Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri, s. 232.
- 28 Bu sorulardan “nerede” sorusu, “İsrâiliyyât-mesîhiyyât”ın intikal bölgelerini, “ne zaman” sorusu bu bilgi ve rivayetlerin yoğun olarak ne zaman intikal ettiğini (kronolojisini), “nasıl” sorusu, bu bilgilerin aktarılmasındaki saikler, süreci ve amacı ve nihayet “kimler tarafından” sorusu ise bu intikalde rol oynayan kimseleri (sahâbe-tabîün) ortaya koymayı amaçlar. Bu konuda bilgi için yukarıda zikri geçen eserlerimize bakılmalıdır.

Resim: Charles Pierron

ORYANTALİSTLERİN SÜNNET VE HADİSE YAKLAŞIMI

Dr. Öğretim Üyesi Fatma KIZIL
Yalova Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

Doğruyu bütün yönleriyle araştırma konusu edinen oryantalizm XVIII. yüzyılda ortaya çıkmış bir ilim dalıdır. Daha spesifik olarak Batı'da İslâm kaynakları, hadis ve sünnetle ilgili akademik çalışmaların başlangıcı için ise XIX. yüzyılın ilk yarısı makul bir tarih olarak verilebilir. Bu, önce Hristiyanların, ardından hem Hristiyan hem Yahudi geleneğini içine alacak şekilde Avrupa/Batı'nın İslâm'la müspet ve menfî anlamlarıyla “uğraş”ısının

da XIX. yüzyılla başladığı anlamına gelmemektedir. Bilakis İslâm, Hz. Peygamber ve Kur'an hakkında polemik ve ithamlarla dolu çeşitli yazılar, İslâm'ın fetihlerle Arap yarımadası dışına çıkmasıyla eş zamanlı olarak kaleme alınmaya başlamıştır. Oryantalizm, söz konusu polemiklerin doğrudan bir neticesi değilse de aralarındaki irtibat bilhassa ilk akademik çalışmalar söz konusu olduğunda göz ardı edilemeyecek kuvvettir. Zira bilhassa Haçlı seferlerinin gölgesinde şekillenen

Ortaçağ İslâm imajı akademik oryantalizmin ilk eserlerinde de varlığını sürdürmüş, Hz. Peygamber hakkında dillendirilmesi zor psikolojik tasvirler Aloys Sprenger (ö. 1893), Reinhart Dozy (ö. 1883) gibi oryantalistlerin Hz. Peygamber’in hayatını ele aldıkları çalışmalarda yer bulmuştur.¹ Bu iki isimden Sprenger, Batı’da hadis çalışmalarının şekillenmesinde en belirleyici role sahip oryantalist Ignaz Goldziher (ö. 1921) tarafından “hadisi bilimsel olarak ilk ele alan kişi” şeklinde nitelenmiştir.² Dolayısıyla ilk ilmî çalışmanın yazarının menfî Peygamber algısının çalışmalarını etkilememesi düşünülemez. Kısacası akademik oryantalizmin bilhassa başlangıcı itibarıyla objektif bir faaliyet sahası olduğu vehmi terk edilmelidir.

Oryantalizmin objektif bir disiplin olmamasının bir diğer vechesini sömürgecilikle irtibatı teşkil eder. Sömürgeciliğin dünya tarihinde bir benzeri görülmemiş kıyım ve yıkımları, kaçınılmaz biçimde oryantalistlerin çalışmalarının değerine de gölge düşürmüştür. Bununla birlikte, oryantalizmin Batı’nın siyasî hedeflerine hizmet eden bir disiplin olma özelliği zaman içerisinde zayıflamıştır. Her ne kadar 1980 sonrası çalışmaların arkasındaki asıl motivasyon siyasî olmaktan çıkmışsa da -Bernard Lewis (ö. 2018) gibi istisnalar unutulmamalı- kendi gelenekleri ve dünya görüşleri içerisinde diğer bir ifadeyle “tarafli” olarak İslâm kaynaklarını okumaya devam etmektedirler.

Oryantalistlerin ilk çalışmalardan bugüne devredilen geleneğini anlamak için Goldziher’in dile getirdiği iddiaları kısaca özetlemek faydalı olacaktır. Goldziher’in hadislerle ilgili temel tezi, hadislerin kahir ekseriyetinin İslâm’ın ilk iki yüzyıldaki dinî, tarihî ve sosyal gelişmelerinin bir ürünü olduğu şeklindedir.³ Her ne kadar hadislerin kahir

ekseriyeti için bu iddiada bulunmuşsa da çalışmaları incelendiğinde onun bu genellemeden yalnızca münferit birkaç hadisi istisna tuttuğu görülmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse söz konusu teziyle Goldziher hadislerin Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerini aktaran haberler olduğunu reddetmekte bilakis neredeyse tamamının Hz. Peygamber’in vefatından sonra müslümanlar tarafından bazen siyasî ikbal bazense kendi dinî anlayışlarını tahkim etmek için uydurulmuş rivayetler olduğunu iddia etmektedir. Goldziher hadislerle iddialarını dile getirdiği çalışmalarının yayımlanmasının hemen akabinde Batılı araştırmacıları etkilemeye başlamış ve hem muasırı hem de sonraki birçok oryantalist, hadisleri “aksi ispat edilene kadar uydurma sayma” ilkesinden hareketle çalışmalarını sürdürmüştür.

Goldziher’in kendisinden sonraki isimleri etkileyen bir diğer görüşü ise sünnetin kaynak değeri ile ilgilidir. Onun sünnetle ilgili temel tezi, sünnetin dinî otoritesinin zaman içerisinde arttığı şeklindedir. İslâm toplumunun bir ihtilâf veya yeni karşılaştıkları olaylar karşısında daha önce rey ve içtihadları ile hüküm verirken, zamanla bilhassa hadislerin sayıca artışına paralel biçimde hadise başvurma pratiğinin arttığını iddia eder. Goldziher, sünnetin dinî bağlayıcılığının artışı ve gayr-ı metlûv vahiy fikrinin ortaya çıkışının irtibatlı olduğu kanaatindedir. Buna göre tamamıyla vahye dayandığı fikrinin yerleşmesi sünnetin otoritesini kuvvetlendirmiştir. Aktarılan görüşleriyle Goldziher hadiste olduğu gibi sünnet konusunda da kendisinden sonraki Batılı araştırmacıları etkilemiştir. Ondan sonra İslâm hukukunun en baştan itibaren Kur’an ve Sünnet’e dayandığını iddia eden oryantalistler istisna haline gelmiştir. Hatta Joseph Schacht (ö. 1969), Goldziher başta olmak üzere seleflerinin iddialarını

Resim: Ludwig Deutsch

daha ileri noktaya taşıyarak fikhî bir kaynak olarak sünnet kavramının Hz. Peygamber’in vefatından bir yüzyıl sonra ortaya çıktığını iddia edebilmiştir.

Oryantalistlerin sünnete yaklaşımları açısından önemli bir kavram da örf ve gelenektir. Sünnet, geleneğe indirgenerek Hz. Peygamber’e aidiyeti görmezden gelinmiş, kaynağı anonim toplumsal uygulama olarak anlaşılmıştır. Mesela İngiliz oryantalist David Samuel Margoliouth (ö. 1940) sünnetin ilk anlamının “neshedilmemiş cahiliyye adetleri” olduğu kanaatindedir. Goldziher’i hatırlatır biçimde Margoliouth yavaş bir süreç içerisinde sünnetin bu anlamının yerini Peygamber’in sünneti anlamına bıraktığını iddia eder.⁴ Hamilton Gibb (ö.

1971) de sünneti nesilden nesle şifahen nakledilen toplumun geleneği şeklinde tarif etmektedir.⁵ Esasen sünnetin yanı sıra hadis için de Batı dillerinde “tradition (gelenek)”in kullanıldığı görülür. Hâlbuki belirtildiği üzere gelenek şifahî ve anonimdir dolayısıyla mahiyetinde bir muğlaklık söz konusudur.⁶ Bu nedenle ne hadis ne de sünnet için kullanılması uygun değildir. Hadisler isnadları nedeniyle kesinlikle anonim bir mahiyet taşımadığı gibi erken dönemden itibaren yazıya geçirilmiş ve tasnif sonrası eser (asıl) merkezli sürdürülen ders halkalarında muteber hadis alma ve nakletme yolları ile aktarılmıştır. Gelenek kelimesinin sünnet için kullanımı da benzer nedenlerle doğru değildir. Ehl-i hadisin sünnet ve hadisi eş anlamlı kullanması bir tarafa hadisin metin, sünnetin uygulama olduğu düşünülse dahi sünnetin başlatanı Hz. Peygamber’dir. Ayrıca sünnet, Hz. Peygamber’in söz, fiil veya takrir formunda davranışdır diğer bir ifadeyle bilinçli bir eyleme delâlet eder. Bu iki özellik de sünnetin

anonim ve muğlak olan gelenekten farklılığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim sünnetin örf olarak tanımlanmasına itiraz oryantalist gelenek içerisinde de gelmiş, Meir Bravmann (ö. 1977) sünnetin anonim bir mahiyete sahip olmadığını bilakis belli bir kişinin bilinçli ve kasten başlattığı uygulama olduğunu vurgulamıştır.⁷ Başlangıçta hem hadis hem sünnetin gelenek olarak tercümesinin arkasında esasen iki neden yatmaktadır. Öncelikle oryantalistler İslâm dini ve medeniyeti üzerine araştırmalarına başladıklarında İslâmî kavramları kendi literatürlerinde benzer kavramlar için kullanılan terimlerle ifade etmişlerdir. Bunun şüphesiz Avrupa merkezci bakış açısıyla ilgisi bulunmakla birlikte anlama faaliyetinin doğasından

da kaynaklandığı söylenebilir. İkinci olarak hadis ve sünnetin Hz. Peygamber'den kesintisiz bir şekilde nakledildiği fikrinin henüz başlangıçta terk edilmesi bu iki kavramı kaynağı belirsiz, zaman içerisinde çeşitli ilavelerle genişleyen ve değişen bir gelenek olarak görmeleriyle irtibatlıdır.⁸ Bugün oryantalist literatürde hadisler için rivayet, haber gibi kelimelerin Batı dillerindeki karşılıkları tercih edilirken, sünnet için hâlâ gelenek kelimesinin kullanımı sürmektedir. Zira Schacht'ın sünneti “yaşayan gelenek” şeklindeki tarifi onun anonim ve muğlak mahiyetine dair kabulü tahkim etmiştir.

Oryantalistler arasında sünnet ve hadisin İslâm toplumu üzerindeki etkisi ve sıhhati konusunda daha az şüpheli bir yaklaşım benimseyenlerin bulunduğu da ifade edilmelidir. Bununla birlikte söz konusu oryantalistlerin de hadis ve sünnetle ilgili görüşlerinin müslümanlarla aynı olduğu söylenemez. Söz konusu isimlerin başında doktorasını siyer üzerine yapmış Alman oryantalist Johann Fück (ö. 1974) gelmektedir. Fück, sünnetin İslâm kültür birliğini sağlamadaki rolü üzerinde ısrarla durmuştur. İlk polemiklerden itibaren Hz. Peygamber'in kan döken bir peygamber olduğu şeklindeki tekrar edilen iddialara da karşı çıkan Fück'e göre savaşlar o dönemin tarihî şartlarında varlığını korumak isteyen bir topluluk için kaçınılmazdır.⁹ Hadis literatürünün tamamının uydurma olduğunu iddia eden oryantalistlerin aksine o, hadislerden tarihen güvenilir birtakım doğru bilgilerin çıkarılabileceği kanaatindedir.¹⁰

Batı'da hadislerin “otantik bir öz” ihtiva etmesi başlığı altında dile getirilen bu kanaati James Robson (ö. 1981), Montgomery Watt (ö. 2006) gibi Britanyalı oryantalistlerin de kabul ettiği görülmektedir.¹¹ İngiliz oryantalist Alfred Guillaume (ö. 1965) da siyerle ilgili olarak otantik bir çerçevenin varlığını kabul etmektedir.¹² Günümüzde Gregor Schoeler siyer rivayetleri hakkındaki çalışmalarında, Harald Motzki ise hem siyer hem ahkâmla rivayetlerine dair analizlerinde “otantik öz”ün mevcudiyetine dair müspet görüşlerini dile getirmişlerdir.

Yukarıda kısaca aktarılanlardan da anlaşıldığı üzere oryantalistlerin sünnetle ilgili iddiaları müslümanlar tarafından kabul edilebilir bir mahiyette değildir. Öte taraftan oryantalistler XIX. yüzyıldan itibaren geniş yazma koleksiyonlarının olduğu kütüphane imkânları, yüzlerce yıllık tarihe sahip üniversitelerde aldıkları eğitimler, başlangıcından bugüne gerek devlet gerekse üniversiteleri tarafından desteklenen Doğu seyahatleri gibi imkânlarla hem çok sayıda klasik kaynağın neşri ve tercümesini gerçekleştirmiş hem de bu kaynaklardan istifade ederek İslâm tarihi ve ilimleri hakkında önemli bilgilere ulaşmışlardır. Oryantalistlerin ortaya koyduğu söz konusu kaynak ve bilgileri oryantalistlerin bunlarla ilgili yorumlarından tecrit ederek yorumlama ve kullanmanın pekâlâ mümkün olduğu da unutulmamalıdır. Müslümanlar daha önce yaptıkları gibi bugün de kendi dünya görüşlerine yaslanan bir özgüvenle bu birikimden de istifade edebilir. ■

İSLÂMDA SÜNNET MÜESSESESİ SÜNNETİN ÖĞRETİCİ VE ÖĞRENCİ KADROSU*

M. Âsım KÖKSAL

Sünnet ve Çeşitleri; Sünnete Sarılmanın Önemi

“Sünnet” özel tarifiyle: Hz. Peygamber'den sâdır olan sözler (hadisler), işler ve takrirler (tasvipler) demektir. Peygamberimiz'in ibadet maksadıyla farz ve vacib olmayarak işlemeye devam ettikleri ve nadiren bırakmış oldukları sünnetlere (sünenü'l-hüdâ), âdet mahiyetinde olanlarına da (sünenü'z-zevâid) denilmiştir.¹

Cebrail (a.s.), Peygamberimiz'e, Kur'ân-ı Kerim için indirdiği gibi, sünnet için de inerti.² Bunun içindir ki: Peygamberimiz, bir hadis-i şeriflerinde “İyi biliniz ki: Bana Kitap ve onunla birlikte bir, o kadar daha verildi.” buyurmuştur.³

Peygamberimiz'in adet mâhiyetindeki sünnetleri dahi Rabbanî idi. Nitekim o, “Beni, Rabbim terbiye

etti ne güzel terbiye etti.”⁴ hadis-i şerifleriyle bu gerçeği açıklamışlardır.

Hiç şüphesiz, sünnetlerin hayırlısı, Peygamberimiz'in sünnetidir. Peygamberimiz Tebuk seferi sırasındaki bir hutbesinde “*Sünnetlerin hayırlısı Muhammed'in sünnetidir.*”⁵ buyurduğu gibi, Veda Haccı sırasındaki hutbesinde de “*Ben, size öyle bir şey bıraktım ki, ona, sınıksız sarılırsanız, hiçbir zaman dalâlete düşmez, doğru yoldan sapmazsınız. O, Allah'ın Kitabı ve Resûlü'nün sünnetidir.*” buyurmuştur.⁶

Ahzâb Sûresi'nin “*And olsun ki, Allah'ın Resûlü'nde sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü ummakta olanlar için, Allah'ı çok ananlar için, güzel bir imtisal numûnesi vardır.*” mealli 21. ayeti, müslümanlara mutlu bir hedefi göstermekte, aranılan her iyi şeyin, Allah'ın

DİPNOTLAR

- 1 Bk. Aloys Sprenger, The Life of Mohammad from Original Sources, Alahabad: Presbyterian Mission Press, 1851, s. 89, 113; Hülya Küçük, “Dozy'nin ‘Het Islamisme’ Adlı Eseri Üzerine”, Diyanet İlmî Dergi, 30/4 (1994): 68, 75.
- 2 Ignaz Goldziher, Muslim Studies, çev. C. R. Barber - S. M. Stern, London: George Allan & Unwin, 1971, II, 20, dn. 5.
- 3 Goldziher, Muslim Studies, s. 19.
- 4 David S. Margoliouth, “On Moslem Tradition”, The Moslem World, 2/2 (1912): 114-5.
- 5 Hamilton A. R. Gibb, Mohammedanism: A Historical Survey, London: Oxford University Press, 1961, s.74.
- 6 Marshall G. S. Hodgson, The Venture of Islam I: Classical Age of Islam, Chicago: The University of Chicago Press, 1977, 63. Montgomery Watt (ö. 2006) da Batı dillerinde hem hadis hem de sünnet için kullanılan “tradition” kelimesinin yanlış anlamalara neden olduğuna işaret etmiştir (W. Montgomery Watt, A Short History of Islam, Oxford: Oneworld Pub-

- lications, 1996, s. 88).
- 7 M. M. Bravmann, The Spritual Background of Early Islam: Studies in Ancient Arab Concepts, Leiden: Brill, 1972, 154 vd.
- 8 Burada, Fazlurrahman'ın (ö. 1988) sünneti, “zaman içerisinde genişleyen ve değişen bir nehir yatağı” şeklinde tasavvur etmesi hatırlanabilir.
- 9 Bekir Ezer, “Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed, Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları (1900-1950)” (Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 71.
- 10 J. Fueck, “The Role of Traditionalism in Islam”, Hadîth, ed. Harald Motzki, Aldershot: Ashgate, 2004, s.16.
- 11 James Robson, “The Isnâd in Muslim Tradition”, Hadîth, ed. Harald Motzki, Aldershot: Ashgate, 2004, s. 168, 173; W. Montgomery Watt, “The Reliability of Ibn Ishâq's Sources”, Early Islam: Collected Articles, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1990, s. 13.
- 12 Alfred Guillaume, “The Origins of Muhammadan Jurisprudence”, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 16/1 (1954): s. 176.

“Sünnet; yalnız Medine’deki sahabilere değil, Medine dışındaki yeni müslümanlara da öğretilmekte idi. Nitekim, Hâlid b. Velid, hicretin onuncu yılında Benî Haris kabilesini İslâmiyet’e dâvet için gönderildiği zaman, onlara İslâm şeriatını, Kur’ân-ı Kerim’i ve Resûlullah’ın sünnetini öğretmişti.”

Resûlü’nde, onun mübarek sîret ve sünnetinde bulunacağını haber vermektedir. Peygamberimiz’in hayatını sîret ve sünnetini en geniş bir şekilde öğrenmek ve öğretmek bir vazifedir.

Suffa Öğrencileri

Peygamber mescidi adeta, ashâb-ı kirâmı yetiştiren bir medrese idi. Büyük, küçük, kadın, erkek, her-kes, Hz. Peygamber’in mesciddeki öğretici vaazları, hutbeleri, feyizli sohbetleri sayesinde Kitap ve sünneti öğrenip uyarılarınca hareket etmekte idiler. Bir de Medine’de kavim ve kabileleri, evleri barkları bulunmadığından, bu medresede kalan sahabiler vardı ki bunlara “ashâb-ı suffa” denirdi.⁷

Ashâb-ı suffanın sayıları, seksenden fazla idi.⁸ Gecelerini namazla, Kur’ân okumakla, ders görmekle geçirirler, gündüzleri de su taşırlar, odun toplayıp satarlar ve onunla yiyecek alırlardı.

Ensardan Ubâde b. Sâmit, Ashâb-ı Suffa’ya fahrî olarak yazı ve Kur’ân-ı Kerim öğretirdi.⁹ Peygamberimiz, Abdullah b. Mes’ud, Sâlim, Muaz b. Cebel ve Übeyy b. Ka’b gibi bilgin sahabilerini de ashâb-ı suffaya Kur’ân-ı Kerim öğretmekle görevlendirmişti.¹⁰ Onlardan bazılarının, bazen yetmişinin birden geceleri, bir öğreticinin başında toplanıp sabaha kadar ders gördükleri olurdu.¹¹ Ashâb-ı suffaya “kurrâ” denir, kabilelere gönderilecek Kur’ân ve sünnet öğreticileri de bunların arasından seçilirdi.¹²

Peygamberimiz “*Benim bu mescidime gelen kişi, başka bir şey için değil, hayr için, hayrı öğrenmek veya öğretmek için gelir.*”¹³ hadis-i şerifi, en kısa bir zamanda, öğrenciler üzerinde de öğrenciler üzerinde de tesirini göstermiş, Peygamber mescidi ve suffa, bir ilim ocağı haline gelmiştir. Zaten, Kur’ân-ı Kerim’e göre, Müslümanlardan bir kısmının, savaşlardan muaf tu-

tulup, halkı irşad edecek kimseler olmak üzere yetiştirilmeleri gerekiyordu.¹⁴

Sünnet; yalnız Medine’deki sahabilere değil, Medine dışındaki yeni müslümanlara da öğretilmekte idi. Nitekim, Hâlid b. Velid, hicretin onuncu yılında Benî Haris kabilesini İslâmiyet’e dâvet için gönderildiği zaman, onlara İslâm şeriatını, Kur’ân-ı Kerim’i ve Resûlullah’ın sünnetini öğretmişti.¹⁵ Yine hicretin onuncu yılında Amr b. Hazm da Necranlılara İslâm dinini, sünneti ve İslâm’ın şiar ve âlâmetlerini öğretmek üzere gönderilmişti.¹⁶ Peygamberimiz, aynı yıl Medine’ye gelen Beni Havlan kabilesi temsilcilerine de sünnetlerin öğretilmesini ashabına emretmişti.¹⁷

Ashâbın Sünneti Öğretme Azim ve Çabaları

Ashab-ı Kiram’dan Ebû Zerr’ül Gıfârî: “Resûlullah (a.s.), bize, üç şeyi:

- 1) İyiliği, emretmemizi,
- 2) Kötülükten menetmemizi,
- 3) İnsanlara, sünnetleri öğretmemizi önemle emir buyurdu.” demiş, başını, eliyle işaret ederek “Kılıcı, buraya dayasanız, ben de Resûlullah (a.s.)’dan duyduğum bir hadisi, başım kesilmeden önce tebliğ edebileceğime kanaat getirsem, muhakkak, o hadisi tebliğ ederim!” diyerek¹⁸ sünneti öğretme hususundaki azmini belirtmiştir.

Ashâb-ı kiram, Kitabullâh’ın açıklamadığı hususlarda, Hz. Peygamber’den gördüklerine ve işittiklerine göre hareket ve amel etmekte, bilmediklerini de bilenlerden sorup öğrenmekte idiler. Peygamberimiz’in vefatını takip eden ashâb devri, sünneti öğrenme ve öğretme ihtiyacının şümülü nisbetinde in’kişafı oldu. Tabiin devrine girilince, sünneti öğrenmek ve ona sarılmak ihtiyacı daha çok duyuldu.

Ashâb-ı kiramdan Übeyy b. Ka’b’in vefatına kadar

ilim talipleri, Peygamberimiz’in mescidinde, onun çevresinde toplanmaktan ve kendisinden yararlanmaktan geri kalmadılar. Hatta, son günlerini yaşadığı sıralarda idi (H. 30.), Iraklı bir ilim talibinin, onun, ilim öğretmekten kaçındığını sanarak sitemlenmesine dayanamayıp ağlamış, sonra da “Ya Rab! sana söz veriyorum: Eğer, beni Cuma gününe kadar bırakır, yaşıtırsan, Resûlullah (a.s.)’dan işittiklerimi, hiçbir kınayıcının kınamasından çekinmeksizin, onlara söyleyeceğim!” demiş, Cuma günü de, Hakk’ın rahmetine kavuşmuştu.¹⁹

Sünnet’in Öğretici ve Öğrenci

Kadrosuna Bir Bakış

Sünnet müessesesinin zengin kadrosuna, öğreticilerine ve öğrencilerine gelince:

İbn-i Sa’d’ın Tabakât’ındaki tespitine göre: Medine’de oturan ashâb-ı kiramdan başka, Taif’de 34, Yemen’de 29, Kûfe’de 149, Basra’da 150, Horasan’da 6, Şam’da 1313, Cezire’de 5, Mısır’da 32 sahabe oturuyordu. Medine’de oturan ashâb-ı kiramdan, hadis ve sünnet dinleyip rivayette bulunan Medine’li tabiinin 1. tabakasından 91, 2. tabakasından 344 kişi vardı. 3, 4, 5, 6 ve 7. tabakadan olanların sayısı 124’ü buluyordu.

Mekke’li tabiinin 1. tabakasından 11 kişi vardı. 2, 3, 4 ve 5. tabakadan yetişenlerin sayısı 120’yi buluyordu. Taif’de yetişenlerin sayısı 21 idi.

Yemen’de yetişen ve 1, 2, 3 ve 4. tabakadan olanların sayısı 35’i buluyordu.

Kûfe’deki ashâb-ı kiramdan hadis ve sünnet dinleyerek rivayette bulunan ve 1. ve 2. tabakadan olan tabiinin sayısı 403 idi. Burada 3. tabakadan 9. tabakaya kadar yetişenlerin sayısı 441 idi.

DİPNOTLAR

- * Bu yazı merhum Hocamızın İslam Dergisi’nde yayımlanmış yazısından ay-nen iktibas edilmiştir. (İslam Dergisi, Eylül 1986, s.52-54.)
1 Seyyid Şerîf, Târifât, s. 83.
2 Dârimî, Sünen, I,117.
3 Ebû Davud, Sünen, IV,200.
4 Süyûtî, Camiü’s-Sagir, I,14.
5 Vâkıdî, Megazi, III,101; Beyhaki’dan naklen İbn-i Kayyim, Zâdüлмаad, III,9; Ebülfida, Elbidayâ ve’n-Nihâye, V,13.
6 Mâlik, Muvatta, II,899; İbn-i İshak, İbn-i Hişam, Sîre, IV,251; Taberî, Tarih, III,169.
7 İbn-i Sa’d, Tabakât, I,255.
8 Ebû Nuaym, Hilyetü’l-Evliya, I,348-385; II,3-34.
9 İbn-i Mâce, Sünen, II,230.

“Önce bizzat Peygamberimiz tarafından ashâb-ı kirama, sonra ashâb-ı kiram tarafından tabiîn kütlesine, tabiîn tarafından kendi tabîlerine, onların da kendilerinden sonraki ilim talipleri kitlelerine dinî bir vecibe olarak öğretiler, aktarılar gelmiş bulunan Sünnet-i Nebeviyye, kontrol süzgecinden geçirilerek bizlere kadar ulaşmıştır.”

Basra’daki ashâb-ı kiramdan hadis ve sünnet dinleyerek rivayette bulunan ve 1. ve 2. tabakadan olan tabiinin sayısı 165 idi. Burada, 3. tabakadan 8. tabakaya kadar yetişenlerin sayısı 280’i bulmakta idi.

Horasan’daki sahabilerden sonra yetişenlerin sayısı 56 idi.

Şam’da, 1. tabakadan 8. tabakaya kadar olanların sayısı 138 idi.

Cezire’de yetişenlerin sayısı 39, Mısır’da 1. tabakadan 6. tabakaya kadar yetişenlerin sayısı 50 idi.

Görülüyor ki önce bizzat Peygamberimiz tarafından ashâb-ı kirama, sonra, ashâb-ı kiram tarafından tabiîn kütlesine, tabiîn tarafından kendi tabîlerine, onların da kendilerinden sonraki ilim talipleri kitlelerine dinî bir vecibe olarak öğretiler, aktarılar gelmiş bulunan Sünnet-i Nebeviyye, aynı zamanda yazı ile de tespit ve tarihte ilk defa olarak rivayetler ve raviler hakkında icad edilen usul ile kontrol süzgecinden de geçirilerek bizlere kadar ulaştırılmış bulunmaktadır. ■

GELENEĞİMİZDE DÂRÜLHADİS MÜESSESESİ

Doç. Dr. Abdullah Hikmet ATAN
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Müessese kurma fikri, yeryüzünün ilk evi/ mabedi kabul edilen Kâbe'nin¹ -bir ri-
vayete göre- Hz. Âdem tarafından inşa
edilmesi kadar eskidir. İktisat, kültür, siyaset ve din
gibi alanlarda topluma hizmet maksadıyla tesis edilen
ve yapım gayelerine yönelik faaliyetlerin yürütüldü-
ğü oluşumlara müessese denildiği² dikkate alınır
Kâbe'nin böyle bir işleve sahip olduğu görülmektedir.
Nitekim Mekke, müslümanlar tarafından hicretin 8.
yılında (M. 630) fethedildiğinde Kâbe'nin anahtarları
Osman b. Talha'dan alınmayıp kendisine bırakılmış,³
bu kadim müessesenin idaresi, geleneğe müdahale
edilmeksizin yine Kureyş kabilesine mensup ailelerin
uhdesine tevdi edilmiştir.⁴

Müessese tesisi, bir gaye etrafında organize olup
hedefe daha kolay ulaşmakla doğrudan alakalı ol-
masındandır ki müslümanlar gittikleri yerlerde ilk
olarak, bir çatı altında namazlarını cemaatle kılıp
dinî tedrisat yapabilecekleri mescitler inşa etmekle
işe başladılar. Binaenaleyh İslâm'ın ilk müesseseleri-
nin önce Medine'ye hicret eden muhacirlerce⁵ ardın-
dan hicret esnasında bizzat Resûlüllah (s.a.v.) tara-
fından Kuba'da, sonrasında yine onun önderliğinde
Medine'de inşa edilen mescitler olduğunu görüyoruz.⁶
Öyle ki Mescid-i Nebevî öncelikle Hz. Peygamber'in
imametinde cemaatle namazların eda edildiği bir
cami, yine onun muallimliğinde dinî eğitim ve öğre-
timin yapıldığı bir mektep olarak karşımıza çıkmak-
tadır.⁷ Nitekim Resûlüllah (s.a.v.) mescitte kurduğu
ders halkalarında sahabeye İslâm'ı öğretir,⁸ onların
suallerine cevaplar verir,⁹ mescit kimi zaman sayıları
yüzleri bulan daimî talebeleriyle (ashâb-ı suffe)¹⁰ ade-

“ Bir ihtisas medresesi olan dârülhadisler, yüksek seviyede hadis tedri-
sinin yapıldığı kurumlar olarak gerek bünyelerinde ders veren konularında
uzman meşhur muhaddisler, gerek okutulan dersler ve eserler ile İslâm
eğitim ve öğretimine önemli katkı sağlamışlardır. ”

ta yatılı bir medrese hüviyetini
aksettirirdi. Dolayısıyla mescitler,
İslâm eğitim tarihinde -daha son-
ra medreseler kurulsa da- ilim öğ-
retilen merkez olma hüviyetlerini
belli ölçüde muhafaza etmişler,
cami odaklı din eğitimi geleneği-
nin sürdürüldüğü mekânlar olma
özelliklerini korumuşlardır.

Zamanla ilme olan rağbetin
artması, ilimlerin tekâmülüyle be-
raber ders programlarının geniş-
lemesi, artan İslâmî ilimlerin belli
bir düzen içinde öğretilmesi icâb
edince, ibadet yerleri dışında öğ-
retim yapmak için ayrı binalar ya-
pılmaya başlandı.¹¹ Yine ilimlerin
gelişme göstermesiyle ortaya çıkan
ve münakaşaya dayanan kelâm,
cedel, münazara gibi ilimlerin ca-
milerin derûnî atmosferine zıtlık arzemesi de medrese-
lerin ortaya çıkmasında sayılabilir sebeplerdendir.¹²

Hicrî V. asırda yürütülen Ehl-i Sünnet aleyhindeki
Şia propagandalarına sistemli bir şekilde karşı koy-
mak ve gerçek dinin tatbikini sağlayabilmek için Ehl-i
Sünnet inançlarını yaymak maksadıyla Selçuklular ta-
rafından medreselerin kurulduğunu görüyoruz.¹³

Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün (v.
485/1092) gayret ve heyecanı medrese için yeni bir ge-
lişme devrinin başlangıcı olmuş,¹⁴ 459/1067 tarihinde
Bağdat'ta inşa edilen Nizâmiye Medreseleri, devlet ta-
rafından maddî-manevî yardım görüp sarayca hima-
ye edilmek suretiyle gerek teşkilat ve gerekse öğretim
olarak çağının diğer eğitim müesseselerinden çok
daha üstün hale gelmişlerdir.¹⁵

Medreseler, V. hicrî asrın ikin-
ci yarısı ile VI. hicrî asrın sonları
arasındaki dönemde, dârülkurrâ,
dârülhadis, ribat, hangâh vb.
türleri ile İslâm'ın hâkim olduğu
geniş topraklar boyunca yayılma
gösterdiler. Merv, Nişabur, Buha-
ra, Semerkand, Kahire, Bağdat,
Dimaşk, Musul, Halep, İske-
deriye, Kudüs, Mekke, Medine,
Kurtuba sesini, binlerce ilmî mü-
essese ve ulemâdan kalabalık bir
topluluğu yetiştirmekle bütün
dünyaya duyurdu. Bu şehirler,
âlimlerin uğrak yeri olurken,
İslâm vatanının doğusundan
batısına ilim öğrenmek kastiyla
seyahat eden talebelerle, bunlara
her türlü imkânı seferber eden
yöre halkının samimi gayretleri

gözlendi. Bu ilmî müesseselerin sadece büyük İslâm
şehirlerine münhasır kalmayıp küçük yerleşim alan-
larında da yaygınlık göstermesi konuya verilen ehem-
miyeti sergilemektedir.¹⁶

Hadis ilminin ehemmiyeti dolayısıyla, ilk devir-
lerde büyük toplantılar (mecâlis) halinde verilen ha-
dis derslerine, bilhassa medreselerin kurulmasından
sonra daha sistemli bir şekil vermek ihtiyacı hisse-
dildiğinden, hicrî VI. asrın ikinci yarısından itibaren
dârülhadisler tesis edilmeye başlandı.¹⁷ Hadisi öğren-
mek; manasını anlamaya ve dolayısıyla kuvvetli lisan
bilgisine bağlı idi. Bu ise ancak medreselerde okunan
dersleri belleyip icazet aldıktan sonra mümkün ola-
bilirdi. Bu bakımdan dârülhadisler medreselere göre
yüksek ihtisas müessesesi olup¹⁸ bu müesseselerde

İstanbul Müftülüğü Şenye Sicilleri Arşivi Rumeli Sadareti Mahkemesi sicil nr. 21, sayfa 1a-7a
Rumeli Kazaskeri ve Seyhülisâm Zekerriya Efendi b. Bayramın İstanbul'da Dârü'l-hadis ve hadis kitapları vakfıyesi

hadise dair yapılan ilmî faaliyetler, müstakil olması hasebiyle, camilerde ve evlerde yapılan çalışmalardan elbette daha verimli ve cazipti.¹⁹ Sonra hadise dair gerek rivayet ve gerekse dirayet ilimlerinin çokluğu, bu müesseselerin doğmasını gerekli kılıyordu.²⁰ Nitekim hadis kapsamına giren ne varsa bu müesseselerde okutulduğundan adına dârüssünneti'n-nebeviyye veya dârüssünneti'l-Muhammediyye de denmiştir.²¹

Dârülhadisler gerek fıkıh medreseleri gibi siyasî önem taşımamaları gerekse ihtisas müessesesi olmaları hasebiyle sayıca fıkıh medreselerinden az bina edilmişlerdi. Mesela Dımaşk'taki medreselere dair yazdığı ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris isimli eserle şöhret bulmuş tarihçi Nuaymî'nin (v. 927/1521) saydığına göre, VI-VII ve VIII. hicrî asırlarda Dımaşk'ta 130 tane fıkıh medresesi bulunuyorken, sadece 16 tane dârülhadis mevcuttu.²² Yine Mısırlı Hanefî fakihî ve tarihçi İbn Dokmak (v. 809/1407) zamanında Kahire'deki yetmiş üç medresenin ikisi dârülhadisti. Tarihçi Mücîrüddin'e göre (v. 928/1522) Kudüs'te medreselerin sayısı 40'ın üzerindeydi. Bir tane dârülhadis ve bir tane de dârülkurrâ vardı.²³ Yine dârülhadislerin ihtisas müessesesi olmalarının en önemli göstergesi,

medreselere nazaran sınırlı sayıda öğrenci kabul etme şartının vakfiyelerinde yer almış olmasıdır. Bu da genelde yirmi öğrenci ile sınırlı tutulmuştur.²⁴

Özel olarak dârülhadis ismini verebileceğimiz, resmî, belli statü ve nizamnamelerle tam teşekküllü ilk müessese, Dımaşk ve Halep atabegi Nureddin ez-Zengî (v. 569/1174) tarafından 566/1170'de²⁵ kurulan Dârülhadis en-Nûriyye'dir. Dârülhadisin şeyhliğine ise Dımaşk'ın meşhur muhaddisi ve tarihçisi İbn Asâkir (v. 571/1175) atanmıştır.²⁶

Bu ilk dârülhadisin faaliyete geçmesini benzer diğer birçok dârülhadisin açılması takip etti. Bu durum daha çok Dımaşk ve komşu şehirlerde görüldü fakat kısa zamanda bütün İslâm âlemine yayıldı. Abdüllâtif el-Bağdâdî (v. 629/1231) benzer bir dârülhadisi Musul'da İbn Muhâcir Medresesi'nin alt katında kurdu.²⁷ 622/1225'te Eyyûbî hükümdarı Melik Kâmil Nâsıruddin (v. 635/1238) Kahire'de Dârülhadis en-Nûriyye'den esinlenerek bir dârülhadis inşa etti.²⁸ Dârülhadis el-Kâmilîyye adı verilen bu dârülhadisin başına İbn Dihye el-Kelbî (v. 633/1235) getirildi.²⁹ Bu dârülhadisi, Dımaşk'taki meşhur Dârülhadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'nin inşası takip etti (630/1232).³⁰ Son

zamanlarda yapılan çalışmalar Anadolu'da açılan ilk dârülhadisin 640/1242 yılında Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad zamanında Emîr Atabey Cemâleddin Ferruh tarafından Çankırı'da inşa edilen Cemaleddin Ferruh Dârülhadisi olduğunu ortaya koymuştur.³¹ Bunu

Sivas'ta Sâhibiye Medresesi (Gökmedrese) takip etti (670/1271). Konya'da 675/1276 veya 678/1279'da yapılan İnce Minâre Dârülhadisi Anadolu'da tesis edilen üçüncü dârülhadistir. Bu dârülhadisten yaklaşık kırk yıl sonra (714/1314) İlhanlılar tarafından Erzurum'da Ahmediye Medresesi adıyla bir dârülhadis yaptırılmıştır.³² Böylece dârülhadisler Arap âleminin hudutlarını da aşıp Selçuklulara ve daha sonraki asırlarda Osmanlı devleti vasıtasıyla Anadolu'dan Rumeli'ye ve hatta Macaristan'a kadar yayılma göstermiştir. Öyle ki Evliyâ Çelebi, Saray Bosna'da gördüğü 10 adet dârülhadisten bahsetmektedir.³³

Osmanlı döneminde ilk dârülhadis, I. Murad devrinde (1360-1389) Çandarlı Hayreddin Paşa tarafından İznik'te yaptırılmıştır. Ancak ilk devir Osmanlı dârülhadislerinin en meşhuru şüphesiz II. Murad'ın 828/1425'te Edirne'de inşa ettirdiği Dârülhadis Medresesi'dir. Bu dârülhadis, Osmanlı medrese teşkilatında bir dönüm noktasıdır.³⁴ Fatih Sultan Mehmed döneminde de Bursa'da, İstanbul'da, Tokat'ta dârülhadislerin yaptırıldığını görüyoruz. II. Bayezid devrinde Amasya'da kurulan Abdullah Paşa Dârülhadisi'ni (890/1485) Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılan dârülhadisler takip etti. Bizzat Kanunî'nin inşa ettirdiği Süleymaniye Dârülhadisi (964/1557) bunlar arasında en meşhur olanıdır.³⁵ Sonraki dönemlerde de Osmanlı sultanları ve devlet adamları dârülhadis tesisine önem vermişler ve çok sayıda dârülhadis inşa ettirmişlerdir.³⁶ Geçtiğimiz asırda medreseler gibi dârülhadisler de genelde bir eğitim müessesesi olarak ehemmiyetlerini kaybetmişlerdir.

“Dârülhadisler gerek fıkıh medreseleri gibi siyasî önem taşımamaları gerekse ihtisas müessesesi olmaları hasebiyle sayıca fıkıh medreselerinden az bina edilmişlerdi.”

Dârülhadisler gerek işleyiş sistemleriyle gerek bünyelerinde ders veren hoca, okutulan kitap ve kütüphaneleriyle önemli bir eğitim kurumu olmanın özelliklerini yansıtır mahiyettedirler. Her ne kadar bu husus tüm dârülhadisler için söz konusu olmasa da bilhassa İslâm eği-

tim tarihinde mühim yere sahip merkezî konumdaki dârülhadisler için geçerlidir diyebiliriz. Bunlar içerisinde bir fikir vermesi bakımından Dımaşk'taki Dârülhadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'den bahsetmek yerinde olacaktır.

Dârülhadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'ye şöhret kazandıran en önemli hususlardan biri, hiç şüphesiz iç işlerini tanzim eden hassas kurallar ile idare edilir olmasıdır. Bu kuralların en güzel şekilde işletilebilmesi, İbnü's-Salâh (v. 643/1245), İmam Nevevî (v. 676/1277), İbn Hallikân (v. 681/1282), Ebû Şâme (v. 665/1266), İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1448) gibi meşhur hadis âlimlerinin dârülhadiste görevlendirilmeleriyle ancak mümkün olabilmiştir. Dârülhadiste çalışacak olan görevlilerin vazife alanları ve sorumlulukları tüm ayrıntısıyla belirlenmiştir. Buna göre dârülhadiste sırasıyla kurumun işlerine nezaret eden müdür konumundaki nâzır ve yardımcısı mürettip ve nakip, hadisin rivayet ve dirayet ilimlerine vâkıf muhaddis ki onun maaşı dönemindeki öğretim kadrolarında görev alan müderris dâhil personelin en yüksek maaşıdır, hadis kârii, hadis öğrencileri, hadis dinleyicileri, misafir ulemâ, kütüphane sorumlusu hâzin, kapıcı ve müstahdem konumunda iki kayyım ilaveten dârülhadiste beş vakit namaz ve teravih namazı kıldıran imam ve müezzin ile kıraat dersi okutan mukrî ve kıraat-ı seb'a öğrencileri bulunmaktadır. Ayrıca çalışan öğrencilerin ödüllendirilmesi, seçkin öğrencilere burs verilmesi de söz konusudur.³⁷

İlk örneklerini gördüğünüz Dımaşk dârülhadislerinde hadis rivayet ve dirayet ilimleri-

Kâmil BÜYÜKER
Bilâi BAL

Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK ile Söyleşi

1947 yılında Antalya Akseki’de doğdu. 1966’da Antalya İmam Hatip Okulu’ndan, 1970’te Konya Yüksek İslâm Enstitüsü’nden mezun oldu. Mezuniyetinden sonra Erzurum İmam-Hatip Lisesi’nde öğretmen ve idareci olarak çalıştı. 1974 yılında atandığı Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü’nde öğretim üyesi ve idareci olarak görev yaptı. 1981’de İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’ne naklen tayin edildi. 1983 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Kur’ân ve Sünnet’te Sevgi Kavramı -Özellikle Allah Sevgisi-” adlı teziyle doktor oldu. 1997’de doçent unvanını aldı. 2003 yılında da profesörlüğe yükseltildi.

2007-2011 yılları arasında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde dekanlık görevini yürüten Prof. Dr. Raşit Küçük, 27 Kasım 2011’de Din İşler Yüksek Kurulu üyesi olarak atandı ve aynı anda oy birliği ile Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı’na seçildi. 2014 senesi Mart ayında yaş haddinden emekli oluncaya kadar bu görevini sürdürdü. Aynı yıl Haziran ayında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Başkanlığı görevini üstlendi. Halen bu kuruluşun başkanlığı görevini ifâ etmektedir.

Eserleri: *Hazreti Muhammed (s.a.v.) Siyer-i Nebi*, *Sevgi Medeniyeti / Allah’da Kul Kulda Allah Sevgisi*, Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir, Prof. Dr. İsmail L. Çakan ile birlikte *İmam-ı Nevevî’nin Riyazü’s-Salihîn* isimli eserine yaptığı tafsilatlı şerh çalışması.

Sizi hadis ve sünnet alanında çalışmalara iten sâikler nelerdi?

Benim özellikle Hadis alanını seçmeme sebep Yüksek İslam Enstitüsü’ndeki hocamız merhum Prof. Dr. Muhammed Tayyip Okiç’dir. İlk Hadis hocamız odur. Sonra bir süre de onun ilk talebesi olan merhum Prof. Dr. Talat Koçyiğit dersimize gelmişti. Muhammed Tayyip Okiç Hoca, sadece dersimize gelmesiyle iktifa etmediğimiz, kendisine çeşitli sorular, hadisler sorduğumuz, bize hangi kitapları okuyacağımızı tavsiye eden bir hocaydı. Bahsettiğim tarihlerde -1966-1970 arası- piyasada fazla kitap da yoktu. *Tecrid-i Sarih* tercümesi Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında o sıralar daha yeni neşredilmişti. İlk neşri daha önce yapılmıştır, hatta ilk iki cildi Osmanlıca’dır, Ahmet Naim Efendi’nin tercüme ettiği kısımdır. Hocamız bunu

okumayı tavsiye edince ben kitabı alıp usûl kısmı da dâhil baştan sona okudum İslâm Enstitüsü talebesiyken. Sonra merhum Ahmet Davutoğlu *Selamet Yolları* diye *Buluğu’l Meram*’ın şerhi olan bir kitabı tercüme etmişti dört cilt halinde, onu okudum. Tayyip Okiç Hoca’nın *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler* kitabı ve ayrıca ders notları vardı. Kendisi Hadis üzerine sadece Türkiye’de değil dünyada neler yapılıyor onların bilgisini verirdi derste. Yoklama yapmamasına rağmen Okiç Hoca’nın derslerini hiç kaçırmadan takip ederdim. Zaten Ankaradan gelen hocalar on beş günde bir gelirdi. Hadise olan büyük aşkımla böyle başladı diyebilirim.

Erzurum’da İlk öğretmenlik yıllarımda Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi de açıldı. Ankara İlahiyat’tan

ne yönelik derslerin yanı sıra fıkıh ve tefsir dersleri de okutulurdu.³⁸ Aynı zamanda bu dârülhadislerde kırâat-ı seb’a da tedris edilirdi.³⁹ Dârülhadislerde muayyen ders kitaplarının okutulması belirlenmemiş, bunlar muhaddisin kendi tercihinine bırakılmıştır. Dımaşk dârülhadislerinde hadis metinlerine yönelik okutulan kitapların başında Buhârî ve Müslim’in Sahihleri, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî’nin *Sünen*leri, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i gelirdi.⁴⁰ Dirayet/usûlde de muhaddisler, kendi ders notlarından, telif ettikleri kitaplardan ders anlatırlardı. Meselâ Dârülhadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye meşihatinde on üç sene vazife yapan meşhur muhaddis İbnü’s-Salâh, hadis usulü konusunda *Mukaddimetü İbni’s-Salâh* adıyla şöhret bulan eserini, bu dârülhadisteki hocalık yıllarında, ilimde belli bir mesafe katettikten sonra kaleme almış ve derslerinde öğrencilerine yazdırmıştır.⁴¹ Osmanlı döneminde inşa edilen dârülhadislerde ise hadis metinlerine yönelik Sahih-i Buhârî ile Kastallânî’nin (v. 923/1517) bu esere yaptığı *İrşâdü’s-Sârî* isimli şerhi, Begavî’nin (v. 516/1122) *Mesâbihu’s-Sünne*’si, Sâgânî’nin (v. 650/1252) *Meşâriku’l-Envâr*’ı

DİPNOTLAR

- 1 Âl-i İmrân, 3/96.
- 2 Kubbealtı Lugatı, II, 2215.
- 3 Abdürrezzâk, Musannef, V, 83.
- 4 Ünal, Saadettin, “Kâbe” md., DİA, XXIV, 19.
- 5 İlk muhacirler Hz. Peygamber’den önce Mekke’den Medine’ye geldiklerinde, Kuba’ya yakın Usbe’de konaklamışlar, Kur’ân-ı Kerim’i hepsinden daha çok bilen Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe (r.a.), aralarında Hz. Ömer ve Ebû Seleme b. Abdülesed’in de bulunduğu cemaate, imamlık yapmıştır (İbn Sa’d, Tabakât, III, 64).
- 6 Buhârî, “Salât”, 48.
- 7 İbn Mâce, “İkâme”, 111-134; “Fiten”, 33.
- 8 Buhârî, “İlim”, 8; Müslim, “Selâm”, 10.
- 9 Müslim, “İmân”, 8; Ebû Dâvûd, “Cum’a”, 36.
- 10 Geniş bilgi için bkz. Baktrı, Mustafa, “Suffe” md., DİA, XXXVII, 469-470.
- 11 Bilge, Mustafa, İlk Osmanlı Medreseleri, s. 2.
- 12 Çelebi, Ahmet, İslâm’da Eğitim Öğretim Tarihi, s. 109.
- 13 Çelebi, a.g.e., s. 110-111; Dâvûd Cevdet, Medâris Asrûniyye, s. 6.
- 14 Pedersen, “Mescid” md., İA, VIII, 51.
- 15 Kazıcı, Ziya, İslâm Müesseseleri Tarih, s. 220.
- 16 Dâvûd Cevdet, Medâris Asrûniyye, s. 5.
- 17 Okiç, Tayyip, Bazı Hadis Meseleleri, s. 105.
- 18 Ergin, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, I, 122.
- 19 Sezgin, Fuat, “Dâr al-Hadith” md., Encyclopedia of Islam, II, 125.
- 20 Baltacı, Cahit, “Dâru’l-Hadisler”, İslâm Medeniyeti, c. 4, sy. 4, s. 37. (Ağustos 1980).
- 21 Nâcî Ma’rûf, Neş’etü’l-Medaris, s. 15.
- 22 Bkz. Nuaymî, Dâris, I, 19-22.
- 23 Sezgin, a.g.e., II, 126.
- 24 Nuaymî, Dâris, I, 303; Çelebi, a.g.e., s. 313-314.
- 25 Elisseeff, “Les Monuments De Nur Ad-Din”, Bulletin, s. 25 (1949-1951).
- 26 İbnü’l-Esîr, et-Târihu’l-Bâhir, s. 172; Ebû Şâme, Ravzateyn, I, 23; Nuaymî, Dâris, I, 99-100.

ile bu eserin şerhi olan İbn Melek’in (v. 821/1418) *Mebâriku’l-Ezhâr*’ı, Kâdî İyaz’ın (v. 544/1149) Şifâ’sı ile *Meşâriku’l-Envâr*’ı, Nevevî’nin (v. 676/1277) *Kitâbu’l-Erbain*’i ile İbnü’l-Esîr’in (v. 606/1210) *Câmiu’l-Usûl*’ü takip edilirken, hadis usûlüne dair ise İbnü’s-Salâh’ın *Mukaddime*’si ile İbn Hacer el-Askalânî’nin (v. 852/1449) *Nuhbetü’l-Fiker*’inin okutulduğunu görüyoruz.⁴²

Netice itibarıyla bir ihtisas medresesi olan dârülhadisler, yüksek seviyede hadis tedrisinin yapıldığı kurumlar olarak gerek bünyelerinde ders veren konularında uzman meşhur muhaddisler, gerek okutulan dersler ve eserler ile İslâm eğitim ve öğretimine önemli katkı sağlamışlardır. İslâm’da hadisin yeri dikkate alındığında onun öğretiminin de bu şekilde ihtisaslaşmaya gidilerek en üst düzeyde yapılması, dârülhadislerin İslâm eğitiminin niteliğine yönelik kalitesini gözler önüne sermektedir. İhtisaslaşmanın her geçen gün önemi daha da hissettirdiği günümüzde, dârülhadislerin müslüman ilim dünyasına fikir verme ve ideal aşılama noktasında büyük katkıları olacaktır. ■

- 27 İbn Ebî Usaybi’a, Uyûnu’l-Enbâ, II, 204.
- 28 İbn Hallikân, Vefeyât, V, 81.
- 29 Makrizî, Hıtat, I, 195.
- 30 İbn Kesîr, el-Bidâye, XIII, 146; Nuaymî, Dâris, I, 19.
- 31 Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Çankırı Belediyesi’nin işbirliği ile Çankırı’da ilki 30 Nisan-1 Mayıs 2011 tarihinde “Anadolu’da Hadis Geleneği ve Dâru’l-Hadisler” başlığı altında, ikincisi 08-09 Eylül 2012 yılında “Anadolu’nun İslamlaşma Sürecinde Dâru’l-Hadisler” temalı iki sempozyum düzenlenmiş ve sempozyum bildirileri iki kitap halinde yayımlanmıştır.
- 32 Geniş bilgi için bkz. Yardım, Ali, “Dârülhadis”, DİA, VIII, 530.
- 33 Seyahatnâme, V, 431.
- 34 Yardım, a.g.e., VIII, 530. Bu dârülhadisle ilgili geniş bilgi için bkz. Yıldırım, Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Dârulhadîsi ve Müderrisleri, İstanbul 2001; Memiş, “KYA Yöresi Anadolu’da Hadis Eğitimi ve Kültürünü Yayma Çalışmalarına Edirne Dâru’l-Hadislerinin Katkısı”, Anadolu’nun İslamlaşma Sürecinde Dâru’l-Hadisler Sempozyumu, s. 67-76.
- 35 Bu dârülhadisle ilgili Gazi Üniversitesi Polatlı İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Mehdi Çiftçi tarafından “Süleymaniye Dârulhadisi” başlıklı bir doktora çalışması yapılmıştır (Kitabevi, İstanbul, 2013).
- 36 Osmanlı devletinin kuruluşundan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar eğitim ve öğretimde bulunan dârülhadislerin bir listesi için bkz. Yıldırım, a.g.e., s. 32-33. Bu listede 41 tane dârülhadis yer almaktadır.
- 37 Bedrân, Münâdeme, s. 25-28; Duhmân, Fî Rihâbı Dımaşk, s. 134-138.
- 38 Nuaymî, a.g.e., I, 31.
- 39 Zehebî, İber, IV, 36-37.
- 40 İbnü’l-Attâr, Tuhfetü’t-Tâlibîn, s. 40; Sehâvî, Menhel, s. 96; Emîne Baytâr, “et-Tâ’îm fî Dımaşk”, İbn Asâkir, s. 271-271.
- 41 İbnu’s-Salâh, Ulûmu’l-Hadîs, s. 17-22 (muhakkikin mukaddimesi); Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 183-184.
- 42 Çiftçi, “Süleymaniye Dârü’l-Hadisi’nde Okutulan Eserler”, Anadolu’nun İslamlaşma Sürecinde Dâru’l-Hadisler Sempozyumu, s. 310-311.

sonra açılan ikinci fakültedir fakat farkı şudur: Ankara İlahiyat, Yüksek İslâm Enstitüsü mezunlarını ne asistan olarak alıyor ne de onlara doktora yaptırıyordu. İslâmî İlimler Fakültesi ikisine de açık bir fakülte oldu, yani hem asistan olabildiler, hem doktora yapma imkânı buldular. Hatta merhum rektörü Kemal Bıyıkoglu, -Allah ona rahmet eylesin-, üniversitenin aşağı yukarı bütün birimlerine İmam-Hatip Okulu mezunları da alınıyordu. Ben İslâmî İlimler Fakültesi'nde Hadis asistanlığı, İslâmî Türk Edebiyatı ve Tasavvuf asistanlığı imtihanlarına girdim. Daha sonra Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü Hadis ve İslâm Ahlâkı öğretim elemanlığı için açılan imtihana girerek bu iki alanın hocası olarak tayin olundum. İslami İlimler Fakültesi'nde dışarıdan doktora imtihanına girdim ve doktora Erzurum'da başlayıp Marmara Üniversitesinde bitirdim. 1980 ihtilâli çalışmalarımı ciddi sekteye uğratan bir dönem oldu. Çünkü ihtilâlde müdür vekilliği yapıyordum İslâm Enstitüsü'nde; bir süre gözaltında bir süre de hapishanede kaldım. Çok uzun olmayan bir süre sonra çıktım, o kargaşada, aramalarda çalışma fişlerim ve notlarım kayboldu, imha edildi. Sonra İstanbul Yüksek İslam Enstitüsüne zorunlu tayinim

çıkarıldı. 1981 senesinde İstanbul'a geldim, Enstitü, Marmara İlahiyat Fakültesi olunca doktoramı 1983 yılında burada tamamladım. Böylece ben çok sevdiğim Hadis ilminde aynı zamanda doktoralı bir eleman olarak çalışmaya başladım.

Erzurum'da kaldığınız süre içinde Muhammed Hamidullah Hoca ile de temasınız oldu mu?

Elbette. Hamidullah Hocamızın Erzurum'daki ders, konferans ve seminerlerinin hemen hepsine katılmaya çalışırdım; merhum gerçekten büyük bir âlimdi, bilgiyle, ahlâk-ı hamide sahibi oluşuyla, ibadet hayatıyla vs. Doktora çalışmamla ilgili tavsiyelerini almak için müracaat ettim, fakat onun tavsiye ettiklerini çalışmam mümkün olmadı. İshak İbn Rahuye'nin *Müsned*'i üzerinde çalışmamı istedi. Zâhiriye Kütüphanesi'nden birkaç sayfasını getirtmişti, doğrusu okunması benim açımdan zor bir kitaptı.. Hocaya "Ben bunu nasıl okuyacağım, hiçbir mümaresem yok?" dedim. Hoca da "Beraber biraz okuruz sonra devamını sen okursun, dedi. Papirüsler üzerinde harekesiz, noktasız bir yazıydı ve varak sayısı da çoktu, nitekim daha sonra dört cilt halinde neşredildi. Sonra bir başka kitap daha tav-

siye etti. Muhammed bin Yusuf ed-Dımaşkî es-Sâlihî adlı bir âlimin *Sübülü'l Hüdâ ve'r-Reşâd ilâ Siyeri Hayri Halkı'l İbâd* diye bir kitabı var. O zaman henüz el yazması halinde idi. Önce Mısır'da sonra Beyrut'ta neşredildi bu kitap. İslam dünyasında yazılmış en geniş siyer kitabıdır. Türkçeye de tercüme edildi son zamanlarda. Bunun sistemi, usûlü, rivayetleri konusunda bir çalışma yapmamı istedi. Yalnız bu kitabın nüshalarını temin etmek de çalışmak da kolay değildi. Sadece Türkiye kütüphanelerinde 16 nüshası olan bir kitaptı. Bin yedi yüz küsur varaktan ibaretti. Yine de çalışmayı kabul ettim fakat İslâmî İlimler Fakültesi'nde beraber çalışacağımız hocamız, daha güncel, hayatın içinde, daha faydalı bir konu olarak Kur'an ve Sünnette Sevgi ve Korku başlıklı bir çalışma yapmam halinde çalışabileceğimizi söyleyince böyle bir konuya karar verdik. Nihayetinde "Kur'an ve Sünnet'te Sevgi Kavramı" adıyla başladık, "Allah sevgisi" ile sınırlandırdık ve o çalışma daha sonra *Sevgi Medeniyeti* adıyla kitaplaştı.

Ben o sıralarda İslâm Enstitüsü'nde hoca idim. Lise hocası gibi 28 saat derse giriyordum haftada. Sadece ben değil birçok hoca böyleydi. Hadis okutuyor, Ahlâk derslerine de giriyordum. Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerini baştan sona o süre içinde okudum. Muhammed Fuad Abdulkaki'nin, Buhârî ve Müslim'in muttefekun aleyh olan hadislerini topladığı kitabı var: el-Lü'lüü ve'l-Mercan. Bu kitabı hem Erzurum'da hem de İstanbul'da hadis dersi metin kitabı olarak okuttum. İstanbul'da ayrıca Buhârî'den, Müslim'den, Ebu Davud'dan, Tirmizi'den seçme metinler okutuyorduk. Bir miktar meşhur hadis şerhlerinden de okutuyordum, talebe arkadaşlar hem belli bir alışkanlık kazansın, hem şerhlerin önemini kavrasınlar diye. Doktora çalışmasından önce iki çalışma yapılyordu. Bunlar ilgili kurullarda kabul edilirse doktora başlanabiliyordu. Ben, Hicri İkinci Asır Müellifleri adıyla bir çalışma, Abdullah İbn Mübarek'in Hadis İlminde Yeri diye ikinci bir çalışma yaptım. Bu çalışmaları daha sonra geliştirdim, genişlettim. İbnu'l-Mübârek adlı çalışmam bir ara çok az sayıda basıldı. Sonra bir yayınevi bassın diye verdim fakat ne yazık ki hem yayınevi basmadı

hem de verdiğim nüsha kayboldu. Üzerinde ekler yaptığım bir çalışmaydı.

Hadis dersleri okuturken doçentlik ve profesörlüğümü tamamladım. Bu arada Riyazü's- Salihîn çalışmalarına başladık M. Yaşar Kandemir ve İsmail L. Çakan hocayla birlikte. O kitap bizim aşağı yukarı 6 yılımızı aldı. Başlangıçta 2 sene gibi bir zaman tayin etmiştik fakat öyle olmadığını gördük zamanla. Allah'a hamd olsun duaya vesile oluyor, din görevlileri, öğretmen ve öğrenciler ve hadis okumak isteyenler yurt içi ve yurt dışında bu kitabımızdan çok faydalaniyor. Çok ciltli bir kitap olmasına rağmen binlerce adet basıldı, halen okunmaya devam ediyor.

Hocam geleneğimizde Hadis ilmiyle ilgili medreseler veya tekkeler dışında Dârülahadisler var. Cumhuriyet devrinde ise diğer dinî ilimler sahalarında olduğu gibi Hadis ilminin de inkıtaya uğradığını biliyoruz. Özellikle Cumhuriyet dönemi Türkiye'si'nde hadis çalışmaları nasıl yürüdü/yürütüldü?

Osmanlı döneminde, hadis ilimleri alanında çoğunluğu Arapça ve bir bölümü de Türkçe olan pek çok çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet döneminin başlangıcında Babanzâde Ahmet Naim tarafından tercümesine başlanılan en sahih hadis kitabı olarak kabul edilen Sahih-i Buhârî isimli eserin muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, mütercim vefatından sonra merhum Kamil Miras tarafından tamamlanmış ve bu dönemin ilk temel eseri olmuştur. Bu salt bir tercüme olmayıp önemli bir bilimsel şerhtir. İlk iki cildi Osmanlıca olarak neşredildi. Sonraki ise yeni harflerle neşredilmiştir. Aslında ilk baskısındaki ayet ve hadisler hattatlar tarafından yazılmıştır. O ilk baskının hadisleri klişe baskıdır. Memleketteki en iyi matbaalardan birinde yapılmış çok güzel bir baskıdır. İkinci baskı da çok güzeldir. Tarih Kurumu matbaasında dizdirilerek basılmıştır. Diyanet şimdilerde bu eseri yeniden yayına hazırlıyor. Temenni ediyoruz inşallah o daha da güzel olur. Fakat sadece Tecrid değil, o dönemde merhum Kivâmüddin Burslan ile Hasan Hüsnü Erdem'in yaptığı Riyazü's Salihîn Tercümesi var. Daha sonra merhem

Hasan Hüsnü Erdem tercümeyle tek başına yapıp kendi ismiyle yine Başkanlık yayınları arasında neşredildi. Son yıllarda yine Başkanlıkça yeni bir Riyazü's-Salihîn tercümesi daha yapıldı. Tabi bu arada küçük çaplı hadis kitapları da -40 Hadis, 250 hadis vb. gibi- neşredilmiştir. Fakat Cumhuriyet döneminde esas önem arz eden şey bana göre hem Tecrid-i Sarih'in tercümesi hem de Hamdi Yazır'ın Kur'an'ın tefsirini yazması ve bu eserlerin neşredilmesidir. Her ikisi de TBMM'nin kararıyla ortaya çıkmıştır. “Biz bir rejim değişikliği yaptık ama din ile alâkasını kesmiş bir yapı değil, dini özgün olarak, asli kaynaklarından öğrenerek yaşatmak isteyen bir iradeye sahibiz” der gibi bir manâ da ifade ediyor. Maalesef daha sonra sapmalar, bozulmalar, yanlış yönlendirmeler olmuştur. Bunları bir tarafa bırakırsak aslında Diyanet Riyâseti'nin kurulmuş olması bile geleceğin devamının sağlanmasıdır ve bütün zorluklara, sıkıntılara rağmen istikamet üzere devam etmiş olmasıdır. Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı gerekse müstakil yayınevleri sünnet-i seniyye ve hadis ilimleriyle ilgili kitaplar neşrini ihmal etmemiştir. Bunların bugünkü kadar yaygın ve çeşitli, bilimsel ve yüksek kalitede olduğu söylenemezse de olmadığı veya yasaklandığı iddiaları isabetli değildir.

Diyanet'in, hasbelkader bir süre de başkanlığını yaptığım Din İşleri Yüksek Kurulunun başlangıçtan bugüne kadar çizgisinde bir sapma söz konusu olmamıştır. Diyaneti de aslında temsil eden bu Kurul'dur, çünkü bu kurul dışındaki resmi yapı siyâsî etkilere açık olmuştur. Din İşleri Yüksek Kurulu daima “Ehl-i sünnet ve'l-cemaat” çizgisinin hassasiyetle korunduğu bir kurum olma vasfını korumuştur. Bu demek değildir ki Kurul'un görüşleri tek mezhebe ircâ edilmiş görüşlerden ibarettir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat dediğimiz o geniş dairenin her bir unsurunu dikkate alarak karar alan bir kuruldur ve bu özelliğiyle çok önemlidir. Kurulun etkinliği Diyanet İşleri Başkanlığının son yapılan kanun değişiklikleriyle bir miktar zedelenmişse de umarım bundan sonra ıslahı mümkün olabilir. Diyanet ile Kurul'u aynı görmek bence biraz eksikliklerdir. Mesela bazı başkanların zamanın yöneticilerinin etkisiyle

Kurul'un kararlarında değişiklikler istediği olmuştur, fakat Kurul bu istekleri uygun görmemiş ve uymamıştır. İstikamet üzere olduğuna inandığı görüşünde ısrar etmiştir. Onun için diyorum Kurul çok önemlidir. Son dönemlerde Başkanlıkla Kurul arasında da bir uyumsuzluk söz konusu değildir.

Bugün her ilde bir İlahiyat Fakültesi var. Fakültelerde Hadis bölümleri var. Hadis alanlarındaki müfredat sizce yeterli mi? Bugün ilahiyatta birbirine çok zıt görüşler ortaya çıkabiliyor. Bu konuda neler yapılabilir?

Öncelikle şunu ifade edeyim, bir tekdüzelik istenilmesi, farklı bilimsel yaklaşımları yadırgamak söz konusu değil. Bu ifade etmeye çalıştığım tarz, genel itibariyle İslâm ilimler tarihinde böyle olduğu gibi, Hadis tarihinde de böyle. Karşı çıkılması gereken, ilmî anlayıştan uzak, gelişigüzel ve bilgisizce yapılan birtakım maksatlı veya cahilce yaklaşımlardır. Mesela hadislerin kabulü ve reddi, sahihliği ve hasenliği, zayıflığı ve uydurma oluşu gibi konuların tamamı ciddî, ilmî araştırmalar gerektiren hususlardır. Hadis tarihi boyunca bunlar üzerinde durulmuş ve çok ciddi bir birikim, her bir konuda onlarca cilt tutarında emek mahsulü eserler günümüze kadar gelmiştir. Bunlardan haberdar olmak, araştırmak, en güzel şekilde incelemek ve bilimsel metotlarla neşretmek gerekir. Bu görev fakültelerimize ve ilim adamlarına düşüyor. İlâhiyat Fakültelerimizin de her birinde zorunlu olarak okutulan aynı sayıda Hadis dersleri var; bunun yanında seçmeli olan hadis dersleri de var. Fakat müfredatta bütün fakültelerde bir birliktelikten söz edilemez. Fakültelerin her biri, hatta bazı kere hocalar müfredatı kendileri yapıyor. Bu durumda farklılıklar olması normal. Fakat bir hadis hocasının sadece kendi bakış açısını yansıtmaması veya sadece kendi makalesini, kitabını okutması bu alanda kısırlığa, dar görüşlülüğe sebep oluyor. Propagandist, peşin kabul ve peşin reddedici yaklaşımlar ilmî üslûbun dışında kalır. Bu durum olumsuz sonuçlara sebep olur ve talebelere de pratik hayata da yansır. Bir hocanın yapması gereken şey şudur: Bu ilmin usulü, üslubu ve kitapları vardır. Bu alanda sahih hadisleri

ihativa eden kitaplar da sahih hadislerle zayıf hadislerin hatta mevzû hadislerin bir arada olduğu kitaplar da var. Sırf zayıf hadisleri ihtiva edenler, sırf mevzû hadisleri ihtiva edenler de var. Olması gereken bütün bunlar hakkında bilgiler vermek ve hadisin hem usulü, hem tarihi, hem tarihinin gelişim seyri ve değişim seyri hakkında bilgiler vermektir. Biz Marmara İlahiyat'ta Hadis anabilim dalı olarak genel anlamda yanlış yaklaşımlara, sünnet ve hadis karşıtı propagandist aşırılığa imkân vermemeye özen gösterdik. Her türlü anlayışı ve görüşü, doğru bilineni de yanlış bilineni de, doğrunun niçin doğru yanlışın niçin yanlış olduğunu da izah ederek ifade etmeye çalıştık. Doğru olan yöntemin de bu olduğuna inanırım.

En sahih kitapta mevzû hadisler bulmaya çalışmak veya mevzû hadis misali verecekse oradan vermeye kalkmak çok rencide edici bir şeydir. Doğru bir yöntem de değildir. “Şu kriterler açısından, şu âlimlerin görüşü olarak, şu kitaplarda şu rivayet mevzû olarak geçiyor veya zayıf olarak geçiyor.” tarzında söylenebilir. Hatta geleneğimizde çok enteresan incelikler vardır. Mesela “Bu hadis zayıftır” tabiri yerine “Bu hadis bu isnatla, bu senetle zayıftır”, “Bu hadis şu kişiden dolayı senedi itibariyle mevzûdur” tabirleri kullanılıyor. Çünkü bir hadisin senedinde vadda' (hadis uydurucu) denilen veya kezzab (çok yalancı) denilen biri varsa böyle kimselerin rivayetine mevzu deniyor. Böyle rivayetlerin senedi iti-

bariyle mevzû veya senedi itibariyle zayıf olduğuna hükmediliyor. Şimdi bunları birbirinden ayırmazsak, sapla samanı birbirine karıştırırsak doğru bir yaklaşım olmaz. Mesela bir kitapta senedi itibariyle zayıf olarak hatta bazen metni itibariyle zayıf olarak anılan bir hadis bir başka geliş tarikiyle sahih bir hadis olabiliyor. Bunun için mesela İmam Buhârî gibi büyük âlimler bir hadisi birkaç tane ayrı yoldan aynı sıhhatle görmedikçe kitaplarına almamışlardır.

Buhârî'nin kitabında on bine yakın hadis vardır mükerrerleriyle birlikte. Mükerrerler çıktıktan sonra iki bin yedi yüz küsur hadis kalır. Bu kitabın içindeki bâb (konu başlığı) sayısından daha azdır hadis sayısı. Ama anılırken “Buhârî kitabını yüz bin sahihten seçti” deniyor. Şimdi birtakım insanlar yani hadis ilminin gerçeğine veya derinliğine vukûfiyeti olmayanlar “Bu yüz bin sahihin gerisi nerede?” diyor. Yüz bin sahih demek “yüz bin sahih tarîk” demektir. Yani “tarîk”le “hadis” arasındaki farkı bilmek gerekir. Mesela bir hadis düşünelim. *İnneme'l 'amâlû binniyât* hadisinin bir tek sahih tarîki vardır. Fakat bu hadis o kadar şöhret bulmuştur ki insanlar bunu mütevatir zanneder. Ama sahabeden sadece bir tek sahih tarikle gelen bu hadis sahabe arasında o tarikle önce başka sahabiler tarafından nakledilmiştir. Sonra bu hadisi tabiîn tabakasından farz edelim rivayetleri makbul olan yüz kişi nakletmiştir. Bu yüz tane sahih tarîk demektir; ama metin tektir. Tebe-i tabiîne geldiğimizde bu dört yüz tarîke çıkabilir. Şimdi bunların hepsi hadis olarak adlandırılıyor ama bunlar gerçekte metni değiştirmez. Bu tarîktir. “Buhârî'nin yüz bin sahih tarikten seçmesi” bu demektir. Yoksa yüz bin sahih metinden seçmiştir diye bir şey yoktur. “İmam Ahmed ibn Hanbel'in Müsned'inde kırk bin hadis var.” diyorlardı ama müsnedler neşredildikçe hadisler sayıldıkça asla böyle olmadığı neredeyse bunun yarısı kadar olduğu anlaşıldı. Buradaki mükerrerleri ayırırsak hadisler çok daha azalır çünkü müsnedde bir hadis elli beş ayrı kişiden nakledilmiştir. Demek ki bu kitaplarda öyle çok fazla hadis yok, zaten dinî hükümlerin üze-

“Geçmişimizde Peygamber Efendimiz ile alakalı çok geniş bir literatürümüz var. Türkçeye tercüme edilenleri de var, Türkçe olarak telif edilenleri de var. Cemil Meriç’in bir sözü vardır: ‘Tercümeler bizim yolumuzu aydınlatan gemici fenerleridir.’ Tercümeler böyle bir işlev görmeli ama aslında biz telif yapmalıyız.”

rinde dönüp dolaştığı hadislerin sayısı hiçbir zaman dört bin civarını geçmez. O büyük hadis kitaplarında da çok sayıda mükerrer vardır. Bunları ilim ehli oturmuş tek tek değerlendirmiştir. Biz bu değerlendirmeyi yeterli bulumuyorsak önümüze açılan yeni ufuklar çerçevesinde yeniden hadisleri değerlendirmeye tabi tutabiliriz. Bu yasak değildir ve bu asırlardır zaten olmuş bir şeydir. Yalnız hissîlikten uzak ve peşin fikirliğin, mücerret kişinin kendi aklının ön planda olmadığı bilimsel bir tavırla hareket etmek gereklidir. Yoksa “Senin aklın ‘akl-ı hâtim’ midir?” diye sorarlar adama. Yani sen “son akıl” mısın? Senin aklına uymuyorsa bir başkasının aklına uyabilir bu. Nitekim akla pek uygun olmayan fakat muhafaza edilmiş hadislerin bugün ne kadar büyük önem ifade ettiğini görüyoruz. Mesela hadisler içinde, bugün konuşulan karadelikler ile alakalı hadisler olduğunu gördüğümüz zaman şaşıyoruz ve bunlar bize sahih senedlerle gelmiş rivayetler. Hadisleri değerlendirirken elbette aklımızı kullanacağız ama “aklıma uymuyor” diye bir şeyi reddetmek doğru değildir. Bunları bilmeden hatta Arapça bilmeden, hadislerin asıllarını okumadan, rivayetin çeşitlerine bakmadan, söyleniş sebebi var mı bunu bilmeden değerlendirmeler yapmak isabetli bir yaklaşım değildir. Yani televizyonda radyoda gelişigüzel bir şekilde hadislerle, Kur’an ile sünnet ile ilgili bilgisizce konuşmak, hadisleri günübirlik dedikodu konusu yapmak çok yanlıştır, sorumsuzluktur, üzüntü vericidir.

Hocam, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yaptığı “Hadislerle İslâm” projesine de değinelim. Son dönemde yapılmış bu önemli derleme ve tasnif çalışması hakkında neler söylersiniz?

Bu konuda bir saptırma yapıldı. “Hadisleri seçiyorlar, bu seçmelerin sonunda hangi hadislerin muteber olduğu görülecek” gibi şeyler söylendi. Bir defa böyle bir gaye hiçbir zaman olmadı. Ben şahsen iştirak etmiş değilim bu çalışmalara. Fakat Başkanlık bu çalışmayı tamamen bir tebliğ-irşad faaliyeti ve Peygamber Efendimiz’in sahih hadisleri ölçeğinde İslâm’ı anlama, tanıma, anlatma faaliyeti olarak başlattı. Ele alınan konuda birkaç hadise yer verilip diğer hadisler de kaynaklarında gösterilerek muhtevasına yansıtıldı ve arzu edenler bu kaynaklara da baksınlar, o hadisleri de görsünler gayesi güdüldü. Böylelikle rahatlıkla okunabilecek bir kaynak kitap çalışması oldu. Başta vaizlerimiz olmak üzere din görevlileri tarafından okunup cemaate anlatılsın istendi. Dil veya anlatım tarzını biraz ağır bulanlar olabilir, içinde insanın zihnine acaba sorusu getiren şeyler de olabilir bunlar samimiyetle bildirilmeli. Başkanlığa denilmeli ki “Başkanlığınızda yayınlanan şu kitaptaki konular, şu anlatım insanlarda bir zihni bulanıklığa sebep olur, ne kastedildiği daha iyi anlatılmalıdır, şu kanaatin yanlış olduğu inancındayım, doğrusu şudur.” Kur’an dışındaki bütün kitaplar tenkide açıktır. Okuduğumda benim de özellikle üslup olarak bazı anlatımlara takıldığım ve böyle olmasaydı

dediğim yerler vardır ve bunları da samimiyetle tespit edip bildirmeye çalışıyorum, çalışacağım.

Başkanlık bir taraftan *Tecrid*’i yeniden neşretmeye çalışıyor ayrıca Hamdi Yazır tefsirini de neşreder. Orjinal metni neşretti, latinize edilmiş metni de tashih ederek yeniden neşreder. Sadeleştirilmiş olarak neşretmeyecek. İnşallah faydalı bir baskı olur. Okumayı becerebilecek miyiz asıl mesele odur. Yani birkaç defa sadeleştirildi, ben sadeleştirilmesin demem çünkü bu kitaplardan daha fazla istifade edilmesi gerektiği için sadeleştirmeye ihtiyaç vardır, fakat bunu çok hassasiyetle yapmak gerekir. Fakat merhum Yazır’ın ifadesi o kadar âlimane ki onu bugünün çok daralmış Türkçesine aktarmak da zordur. Bizim böyle bir şanssızlığımız var ülke olarak. Diğer devletler bizim gibi dilini ikide bir değiştirmiyorlar. Halkın konuşma dilini bir kenara bırakırsak bizim ilim dilimiz de yazı dilimiz de çok kısırlaşmış durumda.

Yeni yetişen neslimize Peygamberimiz’i anlatacak siyer kitaplarından yoksunuz. Bununla ilgili muhtelif çalışmalar yapılıyor. Gençler, çocuklar şimdilerde teknoloji bağımlısı olarak yetişiyorlar. Peygamberimiz’in örnek hayatını bugünkü nesle nasıl aktaracağız, nasıl sevdireceğiz?

Bu konudaki gayretlerin çoğaltılması lazım. Bir defa kitap olmadan dediğiniz yeni, dijital, elektronik ortama geçilmesi mümkün değil. Çocuklarımıza Peygamber Efendimiz’i anlatan kitaplar, eserler geçmişten beri var. Cumhuriyet döneminde de vardı. İlmi olanları, hikayemsi olanları, kronolojik bir sırayla yazılmış olanları, şiir haline getirilmiş olanları da var ama yeterli mi? Hayır. Bugüne nasıl uyarlanacağına bakmak ve onunla uğraşmak lazım. Özellikle Yaşar Kandemir hocamız başta olmak üzere bazı meslektaşlarımızın, yazarların, çizerlerin bu konuda hakikaten gayretleri var. Bu kitaplardan bazılarını Diyanet İşleri Başkanlığı neşretti, bazılarını tercüme etti. Ama bizim İmam Hatiplerde okutulan kitaplarımız ve onların biraz daha geniş olan diğer yayınevlerince basılmış sahih bilgileri ihtiva eden siyer kitaplarımızın önemli olduğuna inanıyorum. Bunların az olmadığı kanaatindeyim ama seviyelere göre değerlendirip düşünmemiz

lazım. Başarabildiğimiz kadar yapılıyor diyebilirim ama özellikle hikayecilerimiz, romancılarımız bunları hikâyeye, romana, çocuk edebiyatı diline, lise seviyesinde, halk seviyesinde edebiyat diline dökerek çalışmaları yapmalı.

Geçmişimizde Peygamber Efendimiz’le alakalı çok geniş bir literatürümüz var. Türkçeye tercüme edilenleri de var, Türkçe olarak telif edilenleri de var. Cemil Meriç’in bir sözü vardır: “Tercümeler bizim yolumuzu aydınlatan gemici fenerleridir.” Tercümeler böyle bir işlev görmeli ama aslında biz telif yapmalıyız. Bir ara hep tercümeler yaptık. Bazen Arapça’da kullanılan bir takım tabirlerin cazibesine kapıldık. Mesela Araplar bir kitap yazdığı zaman onu yazana “el-üstâd”, “el-allâme”, “el-kâmil” gibi lakaplar veriyorlar ve biz de onları üstad, profesör vs. diye tercüme ederek Türkçeye aktardık. Baktık ki tercüme edilen kitaplar bu vasfa uygun değil. Nasıl oluyor da bu kadar methedilen insandan böyle bir kitap sâdır oluyor diye şaşırdık. Onun için ben kendi yazarlarımızın, kendi muhitimizin insanların te’lifini çok önemsiyorum. Bizim İmam Hatip’te okuduğumuz bir Siyer kitabı vardı. O Siyer kitabı hâlâ benim hafızamda önemli bir kitap olarak duruyor. Biz de bir ders kitabı hazırlamıştık zamanında.

Siyer Vakfı bu konuda araştırmalar yapıyor. Ben bu tür çalışmaları çok önemsiyorum. İnanıyorum ki ihtiyaçlarımız üzerinde samimiyetle duran insanlar başarılı çalışmalar yapacaklar. Bu konuda kurumlarımız, kuruluşlarımız önemli. Diyanet bu konuda bir heyet oluşturup bir şeyler yapmalı. Mesela İSAM’ın bünyesinde siyer ilmiyle, peygamberimizle alakalı bütün maddeleri bir araya getirip bir kitap yapma düşüncemiz de var. Bütün konuları kapsayıcı araştırma merkezleri kurulmalı. Bunu önemli görüyorum ve bu çok yönlü çalışmalı. Bilimsel çalışmalı. Hem halk için çalışmaları yapmalı hem yazılı ve görsel basım olarak çalışmalı güzel senaryolar hazırlanmalı bu senaryolar film haline getirilmeli, bunların hepsine ihtiyaç var. Çünkü sünneti ve hadisleri en güzel şekilde anlamamanın anlamlandırmanın başta gelen yolu siyer ile beraber bunları okumak, ele alıp değerlendirmektir. ■

SÜNNETÜ'L-CÂHİLİYYE

Dr. Mehmet APAYDIN
KURAMER

Her insan olaylar karşısında kendisini sınırlayan fiziksel, biyolojik, sosyal ve psikolojik etkilere rağmen diğerlerinden farklı davranışlar sergiler. Bu davranışlar, sosyal çevrenin de etkisiyle zaman içinde bir hayat tarzına dönüşür. Bazı insanların olaylar karşısında gösterdikleri sabır, metânet ve fetânet gibi üstün meziyetler diğerlerinin dikkatini çeker. Onların yapıp ettikleri örnek alındıkça o toplumda belli davranış birliktelikleri ortaya çıkar. Düz bir arazide akan suyun zamanla belli kanallar oluşturarak nehirler oluşturması gibi insanların davranış kalıpları da birbirleriyle uyumlu hale gelerek belli hayat tarzlarına dönüşürler. Böylece, her yeni nesil kendi tabiatına yakın bulduğu tarzı benimseyip belli bir seyr-i sülûk oluşturur.

Câhiliyye Arapları, sahip oldukları genetik özelliklerin yanında, yaşadıkları coğrafyanın zorluklarından da kaynaklanan sebeplerle bireysel ve başına buyruk hareket etmek yerine, hayatlarını

kabile boyutlarında gruplar halinde sürdürürlerdi. Bu gruplar, Arabistan coğrafyasındaki kıt kaynakları mümkün olduğu kadar verimli kullanabilmek için birlikte hareket etmek zorundaydılar. Uyumlu bir birliktelik için ataları tarafından tecrübe edilmiş davranışları aynen tekrar etme ihtiyacı hissediyorlardı. Onların yapıp ettiklerine ters düşen davranışlar ise kınanıyor, hatta cezalandırılıyordu.

Toplumsal hafızanın yaşattığı bu davranış kalıplarına “sünnet”, bu kalıpları tatbik ederek belli bir hayat tarzı oluşturmuş olan insanların üzerindeki örnekliğe de “sîret” denilmiştir.¹ Bu yaklaşıma göre sîret bir “yaşam siyaseti” olarak da tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında Batılı bir araştırmacının “sünnet” ve “sîret”in politik karakterine vurgu yapması anlamlıdır.²

Sünnet kelimesi Arapça “سنن” kökünden türemiş bir isimdir.³ Kök anlamı itibariyle “çıgır açmak”, “bir şeyi ilk defa yapmak”⁴, “bir şeyi belirlemek”, “kural

haline getirmek” gibi anlamlarda kullanılır.⁵ İsim olarak “öncekilerin açtığı yol”, “işlek yol”, “sîret”⁶ ve “tabiat” gibi anlamlara gelir. “Sünnet” kelimesi Câhiliyye kültüründe ise “atalardan intikal eden örf ve âdetler”i kastetmek için kullanılmıştır.⁷

“Câhiliyye sünneti” anlamına gelen “سنة الجاهلية” ifadesi muhtemelen ilk defa şu hadislerde kullanılmıştır: “عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ، قَالَ: أَبْغَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ ، ثَلَاثَةٌ: مُلْجِدٌ فِي الْحَرَمِ، وَمُبْتَغٍ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَمُطْلَبٌ دَمَ امْرِئٍ بِغَيْرِ حَقٍّ ثَلَاثَةٌ مِنْ سُنَّةِ الْجَاهِلِيَّةِ: النِّيَاحَةُ، وَصَنَعَةُ الطَّعَامِ، وَأَنْ تَبَيْتَ الْمَرْأَةَ فِي أَهْلِ” , “İbn ‘Abbâs’tan [nakledildiğine göre] Nebî (s.a.v.) şöyle dedi: ‘Allah’ın en çok kızdığı insanlar şu üç gruptur: Harem’deki mülhid, müslüman iken Câhiliyye sünnetini arzulayan ve haksız yere kanını dökmek için bir kimsenin peşine düşen.”⁸ “ثَلَاثَةٌ مِنْ سُنَّةِ الْجَاهِلِيَّةِ: النِّيَاحَةُ، وَصَنَعَةُ الطَّعَامِ، وَأَنْ تَبَيْتَ الْمَرْأَةَ فِي أَهْلِ” , “Üç şey Câhiliyye sünnetindendir: [Ölünün ardından] bağırmak, [Ölünün ardından] yemek yapıp [dağıtmak], ölünün evinde kadının yanında başka bir kadının gecelemesi.”⁹ “Sünnetü’l-Câhiliyye” terkinin olumsuz davranış örneklerine işaret etmek üzere kullanıldığı başka rivâyetler de bulunmaktadır.¹⁰ Bu rivâyetlerin bazı tariklerinde “سنة الجاهلية” ifadesi yerine “أمر الجاهلية” , “Câhiliyye işi, âdeti” ifadesi geçer.¹¹ Burada “سنة” kavramının karşılığında “أمر”in kullanılmış olması, Asr-ı Saadet döneminde “sünnet” kavramının sadece Hz. Peygamber’in sünnetiyle sınırlı bir anlam ifade etmediğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kur’ân-ı Kerîm’de hem “sünnet” hem de “câhiliyye” kelimeleri konumuz açısından benzer anlamlara gelecek şekilde birkaç ayette geçer. “Sünnet” kelimesiyle “لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ” , “Önceki milletlerin (helâkine dair Allah’ın) kanunu geçmiş iken onlar buna (Kur’ân’a) inanmazlar.”¹², “وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ” , “İnsanlara hidayet geldikten sonra onların inanmalarına ve Rabb’lerinden mağfiret dilemelerine, ancak, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesi, ya da kendilerine azabın göz göre göre gelmesi (yönündeki beklentileri) engel

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنْ سُنَّةٍ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ” , “olmuştur”¹³, “رُسُلَنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا” , “Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın.”¹⁴, “سُنَّةٌ” , “الله في الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا” , “Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah’ın kanunu böyledir. Allah’ın kanununda asla değişme bulamazsın.”¹⁵ ayetlerinde “her zaman geçerli olan kurallar, kanunlar” kastedilmiştir.

“Câhiliyye” kelimesi ise Câhiliyye döneminin olumsuz örf, adet, eylem ve düşünceleri için kullanılmıştır. Söz gelimi “وَلَا تَكُنْ مِنْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ” , “Allah غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ” , “Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah’a karşı câhiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; “Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok” diyorlardı. De ki: “Bütün iş, Allah’ındır.”¹⁶, “أَحْكَمُ” , “الْجَاهِلِيَّةِ يَتَّبِعُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ” , “Onlar hâlâ câhiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah’ınkinden daha güzeldir?”¹⁷, “وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ” , “Evlerinizde oturun. Önceki câhiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın.”¹⁸, “إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةً” , “الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى” , “Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, câhiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı.”¹⁹ ayetlerinde, Câhiliyye döneminde olumsuz örnek teşkil eden davranışlara karşı müslümanlar uyarılmaktadır.

Kur’an’da “sünnet” ve “câhiliyye” kelimeleri bulunmakla birlikte “câhiliyye sünneti” şeklinde doğrudan bir terkip geçmez. Ancak “ma’rûf” kelimesinin bazı ayetlerdeki kullanımı, bu terkipler benzer bir anlam ifade eder. Bu açıdan bakıldığında bazı ayetlerde “ma’rûf” kelimesiyle Câhiliyye dönemine ait örf, adet ve uygulamaların kastedildiği söylenebilir. Bu çerçevede “وَمَنْ كَانَ غَبِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ”

فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ فَقِيرًا فَكِيمًا”²⁰, “*Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.*”²⁰, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلْ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ”²¹, “*Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin.*”²¹ şeklindeki ayetlerde geçen “ma’rûf” kelimesinin, Câhiliyye örf ve adetlerinin makbul olanlarına işaret ettiği söylenebilir.

Birçok ayette geçen “münker” kelimesinin²² de bağlamına göre yer yer Câhiliyye toplumunun bazı olumsuz davranışlarına atıf için kullanıldığı görülür. Bunun yanında, Kur’ân’da Câhiliyye toplumunun bazı davranışları doğrudan da hedef

alınmış, bunların yerine yeni bazı davranışlar telkin edilmiştir. Meselâ “وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا” ayeti -kaynaklarda “Câhiliyye Sünneti” diye ifade edilen- o dönemin yanlış bir uygulamasını terk etmeyi emretmiştir.²³

Kur’ân’da Câhiliyye dönemindeki hatalı yaklaşımların doğru davranışlara dönüştürülmesine örnek olabilecek bir başka ayet de şudur: “فَإِذَا كُنْتُمْ فَاعِلِينَ”²⁴, “*Nihayet hac ibadetlerinizi bitirdiğiniz zaman, önceleri babalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anıyla Allah’ı anın.*”²⁴ Görüldüğü üzere müşriklerin atalarını zikretmeleri yanlış bulunurken, ısrarlı anma tavırları olumlu bulunmaktadır.

Hz. Peygamber de Câhiliyye dönemine ait bazı uygulamaları muhafaza ederken bazılarını ıslah etmiş, bazıları da iptal edilmiştir. Söz gelimi “وَالْحَيَاءُ”²⁵, “*Hayâ, yumuşak huyluluk,*

hacamat, dış fırçalamak ve koku sürünmek” gibi davranışların peygamberlerin mirası olduğuna vurgu yapmış²⁵ ve bunları onaylamıştır. Keza Câhiliyye döneminde sıla-i rahim, köle âzâdı ve sadaka vermek gibi amellerde bulunan Hakîm b. Hizâm, Hz. Peygamber’e bu amellerinin bir mükâfatı olup olmadığını sorduğunda, “أَسْلَمْتُ عَلَى”²⁶, “*Eskiden yaptığın hayırlarla birlikte müslüman oldun.*” cevabını almıştır.²⁶ Yine Hz. Peygamber’in, Câhiliyye’de hayırlı olan kimselerin müslüman olduktan sonra da hayırlı olacağını gösteren “فَخَيَّرَكُمُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خَيْرًا كُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَتَّهُوا”²⁷ şeklindeki ifadeleri²⁷ de güzel amelin dinler üstü karakterini ortaya koymaktadır. İslâmiyet’te hayırlı olan bir işin Câhiliyye’de, o dönemde hayırlı olanın da İslâm’da hayırlı olabileceğini gösteren bir başka örnek de Hz. Ömer’in “Câhiliyye döneminde Mescid-i Haram’da bir gece itikâfa gireyim diye adak adamıştım. [Ne yapayım?]” şeklindeki sorusuna karşılık Hz. Peygamber’in “فَأَوْفِ بِذِكْرِكَ”²⁸, “*Adağını yerine getir!*” şeklindeki cevabıdır.²⁸ Keza Hz. Peygamber’in, mazlumun hakkının zalimden alınarak mazluma geri verilmesi için Câhiliyye döneminde yapılan bir antlaşma olan hılfu’l-fudûlü övmesi,²⁹ onun hak ve adaletten yana tavrının açık bir göstergesidir.

Öte yandan Hz. Peygamber’in Câhiliyye dönemindeki birçok örf ve âdete (sünnet) karşı olumsuz tavrını gösteren zengin bilgiler vardır. Bu konuda şu örnekler zikredilebilir: “لَيْسَ مِنَّا مَنْ”³⁰, “*Yanaklarını döven, elbisesini yırtan ve Câhiliyye davasına çağıran bizden değildir.*”³⁰, “أَرْبَعَةٌ بَقِيْنَ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ: الْفَخْرُ”³¹, “*Şu dört şey Câhiliyye’den kalmıştır: [Kabile fertlerinin] sayısıyla övünmek, nesebinden dolayı birini aşağılamak, yıldızlardan yağmur beklemek, ölünün ardından bağrışarak ağlamak.*”³¹ Yine Hz. Peygamber, hac mevsiminde Kâbe’yi çıplak tavaf edenlere “أَلَا”³², “*Dikkat! Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccedemez ve Kâbe’yi*

“Klasik tanımı itibariyle “sün-net” Hz. Peygamber’in söz, fiil ve davranışlarından ibaret görülse de onun bizzat kendisinin, Câhiliyye döneminde sünnet kabul edilen bazı uygulamaları övdüğü ve onları değiştirme-den bıraktığı (ibkâ) düşünül-düğünde, bu kavramın kısmen Hz. Peygamber’in tavırlarını da tayin ettiği anlaşılmaktadır.”

“*çıplak tavaf edemez.*”³² buyurmuş ve bu Câhiliyye sünnetine son vermiştir. Hatta Mekke müşrikleri “نحن أهل الله”³³, “Biz Allah’ın ehliyiz.” diyerek hac mevsiminde Arafat’a çıkmazken Hz. Peygamber Mekke döneminde dahi onların bu davranışını hoş görmemiş ve onlara muhalefet ederek kendisi Arafat’a çıkmıştır.³³ Müşriklerin³⁴ veya Yahudilerin evde, kadında ve atta uğursuzluk olduğuna dair iddialarını da “قَاتِلَ اللَّهُ الْيَهُودَ، يَقُولُونَ إِنَّ الشُّؤْمَ فِي ثَلَاثَةٍ: فِي الدَّارِ”³⁵, “*وَالْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ*” ifadeleriyle eleştirmiş³⁵ ve bu yanlış inanışı düzeltmeye çalışmıştır.

Özetle Câhiliyye döneminde Araplar arasında yaygın olan ve övgüye layık bazı sünnetlere örnek olarak cömertlik ve misafirperverlik, himaye, zulme uğrayana yardım etmek, ahde vefa ve dürüstlük sayılabilir. Bu dönemdeki kötü davranışların sayısı ise oldukça fazladır. Örnek olarak şunlar zikredilebilir: Kız çocuklarını -nadiren de olsa- diri diri gömmek³⁶, kesilen kurbanın kanını Kâbe’nin duvarlarına sürmek³⁷, ölen kişinin devesini kabrinin başına bağlamak ve ölüme terk etmek³⁸, Öldürülen insanın intikamı alınmadığında başından bir kuş (hâme) çıktığına ve intikamı alınıncaya kadar kabrinin başında “Beni sulayın!” diye ötmeye

devam ettiğine inanmak, uğur ve uğursuzluk (tıyâra) inancı.³⁹

Câhiliyye toplumunda bilginin varlığı ve değeri yaş, tecrübe ve toplumda belli bir statüye sahip olmakla ölçülüyordu. Bir şahsın toplumda söz sahibi olmaya doğru adım atabilmesi için 40 yaşını doldurması gerekiyordu.⁴⁰ Çünkü söz söyleme yetkisi bilgeliği, bilgelik ise yaş, tecrübe, soy-sop ve statü sahibi olmayı gerektiriyordu. Nitekim Hz. Peygamber’in daveti neticesinde insanların zenginiyle fakiriyle, asiliyle kölesiyle ona tabi olması ve bunların aralarındaki statü farklarının yerine takvanın ikame edilmesi, Mekke müşrikleri tarafından babalarının örf ve adetlerini çiğnemek olarak algılanmış ve müslümanlara büyük bir öfke duyulmasına sebep olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber’in bu tavrı Câhiliyye sünnetinin açık bir ihlâliydi.

Câhiliyye Araplarının yaklaşımı Kur’ân’da “وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَحْبَحُ مَا أَفَعَيْنَا عَلَيْهِ إِبْرَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَفْعَلُونَ شَيْئًا وَلَا يَتَذَكَّرُونَ” *“Onlara: ‘Allah’ın indirdiğine uyun.’ dendiği vakit de: ‘Yok, atalarımızı neyin üzerinde*

bulduysak ona uyarız.’ dediler. Ya ataları bir şeye akıl erdiremez ve doğruyu seçemez idiysele de mi onlara uyacaklar?’”⁴¹ ayetiyle eleştirilmiştir. Böylece, İslâmiyet’te bilgelik hasleti yaş, tecrübe, soy, statü sahibi olanların ve ataların elinden alınmış, talim-terbiye ve bireyin gayretiyle elde edilen bir meziyete dönüşmüştür. Bunun sonucunda da Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs gibi yirmili yaşlarda genç âlimler ortaya çıkmış, Bilâl gibi teninin renginden dolayı kınanan bir insan Kâbe’nin tepesine çıkıp ezan okuyabilecek mertebeye ulaşmış, Zeyd b. el-Hârise gibi köle olduğu için insanlar tarafından hakir görülen bir zat, gönderildiği her seriyyenin başına kumandan olarak tayin edilebilmiştir. Bu örnekler, İslâmiyet’in Câhiliyye toplumundaki çoğu menfi nitelikteki örf, adet ve uygulamaları, yani “Câhiliyye Sünneti”ni nasıl müsbet bir hâle dönüştürüldüğünü gözler önüne sermektedir.

İslâmiyet’in zuhuruyla birlikte Câhiliyye dönemindeki hiyerarşik sistem kökten lağvedilerek yerine bilgi, liyakat ve hakkaniyet gibi ölçülerin ikame edildiği yeni bir yapı oluşturulmuştur. Böylece Câhiliyye dönemindeki -bazı olumlu

öğelerine rağmen- fırsatçılık, adaletsizlik, haklıyı değil güçlüyü önceleyen değerlerden oluşan sünnet telakkisinin, yerini hak, adalet ve merhametle yoğrulan ilim, irfan ve gayretle şekillenen; bireyleri yaşları, ırkları, zenginlikleri ve statüleriyle değil, akılları, üstün kabiliyetleri, liyâkatleri ve takvalarıyla yücelten yeni bir sünnet anlayışı almıştır. Bu yeni telakkideki her ögenin Hz. Peygamber’e dayandığını söylemek elbette mümkün değildir. Bilâkis Câhiliyye dönemine ait olan ve ilâhî irade tarafından ma’rûf olarak adlandırılan güzel davranışlar da bu telakkinin bir parçası olarak yaşatılmıştır.

Sonuç olarak klasik tanımı itibariyle “sünnet” Hz. Peygamber’in söz, fiil ve davranışlarından ibaret görülse de onun bizzat kendisinin, Câhiliyye döneminde sünnet kabul edilen bazı uygulamaları övdüğü ve onları değiştirmeden bıraktığı (ibkâ) düşünüldüğünde, bu kavramın kısmen Hz. Peygamber’in tavırlarını da tayin ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda sünnet, Hz. Peygamber’in İslâm öncesine ait itikadî, fikhî ve sosyo-kültürel değerlerin bir kısmını kaldırmak,

bir kısmını değiştirmek, bir kısmını da aynen bırakmak ve bunların üzerine yeni bazı değerler eklemek suretiyle oluşturduğu üstün bir ahlâk ve yaşayış tarzı olarak kabul edilebilir.⁴² Bu açıdan bakıldığında, bütün câhilî toplumlarda menfi içeriğe sahip sünnetler olabileceği gibi, onlarda itibarı hak eden sünnetler bulunması da şaşırtıcı değildir. Günümüzde her müslümanın görevi, “İlim Çin’de de olsa alınız” sözünde⁴³ kısa ve öz bir biçimde belirtildiği üzere, geçmişe ait ve günümüzdeki bütün kültürleri araştırıp güzel bilgi, örf, adet, gelenek ve görenekleri tespit etmek ve bunların yaşadığımız toplumlarda neşv u nema bulması için gayret göstermektir.

Gelgelelim, daha ziyade Arap coğrafyasında yaşayan müslümanların “sünnet” ve “selef” kavramlarına bildiğimiz anlamları yükleyerek her türlü yeniliği “bid’at”, yeni fikirler üretenleri de “bid’at ehli” şekilde damgalamalarının tarihî arka planında, “Sünnetü’l-Câhiliyye”den gelen alışkanlıkların etkisinin bulunup bulunmadığını araştırmak gerekir.■

DİPNOTLAR

- Sünnet ve siret kavramıyla ilgili daha ayrıntılı mülâhazalarımız için bkz. Mehmet Apaydın, Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım, İstanbul, 2018, s. 128-134, 187-188.
- Bravmann, M. M., The Spiritual Background of Early Islam, Leiden, 1972, s. 123.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), Lisân'l-'Arab, Beyrût, 1414/1993, XIII, 220.
- Câhiliyye dönemi şairi Nusayb'ın “sanki benim ilk aşkı icad eden aşık benim, yahut onların arasında seven tek benim” el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî (ö. 370/981), Tehzîbu'l-Luğa (nşr. Muhammed 'Avd Mîr'ab), Beyrût, 2001, XII, 215.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasan 'Ali b. İsmail b. side (ö.458/1066), el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam (nşr. 'Abd el-Hamîd Hendâvî), Beyrût, 1421/2000, VIII, 41-417.
- Hâlid el-Hüzelî şöyle demiştir: “Yürüdüğün yolun engellerine aldırma... kim o yoldan gidiyorsa ilk memnun olan da odur.” İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim ed-Dineverî (ö. 276/890), eş-Şi'r veş-Şu'arâ, Kâhire, II, 640.
- Nitekim Hz. Peygamber’in sünnetleri için İbn Manzûr, Lisân'l-'Arab, IV, 6; İbn Sîde, el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam, VIII, 417-418.
- el-Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm (ö. 256/870), Sahîhu'l-Buhârî (nşr. Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır), 1422/2001, IX, 6, No: 6882.
- Ebû 'Ubeyd, Kâsım b. Sellâm (ö. 224/839), Kitâbu'l-İmân (nşr. Muhammed Nasruddîn Elbânî), 1421/2000, s.91.

- İbn Adiy, Ebû Ahmed 'Abdullâh b. 'Adiy el-Curcanî (365/976), el-kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl (nşr. 'Âdil 'Ahmed 'Abdulmevcûd - 'Ali Muhammed Mu'avvid), Beyrut, 1418/1997, VIII, 390.
- İbnu'l-Mubârek, Ebû 'Abdurrahmân Abdullâh b. Mubârek (ö.181/798), ez-Zuhd ve'r-Rekâik (nşr. habiburrahmân el-'A'zamî), Beyrût, s. 52; et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd suleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Basrî (ö. 204/820), el-Musned (nşr. Muhammed b. 'Abdulmuhsin et-Turkî), Mısır 1419/1999, II, 454; 'Abdurrezzâk, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/827), el-Musannef (nşr. habibu'r-Rahmân el-A'zamî), Beyrût, 1403, III, 558.
- Hicr, 15/13.
- Kehf, 18/55.
- İsrâ, 17/77.
- Ahzâb, 33/62.
- Âli İmrân, 3/154.
- Mâide, 5/50.
- Ahzâb, 33/33.
- Feth, 48/26.
- Nisâ, 4/6.
- Nisâ, 4/19.
- Âli İmrân, 3/104; Tevbe, 9/ 67; Nahl, 16/90.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-serî (ö. 311/924), Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu (nşr. 'Abdulcelîl 'Abduh Şelebî), Beyrut, 1408/1988, I, 263.
- Bakara, 2/200.

- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk (ö. 279/893), es-Sünen, I-V, Mısır, 1395/1975. et-Tirmizî, es-Sünen, III, 383, No: 1080.
- el-Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmail (ö.256/870), el-Edebu'l-Mufred, Riyad, 1419/1998, s. 40.
- el-Buhârî, es-Sahih, IV, 147, No: 4689.
- el-Buhârî, es-Sahih, III, 48, No: 2032.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm b. Eyyûb el-himyerî (ö. 213/829), es-Siretu'n-Nebeviyye (nşr. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr.), I-II, Mısır 1375/1955; İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, I, 134.
- el-Buhârî, es-Sahih, II, 82, No: 1298.
- 'Abdurrezzâk, el-Musannef, III, 558.
- el-Buhârî, es-Sahih, II, 153, No: 1622.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Umeyye el-Bağdâdî (ö. 245/860), el-Muhabbar (nşr. Ilse Lichtenstadter), Beyrut, s. 180; el-Buhârî, es-Sahih, II, 162, No: 1664.
- et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî (ö. 321/933), Şerhu Muşkili'l-Âşâr (nşr. Şu'ayb el- Arnavût), 1415/1994, VIII, 310.
- et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd el-Basrî (ö.204/820), el-Musned (nşr. Muhammed b. 'Abdulmuhsin et-Turkî), Mısır, 1419/1999, III, 124.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), et-Tefsîr (nşr. Abdullâh Mahmûd

- Şehhâte), Beyrût, 1423/2002. Mukâtil b. Süleymân, et-Tefsîr, s. 591, 597; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, 'Ali b. el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî (ö. 356/967), Kitâbu'l-Eğânî, I-XXV, Beyrût, 1415H, X, 408.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276/890), Ğarîbu'l-Kur'ân (nşr. Ahmed Sakr), 1398/1978, s. 293.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276/890), el-Me'âni'l-Kebîr fî Ebyâtî'l-Me'ânî (nşr. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr), Haydarâbâd - Dekkan 1368/1949, III, 1210.
- el-Buhârî, es-Sahih, VII, 135, No: 5757.
- el-Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Gassânî (ö. 250/864), Ahbâru Mekke ve mâ Câe fihâ mine'l-Âşâr (nşr. Ruşdî es-Sâlih Mulahas), 1403/1983 Beyrut, I, 109.
- Bakara, 2/170.
- Apaydın, Mehmet, Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım, s. 131-132.
- Burada “sözünde” ifadesi bu sözün- içerik olarak Sünnet-i Nebeviyye'ye uygun olsa da- Hz. Peygamber'e nispeti sabit olmadığı için kullanılmıştır. Bk. el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr (ö. 292/905), el-Bahru'z-Zehhâr (nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullâh, Medîne, 1988/2009, I, 164.

“Cahiliye diye anılan İslâmiyet’ten önceki devirde şiirin içtimaî hayatta ehemmiyetli bir yeri, çok büyük ve hayatî bir tesiri vardı. Bu şiirlerin kısmen de olsa hafızalarda yaşatılıp korunmasını, bunların topluluğun ortak duygularına ve hayata sıkı sıkıya bağlı olması sağlamıştır.”

ARAP TOPLUMUNDA YAZI, DİL VE EDEBİYAT*

Nihad M. ÇETİN

Cahiliye devrinin sonları ile İslâm’ın doğuşu sırasından günümüze intikal eden herhangi bir vesikaya halen sahip değiliz. Halbuki tarihî kaynaklarda okuma yazma bilen bazı sîmalar hakkında açık kayıtlar vardır. Mesela İbnü’n-Nedîm’in bildirdiğine göre, el-Me’mûn’un kütüphanesinde Hz. Peygamber’in cediti Abdülmuttalib b. Hâşim’in hatılarıyla bir vesika mevcuttu. Mekk’e’nin ticaret merkezi oluşu, Mekkeliler arasında yalnız Şimâlî Arap yazısının yayılmasını değil, sayıları az da olsa, Yemen’de kullanılan müsnedi bilenlerin bulunmasını da gerektiriyordu. el-Belâzürî, bu devrede okuma ve yazma bilen on yedisi erkek ve yedisi kadın yirmi dört kişinin isimlerini verir.

İslâmiyet’ten önce Araplar arasında yazı herhalde sanıldığından çok kullanılıyordu. Nitekim bu devirde Müsevîlerin ve Hristiyanların elinde İbrânî ve Süryânî dillerinde kitaplar bulunuyordu. Bu dinî ve hikemî metinlerin dışında ticarî hesapların, alacak ve receklerin yazıldığı vesikalar, köle mülkiyeti senetleri, şahıslar ve kabileler arasında yapılan antlaşmalara,

emanlara dair vesikalar ve mühim vesileler için yazılmış mektuplar, mühür ve mezar kitâbeleri vb. vardı.

Eskiden beri şiir, hitabet, savaş kıssaları (eyyâmü’l-Arab) ve nesep bilgilerinden oluşan kültürlerini şifahî yolla nakletme geleneğine sahip olan Arapların ezberleme yetenekleri çok gelişmişti. Bununla beraber İslâmiyet’in doğuşu sırasında önemli bir ticaret merkezi konumunda bulunan Mekk’e’de okuma yazma bilenlerin sayısı Medine’ye nisbetle daha çoktu. Bunlardan müslüman olanlar, İslâmiyet’in ilk devirlerinde Hz. Peygamber’in emirleri doğrultusunda hareket ederek Kur’ân-ı Kerîm’i yazmakla meşgul olmuştu. Öte yandan kendi sözlerinin ilâhî kitapla karışması ihtimalini veya hadisleri yazmakla uğraşırken Kur’ân’ın ihmal edilebileceğini göz önünde bulunduran Resûl-i Ekrem hadislerin sadece şifahî olarak rivayet edilmesine izin vermiştir (Müslim, “Zühd”, 72).

İslâmiyet’le yazı birdenbire yepyeni ve aydınlık bir safhaya girdi. İslâmiyet, hattı ve kitâbeti zaruri kılan, kullanma sahasını genişleten âmilleri beraberinde getirmişti. Yazı, İslâm’ın tesis ettiği, bütün maddî

mânevî cepheleriyle yeni içtimaî nizamın en ehemmiyetli tesbit, tescil, telkin ve neşir vasıtası olarak işlendi, geliştirildi ve hicreti takip eden yarım asır içerisinde, daha önce geçen üç asırlık hayatındakinden büyük bir tekâmüle mazhar oldu. Nitekim bugün, başta vahyin yazılmasında olmak üzere Hz. Peygamber’e kâtiplik eden kırktan fazla sahabinin kimler olduğunu bilmekteyiz. Hatta bunlardan bazıları ahidnâmeler, hükümdarlara gönderilecek mektuplar vb. gibi belli mevzu ve sahalarla ilgili vazifelerde hususiyetle çalışıyorlardı. Hatta aralarında Fars, Rum, Kıbt ve Habeş dillerini, Medine’de bu dillerin sahiplerinden öğrenmiş olup Hz. Peygamber’e bu dillerle yazılmış vesikaları tercüme eden Zeyd b. Sâbit gibi muhtelif dilleri ve yazıları bilenler de vardı.

Bu arada mühim bir hususa işaret edilmelidir. Bazı araştırmacıların, daha Cahiliye devrinden başlayarak muhafazası gereken bilgi ve hatıraların, hususiyetle manzum edebî mahsullerin tescil ve tesbit için yazılmış olması gerektiğine dair inandırıcı delillere dayanan kanaatleri de doğrudur; birçoklarının ileri sürdüğü gibi, Arapların, bunların muhafaza ve intikalini son derecede gelişmiş hafızalarına borçlu oldukları da bir hakikattir. Çünkü bu devredeki yazıyla yazılmış basit metinlerin okunuşunda, türlü ihtimallerden kastedilen şekli seçmek mümkün olabiliyorsa da uzun ve güç metinlerin doğru okunması için önceden bilinmesi herhalde zarurî idi. Bu haliyle yazı ancak hafızaya yardımcı bir vasıtaydı.

Cahiliye devrinde ve İslâm’ın zuhuru sırasında yazı, Arapçayı layıkıyla tesbite ve aksettirmeye müsait değildi. Şekilleri aynı olan harfleri henüz birbirinden noktalarla ayrılmayan ve kısa seslilere delâlet eden hareketleri vb. bulunmayan, muhtelif şekillerde okunabilen bu yazı bilhassa nadir kelimeleri ifade şekillerini ihtiva

eden edebî mahsullerin nesilden nesile intikalinde ancak hafızaya yardımcı bir vasıta idi. Sözlü rivayet esastı. Bunun neticesi olarak İslâm öncesinden az miktarda dil ve edebiyat malzemesi kalabildi. Cahiliye devrinin tahminen son 150 yılına ait olup daha çok hafızadan hafızaya intikal eden şiirlerin, emsâlin, ahhârın, eyyâmü’l-Arab’a dair mensur parçaların, ensâba dair bilgilerin yazıya aktarılmasına hicretin I. yüzyılında daha Hulefâ-yi Râşidîn devrinden itibaren teşvikle başlanmış, Emevîler devrinde sınırları genişletilmiş, hicrî II, III. yüzyıllarda bu tedvîn faaliyeti büyük bir gayretle devam etmiş ve daha sonra, toplanan malzemenin tamamlanıp yeniden tasnif ve tedvini yapılmıştır.

Cahiliye diye anılan İslâmiyet’ten önceki devirde şiirin içtimaî hayatta ehemmiyetli bir yeri, çok büyük ve hayatî bir tesiri vardı. Bu şiirlerin kısmen de olsa hafızalarda yaşatılıp korunmasını, bunların topluluğun ortak duygularına ve hayata sıkı sıkıya bağlı olması sağlamıştır. Kabile veya kabileler birliğinin sözcüsü olarak siyasî müzakerelere katılan heyetlerde şairin yeri ve vazifesi vardı. Kabile, hayatının, hissiyatının, geçmişteki övünülecek şeylerinin, zaferlerinin, düşmanlarına karşı beslediği kin ve intikamın, onları küçültücü hicivlerin, etrafını çeviren tabiatın en güzel ifadesini şairin sihirli sözlerinde bulur ve bütün bunları ondan beklerdi. Bu sebeple de onun şiirinin korunmasına ve yayılmasına çalışırdı. Bilhassa seyyidinin (reis) bu sihirli ve tesirli silahla mücehhez olması kabile için büyük bahtiyarlıktı. Bir kableden şair çıktığı zaman bayramlarda, düğünlerde olduğu gibi şenlik düzenlenir, ziyafet verilirdi. Çünkü manevî değerlerin koruyucusu olan büyük şairler yetiştirmiş olmak onlar için gurur ve şeref, buna karşılık şairlerden mahrum bulunmak, sadece bahtsızlık değil aynı zamanda utanç ve ayıplanma vesilesiydi.

* Bu yazı DİA, Arap (Yazı, Dil ve Edebiyat) maddesinin özetlenmiş hâlidir (yıl: 1991, c. 3, sayfa: 276-309).

Dil bilhassa bu suretle işlenegeldiği gibi, eski Arap cemiyetinde diğer bilgiler de şiire aksettiği nisbette yaşamış ve nesilden nesile aktarılabilmiştir. Nitekim Halife Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644), bu eski topluluğun en eski bilgi kaynağının şiir olduğuna işaret etmişti.

Cahiliye devrinde Arabistan’da edebiyatı ve bilhassa şiiri teşvik eden vesileler ve çevreler, hatta sanatkârların birbirleriyle yarıştıkları müsabakalar vardı. Bir geleneği olduğu anlaşılan bu merasimler, her yıl kabileler arası savaşların, kavgaların kesildiği bir nevi mütareke devresi sayılan belli günlerde Zülmecâz, Zülmicenne, Ukâz ve Dûmetülcendel vb. gibi yerlerde kurulan panayırlarda yapılırdı. Zamanın en büyük şairinin hakemlik ettiği bu müsabakalar, şiirlerin yayılmasını ve yeni sanatkârların tanınmasını sağlardı.

İslâmiyet’le bu sanat yeni bir safhaya girmiştir. Müşrikler Hz. Peygamber’e karşı mücadelelerinde bu eski silahtan faydalanmak istemişlerdi. Fakat sadece Hz. Peygamber’in affını değil takdirini de elde ettiği meşhur kasidesi ile Arap edebiyatında unutulmaz bir yer kazanmış olan Kâ’b ve bilhassa Hassân gibi şairler, bu eski sanatı İslâmiyet’in himaye, hatta teşvikiyle devam ettirdiler. Hz. Peygamber’den sonra ilk halifelerin de şiirden çok iyi anlayan şahsiyetler olduğu bilinmektedir. Bu arada Hz. Ömer ve Hz. Ali hususiyetle anılmalıdır.

Şiirin Araplar için zikredilen ehemmiyeti bir yana, İslâmiyet’le beraber başka bir ilgi vesilesi daha doğdu: Kur’an ve hadisin dil inceliklerini anlamak, gramer ve lugat güçlüklerini açıklamakta eski şiirden faydalanıldı.

Yukarıda işaret edildiği gibi yazının kifayetsizliği sebebiyle yazılı bile olsa şiir, uzun zaman daha çok hafızaya dayanan sözlü rivayet yoluyla yayıldı ve korun-du. Eski şairlerin hususî bir râvisi, hatta bazan râvileri vardı. Şaire refakat eden râvi onun şiirini ezberler ve gerektiği zaman inşad ederdi. Râvilik şiir sanatının gelenek halindeki mektebi mahiyetindeydi. Nitekim

“Cahiliye devrinde Arabistan’da edebiyatı ve bilhassa şiiri teşvik eden vesileler ve çevreler, hatta sanatkârların birbirleriyle yarıştıkları müsabakalar vardı. Bir geleneği olduğu anlaşılan bu merasimler, her yıl kabileler arası savaşların, kavgaların kesildiği bir nevi mütareke devresi sayılan belli günlerde Zülmecâz, Zülmicenne, Ukâz ve Dûmetülcendel vb. gibi yerlerde kurulan panayırlarda yapılırdı.”

râvilerin birçoğu zamanla nesillerinin belli başlı şairleri olmuş, onlar da kendilerinden sonraki nesillerin sanatkârlarını yanlarında râvi olarak taşımışlardır. Yalnız bir şairin manzumelerini nakil ve rivayet eden râvileri, bir kabilenin bütün şairlerini, hatta bütün Arap şairlerinin eserlerini ezberleyip rivayet eden “râviye”ler yani büyük râviler takip etmiştir. Hammâd (ö. 156/773), el-Mufaddal ed-Dabbî (ö. 170/786) ve Halef el-Ahmer (ö. 175/791) gibi büyük ve âlim râvilerin sözlü ve yazılı kaynaklardan topladıkları malzemeyi kendileri veya talebeleri tesbit etmiştir.

Kısaca, İslâmiyet’ten önceki Arap edebiyatından, bu münferit teşebbüslerin mahsulü gibi görünen eserlerden başka yazılı edebî metnin intikal edip etmediğini bilmiyoruz. Edebî mahsullerin tedvînine Hulefâ-yi Râşidîn devrinde başlanmış ve bu hareket sistemli olarak kütüphanelerin de doğduğu Emevîler devrinde diğer sahalardaki tedvîn ve telif hareketlerine müvâzi olarak devam etmiştir.

Maziye, dolayısıyla tarihe bağlılık Arapların en göze çarpan hususiyetlerindendir. Bu sebeple uzun zaman hafızalarda yaşattıkları tarihî bilgiler arasında ensâba (müfredi neseb) yani soy kütüklerine dair bilgilere ayrıca ehemmiyet veriyorlardı. Cahiliye devrinin sonlarında ve İslâm’ın zuhuru sırasında da devam

İbn Kuteybe’nin Edebu’l Kâtib isimli eseri (Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Bölümü, Nr. 1665)

eden bu alâkayı, yeniden şekillenen içtimâî ve idarî hayatın getirdiği bazı şartlar kuvvetlendirdi. İlk dört büyük halife devrinden, bilhassa Hz. Ömer’in zamanından başlayarak ensâb büyük bir ehemmiyet kazandı. Sahabiler arasında ahhâr ve ensâb sahalarındaki bilgileriyle tanınmış olanlar vardı. Bu sırada tarihî bilgiler nakleden bir kitabın mevcudiyeti de bilinmektedir. Kâbe’nin ahhârını ihtiva eden bu kitaptan Vehb b. Münebbih (ö. 110/728 veya 114/732) faydalanmıştı.

Aynı dikkat Hz. Peygamber’in sözlerine, hareketlerine, ferdin yaşayışında İslâm’ın tatbikî tezahürü olan hayatına da çevrilmişti. Esasen onun hayatı İslâm tarihinin ilk safhasından başka bir şey değildi. Hz. Peygamber’in hayatı önceleri megazî (askerî seferler) adını taşıyan bir seri eserde ele alındı. Bugün bahsedilen sahada eser verdiğine dair bilgiler bulunan veya daha sonraki siyer müelliflerinin iktibaslarından tesbit edilebilen şahsiyetler arasında, daha Hz. Peygamber hayatta iken doğmuş, hicrî I. asrın ikinci yarısında veya biraz sonra vefat etmiş olanlar vardır. Saîd b. Sa’d el-Hazrecî, Urve b. Zübeyr b. Avvâm el-Esedî

(ö. 94/713), Ebû Amr eş-Şa’bî (ö. 103/721), Ebân b. Osman b. Affân, çoğu aynı zamanda hadis râvisi veya fakih olan bu megazî müelliflerindendir. Emevîler devrinde bu mevzuda telif edilen en geniş eser Mûsâ b. Ukbe’nin *el-Megâzî*’si idi.

Daha sonraki eserlerde Hz. Peygamber’in, İslâm’ın doğuşu ve İslâm devletinin kuruluş tarihi demek olan hayatının evveline diğer nebîler hakkındaki ahhâr, sonuna ilk halifelere dair bir kısım eklendi. Böylece Hz. Peygamber’in hayatından ve İslâm’ın ilk asrından bahseden bu eserler, derinlik ve devamlılık kazanan bir tarih hüviyetine büründü. Nitekim İbn İshak (ö. 151/768) *Kitâbü’l-Megâzî*’sini üç kısma böldü ve son iki kısmı (Baş ve Megâzî) Hz. Peygamber’e, ilk kısmı (Mübtede) âlemin yaratılışına ve Hz. Âdem’den itibaren diğer nebîlere ayırarak Hz. Peygamber’in hayatını uzun bir nebîler zincirinde son ve en mühim halka şeklinde yerine koydu. İbn Hişâm’ın (ö. 218/833) es-*Sîretü’n-Nebeviyye*’si, bu eserin birtakım kısaltmalar ve düzeltmelerle yeniden kaleme alınmış şeklidir.

Diğer taraftan dinî hayat, devletin idarî ve malî muâmelâtı -Hz. Ömer zamanında yapıldığı gibi- daha hassas bir takvimi, hadiselerin sıhhatle tesbiti zarure-tini hissettirirken Arap yarımadasını gerilerde bırakan fetihlerin Arapları yeni topluluklarla temasa geçirişi, İslâm camiasına katılan yabancı asıllıların müşterek bir kültür hareketinde birleşmeleri, İbnü’l-Mukaffâ’ın İran hükümdarlarına dair tercümesi gibi yabancı kaynaklı bilgiler, tarihin ufkunu ve alâka sahasını genişletiyordu. el-Vâkıdî’nin (ö. 207/823) Harunürreşid’in hilâfetine kadar gelen devri içine alan çalışmasında, işaret edilen buutları görmek mümkündür.

Tarihe olduğu gibi hâl tercümesine dair eserlere de bilhassa eski devirler için ahhâr malzeme sağ-larken İslâmî devrede bu sahada ciddi bir yol açılmış bulunuyordu. Hadislerin doğruluk ve itimat ölçüsü olarak bunları rivayet edenleri iyi tanımak, hayatlarını sıhhatle tetkik etmek gerekiyordu. Hatta bu tetkikler “ilmü’r-ricâl” adıyla bir ilim şubesinin doğmasını neticelendirmiştir.

Birbirini tamamlayan tarih ve hâl tercümesi daima yan yana, hatta bazan iç içe devam etmiştir. Umumî veya mahallî vekâyî'nâmelerde vefat kayıtları mü-nasebetiyle, değişen ölçülerle, hâl tercümesi vermek an'ane halini aldı. O derecede ki meselâ ez-Zehebi'nin (ö. 748/1347) *Târîhu'l-İslâm* adlı henüz neşredilmekte olan büyük eseri, birçok tabakât kitaplarından daha fazla hâl tercümesi malzemesi ihtiva eder.

İşaret edildiği üzere, siyerden gelişen tarihin yanın-da sahabenin hâl tercümesiyle ayrı bir nevin mecrası açılmıştı. Sahabe, bir sonraki nesil olan tâbiîn ve on-ları takip edenler için müstakil eserler kaleme alındı. Meselâ İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sı*, İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb'ı*, İbnü'l-Esir'in *Üsdü'l-Gâbe'si*, İbn Hacer'in *el-İsâbe'si* bunlardandır.

İlk hadis râvilerinden sonra diğer ilim şubelerin-de de bu tarz eserlerin telifine geçildi; kıraat âlimleri, muhaddisler, muhtelif mezheplerin fakihleri, sûfiler, filozoflar ve tabipler, şairler ve edipler, nahiv ve lugat âlimleri, emîrler, vezirler ve kâtipler, kadılar vb. gibi çeşitli ilim ve sanat şubelerinin türlü meslek ve zümre mensuplarının hâl tercümelerini nesil nesil sıralayan tabakât kitapları veya isimlere göre alfabetik olarak veren mu'cemler tertibine başlandı.

İslâmî devirde Kur'ân-ı Kerîm'den sonra yazı-ya tevdi edilen ikinci metin hadis oldu. Daha Hz. Peygamber'in sağlığında hadislerin yazılmaya baş-landığı bilinmektedir. Bazı siyasî ve dinî cereyanların

meşruluk kazanabilmek için uydurma hadisler ortaya attıkları görülmüş, bu sebeple hadis rivayet ve tesbiti kısa zamanda, kasıtlı veya kasıtsız bozulmaları önle-mek, doğru hadisleri seçebilmek için birtakım esaslara bağlanmıştır. İsnad denilen ve bir hadisin muhte-vasını birbirine nakletmiş olanların adlarını sırasıyla bildirerek onu kaynağa kadar götüren rivayet zinciri-yle asıl metin kısmından teşekkül eden hadislerin ilk kısmı, yukarıda işaret edildiği gibi, geniş bir hâl ter-cümesi edebiyatının başlangıcı olmuştur. Lafza değil mânâya sadık kalarak da nakledilebilen hadisin doğ-ruluk derecesini, dolayısıyla hüccet olabilme değerini tayin için her iki kısmının tedkîki, daha önce temas edildiği üzere, çok gelişmiş bir metin tenkit ve tesisi esaslarını içine alan hadis usûlü ilminin mevzuu oldu.

Hz. Peygamber'den duyularak nakledilen, görü-lerek anlatılan hadis, sünnet ve siyer malzemesi çok büyük bir yekün tutuyordu. Çünkü sahabenin sayısı çoktu. Mesela vedâ haccında Hz. Peygamber'i 140.000 kişinin dinlediği rivayet edilmiştir. Bu sebeple ilk kayıt teşebbüsleri sırasında, muhtelif sahabeden yayılmış malzemenin tanzim ve tertibinde büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Buhârî'nin eserini 600.000 hadisten seçtiğini hatırlamak bu hususta kâfi bir fikir verebilir.

Esasen sahabiler, Allah ile devamlı surette irtibat-ta bulunduğunu bildikleri Peygamber'e samimiyetle inanıp bağlandıkları için onun her buyruğunu ve ha-reketini büyük bir dikkatle takip ederek hafızalarına nakşediyorlardı. Yazılı kaynaklara önem veren çağdaş

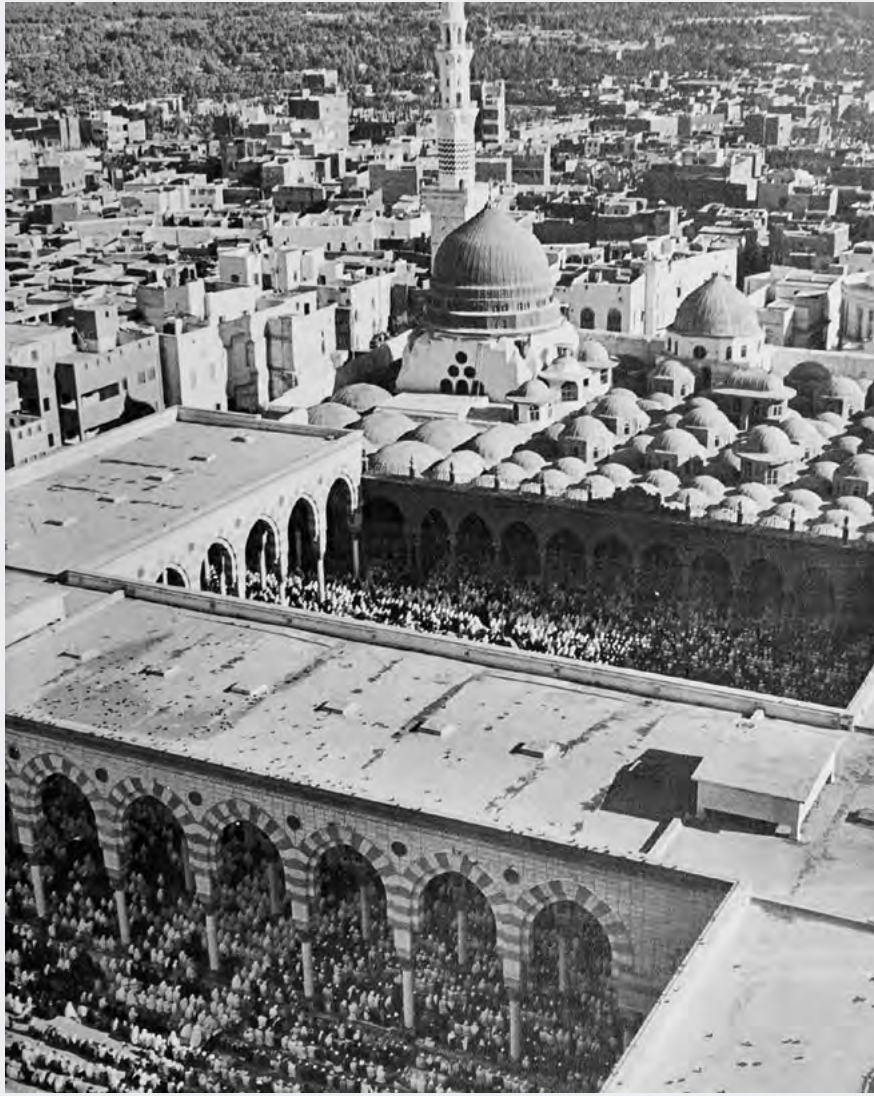
zihniyetin aksine o günün insanları fevkalade bir ha-fıza gücüne sahipti (Seyyid Hüseyin Nasr, s. 89). Sade ve tabii yaşayışları sebebiyle zihinleri berrak olan bu insanların içinde, işittikleri uzun bir şiiri veya hitabe-yi hemen ezberleyebilecek kadar güçlü hafızaya sahip bulunanlar vardı. Hz. Peygamber'in bazı önemli söz-lerini üçer defa tekrarlaması (Buhârî, “İlim”, 30) ve kelimeleri “sayılacak derecede” yavaş telaffuz etmesi (Buhârî, “Menâkıb”, 23) sebebiyle dinleyiciler söyledik-lerini kolayca öğrenebiliyorlardı. Ziraat ve ticaret gibi işlerle meşgul olduklarından Resûl-i Ekrem'in yanında bulunamayan sahabiler ilk fırsatta onun söylediği söz-leri öğrenmeye çalışıyorlardı. Resûlullah'ın meclislerine nöbetleşe katılan ve emirlerini dinleyip bellemeye gay-ret eden sahabiler de (Buhârî, “İlim”, 27) duyup öğren-dikleri hadisleri kendi aralarında müzakere ediyorlardı (Hatîb, el-Câmi li-ahlâkî'r-râvî, I, 236-239). Ashabın son derece önem verdiği bu müzakere geleneği daha sonra da devam ettirilmiştir (Dârimî, “Muḳaddime”, 51). Hz. Peygamber'in, sahabilere kendi sözlerini dinle-yip öğrenmelerini emretmesi ve öğrendiklerini başka-larına tebliğ edenlere hayır duada bulunması (Buhârî, “İlim”, 9, “Hac”, 132; Ebû Dâvûd, “İlim”, 10; Tirmizî, “İlim”, 7), onların hadisleri bir ibadet vecdiyle öğrenip başkalarına nakletmelerini sağlamıştır. Ayrıca Mescid-i Nebvî'nin bitişiğinde oturan ve sayıları genellikle yet-miş civarında olan (Buhârî, “Salât”, 58) ehl-i suffe de Resûlullah'tan hadis tahsil etmişlerdir. Bazı hadislerin değişik sayıda sahabi tarafından rivayet edilmesi, Hz. Peygamber'in onu söylediği veya huzurunda bir olay meydana geldiği sırada yanında bulunanların sayısı-yla ilgilidir. Sahabilerin Resûl-i Ekrem'den bizzat duyma-dıkları hadisleri öğrenme gayretleri onun vefatından sonra da devam etmiştir. Câbir b. Abdullah'ın, Abdul-lah b. Üneys'in bildiği bir hadisi ondan öğrenmek için Medine'den Şam'a yolculuk yaptığı (Buhârî, “İlim”, 19), Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin, Resûl-i Ekrem'den duyduğu bir hadisi Mısır'da bulunan Ukbe b. Âmir el-Cühenî ile görüşerek kontrol etmek maksadıyla Medine'den oraya kadar gittiği (Müsned, IV, 159) bilinmektedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi hadislerin yazılmasına

sahabe tarafından başlanmıştır. İlk merhalede yazılan hadisler cüz, sahîfe veya hadis diye anılmıştır. Bu eser-lerden halen günümüze kadar geldiği bilinenlerin eski tarihlileri arasında, meselâ sahabenin son neslinden Nübeyt b. Şerîr el-Eşca'î'ye ve tâbiînin ilk neslinden el-Eşecc'e, Hemmâm b. Münebbih'e (ö. 101/719) nis-bet edilen sahifeler anılabilir. İlk yazılan malzemenin cem'ine ve tedvînine I. (VII.) asrın sonlarında ve II. (VIII.) asrın başlarında geçilmiştir. Emevîler zama-nında bu çalışmalar hususî bir alâka görmüş, Ömer b. Abdülazîz (717-720), Ebû Bekir b. Muhammed b. Hazm'a hadis ve sünneti toplamak hususunda talimat vermişti. Fakat ilk safhada toplanan hadislerin tedvîni ve isnadlarının tesbiti faaliyetinin en büyük siması Ebû Bekir Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'dir (ö. 124/742).

Hicrî II. asrın ilk yarısından itibaren hadisleri mev-zularına göre tasnif eden eserler yazılmıştır. Ma'mer b. Râşid'in (ö. 154/770) *el-Câmi* adlı eseri, er-Rebî b. Habîb el-Ferâhidî'nin (ö. 160/776) aynı adla anılan ça-lışması, hukukî ihtiyaçların ortaya çıkardığı bu tarzın mevcut en eski numuneleridir.

Bahsedilen tarzlardaki hadis mecmuaları devam ederken II. (VIII.) asrın sonlarında bu hadisleri rivayet eden sahabenin adlarına göre düzenlenen ve en ehem-miyetlisini Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) borçlu ol-duğumuz müsnedler telif edildi. Aynı safhada kaleme alınmaya başlanan ve muhaddisleri tanıtan tabakât ki-tapları, çok zengin ve sınırları çok geniş bir tarz olan hâl tercümesi sahasının çıkırını açtı. Müsnedlerden sonra hadisleri mevzularına göre tertip eden eserler yazıldı. İslâmî hayatın zaruri kıldığı bu hadis mecmua-larının, Mekhûl b. Ebî Müslim eş-Şâmî'nin (ö. 112/730 veya 116/734) fıkıh mevzuundaki Kitâbü's-Sünen'i ile başladığı görülmektedir. Mekhûl'un eseri gibi mev-zulara göre tertip edilen teliflere “es-sünen fi'l-fıkḥ”, “el-musannef”, “el-muvatta” veya “el-câmi” gibi adlar verildi. Böylece nesillerin birbirine eklenen çalışmaları sonunda, artık III. (IX.) yüzyılda İslâm akaid ve huku-kunun ikinci ana kaynağı ve fıkıh meselelerinde hü-cet olan hadis, güvenilir ve sağlam mecmualar halinde toplanmış bulunuyordu. ■

İSMİ İLE MÜSEMMA: SÂLİM MEVLÂ EBÛ HUZEFYE (r.a.)

Fatma BAYRAM
Üsküdar Müftülüğü/Başvaiz

Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim. Ümmeti içinde onun gibisini yarattığı için Efendimiz'in Allah'a hamdettiği kişi. İlmine ve takvasına olduğu kadar şahsiyetine ve hayatı boyunca her alanda sergilediği duruşuna başta Efendimiz olmak üzere ileri gelen sahabeyi de hayran bırakan köle.

Aslen İran'ın İstahr şehrinde olup daha sonra Übüll'e yerleşerek ticaret ve ziraatla uğraşan soylu bir aileye mensuptur. Hayatı boyunca her olayda asil,

tutarlı ve cesur duruşunu korumayı başarmış olan bu asilzade, çocukluğunda Bizanslıların Araplarla birlikte düzenlediği bir saldırıda esir düşer. Döne dolaşa, yolu Medine'ye ulaşır. Kaynaklarda bildirildiğine göre, daha sonra Ensar müslümanları arasında yerini alacak olan Sübeyte isimli bir hanım onu satın alır ve kendi çocuğu gibi yetiştirir. Akabinde bir ticari yolculuktan dönerken Medine'ye uğrayan Ebû Huzeyfe ile evlenen Sübeyte eşiyle birlikte Mekke'ye giderken yanında Salim'i de götürür.

“ Hz. Sâlim, İslam'ı bütün yönleriyle yaşayan bir insan-ı kâmil. Kuvvetli iman ve sağlam ilmine ilaveten ibadet, cihad ve tebliğ gibi dinin ameli cephesine de gereken özeni gösterirdi. O bunlarla da kalmamış, mâlî konularda da bir müslümana yakışır şekilde hareket etmiştir. Fakirleri ve yetimleri gözetir, ihtiyaçlarını görür, kimsesizleri korurdu.”

İslâm davetinin ilk yıllarıdır. Ebû Huzeyfe ve Sübeyte müslüman olurlar. Ebu Huzeyfe'nin müslüman oluşuna, babası Utbe b. Rebîa, kız kardeşi Hind ve tüm Emevî hanedanı büyük bir tepki gösterse de onların kararında bir değişme olmaz. Aksine geçen her gün onları cahiliyenin zihin ve ahlâk dünyasından uzaklaştırıp, Allah'a teslimiyet ve kötülükten selamet anlamındaki İslam'ın ahlâkı ile bezemeye başlar. Sahiplerindeki büyük değişime şahit olan Sâlim de müslüman olmak isteyince onu alıp Resûlullah'a götürürler. Müslümanlığı kabul ettiğinde de âzat edip serbest bırakırlar. Buna rağmen Sâlim onlardan ayrılmaz. Onlar da “Bal kokmaz, asil azmaz.” sözünün canlı misali olan bu düzgün delikanlıyı evlat edinirler. Onlar ona aile ve yuva olmuş; o da onlara kıyamete kadar hayırla anılacak bir adamın hâmisî olma bahtiyarlığını lütfetmiştir.

Ebû Huzeyfe'nin Sâlim'e olan sevgisi Efendimiz'in Zeyd b. Hârise'ye olan sevgisine benziyordu. İslâm davası uğruna yerini yurdunu terk edip Habeşistan'a göç eden Ebû Huzeyfe, Sâlim'i bir an olsun yanından ayırmadı. Önceleri Ebû Huzeyfe'nin oğlu olarak anılırken, evlatlıkların gerçek babalarına nisbet edilmesini emreden ayet nazil olunca Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı olarak anılmaya başlandı. Sâlim, Ebû Huzeyfe'ye; Ebû Huzeyfe de Sâlim'e hayrandı. Ebû Huzeyfe onu kardeşinin kızı Fatıma binti Velid ile evlendirerek bu sevgisini perçinlemiş, o da -ileride göreceğimiz üzere- son nefesinde dahi ondan ayrılmayarak bu sevgiye vefa göstermiştir. Âzad edilmiş bir kölenin Kureyş'in en güçlü ailelerinden biri olan Emevîlerin kızıyla evlenmiş olması Kureyş'in kabilecilik ve kibir duygularını kıran ve İslam'ın getirdiği üstünlük ölçüsünün daha ilk günlerden itibaren müslümanların hayatına yerleştiğini gösteren bir örnektir. Bu ölçü evlilik için aranan denklikte, ilim söz konusu olduğunda başka hiçbir

vasfa bakmaya gerek bırakmayacak şekilde ilmin yüceltildiği bir üstünlük anlayışıdır.

Muhacirlerin İmamı

Kuvvetli hafızasıyla dikkat çeken Sâlim, Kur'an'ı en iyi bilen ve en güzel okuyan sahabilerden biriydi. Kettâni'nin bildirdiğine göre Kur'an-ı Kerim'i mus-hafta toplayan ilk sahabiydi. Efendimiz'in Kur'an'ı öğrenmek hususunda ashabına rehberlik etmelerini tavsiye ettiği dört kişinin arasında ismi zikredilecek kadar Kur'an bilgisi ile dopdolu idi.¹ Aralarında isminin zikredildiği diğer üç kişi ise Abdullah b. Mes'ud, Übeyy b. Ka'b ve Muaz b. Cebel'di. Mekkeli müminler, Allah yolunda hicret edip Medine'ye, Kuba kasabasına vardıklarında, onlara Sâlim namaz kıldırdı. Muhacirlerin arasında Hz. Ömer ve Ebû Seleme gibi pek çok sahabe olmasına rağmen, onlar imamlığa Sâlim'i layık gördüler. Düne kadar bir köle olan Sâlim muhacirler arasında Kur'an-ı Kerim'i en iyi bilen olması hasebiyle hepsinin önüne geçip imamlık yapıyor ve “Muhacirlerin İmamı” unvanını hak ediyordu. Sesi çok güzel ve kıraati de çok tatlıydı. Bir defasında müminlerin annesi Hz. Âişe evine giderken mescidden gelen muhteşem bir ses duydu. Birisi Kur'an okumaktaydı. Hz. Âişe, okunan Kur'an'dan o kadar etkilendi ki eve gitmekte bir müddet gecikti. Eve vardığında Efendimiz, Hz. Âişe'ye gecikme sebebini sorunca Hz. Âişe “Ey Allah'ın Resûlü! Mescidde bir adam Kur'an okuyordu. Ben Kur'an'ı ondan daha güzel okuyan bir kimse görmedim.” dedi. Efendimiz merak içerisinde mescide gidip Kur'an okuyanın Sâlim olduğunu görünce Hz. Âişe'ye şöyle buyurdu: “*Bu Sâlim'dir. Ümmetimin içerisinde bunun gibileri var eden Allah'a hamdolsun.*”

Resûl-i Ekrem Medine'ye hicretten sonra muâhât esnasında Sâlim ile Ensar'dan Muaz b. Mâis'i kardeş

Hat: Ebu Kerim

ilan etti. Aslında o hem Medineli hem de Mekkeli sayılırdı. Ebû Huzeyfe’den dolayı Muhacir, Sübeyte’den dolayı da Ensar sayılıyordu. Bu sebeple muhacirler arasındaki kardeşlik ilanı sırasında da Ebû Ubeyde b. Cerrah ile kardeş edildi. Efendimiz müminler arasında kardeşlik bağı kurarken onların mizaçlarının uyumuna dikkat ederdi. Ümmetin emini ve en seçkinlerinden birisi olan Ebû Ubeyde ile kardeş edilmesi Sâlim’in faziletini ve Peygamberimiz nazarındaki kıymetini ortaya çıkarmış oldu.

“Eğer Sâlim sağ olsaydı...”

Sâlim yeni oluşan İslâm toplumu içinde karakter ve ahlâkıyla olduğu kadar ilim ve takvası ile de sevilen, takdir edilen öncülerden oldu. Hz. Ömer dahi, insan beğenmek konusundaki bütün seçiciliğine ve titizliğine rağmen, vefatı sırasında “Eğer Sâlim sağ olsaydı işi şûraya bırakmazdım.” diyerek ona olan güven ve sevgisini ifade etmişti. Ömer’in süzgecinden geçen bu güven ve sevgi, kuşkusuz onun Allah Resûlü’nden Sâlim hakkında duyduğu övgülere dayanıyordu. Ebû

Nuaym’ın bildirdiğine göre bir gün Ömer’in de içlerinde bulunduğu bir toplulukta Sâlim’in ismi geçince Efendimiz: “*Muhakkak ki Sâlim, Allah’ı çok sever. Eğer Allah korkusu olmasaydı o yine sevgisinden dolayı Allah’a isyan etmez, günah işlemezdi.*” buyurdu. İbn Sa’d’ın Tabakât’ında bildirdiğine göre Hz. Ömer, “Eğer ben Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe’yi yerime halife tayin etseydim, Allah Teâlâ da bana halifelîği kime bıraktığımı sorsaydı ‘Yâ Rabbi! Senin peygamberinden, seni hakikaten bütün kalbiyle sevdiğini duyduğum birine bıraktım’ derdim.” demiştir.

Ne Savaştan Geri Kaldı, Ne de İbadet ve İlimden

İman, ilim ve soylu bir karakter birleşince doğruyu teşhis etmede isabet ve doğru bildiğini söylemede cesaret de kendiliğinden ortaya çıkar. İşte Hz. Sâlim bütün bu vasıfları şahsında birleştiren biriydi. Ne savaştan geri kaldı, ne de ibadet ve ilimden. O sadece odasına kapanmış bir âlim değil, savaş meydanlarının cesur bir eri ve her şartta doğruyu eliyle ve diliyle müdafaa eden bir kahramandı. İbn Hişam’ın Sîre’sinde anlattığına göre Mekke’nin fethinden sonra Hâlid İbni Velid komutasında köylere davetçi olarak gönderilmişlerdi. Hâlid’e göre kılıç kullanmayı gerektiren olaylar oldu. Sâlim buna engel olmak istedi. Fikrini açık ve net olarak söyledi. Kendilerinin davetçi olarak gönderildiğini ısrarla Hâlid’e kabul ettirmeye çalıştı. Fakat olan oldu. Sevgili Peygamberimiz bu olayı duyunca “*Allahım Hâlid’in yaptığıyla benim ilgim yok,*” diye niyazda bulundu ve “*İçinizde ona itiraz eden olmadı mı?*” diye sordu. Sâlim’in itiraz ederek nasihat ettiğini duyunca rahatladı.

Sağlam bir karakterin en önemli belirtisi istikrar ve tutarlılıktır. Şartların önüne getirip bıraktığı, tekrarlanamayan kahramanlıklar kişiyi kahraman yapmaz. İsmi ile müsemma bu sahabe Hz. Peygamber’le birlikte bütün savaşlara katılmış ve Uhud Savaşı’nda okçular yerini terk edip, İslâm ordusu dağıldığında, Allah Resûlü’nün yanı başından asla ayrılmamış-

tır. Savaşçıların dağıldığı, düşmanın her taraftan saldırdığı, Rasûl-i Ekrem’in yaralandığı, dişlerinin kırıldığı, etrafında kimselerin olmadığı bir vakit Efendimiz’in yanında olmak onun karakterinin sağlamlığına en güzel örnektir. Tebük’te yaşanan benzer bir durumda da bütün ordu çil yavrusu gibi dağıldığında Sâlim kılıcına sımsıkı yapışmış bir şekilde meydanda dimdik durmuş ve asla kaçmaya yeltenmemişti. Onu bu halde gören Abdullah b. Amr onu taklit etmiş, Efendimiz de onların bu hallerini bütün orduya örnek göstermişti.³

Bir Kur’an Âliminin Şehâdeti

Hz. Ebû Bekir’in halifelîği döneminde Yemâmêde Müseylimetü’l-Kezzâb’a karşı yapılan savaşta Sâlim muhacirlerin bayraktarlığını yaptı. Bir yandan savaşıyor, bir yandan da müslümanları savaşmaya çağırıyordu. Kaynaklar onun müslümanların dağılmaya başladığı bir sırada “Biz Resûlullah zamanında böyle yapmazdık.” diyerek bulunduğu yeri terk etmediğini, direndiğini anlatır. İbnu’l-Esir’in Üsdü’l-Gâbe’de anlattığına göre savaşın en kızgın anında, kaçmamak için bir çukur kazarak ayaklarını bu çukura gömdü. Çünkü o sancağı taşıyordu ve sancaktar savaşı terk ederse, ordu dağılırdı. Müslümanlar ise onu sancağı bırakıp kaçmaya teşvik ediyorlardı. Zira Sâlim çok kıymetliydi. Onun gibi bir Kur’an âliminin şehadeti ümmet için büyük bir kayıp olacaktı. Bu sebeple sahabiler ona sancağı bırakması için yalvarıyorlardı. Sancağı başka birisi de taşıyabilir fakat Sâlim gibi Kur’an âlimi bulunamazdı. Sâlim ise onlar gibi düşünmüyor ve “Eğer ben kaçarsam, ne kötü bir Kur’an ehli olurum” diyordu. Savaş meydanının bir ucundan Ebû Huzeyfe’nin haykırışı duyuluyordu: “Ey müslümanlar, Kur’ân’ı salih amellerinizle süsleyiniz.” Savaş sırasında sağ eli kopunca bayrağı sol eline aldığı, o da kesilince boynuyla kaldırmaya çalışarak şehit

oluncaya kadar savaştığı kaydedilmiştir. Bu sırada yüksek sesle şu ayeti okuyordu: “*Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz?*”⁴

Son anlarında Ebû Huzeyfe’nin de şehid olduğunu öğrenen Sâlim kendisini onun yanına taşımalarını istemiş ve son nefesini onun yanında vermiştir (Rebülevvel 12 / Mayıs-Haziran 633). Onlar, birbirlerini Allah için çok seven gerçek iki dosttu. Birlikte iman etmişler, birlikte cihad etmişler ve birlikte şehit olmuşlardı. Şimdi ise aynı mezara birlikte giriyorlardı. Sâlim şehit olunca insanların, “Kur’an’ın dörtte biri gitti.” dediği rivayet edilmiştir.⁵

Hz. Sâlim, İslâm’ı bütün yönleriyle yaşayan bir insan-ı kâmil di. Kuvvetli iman ve sağlam ilmine ilaveten ibadet, cihad ve tebliğ gibi dinin ameli cephesine de gereken özeni gösterirdi. O bunlarla da kalmamış, mâli konularda da bir müslümana yakışır şekilde hareket etmiştir. Fakirleri ve yetimleri gözetir, ihtiyaçlarını görür, kimsesizleri korurdu. Ölmeden önce malını üçe ayırmıştı. Üçte birinin Allah yolunda kullanılmasını, üçte biri ile köle satın alınıp âzat edilmesini, üçte birinin de kendisini âzat eden Hz. Sübeyte’ye verilmesini vasiyet etmişti. Şehit olduktan sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, onun malının üçte birini Sübeyte’ye götürdülerse de kabul ettiremediler, “Ben Sâlim’i Allah için âzat ettim.” diyordu. Bunun üzerine malı hazineye kaldı.

Hz. Ömer’in oğlu Abdullah, talebesi Said b. Müseyyeb’e bir gün şöyle dedi: “Oğlum Sâlim’e ismini, Ebû Huzeyfe’nin dostu Sâlim sebebiyle verdim.”⁶

O, her alandaki düzgün yaşantısıyla isminin hakkını vermiş ve bu sebeple de dünyanın en kıymetli gönüllerinde taht kurmuş “sâlim” bir adamdı.■

DİPNOTLAR

- 1 Buhari, “Fezâilü’l-Ashab”, 26, 27.
- 2 Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 165.
- 3 Müsned, IV, 203.
- 4 Âl-i İmran, 3/144.
- 5 Hâkim, III, 226.
- 6 İbn Sa’d, Tabakat, IV, 159.

TİBB-I NEBEVÎ: HZ. PEYGAMBER SÜNNETİNDE SAĞLIK

Dr. Ahmet ALTUN
Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğr. Gör.

Kur'an-ı Kerim'de, “Şüphesiz Allah'ın Resûlü'nde sizin için; güzel bir örnek vardır.”¹ buyurulmaktadır. Resûlullah (s.a.v.) da “*Rabbim terbiyenin en güzeliyle beni terbiye etti.*”² demektedir. Resûlullah, ibadet ve ahlâkta olduğu gibi, yemesinde, içmesinde, uyumasında, oturup kalkmasında, sağlığını korumada bizler için en güzel örnek olmuştur.

H. Peygamber'in hastalık, ilaç ve tedavi ile ilgili hadislerini ilk defa toplayan, “Muvatta”nın müelli-

fi İmam Malik olmuştur. İmam Malik tıp kelimesini kullanmadan, nazar değmesinin tedavisi, ondan korunma, humma, okuma yoluyla tedavi şekilleri ile ilgili hadisleri bir başlık altında toplamış. Daha sonra bu tür çalışmalara “Tıbb-ı Nebevî” adı verilmiştir.

Kütüb-i Sitte hadis kitapları sahiplerinden Buhârî, İbn Mâce ve Ebû Dâvûd da sağlıkla ilgili bir araya getirdikleri 261 hadisi “Tıp Kitabı”, “Selam” ve “Tıbb-ı Nebevî” başlıkları altında toplamışlardır.

“Tıp dünyası, son 30 yıldan bu yana, Tıbb-ı Nebevî diye bilinen Resûlullah'ın beslenme ve tedavi konusundaki uygulama ve tavsiyelerine ilgi duymaya başlamıştır. Tıbb-ı Nebevî Batı üniversitelerinde tedavide önem kazanınca, İslam âlemi de daha önce ilgi duymadığı Tıbb-ı Nebevî'ye ilgi duymuş ve birtakım çalışmalar içine girmiştir.”

“Tıbb-ı Nebevî” tabiri, tıp biliminin ileri bir düzeyde olduğu hicrî dördüncü asırda yaygınlaştı. Tıbb-ı Nebevî aslında hadis bölümlerinden bir bölümdür. Muhaddisler, din adına Resûlullah'tan rivayet edilen hadisleri kaydedip yaymışlardır.

Tıbb-ı Nebevî Alanında Yapılan Bazı Önemli Çalışmalar

İlk Tıbb-ı Nebevî kitabı, h. II. yüzyılda yaşamış Abdü'l-Melik b. Habib tarafından yazılmıştır.³ İbni Kayyim el-Cevzî (1350/ h. 751)'nin yazdığı Tıbb-ı Nebevî kitabı daha kapsamlıdır. Büyük tabip Bîrûnî ve çağdaşı İbn-i Sina X. yy'da yazdıkları tıp kitaplarına, daima Tıbb-ı Nebevî'den alıntılarla başlamışlar. Orta çağ boyunca Bağdat, İsfahan, Gazne ve Kurtuba'da açılan medrese ve hastanelerin şöhretli birer sağlık merkezi haline geldiği bilinmektedir.

Tıp dünyası, son 30 yıldan bu yana, Tıbb-ı Nebevî diye bilinen Resûlullah'ın beslenme ve tedavi konusundaki uygulama ve tavsiyelerine ilgi duymaya başlamıştır. Tıbb-ı Nebevî Batı üniversitelerinde tedavide önem kazanınca, İslam âlemi de daha önce ilgi duymadığı Tıbb-ı Nebevî'ye ilgi duymuş ve birtakım çalışmalar içine girmiştir. Bu çalışmaların başında, 1984 yılında kurulan “Kur'an ve Hadiste İlmî Mucizeler Komisyonu” gelmektedir. Merkezi Mekkede bulunan Râbitatü'l Âlem'il Islâmî teşkilatına bağlı bu komisyon, 1200 bilimsel konuya işaret eden, Kur'an ve sünnetteki bilimsel mucizelerin tespiti ve neşri için çalışmalar yapmaktadır. Başta tıp olmak üzere, İslam ve Batı dünyasında bilim çevrelerinde yapılan ilmî çalışmaları takip ederek, Kur'an ve sünnetteki bilimsel gerçeklerin tasdiki anlamında olan çalışmaları olarak tıp dünyasına katkı sunmayı, insanlığa hizmeti amaçlamaktadır. Bunun için uluslararası birçok konferans, kongre ve sempozyumlar tertiplemiştir. İlk uluslararası

konferans 1986 yılında Mısır'ın başkenti Kahire'de, 14. konferans da 2011 yılında İstanbul'da yapılmıştır. Bu uluslararası konferans ve sempozyumlar farklı ülkelerde tertiplenmeye devam etmektedir.

Riyad'da bir araştırma enstitüsü, kendi adını taşıyan bir dergi, Kahire'de Ejaz adlı bir TV kanalı kuran El İ'caz El İlmi Komisyonu, “Kur'an ve Sünnette Bilimsel Mucizeler” adını taşıyan ve Tıbb-ı Nebevî konusunu da kapsayan müstakil bir ders müfredatı hazırlamış ve 100'den fazla üniversitede okutulmasını sağlamıştır.

Tıbb-ı Nebevî çalışmaları ile ilgili bir diğer gelişme de 1992 yılında Amerika'nın Florida eyaletinde “Uluslararası İslâmî Tıp Enstitüsü”nün (International Institute of Islamic Medicine) kurulmasıdır. Söz konusu enstitü, bu alandaki kaynak, bilgi, belge ve araştırmaları toplayıp sağlık hizmetinde bulunan müslüman ve gayrimüslim doktorların istifadesine sunmaktadır. Enstitü, yayınladıkları, tıbbî kitap, dergi, araştırma ve makalelerle tıp dünyasına, İslâmî bakış ve yaklaşımı getirmek, İslâm tıbbının modern tıba katkısını sağlamak, İslam tıbbını yeniden oluşturmak ve yeni nesillere aktarmak amacı gütmektedir.

Türkiye'de de 2013 yılında kısa adı MUHDER olan “Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Anlama ve Anlatma Uluslararası Derneği” tarafından 23-24 Haziran 2014 tarihleri arasında, Tıbb-ı Nebevî konulu ilk uluslararası sempozyum gerçekleştirdi. Türkiye tarihinde bir ilk olan sempozyumda 60 ayrı konuda tebliğ sunuldu.

H. Peygamber'in Sünnetinde Sağlık

H. Peygamber sünnetinde sağlık, koruyucu hekimlikle başlar. Koruyucu hekimlik şu başlıklar altında incelenmektedir: Temizlik, Beslenme, Ruh Sağlığı ve Genel sağlık. Bu yazımızda H. Peygamber Sünnetinde Temizlik ve Beslenme konularını ele almaya çalışacağız.

Temizlik

Kur'an'da, “Allah temiz olanları sever.”²⁴; sünnet-te, “*Temizlik imandandır.*”²⁵ buyurulmakta, temizlik Kur'an'da 31 yerde geçmektedir. Maddî temizlikten başka, manevî temizlik ve kalp temizliği de vardır. Temizlik abdestle başlar.

Abdestin Bazı Tıbbî Faydaları

İslâm, namazdan önce abdest almayı farz kılmıştır. Allah Resûlü abdest almayı günde beş defa kapının önünden akan tatlı bir nehirde yıkanmaya benzetmektedir.⁶

Tıbbî kaynaklar, insan cildi, ağız ve burunun, mikrop ve bakteriler için en verimli yerler olduğunu belirtmektedir. İnsan vücudunun açık olan yerlerinde 1 cm² de 1 ile 5 milyon arasında sürekli çoğalan mikrop

bulunmaktadır. Yapılan deneyler sonucu görülmüştür ki, abdestle bu organlar günde 3 defa yıkandığı zaman vücut, mevcut mikropların %95'inden temizlenmiş oluyor. Abdest alırken, abdest yerlerini ovarak yıkamak, Hz. Peygamber'in emri ve tavsiyesidir. Kalbe en uzak olan el ve ayaklarda kan dolaşımı daha zayıftır. Abdestle el ve ayakların ovularak yıkanması kan dolaşımını hızlandırıyor. Tansiyonu düşürüp, sıkıntıyı gideriyor. Refleksoloji bilimine göre insanın dış yüzeyinde bulunan bazı noktalar iç organ ve sistemleriyle irtibat halindedir. Bu noktaların çoğu, el ayak, yüz ve kulakta bulunmaktadır. Bu noktaları ovmak, iç organların hareketlerinde dengeyi sağlar ve sağlığını korur. Ayrıca el ve ayakların ovularak yıkanması, vücutta “endorphin” denilen ve morfin maddesi olan salgının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bunun neticesinde de insanın rahatlayıp, öfkesinin dindiği ve stresten kurtulduğu belirtiliyor. Resûlullah'ın, “*Öfkelendiğiniz zaman abdest alın.*”⁷ hadisi bu gerçeği mucizevi bir şekilde ifade etmektedir.

Sünnette Ağız Sağlığı

Allah Resûlü, “*Eğer ümmetime zor geleceğini bilmeseydim, her namazda misvak kullanmayı farz kılacaktım.*”⁸ diyerek misvak kullanmayı ibadet kadar önemseydiğini belirtmiştir. Misvak hakkında 100 kadar hadis-i şerifin bulunması, Hz. Peygamber'in ağız temizliğine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Hz. Peygamber'den 1400 sene sonra, örgüte bağlı birimlere gönderdiği raporda misvakın, mikrop öldürücü bir özelliğe sahip olduğu, ağız kokusunu giderdiği, kanamayı durdurduğu ve şeker hastalarına yararlı olduğunu, kan dolaşımını kolaylaştırdığını belirterek ağız sağlığı için alternatif diş fırçası olarak kullanılabileceğini tavsiye etmiştir.⁹

Beden ve Elbise Temizliği

İnsan vücudu yeryüzü gibidir. Üzerindeki canlı sayısı yeryüzündeki canlılardan daha fazladır. Araştırmalar, bir yıkanmada vücudun 200 milyon mikroptan temizlendiğini ortaya koymaktadır.¹⁰ Efendimiz, “*Yedi*

günde bir defa, baş ve vücudunun tamamını yıkamak, Allah'ın her müslüman üzerinde bir hakkıdır.”¹¹ buyurmaktadır.

Uykudan uyanırken, tuvaletten çıkarken, yemekten önce ve yemekten sonra elleri yıkamak, Hz. Peygamber'in sünnetidir.

Kur'an'ın inen ikinci emri, beden ve elbise temizliğiyle ilgilidir. “*Elbiseni tertemiz tut, maddî manevî kirlerden arın, pis ve murdar olan her şeyden kaçın.*” (Müddessir, 74/4-6)

Arap yarımadasının ortasında ve Mekke şehrinde dünyanın en az su kullanan toplumunun, dünyanın en çok su kullanan toplumu haline gelmesi, İslâm'da 17 çeşit yıkamanın vaz edilmesi, temizliğin önemiyle ilgili 40 kadar hadisin zikredilmesi, Hz. Peygamber'in temizliğe, koruyucu hekimliğe, dolayısıyla sağlığa ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Çevre Temizliği

Hz. Peygamber, kendi mescidini temiz tutmayı emrettiği gibi yeryüzü mescidini de temiz tutmayı emretmiştir.

Koruyucu hekimlikte çevre temizliği, ev, bahçe, yol, su, yakın ve uzak mekânları kapsamaktadır. Allah Resûlü, sağlık adına çevreyi temiz tutma konusunda aşağıdaki hususlara dikkat çekmektedir:

- “*Avlunuzu temizleyiniz, Yahudilere benzemeyiniz!*”¹²
- “*Mescide tükürmek hatadır, onun keffâreti, temizlenmesidir.*”¹³
- “*Akşam yatarken kapıları kilitleyiniz, su kırba-larının ağızını bağlayın, kapların üzerini örtünüz, ışığı söndürünüz.*”¹⁴
- “*Aksırdığınız zaman, elinizin yahut elbisenizin bir yanı ile yüzünüzü kapatın.*”¹⁵
- “*Biriniz esnediğinde eliyle ağızını kapatsın.*”¹⁶

Bütün bu hadislerin, insanı mikrobik hastalıklara karşı korumaya yönelik olduğu, ancak mikrobu XIX. yüzyılda keşfinden sonra anlaşılmıştır.

Tanınmış bakteriyoloji uzmanı İngiliz Dr. Nelson, “Eğer Hz. Muhammed'in öğretileri dünyanın her tarafında uygulansa, mikropların sebep olduğu pek çok hastalık ortadan kalkar.”¹⁷ demiştir.

144 ülkenin katıldığı ilk “çevre ve insan” konferansı, 1970 İsveç'in başkenti Stockholm'da BM tarafından gerçekleştirilir. Bundan 14 asır önce Hz. Peygamber, su kaynaklarının yakınlarında, yol kenarlarında ve ağaç gölgeliklerinde, durgun sulara ihtiyaç gidermeyi yasaklamıştır, hatta çevreyi kirletenleri, lanetliler grubundan saymıştır “*Sakın lânete uğrayanlardan olmayınız*”, buyurunca, sahabeler, “Bunlar kimlerdir?” diye sordular. Peygamberimiz de “*Herkesin gelip geçtiği yollara, gölgeliklere, su kenarlarına ve ağaçların altına abdest bozup kirletenlerdir.*”¹⁸ diye cevap verdi.

Hz. Peygamber Sünnetinde Beslenme

Allah, yeryüzünün en güzel ve sağlıklı yiyecek ve içeceklerini Resûlü'ne bildirmiş, zararlı olanları da yasaklamıştır. Araştırmalar, helal yiyecek ve içeceklerin insan vücuduyla uyum sağladığı adeta kodlandığı ve şifa olduğu, haram yiyecek ve içeceklerin ise vücuda uyumlu olmadığı ve vücut sistemini bozduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in, sağlık adına yiyecek ve içeceklerin tercihi, miktarı ve bunları yeme-içme şekli konusundaki sünnetinde birtakım temel kurallar görülmektedir. Bu genel kurallar şöyle özetlenebilir:

1. Yiyecek ve içeceklerin helal ve temiz olması.
2. İsraftan kaçınılması.
3. Yemek üstüne yemek yemekten kaçınılması.
4. Acıkmadan sofraya oturulmaması.
5. Midenin en çok üçte birini dolduracak kadar yemek yenmesi.
6. Besmele ile ve sağ elle yiyip içilmesi.
7. Çok sıcak, çok soğuk yiyecek ve içecekten kaçınılması ve kaba üflenmemesi.
8. Ayakta veya yaslanarak yenmemesi.

Hz. Peygamberin beslenme konusundaki, mucizevî davranışlarından biri de kendisini ve ümmetini tek bir

“ Allah Resûlü, doktor olarak gönderilmedi, ancak o dinde olduğu gibi sağlık alanında da ümmetine rehberlik etmiştir. O, Kur’ân’ın müfessiridir. Onun sünneti Allah tarafından vahiy ve ilhamla korunmuştur. Şimdiye kadar hiçbir sahih sözü ve davranışının bilim çevrelerinde çürütüldüğü görülmemiştir.”

gıda çeşidine mahkûm ve mecbur etmemesidir. Onun yeme-içme şekil ve biçimi de sağlık merkezlidir. Öyle ki Kur’an ve sünnetin yasakladığını günümüz tıbbı da yasaklamaktadır.

Asrımızda hastalıkların çoğu ya yetersiz beslenmeden veya fazla yeme ve içmeden kaynaklandığı bilinmektedir. Allah Resûlü, “Ademoğluna, belini doğrultacak birkaç lokma yeterlidir. Ancak ille de yiyecekse, midesinin üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefes almağa ayırsın.”¹⁹ buyurmaktadır. Araştırmalara göre, obezite hastalığı tedavisi için bir yılda harcanan para, 850 milyon aç insanı bir yıl besleyecek miktardadır. Dünya genelinde, aşırı yemekten ölenlerin sayısı, açlıktan ölenlerin sayısından üç kat daha fazladır.²⁰ Sünnete göre, insanın ihtiyacı kadar yemek yemesi vacip, ihtiyaç fazlası mubah, israfı ise haramdır.

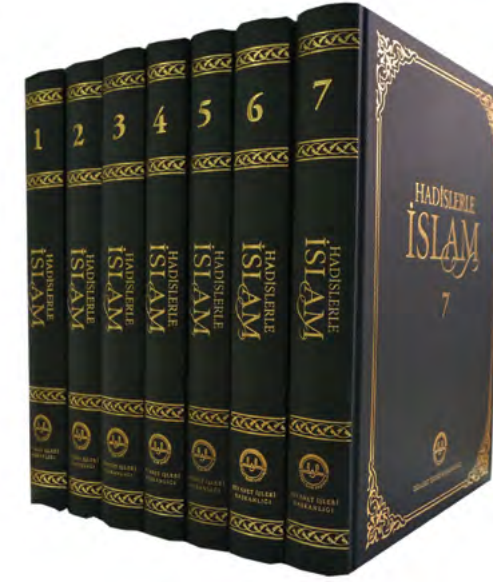
Allah Resûlü, doktor olarak gönderilmedi, ancak o dinde olduğu gibi sağlık alanında da ümmetine

rehberlik etmiştir. O, Kur’ân’ın müfessiridir. Onun sünneti Allah tarafından vahiy ve ilhamla korunmuştur. Şimdiye kadar hiçbir sahih sözü ve davranışının bilim çevrelerinde çürütüldüğü görülmemiştir. Akıl ve bilimin hâkim olduğu günümüzde, özellikle Allah Resûlü’nün sağlıkla ilgili tavsiye ve uygulamaları tasdik edilmektedir. Onun sünnetleri adeta tıbbî araştırmaların sonuçlarıdır. Çünkü o, Kur’ân’ın ifadesiyle, kendinden boş şey konuşmaz. “Onun konuştuğu vahiyden başka bir şey değildir.”²¹

Günümüzde müslümanlar, özellikle sağlık konusunda Hz. Peygamber’in sünnetini ihmal etmenin bedelini birçok hastalıkla ödemektedirler. Sağlıkla ilgili sünnetleri bilimsel araştırmalarla yeniden ele almak, hikmetlerini ortaya koyup uygulamak, hem terk edilmiş birçok sünneti ihya edecek hem de sünnetteki bilimsel mucizeler, asrımızda Hz. Peygamber nübüvvetinin tasdikine vesile olacaktır. ■

DİPNOTLAR

- 1 Ahzap, 33/21.
- 2 Süyûtî, el-Câmiu’s-Sağır, I, 12.
- 3 Küçük, Raşit, “Tıbbî Nebevî Literatürü Üzerine Bir Deneme”, İlim ve Sanat Dergisi, S. 3, Eylül-Ekim 1985.
- 4 Bakara, 2/222.
- 5 Müslim, “Taharet”, 1.
- 6 Buhârî, “Mevâkîf”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 282.
- 7 Ebû Dâvûd, “Edep”, 3.
- 8 Müslim, “Tahâret”, 42.
- 9 <http://www.emanway.com/content/6669,erişim,31.05.2014>.
- 10 Altun, a.g.e, s. 36.
- 11 Müslim, “Cuma”, 849.
- 12 Tirmizî, “Edeb”, 41.
- 13 Buhârî, “Salât”, 37.
- 14 Müslim, “Eşribe”, 3755. 5.
- 15 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 90.
- 16 Müslim, “Zühd”, 57-58.
- 17 A. Mecid Zindani ile röportaj, el-İcaz el-İlmi, S. 6.
- 18 Müslim, “Taharet”, 269.
- 19 Tirmizî, “Zühd”, 47.
- 20 Taştan, Cihan, <http://gencdergisi.com>, 8.7.2018.
- 21 Necm, 53/4.

TÜRKİYE’DE SON DÖNEMLERDE YAPILAN HADİS ÇALIŞMALARI

SümeYra SAV
Avcılar Müftülüğü/Vaiz

Diyanet’ten Özgün Akademik ve Bilimsel Bir Proje: Konulu Hadis Projesi

Diyanet İşleri Başkanlığının, Hz. Peygamber’in tutum ve davranışlarını, söz ve hadislerindeki mesajlarını kısaca onun çağlar üstü örnekliğini sade ve anlaşılır bir dil ile günümüz insanına ulaştırma hedefiyle başlattığı ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından da desteklenen “Konulu Hadis Projesi” 7 yıllık kolektif bir fikir çalışması ve ciddi bir emeğin ürünü olarak 2014 tarihinde toplumun istifadesine sunuldu. Bu proje kapsamında “Elektronik Veri Tabanı-Hadis Bilgi Bankası” ve Hadislerle İslâm adlı hadis külliyyatı olmak üzere iki ürün ortaya çıktı.

Temel hadis kaynaklarındaki hadis rivayetlerinin bir araya toplanması ve konularına göre güncel bir bakış açısıyla yeniden tasnif edilmesi amacıyla yaklaşık 19 temel hadis kaynağındaki 200 binden fazla rivayet, beş bin kadar konu başlığı ile ilişkilendirilerek bu veri tabanına kaydedilmiştir. Klasik hadis külliyyatında bulunmayan birtakım konular da güncel başlıklar altında yeniden tasnif edilmiştir. Hadislerle İslâm da böyle bir teknolojik altyapı ile hazırlanmıştır.

Bir “mukaddime” bir “giriş” ve “Allah, âlem, insan ve din”, “bilgi”, “iman”, “ibadet”, “ahlâk”, “sosyal hayat”, “tarih ve medeniyet”, “ebedî hayat, ahiret” olmak üzere 8 ana bölümden oluşan eserde 350 civarında ana başlık bulunmaktadır. Eserin tamamında kullanılan ve atıfta bulunulan ayet ve rivayetlerin toplamı, mükerreleriyle 25 bin 147’dir. Tekrarsız atıfta bulunulan rivayetlerin sayısı ise 9 bin 782’dir. Konu yazımında “hadislerin hadislerle yorumu” şeklinde ifade edilebilecek bir yaklaşım tarzı benimsenmiş ve her konu ile ilgili 5 serlevha hadis ve o konuyu açıklayan yaklaşık 30 hadis yer almıştır.

Hadis alanında uzman 89 ilim adamının katkısıyla hazırlanan eser, kapsam, katılım, altyapı, içerik, üslup açısından gerek tarihteki gerekse günümüzdeki herhangi bir eser ile mukayese edilemeyecek bir özellik arzemesi bakımından Cumhuriyet döneminde hazırlanmış en kapsamlı çalışma özelliğini taşımaktadır. Girişi, gelişmesi, sonucu ve kurgusu olan, konu yazım tekniği ve içeriği itibarıyla özgün bir çalışmadır.

Bu eserde bütün sahih hadisleri kuşattığı, kitapta yer almayan hadislerin de sahih ve geçerli olmadığı iddiasında bulunulmamış ve hadis rivayetlerine yönelik anlayıcı, açıklayıcı, kuşatıcı, tutarlı, bütünlükçü ve işlevsel yaklaşımlar dikkate alındığından sahih/sahihi değil gibi bir ayrıştırmaya dayalı bir yaklaşım da izlenmemiştir.

Günümüz insanının ihtiyaçları doğrultusunda konuların ele alındığı ve metodolojik olarak “Hadisleri nasıl anlamalıyız?” sorusuna cevap veren bu hadis külliyyatı her evin kütüphanesinde bulunması gereken bir eserdir.

Meridyen Derneği’nden Yeni ve Uzun Soluklu Bir Proje: Hadis Veri Tabanı

Son on yıldır Hz. Peygamber’i günümüz dünyasında doğru bir dille ve çağımızın etkin iletişim araçlarını kullanarak anlatmak amacıyla çok yönlü ve uluslararası faaliyetler yürüten Meridyen Derneği, kurmuş olduğu Hadis ve Siyer Araştırmaları Merkezi çatısı altında dijital çalışmalarına bir yenisini daha ekledi. 2015 yılında ilk adımı atılan Hadis Veri Tabanı Projesi ile hem araştırmacıların hem halkın rahatlıkla istifade edebileceği kapsamlı bir çevrimiçi başvuru kaynağı hazırlanıyor.

Prof. Dr. Yavuz Ünal’ın direktörlüğünde yürütülen proje ile 100’ü aşkın uzman isim tarafından İslâmî ilimlerin klasik metodolojisinden ödün vermeden bugünün bilgi teknolojilerinin sunmuş olduğu imkânlar doğrultusunda sıhhatli bir bilgi edinme yöntemi kurgulanmış, hadislerin güvenilir bir bağlamda ilgililerin istifadesine sunulması hedeflenmiş.

Veri tabanında en önemli ve esas olarak üzerinde durulan husus ise bir hadisin bağlamından kopmasına yahut koparılmasına sebep olacak saiklerin önüne geç-

meyi sağlayacak şekilde, konuyla ilgili tüm rivayetlerin ve ayetlerin birlikte sunularak Allah Resûlü’nün o konu hakkındaki nihâî mesajının tecessüm ve tebarüz edeceği bir çerçeve oluşturmaktadır. Aslında bu çalışma araştırmacılar için de büyük kolaylık sağlayacak; önceden çok zahmetli ve mesâî gerektiren taramaları birkaç dakika içinde yapabilecekler. Bu da akademik sahada yeni çalışma alanlarının oluşmasına zemin hazırlayacak türden bir gelişimin kapısının açılması demektir.

Projenin özgün taraflarından biri de tercüme safhasıdır. Arapça ve hadis alanlarında uzman isimler tarafından bir ekip oluşturulmuş ve veri tabanındaki tüm hadisler aşama aşama Türkçe’ye çevrilmek üzere bir çalışma başlatılmıştır.

Hadis Veri Tabanı’nda 30’un üzerinde temel eserin sisteme girişi yapılmış, 267.400 rivayete ulaşan bir arşiv oluşturulmuş, ayet ve hadisler mevzularına göre tasnif edilerek 5.290 konu başlığı belirlenmiştir. Hadislerin senedlerinde yer alan 10.688 râviden oluşan bir arşiv de hazırlanmıştır. Özellikle bu râvilerin ilişki ağını tespit etmek maksadıyla dinamik bir modül oluşturulmuştur. Bu da şu demektir; bir kişinin bütün rivayetleri, konuyla ilgili rivayeti olan râviler, bir kavramı kullanan râviler vb. parametrelerle arama ve değerlendirme yapabilmenin önü açılmıştır. Dolayısıyla hoca-öğrenci, bölge-konu, râvi ve ilgilendiği konular, râvilerin rihleleri ve hocaların yaşadıkları kültür havzalarının haritalarının çıkarılması sağlanacak, farklı verilerde temas edilen hususları tespit etmek suretiyle bilginin tarihsel bağlamının temayüz etmesi mümkün olacaktır. Böylece tefsir, fıkıh, İslâm tarihi, vb. alanlardaki boşlukları dolduracak ve sıhhat tespit çalışmalarına katkı sağlayacak bir sistem ortaya çıkacaktır. Çalış-

manın önemli bir yönü de izaha ihtiyaç olan durumlarda açıklamaların yapılmasıdır.

Söz konusu veri tabanı, biri araştırmacılara özel, diğeri de kamuya açılacak iki farklı arayüzle hizmet verecektir. Bu çalışmayla kullanıcılar bir konuyla ilgili rivayetlerin tamamını yeni yapılacak tercümeleriyle birlikte görebilme, bir konuyla ilgili bir râvinin bütün rivayetlerini bir arada görebilme, konu, kavram, Arapça veya Türkçe kelime araması ya da kaynak ve şahıslarda yahut sıhhat düzeyinde arama yapabilme gibi kapsamlı filtrelendirme imkânları bulabilecekler. Bunun yanında uzmanlar tarafından hâşîye mantığıyla yazılan açıklamalara ulaşabilecek, konuyu esas alarak sened şeması çıkarabilecekler.

Hadis Veri Tabanı’nın hâlihazırda kullanılan Şâmîle, Cevâmîü’l Kelim vb. programlardan önemli bir farkı da kullanıcının Hadis Veri Tabanı ile rivayetlerin bütününe vâkıf olabilmesidir. Araştırmacı Hz. Peygamber’in bir eylemi hakkında farklı şahitlerle başka yönlerle ortaya çıkan verilere ulaşabilecektir. İlim hayatına büyük bir katkı sağlayacağına inandığımız ve uzun vadede aşamalı olarak hayata geçecek olan Hadis Veri Tabanı Projesi’nin ilk modülünü görmek için araştırmacıların ve kullanıcıların 2019 yılının sonuna kadar beklemeleri gerekecek.

Hiz. Peygamberin Daha İyi Tanınmasına Katkıları Sunan Vakıf: Siyer Vakfı

Siyer Vakfı, Ekim 2010’da Hiz. Peygamber’in daha iyi bilinmesi, anlaşılması, tanınması, kavranması; aradaki zaman ve mekân farkları ne kadar uzarsa uzasın, onunla beraber yaşama imkânının yeniden elde edilmesini sağlamak amacı ile kurulmuştur. Hiz. Peygamber’i anlatacak yeni bir dilin üretilbileceğine inanarak, sahih kaynaklardan ve İslâmî gelenekten istifade ederek faaliyetlerini temellendiren vakfın önemli çalışmaları bulunmaktadır.

Vakfın en önemli projelerinden bir tanesi “82 İl 82 Sahabi Projesi” olup, üç yıllık bir zaman diliminde, tüm illerde ve Kıbrıs Lefkoşa’da; 82 ilde, 82 sa-

habi anlatılmış ve sergiler yapılmıştır. Ayrıca Siyer Vakfı, siyer alanında yapılan hizmetleri bir basamak daha yukarıya taşımak, ilmi ve fikri bağlamına biraz daha derinlik kazandırarak, meseleye uluslararası bir perspektif/boyut kazandırmak adına Uluslararası Siyer Eğitim ve Araştırma Enstitüsü’nü kurmuştur.

Vakfın önemli bir çalışması da Hassan b. Sâbit Sinema Akademisi’dir. Sinemanın tebliğ ve irşadın en önemli araçlarından biri olduğu gerçeğiyle hareket eden Siyer Vakfı, medeniyetimizin müktesebatını hâle ve istikbâle taşıyabilmek, kurgu ve yalanlarla değil, gerçek ve doğrularla insanları tanıştırmak, insanların zihninde oluşturulan olumsuz imajları yıkıp hakikatlerle onları buluşturmak, müslümanların bu dünyaya söyleyecekleri çok ama çok sözlerinin olduğunu ortaya koymak için Sinema Akademisi kurduklarını ifade etmektedir.

Siyer Vakfı her sene Peygamber Efendimiz’e ithaf edilen ve gelenekselleştirdikleri “Alemlere Rahmet Kısa Film Yarışması” başlıklı kısa film yarışması düzenlemektedir. Bu zamana kadar gerçekleştirilen kısa film yarışmaları içerisinde Peygamber Efendimiz’in mesajlarının konu edilmesi bakımından özgün içeriği ile bir ilk olan bu yarışma, yoğun katılımı farklı bir heyecanın yaşanmasına vesile olmuştur.

Siyer çalışmalarında hemen her alanda faaliyet gösteren vakfın Siyer TV, siyer yayınları, sempozyum ve çalıştaylarla ismini sıklıkla duyurmaktadır. Vakıf üç ayrı süreli yayınlı da hizmet vermektedir: Hakemli Siyer Araştırmaları Dergisi, Siyer Dergisi, Siyer Çocuk Dergisi. Ayrıca 2010 tarihinden itibaren haftada bir gün Emin Yıldırım tarafından verilen siyer dersleri de vakfın çalışmaları arasında yer alır. ■

Sünnet/Hadis meselesi yayın dünyamızda farklı vecheleri ile değerlendirmeye tabi tutulmuş ve bu alanda bir hayli eser neşredilmiştir. Dinin ikinci temel kaynağı olan sünnetin hem anlaşılması noktasında hem de zihinleri bulandıran eserler neşri noktasında yoğun bir dönemden geçtiğimiz de bir hakikat olarak önümüzde durmaktadır.

Sünnetin Dinde Yeri, Ahkâm Değeri

Sünnet Kur'an'ın ayrılmaz bir parçası ve tefiridir. Kur'an'ın hayat pratiği için muhakkak sünneti anlamak ve hayatımıza kılavuz kılmak mecburiyetindeyiz. Sünnetin dindeki yeri, vahiyle irtibatı, hüküm değeri gibi konularda temel olarak okunacak kitaplar şunlardır:

- *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, Mehmet Erdoğan, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2009. 331 s.

- *İslâm Hukukunda Sünnet*, Mustafa Sibâî, çev. Kamil Tunç, Birim Yayınları, 1996. 378 s.

- *Sünnetin Dindeki Yeri*, İsmail Lütfi Çakan, Ensar Neşriyat, 1997. 558 s.

- *Sünnet: Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı*, Murteza Bedir, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yay., 2006. 160 s.

- *Kitab ve Sünnet: İslâm'da İki Ana Kaynak*, Mustafa Asım Köksal, TDV Yay., 1994. 314 s.

- *Fıkıh Mezhep ve Sünnet: Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamberin Otoritesi*, Murteza Bedir, Ensar Neşriyat, 2004. 275 s.

- *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, Muhammed Salih Ekinci; çev. Metin Yiğit; yay. haz. Ali Rıza Akgün, Rağbet Yayınları, 2004. 264 s.

- *Sünnetin Delil Oluşu*, Abdülgani Abdülhalik, trc. Dilaver Selvi, Şule Yayınları, 1996. 339 s.

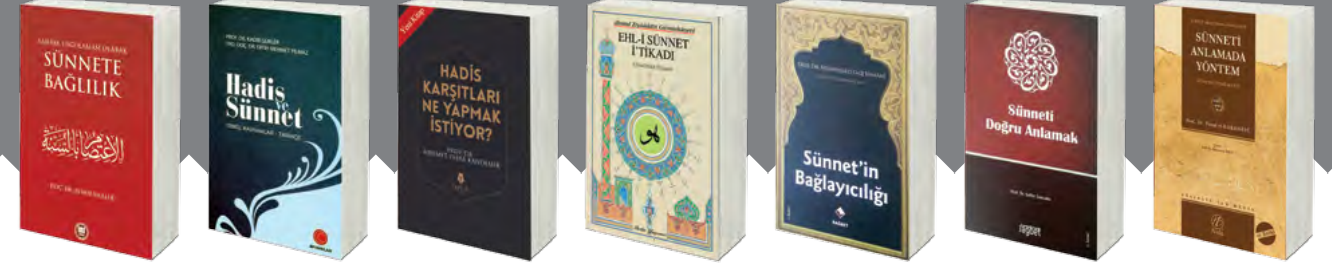
İslâm'ın temel kaynaklarından biri olan sünnetin, mâhiyeti, kaynağı, tespiti, bağlayıcılığı ve anlaşılması konularında İslâm tarihi boyunca farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Sünnete yönelik bu yaklaşım farklılığı zaman içerisinde İslâm dünyasında Ehl-i Hadis, Ehl-i Rey, Ehl-i Amel gibi farklı ekollerin doğmasına sebep olmuştur. Hicrî ilk iki asır boyunca devam eden bu alandaki tartışmalar, Ehl-i Hadis'in üstünlüğüyle neticelenmiştir. İshak Emin Aktepe'nin *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı* (İnsan Yay., 2008. 336 s.) adlı eseri, hicrî ilk iki asır boyunca sünnet üzerinde cereyan eden bu tartışmaları incelemektedir.

Sünnetin Doğru Anlaşılmasında Doğru Model: Sahabe-i Kiram

Kur'an ve sünneti ilk kaynaktan alıp, bizler için her biri rol model ve rehber şahsiyetler olan sahabenin sünnete olan ittibalı ve örneklikleri için iki çalışmayı zikredebiliriz:

- *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Bünyamin Erul, TDV yay., 1999. XV, 494 s. Bu eser Erul'un doktora tezinin kitaplaşmış hâlidir.

Eserin girişinde yazar şunları söylemektedir: “Bugün Hadis-Sünnet sahasında çalışanların en çok üzerinde durdukları konu, Sünnetin doğru bir şekilde anlaşılması, yorumlanması ve bunun için yeni bir metodoloji oluşturulmasıdır. Hz. Peygamber'in ilk muhatapları olan sahabenin sünnet anlayışının bu doğrultuda

yapılan çalışmalara katkısı bulunabileceği düşüncesi ile böyle bir konuyu tedkik etmenin yararlı olacağına inandık.” Eser iki bölümden oluşmakta Sahabe Kavramı ve Sahabenin Sünnet Anlayışı.

- *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, (MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2016. 417 s.) isimli eser ise Aynur Uraler tarafından farklı zamanlarda, baskıları tekrar ederek yayımlanmış bir kitaptır. Kitap i'tisam (sünnete bağlılık) kavramını merkeze alarak hazırlanmış. Yazar, sünnetin pratiğinin en güzel örneklerini sahabede bulabileceğimizi zikrederken şunları söylüyor: “İslâm kültürünün kendi özellikleri içinde kalabilmesi ve Müslümanların ondan bu kapsamda yararlanabilmesi, “sünnet”in ve “sünnete bağlılık” meselesinin yeniden tetkikini zorunlu hale getirmiştir. Bunun için öncelikle İslâm dinini, teori ve bilhassa pratik olarak sağlıklı bir şekilde öğrenmek gereklidir. Bu da ancak ilk nesli incelemekle mümkündür. Zira sahâbe dönemi, zengin bir İslâmî yaşayışın inkâr edilemez kesinlikte görüldüğü dönemdir. Sünnete bağlılığın ne olduğunu, nasıl uygulandığını en iyi anlamamıza yardımcı olacak nesil, sahâbe neslidir.

Resûl-i Kibriyâ'yı (sallallahu aleyhi ve sellem) bir şey söylerken veya yaparken gören sahâbe, onları aynen uygulamıştır. Zira onlar, Allah'ın rızasının, ancak Resûlullah'a bağlılıkla mümkün olabileceğini bilmektedirler. Bu açıdan sahâbe, sünnetin sadece nakledicisi değil, aynı zamanda sünneti yaşayanlardır.”

Hadis Karşıtlığının Tarihi, İtirazlar, Cevaplar ve Hadisleri Anlamada Yöntem

Rivayet kültürü ve hadisler üzerinde başlayıp, daha sonra Peygamberin otoritesine ve oradan da Kur'an'ın ilgili ayetlerini te'vile ve çarpıtmaya vardırıan yorumlara karşı belli başlı eserler yayınlanmıştır. Öncelikle meselenin bir metodoloji, usûl ve anlayış sorunu olduğunu ortaya koyan eserler neşredilmiştir. Muhammed Gazali'nin “İslâm toplumu, tarih boyunca sünnet ve hadisi yanlış anlamaktan çektiğini, uydurma hadislerden çekmemiştir.” sözü bu hakikati ifade sadedindedir:

- *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Mehmet Görmez, OTTO Yay., 2017, 416 s.

- *Sünnet Araştırmalarına Giriş: Sünneti Anlamada Yöntem: Sünnetin Teşri Değeri*, Yusuf el-Karadavi, çev. Bünyamin Erul, Nida Yayıncılık, 2009. 399 s.

- *Sünneti Doğru Anlamak/Hadislerin Anlaşılmasında Karşılaşılan Problemler*, Saffet Sancaklı, Sır Yay., 2001. 245 s.

Sonrasında hadisleri reddeden, menşei dünden bugüne farklılaşarak, farklı isim ve akımlarla devam eden topluluklara karşı, yayınlar yapılmış ve tartışmaya açılan her bir

madde kendi içinde cevaplanmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

- *Hadis İnkarcılığı: Hadis Karşıtlarının İddiaları ve Cevaplar*, Saffet Sancaklı, Rağbet Yay., 2017. 256 s.

- *Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor?* M. Yaşar Kandemir, Tahlil Yay. 2018, 480 s.

- *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmi)*, İsmail Lütfi Çakan, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1982. 250 s.

- *Günümüz Hadis Problemleri*, Yavuz Köktaş, İnsan Yayınları, 2013. 428 s.

- *Hadis Problemleri*, Enbiya Yıldırım, Rağbet Yayınları, 2007. 424 s.

Oryantalist bakışın tezahürü olan, yer yer Yahudi ve Hristiyan kültürünün de etkisi ile tenkite maruz kalmış ve başkalaşmış metinler üzerinden yapılan saldırıların kökenlerine dair de şu eserleri zikredebiliriz:

- *Hadis ve Sünnette Oryantalist Yaklaşımlar: İddialar ve Gerçekler*, Yavuz Köktaş, İz Yay., 2011. 309 s.

- *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, Özcan Hıdır, İnsan Yayınları, 2010. 693 s.

- *Hristiyan Kültürü ve Hadisler-Zühhd Hadisleri-Literatürü Özelinde* - Özcan Hıdır, İnsan Yayınları, 2017, 580 s.

Sünnet ve Bid'at ya da Ehl-i Sünnet, Ehl-i Bid'at adlandırmaları

Günümüz insanının yaşadığı ikilemlerden birisi de sünnet olan şeylerle bid'at olan şeyleri ayırmasına varamaması ve bu noktada bocalamasıdır. Ali Çelik'in çalışması kavram ve mahiyet olarak sünnet ve bid'at kelimelerinin teorik bir araştırmasından oluşmaktadır: *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at*, Ali Çelik, Beyan yay., 1997. 176 s.

Bu alanda ikinci çalışma ehl-i sünnet ve ehl-i hadis tanımlamalarının tahlili ve tenkidinden oluşmaktadır.

Tarihsel Bir Adlandırmanın Tahlili: Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at, Mevlüt Özler, Ankara Okulu Yay. 2010. 93 s.

İlmî Toplantıların Hülasesi Kitaplar

Sünnetin anlaşılması, dindeki yeri, ehl-i sünnet kavramı gibi konularda ilmi toplantılar yapılmış. Bunların neticesi olarak da önemli eserler neşredilmiştir:

- *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensar & İSAV Yay., 1998, 624 s.

- *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması /Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu (2004: Bursa)*, ed. Salih Karacabey, Kurav Yayınları, 2005. 298 s.

- *Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet/Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet (2004: İstanbul)*, editörler Mahmut Kaya... [ve öte.]; Yay. haz. Hüseyin Kader, Ensar Neşriyat, 2006. 487 s.

Sünnet ve Hadisle İlgili Diğer Meseleler

Yukarıda zikredilen başlıklar dışında sünnet ve hadis etrafında yapılmış bazı çalışmaları da zikretmek gerekecektir.

- *Sünnet ve Gelenek*, Selçuk Coşkun, Salımsöğüt Yayınevi, 2010. 207 s.

- *Sünnetin Aktüel Değeri*, Ali Çelik, Kitap Neşriyat Dağıtım Yayınları, [t.y.] 376 s.

- *Tıbb-ı Nebvi - Efendimizin Sünnetinde Kuruyucu Hekimlik*, Ahmet Altun, Ensar Yay., 2018, 176 s.

- *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Muhammed Tayyib Okiç, AÜ. İlahiyat Fakültesi Yay., 1959. VIII, 252 s.

- *1876-1976 Arası Türkiye'de Hadis Çalışmaları Bibliyografyası*, İsmail Lütfi Çakan, Dilek Matbaası, 1980, 23 s. ■

